

CEMŞİD BENDER

KÜRT UYGARLIĞINDA

ALEVİLİK

Institut kurde de Paris

Tur. 2749

Dr. Cemşid Bender
KÜRT UYGARLIĞINDA ALEVİLİK

Institut kurde de Paris

**Bu kitabın yayın hakları
Güney Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş'nindir.**

**Birinci Baskı: Aralık 1991
Kapak Resmi: Omar Hoftun
Teknik Hizmet: Sistem Ofset Ltd.
Baskı: Kuşak Ofset**

KAYNAK YAYINLARI: 99

GÜNEY YAYINCILIK TİCARET ve SANAYİ A.Ş.
Nuruosmaniye Caddesi 19/3 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 513 83 52 - 513 83 53 - 513 96 78

LIVITUR.2749
04/04/2017
220 BEN KUR

Dr. CEM ID BENDER
KÜRT UYGARLIĞINDA
ALEVİLİK

Institut kurde de Paris

İÇİNDEKİLER

KÜRT İNANÇLARININ İSLAM'DAKİ AÇILIMLARI	9
İSLAMDA MEZHEPLER	13
Hariciler	13
Ceberiyeye	15
Mürcie	16
Zahiriyye	16
Vehhabilik	16
Müşebbihe-Mücesime	17
Mu'tezile	18
Maliklik	19
Hanefilik:	20
Şafilik	22
Hanbelilik	23
Sünni İnançın Getirip Götürdükleri	25
İrkçı ve Şöven Davranışlar:	28
KÜRT UYGARLIĞINDA ALEVİLİK	31
KÜRT İNANÇLARININ ALEVİLİKTEKİ YERİ	44
ALEVİLİKTE YER ALAN KÜRT İNANÇLARI	47
BEKTAŞILIK VE ALEVİLİKTE NEWRUZ TÖRENLERİ	51
KÜRT UYGARLIĞINDA ALEVİLİK PATLAMASI:	
BABAİLER İSYAN	57
ALEVİLİĞİN TEMELİNİ ATANLAR, HACI BEKTAŞ VELİ'NİN YOLUNU AYDINLATANLAR	69
Kürt Serdarı Ebu Müslim Horasani	71
Kürt Düşünürü Hallac Mansur	72
Kürt Düşünürü Ebü'l Vefa (Tâç-ül Arifin)	78
Ebu' Vefa'nın ölümünde ortaya çıkan giz	87
Ebu'l Vefa Menakıbından Hacı Baktaş'ın	
Vilayetnamesine Ulaşanlar	88
Doğumlardaki olağanüstülük	88
Yırtıcı Hayvanların Etkisiz Kalışları	89

Yiyecek maddeleriyle ilgili efsane temi	90
Fazla Yemek Yeme Kerameti	91
Yarım Saç Traşı Kerameti	92
Ölümden sonra Tekrar Görünme Kerameti	93
MENAKIPLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ	95
Ahmet Yesevi	99
ALEVİLİK İNANCININ FELSEFİ TEMELLERİ	104
Suhreverdi (Ö.1191)	109
TANRISAL SOFİLİĞİN İNSANİLEŞMESİ VE UYGULAMADAKİ ÖZELLİKLER	110
Birselliğin getirdiği yenilikler	124
Kişi Özgürlüğü	124
Haklara Karşılıklı Saygı	126
İnanç ve İbadetlerde Kayıtlardan Sınırlı	127
(Hâl) ve (Naz) Ehli olmak	129
Süryanos ve Mevlana	131
Tann'ya Kurallarla Değil, Gönül Yoluyla Yaklaşmayı Denemek	136
İSLAMİYETİN YAYILIŞI VE ANADOLU	143
HACI BEKTAŞ VELİ	150
Kaduncık Ana ve Hacı Bektaş Veli	154
HACI BEKTAŞ VELİ VE YUNUS EMRE	175
HACI BEKTAŞ VELİ VE MEVLANA	189
Hacı Bektaş Veli ile Mevlana	
Arasındaki Benzer Uygulama ve Görüşler	19
Rebab mı, Saz mı?	202
HACI BEKTAŞ VELİ VE SONRASI	207
Balım Sultan'la İlgili Eleştiriler ve Yanıtımız	211
HACI BEKTAŞ SOLUYAN MESLEK VE KURUMLAR	217
1- Ahilik	217
2- Bektaşilik ve Yeniçeriler	219
HACI BEKTAŞ VELİ VE ESERLERİ	225
Dört Kapı Kırk Makam	226
SOSYAL YAŞAMDAKİ UYGULANIŞI (Tevella-Teberra)	235
BEKTAŞİLERDE AHLAK VE ADAB	239
Bilgi Bağı	239
Hiddete ve Şiddete Hükmetme Bağı	240
Hoşgörül Bağı	241

Cömertlik ve Konukseverlik Bağı	243
A- Newroz Sofrası ve Erkanı	244
B- Alevilik ve Bektaşilik'teki Aşure geleneği	246
Rıza -Teslim ve Tövbe Bağı	248
Riyadan Arınma Bağı	250
Dostluk-Kardeşlik Bağı: Musahiplik	251
Alevilikte Kadın-erkek Eşitliği Bağı	257
Bektaşilikte Giysi Kültürü (Taç- Arrakiyye-Kemer-Cil-Bend	
Hırk(Fahır)-Tennure-Teslim Taşı-Palhenk Taşı-Haydariye	
Kamberiye-Tiğ Bend-Menguş-Nefir-Teber-Keşkûl-Kaşığı)	263
BEKTAŞILIKTE VE ALEVİLİKTE KUTSAL YERLER	271
BEKTAŞILIKTE VE ALEVİLİKTE KUTSAL GÖREVLER	275
HACI BEKTAŞ VELİ'YE BAĞLI TEKKELER	281
Köy Aleviliği'nin Tekkesi Yok	282
Alevi Köylerinin Maddi Katkıları	283
Mum Söndü Yalanı	285
BEKTAŞILIK'TE TÖRENLER	291
Meydan	291
Meydan: Tanrı'ya Uzanan Eller	292
İkrar verme Nasip Alma Töreni	297
ALEVİLER'DE SEMAH	309
Sema ve Semah'ın Anadolu Görünümü	316
Samah Türleri	325
ALEVİ MÜZİĞİ	329
ALEVİ HUKUKU	333
ALEVİLİKTE KIRKLAR MECLİSİ VE MİRAÇ	347
Üzüm Tanesi	348
Alevilik'te Dem Konusu	351
İMAM CAFER DÜŞÜNCESİ, SÜNNİ İNANÇTAN	
AYRICALI DEĞİLDİR	361
ALEVİLİKTE ŞAİR VE ŞİİR	
Kimlik saptamalı şiirler, Düvezdeh İmam, Ağıt türü, Tasavvuf	
(Bir'sellik) şiirleri, Devriyeler (Tenasuh) türü, Övgü Şiir	
(Naat), Din dışı şiirler türü, Aşk (sevi) ve Cemal şiirleri,	
Mizah (Güldürtü) türü şiirler, Mutfak kültürü şiirleri,	
Muamma türü şiirler	371
ALEVİLİK VE RESMİ İDEOLOJİ	403
KAYNAKÇA	413

Institut Kurde de Paris

KÜRT İNANÇLARININ İSLAM'DAKİ AÇILIMLARI

Nevale oli Diyarbekir kentinin Ergani yöresinde 1983'te keşfedi-
len ve insanlığın yerleşik düzene geçtiği en eski kent. Neolitik çağın
en erken zaman diliminde varlık göstermiş. Urfadaki Çayönü Höyüğü
de yle... Bunları seramiksiz Neolitik çağın yerleşim birimleri olarak
Samsat yakınlarındaki ve Fırat kıyısındaki Gritille, Hazazhyk; Ma-
latya'nın 40 kilometre kadar doğusundaki Caferhyk; Elazığ yakınlı-
rındaki Boytepe ve aynı yöredeki Saraybahçe Höyüğü izliyor. Yerle-
şik düzene insanlık burada başlamış, ilk buğday ve mercimek burada
bulunmuş. Ekim işleri için ilk tarla ve bahçeler burada kurulmuş.
Keçi, koyun inek ve köpek gibi hayvanlar ilk kez bu yörede evcilleşti-
rilmiş. Tarihin bildiği en eski tahta ve taştan oyma yemek kablari,
kova ve taslar burada ortaya çıkmış, arkeologlar Jericho l'in en eski
yerleşim merkezi olduğuna inanıyorlardı. 1983'ten sonra bu tez terke-
dildi. Artık bilinen gerçek o ki tüm insanlığı ayağa kaldıran mağara
yaşamından kurtararak uygarlığa götüren alınterleri ilk kez Botan'da
yere damladı. Tonplumsal yaşam ve birlikteliğin sağlanması için insan
eli ve emeği ilk kez burada harekete geçti. Doğayı, insan egemenliği
alına almak, onun zenginliklerini toplum için kullanmak amacıyla ilk
yürek burada arpıtı. İlk kerpeci yapan el ve bu yürek ilk meskenin te-
mellerini atarken evcilleştirdiği koyun ve keçinin ineğin sütünü de sa-
đarak yağı, peyniri, yoğurdu sofrasına koydu. Tarımla cv, tarla ve
bahçe bölüşümünü gerçekleştirdi ve ilk kadastronun temellerini attı.
Tarımcılık insanlara ortak çalışmayı ve blşmeyi öğretti. Böylece hu-
kukun başlangıç ilkeleri toplumu yönetmeye başladı. Botan'daki yerle-
şim merkezlerinde yaşayan insan, kendi hemcinslerini değişik ve çap-
raşık ruh halleriyle, yaşlısı genciyle kadını erkeğiyle hastası, sağıyla
yepyeni bir düzene oturtmak üstelik doğadan gelen tehlikelerle barbar

göçerlere karşı koymak ve toplumu korumak için sosyal sorumluluğu burada öğrendi ve çözüm yollarını burada buldu. Evet Botan kültürüydü bunları yapan. Dünyada daha eskisi yok bilinenler içinde.

Kürt halkının ortaya çıktığı yörelerde burası... Doğa, toplum ve uygarlık arasındaki bağlantı, kültürün tarihsel özüyle ve tarihsel mantığının bulgularıyla kanıtlanır.

Geçmişteki gelişimin tutarlılığı ve bütünlüğü Kürt halkının uygarlığına katkılarını muştuluyor.

Neolitik çağdan çıkıp gelen uygarlığın ve kültürün ürünlerini bu tutarlılığın ve tarih bütünlüğünün uzantısı olarak Kürt halkının yaşamı içinde buluyoruz.

Nevale Çoli ve Çayönü ile Kürt halkı arasındaki tarihsel bağ ne olursa olsun şu ya da bu olasılık akla gelse bile yukarıda vurguladığımız bütünlük ve tutarlılık, benzerlik bu halkın uygarlığında kültüründe varlığını sürdürüyor. Nevale Çoli, Çayönü ve diğerleri Kürd'ün ciğerleriyle nefes alıp veriyor. Onunla soluyor.

Ama ne varki aynı yörelerde mekan tutmuş olan bu halkın M.Ö. 6000 yıllardaki yaşamı flu olmaktan çıktı ve netleşti. Özellikle Kalkolitik çağın Botan'daki başlıca kentleri şimdi Keban barajı gölü suları altında kalan Altınova'daki Tülintepe, Norşuntepe, Korucutepe, Adıyaman yakınındaki Samsat ve son olarak Van gölü kıyısındaki Tilkitepe bu sürecenliğin bu birlikteliğin şaşırtıcı örnekleridir.

Şimdi din olgusuna gelemim.

Kürt halkı yerleşik düzenin getirdiği kent mimarisi içinde kısa sürede kendi mabedini de yaptı. Zelzele, sel, yangına yol açan yıldırım gibi doğa afetleri ilkel yaşamdaki insanı doğadan gelen tinsel güçlerin marifeti olarak etkilemişti elbet. Ama ne var ki tarımcılık gelişince bolluk ve bereketin Tanrılara özgü bir görev olduğu kuraklığın da onların girişimleriyle önleneyeceği düşüncesi toplu ibadetlerin yapıldığı ve dinsel törenlerin, şenliklerin düzenlendiği mabedlerin temellerinin atılmasına neden oldu. Botan'daki bu ilk yerleşim merkezlerinde ortaya çıkan mabetler zamanla çok gelişti. Önce kralların yönettiği dinsel törenler daha sonra bu işe elyak rahip ve rahibelerle yönetilerek kurumsallaştı. Çok Tanrılı dinler dönemi açılmıştı artık.

Botan kültürü bu dönemlerde yaratılış efsanesini tüm sorunları

çözmek amacıyla dinsel temalardan yararlanarak açıkladı ve toplumu (bilinmezlerden) soyutlayarak rahatlatı.

Yaratılış efsanesinin söylediği şu:

"Yer ortada yokken erkek unsur Apsu ile dişi Unsur Tiamat yokluk içinde belirtiler. Her ikisi birbirlerine sularını karıştırdılar. Böylece oğulları Mummu doğdu. Daha sonra alt ve üst dünya yaratıldı. Yeni doğan çocuklarından Anu gök ilahı, Enlil hava ve yer ilahı, Enki'de deniz ilahı oldular." Bkz. Kürt Tarihi ve Uygarlığı kitabımız s.32)

Kürt Ozanı Kassitli Sin Lekke Ünnini'nin tabletlere yazdığı Gılgamış Destanı da (Dünyanın değerini) ve (yaşamın önemini) insanlara öğretti. Uta-Napistim (Nuh Peygamber) kendi eliyle yaptığı gemisiyle tufan tehlikesinden kurtulmak için her tohumdan ve her hayvandan birer çift aldı. Cudi dağına yansı. Dağın zirvesine gemideki Tanrı ve Tanrıçalarda ayaklarını bastılar.

Bu Tanrılar ve tanrıçalar o kadar çoktu ki adlarını saymakla bitiremeyiz. Zerdüşt Peygamber semavi diniyle ortaya çıkıncaya dek Kürt halkı bu Tanrı ve Tanrıçalarla bir ve beraber oldu. Onlarla birlikte efsaneler, söylenceler, bayramlar, şöenler ve dinsel törenler uygulandı. Zerdüşt ise Kürt halkına Çar-Nasır'ı, cennet ve cehennem fikrini, sırat köprüsünü, Mehdilik inancını, Ahura Mazda ve Ahriman gibi iyilik ve kötülük Tanrılarını sundu. Zerdüşt inancının "Ateşgedelerinde" eğri odun yakılmamıştır. Bunun izlerini Taptuk Emre'ye hizmet veren Yunus Emre'de de görmekteyiz.

Kürt halkı dünyanın yaratılışından günümüze tüm inançların pek çoğunu yaratmış ve tek Tanrılı dinleri de sayarsak bunların tümünü de yaşamış bir halktır.

İnanç sistemleri, bir bir bu halkın düşünce ve duyu dünyasında şekillendi. Bu kadar deneyime ve geçmişe sahip olan bu halkın -inançlar dünyasındaki- bilgiçliği ve ustalığı yadsınamaz. Halife Ömer'in ordularıyla karşılaştıklarında bu kutsal özelliklerini savaşçı diğer uluslara kaptırmamak için çok çaba gösterdiler. Ama otuz yıla varan bir savaştan sonra yenik düştüler. Savaşlar çok çetin cereyan etmişti. Arap ordularının zulmu çok ünlüdür: "Müslümanlığı kabul etmek istemeyen Kürtleri Araplar Harran'dan Siirt'e kadar yol boyunca ibret olsun diye üçer üçer asmışlar ve bunların ölümlerini tefessüh edinceye kadar indir-

memişlerdi. (Bkz. Briver, The religion of the Kurds, Bsos 1922 s.197)

Elbetteki geriye dönüp baktığımızda tarihin içindeki acı olayların çokluğunu hemen anlarız. Ama direnç gücü tarihten ve yaşamış ve yaşamakta olan kültür ve uygarlıktan geliyorsa işte bu güç yok edilemez. Nitekim İslamı kabul ettikten sonra Kürt halkı dedesi Zerdüştü olan İmam Ebu Hanifeden başlayarak o güne kadar bir şekil dini görünümünde olan bu inancı, kökeni Zerdüştlüğe inen sofiliğin birsellüğün tinsel zenginliği içinde yoğurmuş ve sekizinci yy.dan başlayarak kendi mezhep ve tarikatlarının temellerini atmıştır. Sosyal, siyasal ve ekonomik çatışmalara yakasını kaptıran arap kökenli inanç dünyasının yarattığı boşluktan Kürt halkı yararlanmayı iyi bildi. Kürt Serdarı Ebu Müslim Horasani yine Kürt toplumunun ünlü düşünürleri Hallac-ı Mansur, Ebul Vefa, Şeyh Addi B. Misafir, Abdulkadir El Geylani, Şihaabeddin Suhreverdi, Saru Saltık, Baba Ishak ve Seyit Nesimi gibi daha yüzlerce.

Düşünürlerinin aracılığıyla inanç dünyalarının Kürt Patentli varlığını bütünlüğünü ve sürecenliğini İslam inancına aktarmışlardır. İşte Aleviliğe giden yolu aydınlatmak için bu mezheplere kısaca değinmek istiyoruz.

İSLAMDA MEZHEPLER

İslam dininin ilk çıkışı döneminde Kur'ana ve Peygambere bağlılığın güçlü olması nedeniyle fikir ve inançlarda birlik ve bütünlük görülmüyordu. Bu birlik ve beraberlik ilk iki Halife zamanında da vardı. Ancak İmam Osman hilafeti üstlendikten sonra huzursuzluklar başladı. Halifenin soyu olan Ümeyyeoğulları yönetime bütünüyle el koydular. Devlet malını diledikleri gibi kullandılar. Zevk sefa ve servet edinme temayülleri belirdi ve su yüzüne çıktı. Karşı gelenler ise öldürülüyor ya da işkenceye uğruyorlardı. Bize göre İslamda ilk mezheplerin çıkışı tamamen ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerden kaynaklanır. Dini görüşlerdeki ayrıcalıkların, dini yorumlamaktan neşet eden uyumsuzlukların hiç mi hiç rolü olmamıştır. Bu savımızın en isabetli örneği İslam'daki ilk mezhep olan Haricilikte kendisini apaçık gösterir:

Hariciler:

Hız. Ali halifelige getirildiğinde ona biat etmeyen Şam Valisi Muaviye halkı kışkırtmaya başladı. Amacı bu makamı ele geçirmektir. Güçlüydü, paralıydı. Üstelik Hız. Ali'ye kendi soyundan gelen aile bireylerini savaşlarda öldürdüğü için çok kızıyor ve kan davası güdüyordu. Hız. Ali'nin görevinde başarılı olmaması için elinden geleni ardına koymadı.

Şam yöresinde Müslümanlığın uygulanış biçimi ise çok şekilci idi. Bu yöredeki halk Müslümanlığı sadece farzları yerine getirmekten ibaret sanıyor ve geçmişlerini savaşlardan elde edilecek ganimetlerle sağlıyorlardı. Muaviye mimberden Ali'ye lanet okutuyor ve bölücülük yapıyordu. Şam yöresinin insanları üstelik. Ali'yi, onun için inen ayet ve hadisleri de bilmiyorlardı. (bk. Abdalbaki Gölpınarlı a.g.e. S. 185) Bilenlerde Muaviyeden korktukları için seslerini çıkarmıyor bir köşe-

ye çekilip çıkarlarına bakıyorlardı. Muaviye Şamluların kendisine bağlılıklarını göstermek için hiç çekinmeden Cuma namazını çarşambaya aldırdı. Din bilgileri de dahil hiç kimsenin sesi duyulmadı. Muaviye'nin ünlü yeşil kasrı yalancı cennete dönmüştü. Ganimetlerde en büyük pay onundu. Ayrıca büyük kent merkezlerinde ticari merkezler oluşturmuştu. Kasasına para oluk gibi akıyordu.

Muaviye'nin karşısına aldığı ve yok etmek istediği imam Ali ise İslamiyet'in tüm inceliklerine uyarak yaşayan bir Halife ve imamdı. İmanın bilim kapısıydı. Alim ve kamildi. Dünya malından, dünya zevklerinden elini eteğın çekmiş fakirlere, yoksullara, yetim ve öksüzlere yardım etmek için çırpınan bir insandı. Gece gündüz ibadetle meşguldü. Gösteriş ve alayıştan uzaktı. Bahçesinde, tarlasında çalıştırdığı kişilerle birlikte o da çalışırdı. Çevresindeki insanların ve ailelerin çalışmalarına beden gücüyle de yardım ederdi. İslamın yayılması, ilerlemesi onun tek amacıydı.

İşte birbirinden yüz seksen derece farklı iki insan ve iki değişik görüş.

İstensede istenmese de bu iki görüş çarpışacaktı. Çare yoktu. Hz. Peygamberin eşi Ayşe, deveden inme olayı yüzünden İmam Ali'ye düşman olunca Muaviye ile birleşmekten ve Hz. Ali'ye cephe almaktan kaçınmadı. Burada vurgulamak istediğimiz şu: Muaviye'nin hazırladığı nedenlerle ortaya çıkan Cemel savaşı İslam toplumu arasında yaşayan ilk çarpışmadır. Çok kan dökülmüştür. Akan kanların hepsi de Müslüman kanıdır. Sıffin savaşının sonunda da hakem olayı yaşandı. Haksızlıklar dahada büyüdü ve ne acı bir geçektir ki tüm bu kargaşalardan en kârlı çıkan yine de Muaviye oldu. İşte Haricilik mezhebi bu çekişmeler sonunda doğdu. Hakeme başvurulmasına karşı çıkanlardan Yezid B. Asım adında birisi Hz. Ali ve Muaviye yandaşı iki kişiyi öldürdükten sonra "HÜKÜM ANCAK ALLAHINDIR" dedi. Bu söz slogan haline geldi. Hz. Ali'nin ordusundan ayrılan on binlerce insan bu görüşü benimsedi. Bunlar Hz. Ali'ye ve Muaviye'ye uyan Müslümanları kafir saydılar. Bunları yakaladıkları yerlerde çocuk ve hamile kadın gözetmeksizin ve acımasız bir şekilde öldürdüler. Onların bu kötü ve olumsuz davranışları Hz. Ali'yi zayıflatıp etkisiz hale getirdiği ölçüde Muaviyenin güçlenmesine neden oldu. Çünkü katledilenlerin

büyük çoğunluğu Hz. Ali yandaşlarındandı. Muaviye Şam yöresinde önlem almış kendi zayıflığını asgariye indirmişti. Hariciler mezhep olarak tam bir taasub içindedirler. Hiç bir yeniliği kabul etmezler. "Cebri" düşünceye bağlıdırlar. Kulun yaptığı işin, Allah'ın takdiriyile ve Allah tarafından halk edildiğine inanırlar. Hariciler Emeviler ve Abbasiler zamanının da bazı isyanlar çıkardılar. Ama başarılı olmadılar. Bunlar günümüzde Umman, Libya, Madagaskar, Afrikanın kuzey bölgeleriyle Cebre adalarında azınlık halinde yaşamaktadırlar.

Cebriyye

Bu mezhebi kuran 746 yılında Horasandaki ayaklanmalar sırasında öldürülen Safvan oğlu Cühm'dür. Bu mezhep Haricilere çok benzer. Çünkü bu inanç sisteminde insanda irade ve ihtiyar yoktur. İnsanda var olduğu öne sürülen cuzi irade bile Tanrı'nın Külli iradesi içindedir. Hayır ve şerrin yaratıcısı Allah'tır. İnsan onun çizgisinde yürür ve hiç birşeyi değiştirmez. Allah'a "sıfat" tanımak onu insana benzetmek olur. Allah'ı eylemleriyle özetleyebiliriz. Yaratıcı, yapıcı ve öldürücü oluşu gibi. Her yaratılanın bir sonu olduğu gibi yine bir Tanrı yaratması olan "Cennet" ve "Cehennem"de Cebriyye inancına göre yok olacaktır.

Mürctie

Bu mezhep yandaşları imanı öne alırlar, insanın işlediği hayır ve şer eylemlerini ise geride tutarlar. "Mürctie" sözcüğü bu yüzden her şeyi geriye almak anlamına gelir Tanrı'nın affedici olduğu düşüncesine sıcak bakan bir inanç sistemidir. Bunlara göre imanın yeri insanın içi yani kalbidir. İmana sahip olan bir suç işler de bunun kendi açısından doğru ve helal olduğunu iddia etmediği sürece, yani işlediği suçun suç olduğunu kabul ettiği takdirde imandan çıkmaz. Kafir olmaz. Aynı şekilde de kafir bir kişi de iyi ve doğru işler yaptığında Müslüman olamaz.

Mürctie mezhebine göre İman Allah'ı, Peygamberleri ve Allah'ın emirlerini bilmek ve kalben kabul etmektir. Kulun bunları dille söylemesi, Allahtan korkması, ibadet yapması imandan sayılmaz. Allahı ve peygamberi kalben tasdik eden kişinin dille bunu yadsıması kafir olmasına yol açmaz. Önemli olan kalb içindeki inkar ile tasdikdir.

Zahiriyye

883 yılında ölen Davud B. Ali bu inancı kurdu. Kendisi İmam Şafî'nin öğrencisiydi. Ancak Kuran'ın ve hadislerin "zahiri" anlamlarını benimseme yolunu seçti. Bu mezhepte Kuran ve hadis üzerinde yorum yapılamaz. Allah'a sıfat yüklenemez. Çünkü her sıfat onun büyüklüğünü küçülten bir durum yaratır. Örneğin Tanrı'ya güzel denildiğinde, onu bu sıfatla sınırlamış oluruz. Oysa Tanrı "güzellik" sıfatının da üstünde olan sınırsız ve kıyaslanması, sıfatlanması mümkün olmayan bir varlıktır. Kuran'da olduğu gibi Tanrı için gören... bilen... deyimlerini sıfat olarak yorumlamak bu mezhepte yasak ve günahtır. Ancak bu deyimleri "isim" olarak kabul ederler. Yani Allah'ın adlarıdır bu sözler... Kulda cuzi irade vardır. Fakat "karar" Allahındır. Tanrı, kulunu isterse doğru yola isterse kötü yola sevkeder. Büyük suç işleyen kişinin imanı varsa "kafir" olmaz.

"Bu mezhep dogmatik bir karakter taşır. Köpek bir tasta su içerse, kalan su pis olur. Ama domuzun artığı olan su pis değildir. Bu su içilebilir. Abdest alınabilir. Çünkü bunun yasaklandığına dair bir emir gelmemiştir. İnsanın idrarı suyu pisler. Ama domuzun idrarı suyu pislemez. Çünkü buna dair bir yasaklama yoktur." (bk. Abdülbaki Gölpınarlı'dan Şilik. sy. 188)

Bu mezhep Endülüs Emevi devletinde çok yayılmış bu devlet yıkıldıktan sonra o bölgede izleri tamamen silinmiştir. Halen Kuzey Afrika'da yandaşları bulunuyor.

Vehhabilik

Bu mezhep onsekizinci yüzyılda ortaya çıktı. Kurucusu Muhammed Abdülvehhab (1703-1795) Uygulayıcıları ise Abdülaziz'le oğlu Saûd'dur. Bu mezhepte türbeleri, Peygamberin mezarını ziyareti, geçmişlerden birisiyle Tanrı'ya iltica etmeyi, Camilere minare yapılmasını günah saymışlardır. Vehabiliğe göre Peygamber'den başkası önemli değildir. Ondan sonra gelenlerden Veli, Evliya, Pir, Kutub, Mevlana gibi sıfatlarla ululandırılanlar ile bunlar için yapılan türbeler İslami deyimlerle "bid'at"tır. Ölüler için özel mezarlar yapılmasına da karşı çıkarlar. Asrı saadetteki yaşam biçimini benimserler. Vehhaibler Osmanlı Devletinin başına çok iş açtılar. 1802 yılında Kerbela'ya

saldırdılar. İmam Hüseyin'in zarihini yaktılar. Beş bine yakın Müslümanı kadın çocuk ayırd etmeksizin kılıçtan geçiren bunlardır. Bir yıl sonrada Taifi zaptedip halkı tümüyle öldürdüler. Bir süre sonra da Mekke ve Medine'ye saldırarak tahribat yaptılar, insan öldürdüler ve tanınmış kişilere ait mezarları yerle bir ettiler.

II. Mahmut dönemine dek bu çığlıklarını sürdüren Saud'la yandaşları Mehmet Ali Paşa tarafından yakalandı ve İstanbul'a gönderildi. 1819 yılında da İdam edildiler.

Müşebbihe-Mücesime

Kuran'daki mecazi anlam taşıyan ayetlerdeki sözcükleri gerçek anlamıyla ele alıp bir inanç türü üreten bu mezhepte Tanrı'yı insana benzetmek, O'na yer ve mekan vermek yön isnat etmek, yüz, el, göz gibi organlar ile insanların yaptıkları eylemlerden olan taşımak, kızmak, cezalandırmak, korkutmak gibi insanlara özgü tavırların Tanrı'da bulunduğuna inanmak gibi düşünce ve fikirler yer alır. Bu konuda Abdülbaki Gölpınarlı bu mezhebi açıklarken bazı örnekler sunmuştur. Bunlardan bir kaçını burada açıklamak isteriz: "Süre-i Celilenin (Bakara) 115 ayetindeki " "Nereye dönerseniz Allahın yüzüne dönmüş olursunuz" Rahman Ayetindeki "Yerin üstünde ne varsa geçicidir. Ve ancak ululuk ve kerem sahibi Tanrı'nın yüzüdür kalan", "Yoksullara vermeniz, ancak Allah'ın yüzünü dilemek" içindir." ayetlerinde geçen "Yüz" sözcüğünü bunlar gerçek "yüz" olarak yorumlarlar. Oysa bu sözcüğü mecazi anlamda yorumlamak gerekir. Yine "Yahudiler, Allah'ın eli bağlanmıştır dediler, elleri bağlanasılar, söyledikleri söz yüzünden lanete uğrayasılar. Hayır Allah'ın iki elide açıktır dilediği gibi ihsanda bulunur."

Burada Allah'a üstelik insanlarda olduğu gibi -sayıca- iki el verilmiştir. Yani Allah iki eli olan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. "Nuh"a gözlerimizin önünde bir gemi yap buyurduk" ayeti kerimesine göre de Allah'ın gözleri de vardır. Çünkü Allah gözlerinin olduğunu "gözlerimizin önünde" deyiimiyle vurgulamıştır. Bunu yadsımak yani Tanrı'nın gözleri olmadığını söylemek o halde Kuranı kerim'i inkar etmek demektir.

İşte Müşebbihe-Mücesime mezhebinde Allah'ı insana benzetmek,

ona cisim ve beden isnat etmek doğaldır. Bunlar Kuran'daki ayetlerin bu yüzden yorumlanmasına karşı çıkarlar. Kabul etmezler.

Mu'tezile

Bu mezhep irade-i külliye'ye inanan Cebriyecilere karşı bir tepki olarak doğdu. Mu'tezile'nin sözcük anlamı "ayrılanlardır" Hz. Ali'den çeşitli nedenlerle ayrılanlar, kopanlar için de bu deyim kullanılmıştır ama bu olayın söz konusu ettiğimiz mezhep ile kuruluş ve başlangıç olma açısından hiçbir ilişkisi yoktur.

Yaygın kanya göre ünlü bilgin Vasil b. Ata Hocası Hasan-ı Bısrî'nin derslerini terketmişti. Nedeni şuydu: Günah ve sevapları aynı ve eşit olan birisi Cennete mi girer, cehenneme mi? Büyük tartışmaya yol açan bu soruyu Vasil ikisine girmez şeklinde yanıtlamış ve aksi düşüncede olanları bırakarak dersaneden ayrılmıştı. Hasan Hoca "Vasil bizden ayrıldı" demiş ve bu tartışmada Vasil'i tutanlara mu'tezile adı verilmiştir. Vasil 699 yılında Medine'de doğmuş Basra'da yetişmiş ve 797 yılında da ölmüştür. Mu'tezilenin ikinci büyük ismi Ubeyd oğlu Amr'dır.

Şimdi günahları ve sevapları eşit olan insana dönelim. Kuran'ı Kerim sadece cennet ve cehennemi haber veriyor. Akıl hastaları için yani dinen sorumluluğu bulunmayan kişilerin de arasatta kalacakları bildirilir. Ama yukarıdaki örneğimizde anlatılan durumu Kuran açıklığa kavuşturmaz. İşte bu noktadan itibaren eksik ya da unutulmuş olan bu noktada Mu'tezile mezhebi aklın kullanılması gereğini öne sürer. Böyle bir sorun İslam'da "akıl ve mantık yoluyla çözümlenmelidir.

Mu'tezileye göre akıl hayrı, şerri; güzeli, çirkini, iyiyi, kötüyü; birbirinden ayırır. "Tevhid Birlik" ile "adalet" inancını amaç edinir. Mu'tezile'ye göre Tevhid demek Allah'ı var ve tek bilmek buna inanmaktır. Mu'tezile demek Tanrı'yı her türlü sıfattan arındırmak, zaman ve mekanla sınırlamamak, onu görünür ve eli ayağı, yüzü olan bir varlık gibi düşünmemektir. Onlara göre Kuran'daki el, göz, yüz, mecazi anlamda kullanılmıştır. Bunlar ise kudret, bilgi akıl, mantık ile yorumlanır. Örneğin Tanrı, bilendir derken bilgiyi yaratanın da o olduğunu bilmek kastedilmiştir.

Mu'teziledeki "adalet" basamağının anlamı şudur:

KUTUPHANESİ

Tanrı'nın kula akıl-fikir irade-düşünce-insiyatif-eda ve davranış-etki ve tepki-sevgi ve bağlılık duygusu vermesi, Kullara Peygamber göndermesi, kitap indirmesi, hak ve batılı bildirmesi, doğru ve yanlış göstermesi bunun sonunda da kulun yaptığı hayra karşılık mükafatta şerre karşı da mücazatta bulunmasıdır. Günah ve sevapları eşit olan kullar Cennet ve Cehennem arasındaki bir durakta bulunacaklardır. Bu mezhep böylece uzun yıllar tartışılan hasas bir konuyu da böylece çözümlenmiş ve açıklığa kavuşturmuştur.

Maliklik

Malik b. Enes tarafından kurulmuştur. Malik 712 yılında Medine'de doğdu. Malik imanı şöyle tarif eder: Kalbimizle Allah'ın varlığını, Peygamberin hak peygamberi olduğunu tasdik etmek, dil ile bu gerçeği söylemek ve söylenenleride eylem olarak uygulamaktır. uygulamaya ya Malik "Amel" adı vermiştir. Ona göre -her ne hikmetse- iman artar ama eksilmez. İnsan yaptığı her şeyi özgür iradesiyle yaptığı için eymelerinden ötürü sorumludur. Ama bu arada kadere de inanmak gerekir. Yani kaderin yaptıracağı şeyleri. Mu'tezile bunun aksini benimseydiği için Malikilikten ayrılır. Büyük suç işyelenler bu mezhebe göre tövbe etmemişlerse ve Allah'ta bağışlanamışsa ceza göreceklerdir. Affedilmeyen tek suç Allah'a şirk koşmaktır. Malik FIKIH çalışmalarında sırasıyla Kuranı, Sünneti ve Medinelilerin amellerini örnek almakta bunlarla sorunu çözümüleme olanağı yoksa işte o zamanda kıyas yolunu seçmektedir. Maliki Mezhebi Emevilerin son dönemleriyle Abbasoğullarının ilk çağlarında ortaya çıktı. İmam Malik'in "El Muvatta" adlı iki ciltlik hadis kitabı vardır. Maliki mezhebi Hicazda ortaya çıkmasına karşın daha çok Mısır'da yayıldı. Şafilikle bu bölgede çatıştı ve Fatimiler döneminde unutuldu. Eyyubilerle yeniden alevlendi, endelüs'te ilgi çektiysede Zahirri'ye karşısında yenik düştü ve Hadis kitabından başka Malik'in yazmış olduğu risalelerin hepsi yakıldı. Günümüzde Mısır, Tunus, Sudan ve Afrika ülkelerinde azınlık olarak Maliki mezhebine bağlı insanlar yaşamaktadırlar.

Malik sağlığında zulmeden Emirlere kılıçla değil fakat halka ve kendisine doğru yolu göstermekle mücadele edileceğini söylemişti. Ne var ki bu uyarılarına karşın Abbasi Halifesi El-Mansur'un emriyle

(753-773) Medine Valisi tarafından dövdürölmüş ve bir koluda dayak esnasında çıkmıştı. 796 yılında vefa etti. Medine'de toprağa verildi.

Hanefilik:

İmam Azam Ebu Hanife 699 ya da 701 yılında Kufe'de dünyaya geldi. Detaylı adı: Ebu Hanife Nu'man b. Sabit'tir. *Sabit'in babası Zerdüşî dinindendi.* Sonra İslam'a geçti. Kabul'lü Zevta adındaki babasının daha önceki lakapları Tavus ve Merzuban'dır. İlk inancı, eski adlarının etimolojik yapısı babasının Kürt kökenli olduğunu göstermektedir. Malik gibi Emevilerin son günleriyle Abbasilerin başlangıç dönemlerinde yaşayan Ebu Hanife siyasi kargaşalardan uzak durmasını bilmiştir. Özellikle Abdülmelik oğlu Hişam aleyhine başkaldıran Zeyd b. Ali'yi gönülden desteklemesine karşın yedinde bulundurduğu manevi emanetlerin kaybolmasından korkarak saklanmıştır. Ama sonradan bu hareketinden ötürü büyük vicdan azabı çekmiştir. Bu konuda şu sözleri çok ünlüdür: "Atası Hz. Hüseyin'i Kerbela'da yalnız bıraktıkları gibi Zeyd'i bırakıp kaçacaklarını bilseydim Zeyd'e uyardım" Devrin yöneticileri bazı ünlü bilginleri susturmak için kendilerine aylık maş bağlamışlardı. Ebu Hanife bu ulufeyi kabul etmedi. Emir kendisini Zindana attı, sonra serbest bıraktı. Ebu Hanife 747 yılında Kufe'den Mekke'ye gitti. Abbasoğulları hilafeti ele geçirdikten sonra tekrar Kufe'ye döndü. Diğer bilginlerle birlikte Abdullah'üs-Seffah'a biat etmişti. Bir zaman sonra Abbasoğulları da Emeviler gibi halkı kırıp geçirmeye zulüm yapmaya suçsuz günahsız insanları katletmeye, keselerini doldurmaya içki alemleri düzenlemeye, İslamdan uzaklaşmaya başladılar. Halife Mansur özellikle din bilginlerini katletmekteydi. Bunların içinde Ebu Hanife'nin yardım ve Kürtarma amacıyla Fetva verdiği Ulemeden Nefs-i Zekiyye Muhammed ve Kardeşi İbrahim de vardı. Bu yüzden Ebu Hanife'nin Abbasilerle arası açıldı.

Mansur bir açığı yakalamak ve sonra ağır bir şekilde kendisini cezalandırmak için Ebu Hanife'yi Bağdat'a Kadı yapmak istedi. Fakat o bunu kabul etmedi. Çünkü Mansur'un kötü niyetini anlamıştı. Sunulan lütfun ardında bir kahır vardı. Mansur bu durum karşısında hiç kimsenin hatta Ebu Hanife'nin bile düşünemeyeceği bir cezalandırma sistemi buldu ve uygulamaya koydu: Önce İmam'ı zindana attırdı. Ba-

şına ilk gün on kamçı vurulmasını, her yeni gün kamçı sayısını onar onar artırmalarını emretti. Kamçı sayısı yüz ona çıktığı -onbirinci gün- Ebu Hanife ağır hasta düştü. Konuşamıyordu. Başı yüzü yara ve bere içindeydi. İki gözü şişmişti. Kulakları kırbaç darbeleriyle yırtılmıştı. Dudakları patlamıştı. Zindanda taşlar üstünde ağzına dökülecek bir kaç damla suyu bekliyordu. Boğazı kurumuştur. Bir rivayete göre zindanda bir rivayete göre de zindandan çıktıktan sonra 767 yılı şaban ayında vefat etti. Mansur tarafından kendisine bu ağır işkence uygulandığında İslamın bu büyük İmamı 65 yaşlarında bulunmaktaydı. Oysa İslam yaşlı insanlara saygı gösterilmesini emrediyordu. Ama Kuran'ın hükümlerini dinleyen kimdi?

Ebu Hanife sağlığında daha çok Fıkıh üzerinde çalıştı. Kendisi bir mezhep kurmak gibi bir amaç taşımış değildir. Bu mezhebi kendi öğrencilerinden Ebu -Yusuf Yakup ile Ebu - Abdullah Muhammed kurdular. Bu iki kişiden ilki olan Ebu Yusuf Bağdat'ta kadılık yapmıştı. O devirde Sultan ve emir Harun-u Reşid idi. Namaz, Oruç, Zekat, Miras hukuku, Alım satım hukuku, Şer-i Cezalar, Vasiyyet, Avlanma ve Hayvan kesmeye dair elliden fazla risale sahibi olan Ebu Yusuf Hanefiliği arkadaşıyla kurmakla yetinmedi mezhebin yayılması içinde büyük emek harcadı. Ebu Hanife telifçi bir görüşle ortaya çıktı. Ona göre en çok tartışılan konulardan birisi olan Sahabe'nin yargılanmasında o, Sahabenin adil olduğuna çekişmeler ve dövüşmelerin içtihad yüzünden olduğuna karar verdi. Sahabeden kim olursa olsun gerçek olarak rivayet edilen hadis makbûldür. "İcma" bir konuda tüm Sahabenin birleşmesidir. Kuran, Hadis ve İcma yoksa kullanılacak metod "Kıyaslama"dır. Kıyaslanmanın temeli akla dayanır. Bu da yetmezse örf ve adet esas alınır.

Harun'un Reşid'in Hanefiliği seçmesi, İmameyn adı verilen Ebu Yusuf ile Ebu Abdurrahman'ında Bağdat'ta kadılık yapmakla birlikte eyalet kadılarını da bunların atamaları bu mezhebin yıldırım hızıyla yayılmasına yol açtı.

Irak, Maveraünnehir'de, Mısır'da güçlendi. Osmanlılar'ında bu mezhebi seçmeleri üzerine yayılış alanı daha da büyüdü.

İmam Ca'fer'üs -Sadık Ebu-Hanifenin kıyas yoluyla amel ettiğini duyduğunda bu hükmü kaldırmasını kendisinden istemişti. İmam

Cafer'e göre kıyasla ilk amel eden İblisti. Ademin topraktan kendisinin ateşten yaratıldığını, toprağın pisliğini, ateşin temizliğiyle kıyaslıyor kendisini üstün sayıyordu.

Şafilik

Muhammed b. İdris-i Şafii 767 yılında Gazze'de dünyaya geldi. Kendisi Hz. Peygamberin soyundandır. Bir anlatıya göre ebu-Hanefi'nin vefat ettiği gecenin sabahında doğmuştur. Öğrenimini Mekke ve Medine'de yaptı. Necran'da Vilayet katibi oldu. Yemen Valisi şiiiliği yaydığı savıyla onu Harun'ür Reşid'e gammazladı. Bağdat'ta çağrıldı ve gözaltına alındı. Hanefi Mezhebinin yayıcısı ve Ebu Hanife'nin öğrencisi olan Bağdat Kadısı Muhammed'in girişimiyle yakasını Kurtarabildi. Fıkıh, Lügat alanında yazdığı eserlerle tanındı. Aynı zamanda devrinin ünlü şairlerinden birisiydi. Yemen ve Irak'ın çeşitli kentlerinde yaşadı. İmam Malik'le görüştü. Onun "El-Muvatta" isimli eserini ezberlemişti. Hafızasının çok kuvvetli olduğu söylenir. İki kez okuduğu bir kitabı satırı ve tümcesiyle tekrar edecek bir yeteneğe sahipti. Verdiği fetvalarla da dikkati çekti. İyi bir yorumcuuydu.

Ancak kulleteyn gibi durgun suda hem abdest bozmanın hem de abdest almanın helal olduğuna bu suyun içilebileceğine dair verdiği fetva hala tartışmalıdır. Fıkıh ve hadise ait yüzlerce kitap yazdı. Şaffii'nin diğer görüşleri şöyledir: Ona göre Halifelik Kureyş halkının hakkıdır. Halifelerden en üstünü olarak Ebubekir'i göstermiştir. Ama ne var ki Hz. Ali ile ehlibeyte de karşı değildir. Kurduğu mezhepte kanıt aramada kaynak olarak kitap ve sünnet başta gelir. Üçüncü olarak sırayı "İcma"ya -tüm sahabenin birleşmesi hali-verir. Dördüncü sırada ise "Kıyas" yer alır. Ancak kıyasın bir sınırı vardır. Bu sınır şudur: Ortada içinde nas bulunmayan bir soru varsa, bu soruyu içinde nas bulunan ve aralarında iştirak olan bir benzer konumla karşılaştırarak yargıya varılmalıdır". Kıyas yapacak bir konum bulunmadıkça karar alacak Makam kendi akıl ve mantığıyla bir çözüme gitmemelidir.

Şafi mezhebi önce Mısır'da kabul görmüş, sırasıyla Selçuklular zamanında ve Osmanlı devletinde "dört adet hak mezhep" içinde sayılarak yayılmasına göz yumulmuştur. Şafilik günümüzde Mısır'da, Doğu Anadolu'da, Azerbaycan, Hindistan, Filipin, Seylan'da, Endonezya ve İran'ın bazı yerleşim yerlerinde uygulanmaktadır.

Hanbelilik

Ahmed B. Hanbel 780 yılında Bağdat'ta dünyaya geldi. Hanbeloğul Muhammed'in oğludur. Ahmed'in babası küçük yaşta öldüğü için ona annesi baktı ve büyüttü. Ebu Yusuf'tan ders aldı. Basra ve Hicaz'da uzun süre yaşadı. Hadis ilminde büyük üne kavuştu. Hanbeli'yi anlamak için yaşadığı çağda büyük tartışmalara yol açan Kuran'ın "mahluk" olup olmadığı yolunda yapılan tartışmalara bir göz atmalıyız. Abbasiler döneminde özellikle Mu'tezile inancına bağlı olan Halife Mansur zamanında Kuran'ın "mahluk" yani yaratılmış olduğu ya da Tanrıyla bir ve "Kadim" olduğu sorunu ortaya çıkmıştı. Mu'tezile mezhebi Allah'tan başka herşeyin sonradan yaratıldığını kabul etmişti. Onlara göre Kuran sözcük ve harflerle ifade edilir. Halböyleyken Kuran'a "kadim" demek, Allah'la beraber bir başka kadimin kabulü anlamına gelirken bu "şirk"tir". Kuran'da "Tanrı'dan yeni bir ayet geldi mi ondan yüz çevirenler çıkar" ya da "Tanrı'dan yeni bir ayet geldiğinde onu alaya alarak dinlerler, oyun sanırlar" diye iki ayet bulunmaktadır. İşte "Yeni bir ayet" demek sonradan olmuş anlamına gelir. Kuran tamamı inmeden olan ve sonra olacağı bildirilen şeylerden söz ederki bunlar da zaman ve mekan içinde ortaya çıkmıştır ve çıkacaktır. Kuran'daki açıklama, söz verme, ceza ve mükafatlar da zamana ve mekana tabidir. Durum böyle olunca Mu'tezile mezhebine göre Kuran hem "nakil" hem de "akıl" bakımından Mahluktur. Aksi düşüncede olanlar ise "Kuran Allahın kelimidir. Kelam ilahi bir sıfattır. Tanrı'yla vardır" demektirler. İmam Malik bu konuda hiçbir düşünce açıklamayı yeğlemiştir. İmam Ahmed zamanında ise Halife El-memun Kuran'ın Mahluk olduğu inancını benimsemiş ve mu'tezile yandaşı olmuştu. Bu düşüncesine inanmayı ve bağlamayı tüm bilginlere zorladı. Bağdat Kadısı Ahmet Ebu-Davut'ta halifenin önerisini kabul edenler arasında yer almıştı. Bu inanç Ahmed b. Hanbel'e de önerilmiş, ama kabul etmemişti. Bu nedenle İmamı zencire vurdular. Müsta'sım zamanında (833-842) zindana atıldı. El-Vasık zamanında azat edildi (842-847).

Kimseyle görüşmemesi için uyarıldı. Mahluk tartışması kanlı çarpışmalara yol açtı. Halife Mütevekkil müdahale ederek olayları önledi.

Ahmed b. Hanbel'in en ünlü eseri Hadis yorumlarından oluşan "Müsned" adlı olanıdır. Oğul Abdullah tarafından yazdırıldı.

İmam Ahmed'in mezhep görüşleri şöyledir:

İman, gönülle inanıp dille söylemek ve erkan ile amel etmektir. Kul, dinin ana kurallarından birini yadsımadıkça dinden çıkmaz. Tek istisnası şirk koşmaktır. Büyük günah işleyen eğer tövbe etmeden ölmüşse Tanrı onu dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Kadere inanmalıdır. Allahın sıfatları tartışma konusu yapılamaz. Günahlı olsun günahsız olsun suç işlesin ya da işlemesin mihraba duran her inanın arkasında namaz kılınır.

Müslüman yönetimlerde devletin başına gelen ister bu makamı zorla almış olsun ister kurallara uygun olarak görevi üstlensin ona itaat farzdır. Ona başkaldırmak suçtur. Bu başkaldırma hali içinde ölen Kâfirdir.

Ashabın tümü de haklıdırlar. Aralarında bir anlaşmazlık çıkmış ise bu bilimseldir. Yani İslamın uygulanış şekli ile ilgilidir. Fıkıhta aslo-lan Kuran ve sünnettir. Üçüncü sırada Sahabenin görüşü ele alınmalıdır. Uyuşma yoksa kitap ve sünnete uygun görülenler tercih edilir. Hadis rivayet edenin kimliği bilinmiyorsa bile bu hadis kabul edilmelidir. İmam Ahmed "kıyas"a cevaz vermiştir. Bunun sınırı ise şudur: Ele alınacak sorunun yanıtı Kuran'da sünnette ve icma'da yoksa.

Ahmed B. Hanbel Muaviye ile Yezid'e özel bir sevgi beslemiştir (bk. A. Gölpınarlı a.g.e. sy. 211)

Ahmed B. Hanbel İslamın şekil dünyasında aşırı tutucudur. Her türlü yeniliğe karşı çıkmıştır. Kabir ziyaretini günah saymış ve türbele-rin yıkılmasını önermiştir. Yandaşları ise onun düşüncelerinden yola çıkarak evlere saldırarak içki varsı dökmüşler, şarkıcıları dövmüşler, müzik aletlerini kırmışlardır. Erkeklerin kendi küçük kız kardeşleriyle sokağa çıkmalarına engel olmuşlardır. Bu mezhep daha çok Saudiler Hicaz'a egemen olduktan sonra kuvvetlenmiştir. Ama İslam ülkelerinde belli bir bölgede çoğunluk sağlayamamıştır. İmam Ahmed 858 yılında Bağdat'ta vefat etti.

Sünni İnançın Getirip Götürdükleri

Sünni mezheplerin dördü de 8. yüzyılda ortaya çıktı. Bunun ekonomik, sosyal ve politik nedenleri var. Ekonomik neden artık savaşlarda beklenen başarıların sağlanamaması ve ganimet gelirlerinin azalması, halkın fakirleşmesi, işsizliğin artmasıdır.

Halböyleyken sarayda eğlenceler artmış, zevk ve sefa içinde gününü gün eden ve haktan kopuk bir iktidar acımasız hatta zulme varan bir yönetim şekli sergilemiştir.

Ümmet arasında da bölünmeler olmuştur. Arap kökenli olmayan Müslümanlar "inançlı köle" olarak adlandırılmış ve horlanmışlardır. Zaman zaman çeşitli bahaneler yaratılarak arap kökenli olmayan Müslüman yerleşim yerlerine ganimet elde etmek için seferler bile düzenlenmiştir.

Ancak bu olumsuzlukların yanı sıra sünni mezheplerin ortaya çıkışında elbette dini etmenler üzerinde de durmak zorundayız. Her dört mezhebin ortaya atılması sırasında zamanlama ve planlama uygun bir şekilde yapılmıştır. Nitekim mezhep açılımlarının tezgahlandığı dönem Emevilerden Abbasilere geçiş zamanına raslar. Yani saray iktidarının en zayıf olduğu anlarda.. Bir örnek vereyim: Eğer Emevi saltanatı başlangıçta olduğu gibi 8. yüzyılda da aynı güçte olsaydı belki de bu dört mezhep yeryüzünde olmayacaktı. Diğer bir nokta: Abbasiler yönetime el koyunca bir iktidar boşluğu oldu. Gerçek halk bu yönetime ve yönetim de halka alışmıncaya kadar geçen zaman aralığında mezhep dediğimiz kurumun toprağa düşen tohumları yeşeriverdi. İşte kendiliğinden oluşan bir planlama stratejisi...

Sünni imamların doğum tarihleri ve doğum yerleride incelenirse önemli bulgularla karşılaşırız:

Ebu Hanife 701 yılında Kufe'de, İmam Malik 712 yılında Medine'de, İmam Şafi 767'de Gazze'de Hanbeli ise 780'de Bağdat'ta dünyaya geldiler. Görüldüğü gibi İmam Malik dışında diğerleri kutsal topraklar dışında doğmuşlardır.

Herbiri ayrı bir kentin evladıdır. Bu onların kendi mekanlarında pençe tutmalarına yaradı. "Ayağını bastığın yeri söyle, sana başarılı olup olmayacağını söyleyeyim" diyen Gürciyef'in sözüne hak vermemek mümkün değil.

Sünni imamlardan ilk ikisi hem emeviler hem de abbasiler zamanında, son ikisi ise Emeviler döneminde ortaya çıktılar. Düşüncelerini yaydılar. Her dört imamda Bağdat iliyle ve sarayla ilgili oldular. Kendi girişimlerini kendi açılarından ve kendi irade ve istekleriyle bir çatışmaya götürmediler. Ne var ki Halifelerin onların bu uzlaşmacı tutum ve davranışlarına karşı eylemleri "korku" "kuşku" ve "çekinme" üzerine bina edilmişti. Bu da doğaldı. Çünkü o tarihe kadar İslam'da düşünce ve inanç ayrılıkları, yüz binlerce insanın ölümüne neden olmuştu. İşte eski alışkanlıkların sonucu ve İmamlara karşı duyulan kuşku ve korkudan ötürü Sünni imamların zaman zaman gözaltına alındıklarını ve işkenceye uğradıklarını görüyoruz. Ancak Ebu Hanife dışında aşırı bir eziyete uğrayan olmadı. Ebu Hanife'nin kırbaçlanması ise Sünni mezhepler içinde "Hanefi"likle ilk adımı atması, kapıyı aralamasından ileri geldi. onun araladığı tolerans kapısından diğer üç imamda geçebilme şansını elde ettiler. Bu dört imamdan birisi dışında diğerleri yaydıkları inanç sistemlerinden değil toplumu kendilerine bağlanacağı bununda bir başkaldırmaya neden olacağı kuşkusuyla gadre uğradılar. Düşüncesinden dolayı gözaltına alınıp zincire vurulan tek imam Hanbeli mezhebinin yaratıcısı Ahmed olmuştur. Ama ünlü sözdür: İstisna kaideyi bozamaz.

Sünni İmamların müşterek özelliklerinden birisi de Saray Halifeliğine karşı gösterdikleri bağlılıktır. Ne kırbaç ne de zincir onları bu bağlılıktan ve itaat duygusunda nyoksun bırakmamıştır. Bu tutum ve davranış bir taktik miydi onu bilemiyoruz. Bu çerçevede içinde İmamlar hiçbir başkaldırmaya katılmadılar. Üstelik her dördü de Saray halifelerine mutlak itaat edilmesini önerdiler. Bunlardan Ahmed B. Hanbel o kadar ileri gitti ki Saray halifesinin zorla, zulumla, kan dökerek iktidarı ele alınış halinde bile ona itaat edilmesinin gerekli olduğunu öne sürdü. İtaat ve biat etmeyenin tövbesiz ölümü halinde "kafir" sayılacağını açıkladı.

Özetle belirtirsek Sünni imamlar ideolog oldular ama eylemci olmadılar, onların dönemindeki saray halifelerinin durumlarına gelince, bu yöneticiler "Renovation"a şiddetle karşı çıkmışlardır. Stotukocu ve kuralcı bir yol izlediler. O kadar ki yıllar boyu kanları bir çeşme gibi akan Ehlibeytin "On iki İmam" kurumuna daima kuşkuyla bak-

mışlar, bu kurumu kendi iktidarlarını yıkacak bir eylem merkezi gibi görmüşlerdir. Muaviye'nin çizgisinde kalıp Ehlîbeyte cephe almaları bundandır. On iki imamın büyük bölümünün saray Halifelerince zehirlenmesi bu savımızı kanıtlar. Halifelerin bu olumsuz görüşü 8. yüzyılda ortaya çıkan sünnî mezheplerde de mekan tutmuştur. Ali'ye ve soyuna karşı işlenen cinayetlerin sünnî mezheplerce gözardı edilmesi bundan ileri geldi. Ayrıca sünnî mezhepler on iki imamın ortaya koydukları inanç sistemlerinden uzak kalmaya büyük bir özen göstermişlerdir.

Bunlardan Ahmed B. Hanbel daha ileri giderek saray halifelerinin her davranışını haklı görmüş ve Muaviye ile oğlu Yezid'e de sevgi beslemiştir.

Sünnî mezheplerin dini açıdan ortaya koydukları ortak görüşleri de şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bunlara göre Allah sıfat taşır. Yani sıfattan arındırılmaz. Çünkü Tanrı'yı insanlara başka türlü anlatmanın bir yolu yoktur. Allahın sıfatları varlığıyla bir bütündür. Kuran mahluk değildir, kelam sıfatının tecellisidir. Yani Allahın varlığında konuşma yeteneğinin görünümüdür. Bu bakımdan Kuran kadimdir.

Sünnî inanca göre Allah ahret zamanı görünecektir. Ancak mekan-sız olduğu söylendiğinde nasıl mekanlaşacağı imamlarca açıklanamamıştır.

Sahabenin hepsi adildir. Hiçbir haksızlık yapmamışlardır. Atadan ve yanlıştan "munezzeh" yoksundurlar. Yaşanan olaylar İslamı yorumlamaktan "ictihattan" ileri gelmiştir. O halde ashaba dil uzatmak, onları eleştirmek, yargılamak doğru olamaz. Sünnî inanç böylece İmam Ali ve ehlibeyt ile ilgili olayları ashabin tutum ve davranışlarından soyutlamaktadır. İşlenen suçlarla bunların failleri yok sayılmaktadır.

İlk dört hilafet İslam toplumunun oyuyla ve kararıyla ortaya çıkmıştır. Sahabenin uzlaşmış olması Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin halifeliklerinin isabetli doğru ve adil olduğuna kanıttır. Bu dört yöneticinin sahabenin en yücesi ve ulularındır. Aldıkları kararlarda da tam bir isabet vardır.

İyi olsun; kötü olsun her imama uymak, ardında namaz kılmak caizdir.

İrkçi ve Şöven Davranışlar:

Arap kökenli olmayan Müslümanlara "İnanmış Köleler" adını takarak onları aşağılayan Emevi Saltanatı'nın ırkçı ve şöven yapısı ne yazık ki Abbasiler döneminde de sürüp gitmiştir. Bu aşağılama eylemine direnen Arap kökenli olmayan Müslüman toplumlar, özellikle Horasan ve Anadolu'da kendi karşı koyma yöntemlerini uyguladılar? Kimileri de kendilerine Peygamber'e ulaşan soy kütükleri tanzim ettirerek Seyyid ünvanını alarak rahat etmenin yollarını aradı.

Karşı koyma yöntemlerine gelince bu konuyu gelecek başlık altında inceleyeceğiz. Karşı koyma eylemi Bir'sellik-Tasavvuf yoluyla gerçekleştirildi. Tasavvuf'u besleyen kaynak ise Zerdüşlüktü. Sünni inancın karşısında ortaya çıkmakta olan bu düşünce ve felsefe ne İmam Ali'nin ne de Onbir imam zamanında Arap tabanlı olarak İslamiyete bulaşmamıştı. Bilindiği gibi altıncı imam Cafer'üs Sadık ile Kürt Serdarı Ebu Müslim Horasani çağdaşlar. Ebu Müslim bölümünde açıklayacağımız gibi Emevi Saltanatı Ebu Müslim tarafından yıkıldığı zaman kendisi hilafeti İmam Cafer'e önermiş fakat imam kabul etmemişti. Red nedenlerinden birisi de Ebu Müslim'in Bir'selliğe olan inancıydı. Öte yandan altıncı İmam Cafer şeriatın kurallarına sınıksız bağlı bir yol izlemekteydi. Üstelik arap geleneklerine inanan ve onu uygulayan bir kimseydi. Fıkıhçıydı, Kelamcıydı ve Hadisçiydi. Emeviler ve Abbasiler Muaviye'ce konulan kurallara bağlılık gösterirken, Oniki İmam'lar tam tersine şeriatın yaşatılmasına büyük özen gösterdiler. "Fetva" kurumunu da titizlikle çalıştırdılar. İmam Cafer'in şeriat kurallarına getirdiği açıklık ve yorum yolları belki de kendisinden sonra Caferi mezhebi olarak adlandırıldı ama öyle sanıyoruz ki bu İmamın bir mezhep yaratmak gibi bir düşünceye sahip olduğu öne sürülemez. "Buyruk" adlı yapıttan çıkarılan özetlere göre İmam Cafer dinin temellerini beş noktada topladı: Tevhid (Tanrı'nın birliğine inanmak) Peygamberlere inanmak (Nübüvvet), İmamet (Peygamber'den sonra İmamlığın Ali ve O'nun soyuna ait olduğuna inanmak, Adalet (Tanrı, adildir düşüncesine inanmak), Mad (Ahrete, cennete, cehenneme; ceza ve mükafata inanmak).

İmam Cafer'e göre yukarıda saydığımız temel din kurallarının dışında kalan ilkeler ise şunlardır:

Namaz, Oruç, Zekat, Humus (Bazı kazançlardan Peygamber soyundan gelenlere verilmesi) Cihad, Teberra (Ali ve Ehlibeyt'e düşman olanlara buğz etmek), Tevella (Onları sevenleri sevmek) Emr bi'l Maruf (iyiliği ve Tanrı buyruklarını anlatmak) Ney'an-il münker (kötülüğü yok etmek). Görüldüğü gibi Peygamberin Ehlibeyt için söylediği şahih Hadislerin içeriği de göz önüne alındığında yukarıda yazılı kuralların hiçbirisi İslam düşüncesine aykırı değildir. Aksine var olan İslami kuralları daha da pekiştirmektedir. Diğer bir bulgu da şudur:

İmam Cafer'in ortaya koyduğu bu yorumların bir mezhep oluşturması ve bu mezhebinde "beşinci" mezheb sayılması da bilimsel değildir. İşte Ehlibeyt'e ve İmamlara karşı olanlar tarih içinde böyle bir ayrımcılığa gitmişlerdir. Biz ileride bölümlerde tekrar bu konuya döneceğiz. Çünkü Alevilik ve Bektaşilik İmam Ali ve Ehlibeyt sevgisine dayandırılmış bir felsefe olmakla birlikte onların temsil ettikleri ve savundukları Şeriat anlayışından apayrı özellikler taşımaktadır. Belki de Alevilik düşüncesi Ehlibeyt sevgisi kanalıyla kitlelere benimsetilebilmiştir.

Bütün bunları niçin yazıyoruz?

Amacımız ana konumuz olan Alevilik ve Bektaşiliğe bir açıklık getirmektir. İşte bu tarikatlerde kendilerinin hiçbir katkısı ve ilgileri olmasa bile Ehlibeyt'ten sonra onları sevenlerin ortaya koydukları inanç biçimleri olarak kabul edilmelidir.

Nitekim Alevilik Yazarı Nejat Birdoğan bu konuda şunları söyler: "Alevi'nin Hüseyin'e bağlılığı onun da kendisi gibi karşı çıkıcı ve ezilmiş olduğundandır. Yoksa Kerbela olmasaydı Alevi gene var olacaktı. Anadolu'daki Alevi, gerek yaşantısındaki gerekse tapınmasındaki çoğu kurallarını ya geleneğinden almış ya da günlük gereksinimler altında kendisi icat etmiştir. Karşılaştığı birçok inancın uygun gördüğü yanlarını da kullanmakta dıraksamamıştır." Nejat Birdoğan Alevi'nin Sünni-Müslüman öğretilere uymaya zorlandığını ama bunu olmadığının söyler. (Bkz. a.g.e. Arka kapak yazısı) Bu konuda Prof. Dr. Fuat Bozkurt'ta aynı kanıdadır:

"Bizim inancımıza göre Alevilik Anadolu'da toplumsal olayların ortaya çıkardığı Orta Asya'dan ön Asya'ya değin bir çok dinin izini taşıyan bir Anadolu Dini'dir. İslamlık onun üzerine çekilmiş bir örtü ol-

maktan öteye gidememiştir." (Bkz. Aleviliğin Toplumsal Boyutları sy. 14)

Biz de bu düşüncelere aynen katılmaktayız. Çünkü İmam Cafer'de dahil tüm imamların koyu şeriatçı ve fetvacı düşüncelerine karşın apayrı bir inanç sistemi ortaya çıkmış, serpilip büyümüş ve çınar ağacına dönüşmüştür.

Yeri gelmişken şimdi bunun nedenleri üzerinde duracağız.

Institut kurde de Paris

KÜRT UYGARLIĞINDA ALEVİLİK

İslamiyetin "zuhuru" sırasında Bağdat'tan-Nişabur'a kadar Anadolu'daki yerleşim merkezlerinde öncel bir kültür birikimi vardı. Dicle ve Fırat'tan tutunda Nemrud dağlarından Zağros sırtlarına kadar uzanan geniş bir alanda antik çağdan günümüze çok Tanrılı dinlerden tek Tanrılı dinlere kadar her çeşit inanç sisteminin boy attığı, serpilip geliştiği, tezgahlarda milim milim dokunduğu bu ortamda Kürt halkı inanç fuarlarının sahipliğini, bayraktarlığını yapıyordu.

İslam dininin silahlı ordu birlikleriyle düzenlediği seferler sonunda yayılma olanağı bulması "Kılıç Müslümanlarının" bölgede çoğalmasına yol açmışsada Kürt halkının kendine özgü kültür direnişleri geleneksel yapısı içinde bitip tükenmek bilmedi. İslamiyet ortaya çıktığı Arap topraklarının görenek ve yaşam biçimlerine, yöre insanının consseptine uygun bir içerik taşıyordu. Şeriatın kadınlar hakkında koyduğu kurallar, kölelik kurumu hakkındaki görüşler, ganimetçilik, kısasa kısas, çalışma yaşamını düzenleyen prensipler, ibadet şekilleri ve benzeri konular tümüyle Arap insanının mizacına, toplumsal yapısına uygun düşmekteydi. Ne var ki bu dinin fethettiği yabancı ülkelerde Anadolu'nun antik çağdan çıkıp gelen deniz dalgalarının vura vura eskitemediği sağlam kayalar gibi dimdik ayakta duran tarih ve kültür zenginliği vardı. Son hak dini olarak vurgulanan İslamiyet'te bu tarih ve kültür kayalarına gelip dayandıkça ulaştığı kıyıların şeklini alacak ve yeni bir içeriğe kavuşacaktı. Zaten Anadolu'ya ulaşan ve oradan İran'a, Horasan'a uzanan bu din onun resülü Muhamed'in zamanındaki netliğini gerilerde bırakmış dört Halife döneminden sonra mezhepler ve tarikatlar ortaya çıkmıştı. Kutsal Kitap ve sünnet kurumundan arta kalan boşluk "Kıyası Fukaha" ve "İcma-i Ümmet" ile doldurulmuş bile olsa bu çözüm yollarının yanı sıra İslam Ümmeti arasında çıkan siyasal çatışmalar ve kanlı olaylar bu mezhep ve tarikatların yaratıl-

masında etkili bir rol oynadı Dolayısıyla Kürt kültür ve sanatının bu inanç sistemi içinde tarikat ve mezhepler yoluyla kendi damgasını kolayca vurmuş olması çok doğaldır.

İmam Ali'ye Karşı Muaviye ve Yezid

Peygamberin ölümünden sonra yeğeni Halife ve İmam Ali'ye karşı yapılan haksızlıklar özellikle Cemel, Sıffeyen savaşları ile ünlü hakem olayları ve Ali'nin 9 Şubat 661'de Abdurrahman Mülcem tarafından öldürülmesi, Müslüman uluslar arasında büyük tepkilere yol açmıştı. Ebubekir'in kızı Ayşe'nin Muaviye ile politik mücadelede Ali ve Evlatlarına karşı birleşmesi, İmam Hasan'ın zehirlenerek öldürülmesi ve İmam Hüseyin ile yakınlarının Kerbela'da katledilmeleri bir devlet örgütü haline gelen İslam dünyasında aynı inanç uğrunda canlarını fedaya hazırlansanlar arasında uçurumlar yarattı. İslamiyeti ilk kabul eden, Peygamber'in kucagında ruhunu teslim ettiği ve cenazesini yıkayan İmam Ali, klasik birliğin bozulmaması için ne değin özverilerde bulunduysada tüm iyi niyetine karşın başarı sağlayamadı. İmam Ali, tinsel gerçeklere bağlanarak İslam birliğinin yaşatılmasına büyük çaba gösterdi. Ama Muaviye ve oğlu Yezid, sıffeyn savaşıyla, Kerbela olayında gerek İmam Ali'ye gerekse kendi evlatlarına ve torunlarına büyük bir katliam uygulamaktan geri kalmadılar. Kişisel bir kinmiydi söz konusu olan? Muaviye'nin Anası Hind, Peygamberin Amcası Hamza'nın ciğerlerini söküp yemiş; Babası Ebu Süfyan'da Peygamberin dişlerini kırmıştı. Halifelik üzerinde hakkı olmasına karşın ülkede huzurun sağlanabilmesi için 632 yılında 656 yılına dek hiçbir istekte bulunmayan Ali, Muaviye'nin zengin ve çıkarıcı, sömürücü, ganimetçi bir sınıf yaratmasına, köle ve cariye ticaretini yeniden başlatmasına ve Arap Ulusçuluğu ile Arap derebeyliğinin yeniden boy göstermesine karşı çıktı sonunda... Muaviye'nin "dünya nimetleri ve zenginlikler Müslümanlar için yaratıldı. Zengin olmak varlıklı olmak, Müslümanlar'ın hakkıdır" diyerek menfeatlara boğduğu kişilerle çevresini genişletip siyasal gücünü artırırken hatta birçok kişiyi parayla satın alırken İmam Ali şunları söylüyordu: "Bilin ki sizin İmamınız dünyasında köhne bir elbise ile, iki parça ekmeği kendisine yeter bulandır. Dilersen ben de yağlar, ballar bulurum. Buğday ekmeğinin halisini yerim.

İpekliler giyerim. Fakat nefsimin bana üst olması, yemeklere çekmesi olası mı? Çevremde aç karınlar, yanmış susuzluktan bunalmış ciğerler varken".

Kürt İnanç Kültürünün

Önemli Bir Katkısı: Cami-Dergah İkilemi

İşte yukarıdaki tümcelerde gösteriyor ki "insan sevgisi", "insanın insana saygısı", "toplumu yönetimden üstün tutma", "eşitlik ilkesi", İmam Ali'de, O'nun düşüncelerinde ve o'nun uygulamalarında görülüyordu. İmam Ali'nin ve evlatlarının ard arda -acımasızca- Muaviye ve oğlu Yezid tarafından katledilmeleri Arap kökenli İslam toplumlarında yüzyıllar boyu unutulmayacak eylemlere yol açarken Anadolu ve Horasan Kürt toplumlarında Arap ülkelerindeki kanlı hesaplaşmalara karşın eski inançların da katkısıyla bu elem temi, İslamiyetin kabulüyle birlikte yeni bir felsefesinin yaratılmasına yol açtı. Arap kökenli toplumlarda halkın bir bölümünün acılanma, ilenç, ağıt sözcükleriyle özetlenecek tavır ve karşı koymaları İran'da Şiliğin temelini atarken, Kürt toplumunun yerleşim yerlerin de ise tekke ve dergahların doğmasına neden oldu. Tekke ve dergahların camiye karşı ortaya çıkmış Kürt uygarlığına ait bir yaratma olduğunu ileride detaylarıyla göreceğiz.

Böylece Kürt yerleşim merkezlerinde Zerdüştiük ve Yezidiliğin uzantıları olarak bu maya ile şekillenmiş Kürt Aleviliği (buna Anadolu Aleviliği de diyebiliriz) cami kurumundaki Hoca Müezzîn ve kayyum gibi Din adamlarının karşısında tekke ve dergahlarda Erenler, Pir'ler, Dedeler, Babalar, Zakirler, Ozanlar (Hak Aşıkları) gibi "Coşku" ve "Cezbe" Erlerini yarattı. Camilerde kılınan namazların karşısında dergah ve tekkeler de Sema (Mevlevilerde), Samah (Alevi ve Bektaşilerde) gibi Ayin ve Ayini Cem'ler düzenlendi. Camilerde okunan (kıraat) yerine dergah ve tekkelerde Deyişlere, Nefeslere, Düvuziimimalara, Mersiyele, Naatlara, Züfükarnamelere, Miraçnamelere yer verildi.

Cami ve dergahlar arasındaki en büyük aymazlık başlangıçta Muaviye ile oğlu Yezid'in camilerde ekledikleri mimberlerden Ehlibeyt'e ve İmam Ali'ye lanet okutmalarından ileri geldi. İmam Hasan'ın bu lanet okutmalarına son verilmesini sağlamak için halifelikten vazgeçmesi bile beklenen sonuncu sağlamadı. Yukarıda da açıkladığımız gibi Muaviye

dönemindeki cami kurumu dünya nimetleriyle zenginliğin Müslümanlara ait olduğunu savunurken Horasan'da ve Anadolu'daki dergah ve tekkelerde tam aksine ruhsal zenginlik ön plana alınacak "Bir lokma, Bir hırka" felsefesiyle yola çıkılarak "Yokluk'ta varlığı; varlıkta yokluğu bulma" düşüncesine ulaşılabilecekti. Zenginliğin Tanrı'ya ulaşmada en büyük engel olduğunu öne süren Kürt Kökenli Sofiler daha sonraki yıllarda "bir'selliğin-Tasavvuf'un" sanat ve edebiyat dünyasında en güzel ürünlerini yaratacak tekke ve dergahlar aracılığıyla bir yandan İmam Ali ve Ehlibeyt'e sahip çıkılırken bir yandan da eski Kürt inançlarının yaşamasına çaba göstereceklerdi.

Kürt Sofilerin Aleviliğe Katkıları ve Ebu'l Vefa

Daha önce Teori dergisinde Kürt kültürünün tarihteki önderlerinden Ebu Müslim Horasanî'den, Abdülkadir Ey Geylani'den söz etmiştik. Bektaşilik ve Alevilik konusunda da başı çeken yine bir Kürt düşünürüdür: Ebu'l Vefa... Hacı Bektaş Veli'yi, Baba İlyas'ı, Baba İshak'ı, Geyikli Baba'yı ve daha nicelerini kendi düşünce potasında yoğuran, şekillendiren onları halkın yanında ve halk için harekete geçiren bir düşün adamıdır Ebu'l Vefa.

Alevilik konusunda gerçekten bir ömür boyu araştırmalar yapan Nejan Birdoğan (Anadolu'nun gizli kültürü: Alevilik) adlı eserinde bu gerçeği şöyle dile getirir: "Ebu'l Vefa kültürü olmasaydı Geyikli Baba, Baba İlyas ve belki de Hacı Bektaş kültürü olmayacaktı" (a.g.e. sy. 110)

Aşıkpaşaoğlu tarihi de "zamanın kutbu Baba İlyas'tır ki Ebu'l Vefa'nın halifesidir" demektedir. O halde Ebu'l Vefa bir yandan Hacı Bektaş Veli'yi etkilerken bir yandan da düşünce ve fikir yapısıyla Anadolu'da ünlü ayaklanmasıyla iz bırakmış olan Baba İlyas ve Baba İshak'ı yönlendirmiştir. Elimizdeki yazılı kaynaklara göre Ebu'l Vefa Anadolu Aleviliği'nin ve Bektaşiliğinin ilk kilometre taşı, ilk ideoloğu olmuştur. Uygulayıcısı ise Hacı Bektaş Veli'dir.

Babailer İsyanı adlı kitabın yazarı Ahmet Yaşar Ocak'ta Baba İlyas'ın halifelerinden biri olduğunu vurguladıktan sonra adı geçenler arasında doğrudan bir ilişki olmasının düşünülemediğini, aynı dönemde yaşamadıklarını ancak diğer Sofilerle birlikte Baba İlyas'ın da Ebu'l Vefa'nın temsilcileri olduğunu belirtir. (Bak: a.g.e. sy. 95-97)

Peki kimdir bu Ebu'l Vefa?

Geleneksel adı "Tacul-Arifin Seyid Ebu'l Vefa'dır.

Ebu'l Vefa hakkında en sağlıklı bilgi, 1371 yılında Şihabuddin Ahmet Vasıtı adında bir Vefai Şeyhi tarafından yazılmış olan "Tezki-retu'l Muttakin" diğer adıyla "Menakıb-ı Tacu'l Arifin"de bulunmaktadır. Bu yapıttan öğrediğimize göre "Ebu'l Vefa'nın bir diğer adı da Muhamed Binti Muhammed'dir. Ebu'l Vefa'nın annesi de, babası da Kürt kökenlidir. Irak'ta Kusan yöresinde doğmuştur. Öğrenimini Bağ-dat ve Buhara'da tamamlamıştır."

Bu yazımızda Ebu'l Vefa'ya yer vermemizin önemli bir nedeni var. Biz konuyu milliyetçilik açısından ele almıyoruz. Olaya evrensel açıdan bakıyor ve Kürt uygarlığındaki Alevilik verilerini ortaya koymak istiyoruz. Cami kurumuna karşı dergah ve Tekke'yi yaratan Kürt uygarlığındaki Alevilik verilerini ortaya koymak istiyoruz. Cami kurumuna karşı dergah ve tekkeyi yaratan Kürt uygarlığı da bu girişimini zerdüşlük ve Yezidilik'ten gelen uygulamalarıyla zenginleştirmiş ve kendi içinden çıkan düşünürleriyle de olayın takipçisi olmuşlardır. Ebu'l Vefa'nın gerek kendisi, gerekse kendisinden sonra gelen öğrencileri laik, uygar, çağdaş ve devrimci bir yol izlediler. Söylemek istediğimiz işte bu...

Ebu'l Vefa Kadın Erkek

Birlikte İçkili Samah Düzenliyor

Ebu'l Vefa hakkında Şihabuddin Ahmet Vasıtı'nın Menakıbı'nda ilginç anılarla karşılaşılıyor. Şimdi Menakıp yazarı'nı dinleyelim:

"Ebu'l Vefa Irak'ta (Kürt yerleşim merkezlerinde -yazarın notu) çok büyük bir ün kazandı. Zamanının en ileri gelen alimlerinden birisi oldu. Fıkıh ile ilgili bir dergisi, bir de (Tasavvuf'a-Bir'selliğe) ait Hülasatül Tevhid adlı kitabı vardır. Ebu'l Vefa'nın tüm sosyal sınıflardan bir çok öğrencisi (Müridi) oldu. Abbasi Halifesi Kaim -bi Emrillalı, Ebu'l Vefa'nın gittikçe artan ününden korktu ve Hilafeti ele geçirir endişesiyle çareler aramaya başladı. O'nu bazı sapık inançlar yaydığı savıyla suçlayıp saraya çağırdı ve dönemin diğer ünlü alimleriyle sınava çekti. Ebu'l Vefa titizlikle hazırlanan sorulara yanıt vererek tuzağa düşmedi. Yaşar Ocak'ın Menakıp'tan yaptığı çeviriden aldığımız bu bilgiler şöyle sürer:

"Bir gün Abbasi Halifesi Kaim Bi-Emrillah (1031-1075) Ebu'l Vefa'ya hizmetkarlarından birisiyle bir mektup ve bir şarap kadehi gönderir. Mektubu alan Şeyh, onu açmadan önce kadaehin gönderilişinin nedenini sorar. Hizmetkar mektubu açıp okumasını, cevabın orada yazılı olduğunu söyler. Ebu'l Vefa mektubu açar ve şu tümceleri okur: Huzurunuzda kadın ve erkekleri bir araya toplayarak ayin yaptığın zaman bu kadehle onlara şarap sunmak sana yakışır bir davranış olacaktır."

Yukarıya aldığımız bu pasaj Yezidi inancının yaratıcısı Kürt halkı arasında uygulanan içkili ayini geleneğinin Ebu'l Vefa aracılığıyla Hacı Bektaş Veli'nin doğumundan önce-belki de çocukluğunda İslam etiketli Samaha sokulduğunu üstelik ayinin yine yezidilikte olduğu gibi-dinin yasaklamasına karşın- kadın-erkek birarada yapıldığını kanıtıyor.

Hacı Bektaş Veli'yi Etkileyen

Ahmet Yesevi mi, Yoksa Ebu'l Vefa mı?

Bektaşilik, Alevilik konularında uzman olan Nejat Birdoğan ile Babailer İsyanı adlı kitabın yazarı Yaşar Ocak Ebu'l Vefa'nın Kürt kökenli olmasına adeta üzülmürler. (Bak: Nejat Birdoğan a. g.e. sy. 105 ve Yaşar Ocak a.g.e. sy. 98). Ellerinde hiçbir kanıt olmamasına karşın kadın, erkek birlikte içkili ayin düzenlemiş olmasını da Horosan'a ve bir keramet olayını ele alarak Fuat Köprülü'nün ortaya attığı gibi Ahmet Yesevi'ye bağlarlar:

"Bu durumdaki kadın ve erkekleri bir araya getirerek törenler düzenleme Ahmet Yesevi'nin de Horosan'da yaptığı törenlere benzemektedir. İşte bu gelenekler Ebu'l Vefa'ya, oradan da Hacı Bektaş'a ulaşmıştır." (Bak: Nejat Birdoğan a.g.e. sy 105)

Bu görüşe katılmak olanaksız. Ahmet Yesevi 1166 yılında öldü. Prof. Dr. Kemal Eraslan'ın incelemesine göre 83 yıl yaşadı. Doğum tarihi 1083 oluyor. oysa Ebu'l Vefa abbasi Halifesi Kaim Bi-Emrillah döneminde ünlü bir bilgindi. Halifenin ölüm tarihi ise 1075.. Bize göre Ahmet Yesevi Ebu'l Vefa yaşarken henüz doğmamıştı. Uzak bir olasılıkla da çocuk yaştaydı. Ya henüz doğmamış ya da çocuk yaşta olan birisinin ömrünün sonuna yaklaşan bir bilgine örnek olması düşünülemez.

Bize göre Ebu'l Vefa'nın başında geçen bu olay daha sonraki tarihlerde söylence ve efsane yoluyla Ahmet Yesevi'ye de mal edilmiş olabilir. Ancak burada da yine bir nuans var. O da şu:

Ahmet Yesevi hiçbir zaman kadın ve erkeklerle bir arada içkili ayin düzenlemedi.

"Eğer kadın ve erkek ehl-i hak meclisinde birlikte ibadet ederlerse, zikir yaparlarsa hak taalanın gücü onların kalbindeki her türlü kötülüğü yok etmeye muktedir olur" dedi. (Bu konuda geniş bilgi için bak: Prof Kemal Eraslan, Ahmet Yesevi sy. 12-29)

Görüldüğü gibi Ahmet Yesevi kadın ve erkeklerin bir arada ibadet ve zikir edebileceklerini bununda Hanefi mezhebinde uygulanan kurallar içinde yapılabileceğini vurgulamıştır.

Kültür Bakanlığına Göre Bütün Aleviler-Bektaşiler Hanefi

Bu başlığı görünce ceketini satıp maça giden bir Beşiktaşlı, Galatasaraylı olur mu diye düşünmüşsünüzdür. İnanç bir gönül, bir sevgi ve bağlanma olayıdır.

Ahmet Yesevi yukarıda açıkladığımız bilgilere göre Hanefi olunca onun öğretisine bağlı Hacı Bektaş Veli'de hanefi olacaktır. Geçen yıl Hacı Bektaş'ta düzenlenen, Anma törenlerinde konuşan eski Kültür Bakanı Kemal Zeybek uzun uzun Ahmet Yesevi'nin Anadolu'yu Türkleştirmek için gönderdiği doksandokuz bin dervişten söz etti. Hacı Bektaş Veli'yi, Ahmet Yesevi'ye; Ahmet Yesevi'yi de ilmin ve imanın kapısı İmam Ali'ye bağlayarak alkış topladı. Yine konuşması arasında bu yıl bakanlık olarak Hacı Bektaş ile ilgili bir eser yayınladıklarını müjdeledi.

Abdulkadir Sezgin'e yazdırılan bu kitabın 109. sayfasında şunlar var:

"Bektaşiler, amel bakımından da yani ibadetlerin yapılışı bakımından da aynen bizim gibi yani Hanefi mezhebine mensup sunniler nasıl yapıyorlarsa öyle yaparlar. Dolayısıyla, hem inanışta, hem de ibadet ediş şekillerinde, kendileriyle hiçbir farkımız ve ihtilafımız yoktur. Şu halde onlarda mezhep olarak Hanefi mezhebindendirler." (Bak: Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik. sy. 108)

Bu deyimler Kültür Bakanlığının görüşlerini yansıtmaktadır. Ancak dört mezhebin hak olduğunu öne sürenlerin Hacı Bektaş Veli için Şai-filiği, Hambeliliği, Malikiliği bir yana bırakıpta Bakanlık Koltuğunda neden Hanefiliği seçtiklerini açıklamadıklarını görüyoruz.

Bütün bunları niçin yazıyorum?

Günümüzdeki iktidar -inançlar açısından- Türk İslam sentezinin uygulayıcısı da ondan. Resmi devlet ideolojisine göre Ahmet Yesevi Horasan'dan doksandokuz bin müridini ve oniki bin (Kamil Ehli Suf-fesini) Türklüğü Anadolu'ya yaymak için göndermiştir. Ahmet Yesevi bir askeri komutan mıdır, yoksa bir İslam Velisi midir? Bunu ilgililer-den sormak lazım. Davranışlarıyla, yaşamıyla, fikir ve düşünceleri ile çevresini etkilemiş bir insandır. Ahmet Yesevi. Anak kendisinin günü-müzde resmi çevrelerce empoze edildiği gibi bir düşünce taşıdığını hiç sanmıyoruz. Divanı Hikmet adlı eserinde böyle bir açıklamasına rast-lamadık. Hiç bir dizesinde "Türk" ya da "Türkmen" gibi hiçbir sözcü-ğülle karşılaşmadık.

Ahmet Yesevi İslam dininin içeriğini, özelliğini anlatır ve Türk-İslam sentezinin tamamen aksine (ümmetçi) düşünceler sunar.

Ahmet Yesevi'nin kendi inançlarını mı, yoksa Alevileri, Bektaşileri acımasızca yok eden Sultan Selim gibi yöneticilerle dolup taşan bir Anadolu'yu yaratmak istediğini tartışmak bile gereksiz. Bu Palavra'yı, bu yalanı onurlu bilim adamları dolaylı da olsa yalanlamaktadırlar. İşte bir örnek:

"Anadolu kapıları 1071'de Malazgirt Savaşı ile Türklere açılır. Bu yenginin ardından Anadolu topraklarına yerleşen Türklerin sayısı yük-sek değildir. Bunlar yerli halkla kaynaşarak kentlere yerleşirler. Yerle-şik yaşam biçimine alışır. Bu topraklarda yaşayan insanların yaşam biçimini benimserler" (Bak: Prof. Dr. Fuat Bozkurt Aleviliğin Top-lumsal Boyutları, sy. 14-15).

Koskoca Malazgirt Savaşı'nın sonundaki gerçektir bu anlatılanlar. Oysa Ahmet Yesevi'nin yüzyirmi binlik müridan grubunun Anado-lu'ya dağıldıkları savlanan tarih bu savaştan çok öncedir. Nasıl inanılır buna? Malazgirt savaşıyla yurtlananlar bile yerli halka karışır ve yerli halkın yaşama biçimini benimserlerken sopsız ve silahsız gelen işsiz güçsüz Dervişan diyebileceğimiz kişilerin yaymak istedikleri inanç

sistemini bir yana bırakarak Anadolu'yu Türkleştirme çabasına girmiş olacakları nasıl düşünülür?

Hanifiül-mezhep olan şeriatın ağır kalıplarından bir milim bile uzaklaşmamış ve kalan ömrünü kazdırdığı bir kuyu içinde geçiren Ahmet Yesevi gibi (terki dünya) felsefesine bağlanmış bir İslam Velisi,

Hararet nardadır, sacda değildir

Keramet hırkada tacda değildir

Her ne ararsan, kendinde ara

Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir.

diyen bir Kaygusuz Abdal'ın yol hocası Hacı Bektaş ile nasıl aynı kefeye konabilir?

İktidar ideolojisinin-ürettiği yavelerin- amacı, Hacı Bektaş Veli konusunda Kürt halkının bağrından çıkan ünlü düşünür Ebu'l Vefa'nın katkılarını önderliğini unutturmak ve O'nun yerine birilerini bulup yerleştirmek Türk-İslam sentezini tüm Alevi ve Bektaşî kitlelere yaymaktır.

Ülkemizde sayıları yirmi milyona varan Türk ve Kürt Alevi toplulukları oynanan bu oyunun bilincindedir. Son aylarda yayın alanında gördüğümüz Bektaşilik ve Alevilik konularındaki eserlerin -bir ikisi dışında- hepsi iktidar ideolojisinin çıkarları için Türk-İslam sentezine destek vermektedirler.

Peki Hacı Bektaş'ın kurduğu inanç sistemi Ahmet Yesevi Türkçülüğünün ürünüydü de niçin Selçuklu döneminde, Osmanlılar zamanında yüz binlerce Alevi katledildi? Daha yakın tarihlerde 1838 yılında niçin Güneydoğu Anadolu'da binlerce Kürt kadın ve çocuk köyler basılarak Mareşal Moltke'nin gözleri önünde süngünlendi? Niçin ve neden Kahramanmaraş'ta binlerce kişi Alevi oldukları gerekçesiyle Türkçü oldukları söylenen kişilerce yaralandı ve öldürüldü?

Bu sorulara yanıt vermek zordur. Hatta olanaksızdır.

Ama tarih, doğruyu söyler. Tarih, yanıtılamaz. Önemli olan da budur.

Sonuç:

Ebu'l Vefa Anadolu Aleviliği'nin ve Bektaşiliğine bir ideolog olarak zerdüştlük ve yezidilikten gelen töreleri de kullanarak damgasını vuran bir Kürt düşünürüdür. O felsefesiyle, inancıyla Hacı Bektaş

Veli'yi tutuşturmakla kalmaz Hacı Bektaş kanalıyla da O'nun öğretile-
rinden-kuşaktan kuşağa-yararlanan öğrencileri içerisinde haksızlıklara,
feodalizme, fanatizme, toprak ağalığına, eşitsizliklere karşı Kürt halkı-
nın yarattığı cami-dergah ikileminden yararlanarak, bir inanç örtüsü
altında başlattığı ünlü ayaklanmasıyla Aievilik tarihinde büyük isim
yapan ve ta bırakan Kürt yöresinden Samsatlı İşhak'ın da önderi ol-
muştur. Bu konu ile Zerdüştlük ve yezidiliğin Alevilik ve Bektaşi-
lik'teki yerleşmiş izlerini de bir başka yazımızda incelemek istiyoruz.
Bu ki önemli konuya dokunmadan Kürt halkındaki Alevilik olęusunu
anlatmış sayılmayız.

KÜRT İNANÇLARININ ALEVİLİKTEKİ YERİ

Alevilik ve Bektaşilik, Anadolu'da ilk çağlardan çıkarıp gelen köklü inanç sistemlerinin İslami örtü altında şekillenen ürünleridir. Arap kültürüyle uzak yakın hiçbir ilişkisi yoktur. Anadolu insanı yeni inançları, kendi düşünce potasında eritti ve kalıpladı. Anadolu'nun en eski halklarından birisi olan Kürt halkının bu konuda büyük çaba ve katkısı oldu. Ahmet Yesevi ile Bektaşilik -Alevilik arasında bir bağ kurmanın olanaksız olduğunu daha önce açıklamıştık. (Bak: Teori Dergisi, 1990 Ekim sayısı). Kürt ve Türk kökenli toplulukların Horasan'dan Anadolu'ya geldikleri doğrudur. Ama ne varki Bektaşi-Alevi düşünürlerini geldikleri yerler değil; yerleşip yaşadıkları yöreler etkiledi. Bektaşilik ve Aleviliği önce Orta Asya'ya bağlayıp sonra Türkleştirmek isteyenler bu felsefeyi Şamanizm gibi bir inanç sistemine dayandırılar.

Şamanizmdeki uğurlu, uğursuz hayvan sıralaması, Bektaşilikteki dört kapı inancının Şamanizm'deki dört Tanrı kavramına benzerliği (Bak: İ. Zeki Eyüboğlu Bektaşilik sy. 54) Sihir ve büyü yapmak, hastaları iyileştirmek, gaipden ve gelecekte haber vermek, ruhun bedeni geçici olarak terketmesi, göğe yükselip Tanrı ile konuşma, Tanrı'nın insan şeklinde görünmesi, tabiat kuvvetlerine hakim olmak, ateşe hükmetmek, kemiklerden diriltmek, kadın erkek müşterek ayinler, tahta kılıçla savaşmak gibi bulgular, (Bak: Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşi Menakipnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, sy. 95-132) Dede Korkut'un, Dede Sultan olarak anılması. (Bak: Nejat Birdoğan Alevilik sy. 23) Bektaşilik ve Alevilik'teki Şaman etkileri olarak gösterilmiştir.

Oysa Şaman inancının bir Türk dini olduğu savı tartışmalıdır.

P.Wilhelm Schimidt ile H.Ziya Ülken Türkler'in Gök Tanrı, Gök-Yer dinine bağlı olduklarını öne sürerler. İbrahim Kafesoğlu ise Şa-

manizmi kabul etmez. Ona göre eski Türkler'in dini tabiat kültleri, atalar kültü ve Gök Tanrı dini olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Din tarihçisi H.Tanyu'da şamanizmi yadsıyor. Yine Altay Kavimlerinin dini inançları üzerinde araştırmalar yapan Jean Paul Roux ise eski Türkler'in inanç sistemlerini derinlemesine incelemiş ve Türkler'in şamanizme değil; geniş ölçüde Gök Tanrı kültüne, Atalar kültüne bağlı olduklarını kanıtlamıştır. (Bak: Roux, Jeah Paul Le Chaman-Le Monde du sorcier, Sources orientales 7, Paris 1966 ve Tangri, assai sur le ciel-Diau des peuples Altaiuques.)

Yaptığımız araştırmalar göre eski Türk dinleri konusunda yapılan son bulgulardan sonra totemizm ve şamanizm tezleri terkedildi. Eski Türk dini olarak atalar kültü, tabiat kültleri ve Gök Tanrısı'nın Türklerin eski din inançlarını oluşturduğu gerçeği ortaya çıktı.¹ Doğru olanda budur.

Şamanizmi tüm yazarlar dini bir inanç sistemi olmanın ötesinde bir sihir ve büyücülük yöntemi olarak yorumlarlar. Oysa Alevilikte ve Bektaşilikte sihir ve büyü kültü yoktur. İsmez Zeki Eyüboğlu'nun dört kapı ve dört Tanrı benzetmesi ise bir zorlama ürünüdür. Bektaşilikteki dört kapı deyimi şeriatı, tarikatı, marifeti ve hakikati içerir. Bu konuda detaylı bilgi için (bak: Bedri Noyan Bektaşilik Alevilik Nedir? 1987 sy. 219) Şamanizmde var olduğunu söylediği dört Tanrı ise ne kapıdır, ne makamdır. Eyüboğlu'nun yaptığı dört armutla, dört elmayı toplamak gibidir. Eğer amacı sayısal benzerliği vurgulamaksa her inanç sisteminde üçler, yediler, kırklar gibi siyasal benzerlikler vardır. Uğurlu, uğursuz hayvan kültü ise az çok her dinde bulunur. İslamiyette domuzun lanetlenmesi, Hindistan'da ineklerin dokunulmazlığı gibi. Aslında uğurlu uğursuz hayvan inancı çok Tanrılı; dinlerden (Yani Anadolu kültüründen) tek Tanrılı dinlere geçmiştir. Şamanizmde de bu inancın yer alması inanç sistemlerindeki ortak yanı gösterir. Yoksa sadece Şamanizmle, Bektaşilikte görülen ayrıcalık bir benzerliği değil. Ahmet

1- Bu konuda geniş bilgi için: P. Wilhelm Schmidt, "Eski Türklerin Dini" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XIII, 1964. Hilmi Ziya Ülken, "Anadolu örf adetlerinde eski kültürlerin izleri, İlahiyat Fakültesi Dergisi XVII-1969 İbrahim Kafesoğlu'nun "Eski Türk Dini-1972 ve Hikmet Tanyu Türkler'in Dini Tarihçesi - Ankara 1976.

Yaşar Ocak'ın sihir ve büyü yapmakla başlayan ve tahta kılıçla savaşmakla sonuçlanan yukarıda yazdığımız bulguları ise Bektaşiliğin, Aleviliğin özünü, içeriğini, kurallarını değil; Hacı Bektaş Veli'yi sevenlerin daha sonraki tarihlerde yazdıkları menakıpnamelerde ortaya koydukları sevgiden, bağlılıktan doğan yakıştırmaları içerir. Aynı efsanevi övgüler, söylenceler Eflaki tarafından Mevlana için yazılan "Ariflerin Menkıbeleri" adlı kitapda da yer almıştır. Bu övgüler, kerametler dizisini Mevlana'nın eser ve düşüncelerinde aramak, Mevlevi tarikatı içinde bulmak olası değil. Halböyleyken efsane, hikaye, masal ve söylenceye dayalı Menakıpları ele alarak kurulu ve düzenli Bektaşilik gibi bir inanç sistemini daha sonraki yıllarda yazılmış övgüleri ve beyenileri ele alarak Şamanizmle kıyaslamak (etkilenme açısından) kaynak saymak nasıl düşünülür?

Nejat Birdoğan'ın Dede Korkut'un Dede Sultan şeklinde adlandırıldığını öne sürerek Bektaşilikte Şamanizmin izlerini araması daha da komiktir. Kaynak göstermez. Gösterse bile "Dede Sultan" deyiminin Bektaşilikteki "Dedebaba" deyiminin karşılığı olduğunu nasıl kanıtlayacak?

Bütün bunlar Bektaşilik ve Alevilikteki Kürt patentini gizlemek için yazılmaktadır.

Çağımızda Bektaşilik konusuna eğilen tüm Yazarlar olaylar içindeki Kürt gerçeğini gözardı etmek için yarış halindedirler. Bu tutumları menkıbelerin çevirilerine kadar inmektedir.² Resmi devlet ideolojisi ve araştırmacıların kafalarında mekan tutmuş bu olumsuz durum ne yazık ki onların araştırmalarını bilimsel olmaktan uzaklaştırmıştır.

Milattan üç bin yıl öncelerinden bu yana Ur'lar, Guti'lerle başlayarak günümüze kadar Anadolu'da yaşamış, atı ilk kez binek ve taşıma aracı olarak kullanarak ehlileşirmiş, uygarlığın ilk tekerleğini döndürmüş, ilk teleskopu Haran ovasında masmavi semalara yöneltmiş, yerleşik düzenin ilk tuğlalarını, kerpiçlerini hazırlamış, matematiğin ilk prensiplerini bulmuş, petrol maddesini ilk kez empermeabl madde ola-

2- Ebül Vefa'nın yaşamı hakkında bilgi veren (Tezkiretul-Muttakin) adlı Menakıpnameyi yeni yazıya ve Türkçe'ye çevirmekte olan değerli bir bilim adamı bana Ebül Vefa'nın anne ve babasının Türk olduğunu açıklayan bölümü kitaba koymayacağını söyledi.

rak Firavunlar ülkesine satmış, uluslararası ilk andlaşmaları imzalamış, tarih içinde kendi ozanıyla Gilgames Destanı'nı yeniden gözden geçirerek tabletlere yazdırmış, Tanrılar dınler yaratan Anadolu'da çok Tanrılı dinlerden, tek Tanrılı dinlere kadar her çeşit inanca damgasını vurmuş olan bu halk sayıları yirmi milyonun üstünde ve ön Asya'da varlığını günümüzde de sürdürmektedir.

Böylesi bir varlığı ve onun yarattığı uygarlığı ve bu uygarlık içinde yer alan kültür birikimini yok saymak, yadsımak, gözardı etmek kime ne yarar sağlar? Kime ne kazandırır?

Var olanı külleyerek, gömerek bilimi bilim yapabilir miyiz?

Bektaşilik konusundaki bu tarihi yanlış bilim çevrelerinde değil; kasıtlı yanılanlarla, onlara inanıp yanılanlar arasında yaşanmaktadır. Bu açmazı, bu yanlış düzeltmenin iki yöntemi vardır. İlki şudur; Olan şeyi sahiplenmek, korumak ve yüceltmek; ilk kez onu yaratmak ve bulmuş olmak anlamına gelmez. İkincisi ise, Bektaşilikteki ve Alevilikteki Kürt kökenli temel unsurlar Hacı Bektaş Veli'nin ve O'nun öğretilerini sürdürenlerin hiçbir müdahaleleri olmadan Ebü Müslim Horasani ve Ebul Vefa aracılığıyla bu felsefi yapıda yer almıştır. Kürt halkının kendi gelenekleri ve inanç kültürü, İslamiyet'in kabulünden sonrada bu varlığını koruyacak, geliştirecek, yaşatacak gönül erlerini bulmuştur.

Ebü Müslim Horasani ve Alevilik

Bektaşilik ve Alevilikteki Kürt yaratmalarını incelerken bu konuda kapıları aralayan Kürt kökenli düşünürlerden söz etmek isteriz. Ebu'l Vefa'dan da daha önce bu felsefenin temel taşlarını düşün dünyasına yerleştirenlerden birisi de Horasan Kürtleri'nden Ebü Müslim Horasani'dir.³

Emevi Devletinin yıkılıp Abbasilerin işbaşına gelmesinde en büyük pay Ebu Müslim'e aitti.

Bu büyük bir olaydır. Emevilerin saltanatını yıkmak ve Abbasilere yol vermek bir Kürt düşünürün çabaları sonunda mümkün oldu.

3 Ebu Müslim Horasani'nin Kürt kökenli olduğuna dair bilgi için Bkz. General İhsan Nuri a.g.e. s.33: İbn-i Kuteybe, İbni Halikân, Velayetü'l-Iyan, Kahire 1887 cilt I s. 335 El Hambeli, Şezratü'l-Zeheb, Kahire 1350 Cilt I. s. 180

Ebü Müslim bu başarısından sonra bağımsız eylemler ortaya koyduğu için kuşku yarattı ve Abbasi Halifesince öldürüldü. (M.S. 755) Ebü Müslim'in katledilmesi Horasan ve Maveräünnehir'deki VIII. ve IX. yüzyıllar boyunca birbirini izleyen ve Abbasi Devletini yıllarca uğraştıran bir takım başkaldırmalara yol açtı.

"Başkaldıranlar Zerdüştlük ve Mazdeist çevrelere dayanmaktaydı." (Bak: A.Yaşar Ocak. a.g.e. sy. 49-50)

Bu başkaldırmalar incelendiğinde Ebü Müslim Horasanî'nin Zerdüştlük ve Yezidilikten çıkıp gelen ve İslamiyetin yapısı içinde şekillenen eski inançları savunduğu ve bu inanç sistemlerini bünyelerinde koruyan Kürt kökenli kitleleri harekete geçirdiği anlaşılıyor. Evet başta Kürt halkı olmak üzere Halifeye karşı olan Türkmenler de bu başkaldırmalarda Kürt halkının yanında yer aldılar.

Sırasıyla M.S. 755 de Sindbad, M.S. 757'de İshak, M.S. 767'de Üstad-ı sis, M.S. 770-782 yılları arasında Mukanna, M.S. 806 yılında Rafi B. Leys ve M.S. 819-838 yıllarında da Babek Hurremi başkaldırmaları yaşandı. Tüm bu başkaldırıların Zerdüştlük ve Yezidilik inançları çerçevesinde ve Kürt Serdarı Ebü Müslim Horasanî'nin sağlığında ve ölümünden sonra onun etkisiyle ortaya çıktığını kanıtlayan kaynaklar pek çok. Bunlardan birkaç örneği burada sıralamak isteriz P.K. Hitti, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi. S. Tuğ. 1980 sy. 434-440, İrene melikoff, Abu Muslim, Le porte-hache du Khorasan. Paris 1962 s. 45-50, H. Dursun Yıldız, İslamiyet ve Türkler, İstanbul 1967 sy. 49-52, G.H. Sadıghî, Les mouvements religieux Iraniens au II et III siecles de L'Hegire, Paris 1938.

Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre aynı konuda Arap ve Fars kroniklerinde kayıtlar bulunduğu gibi, başta el-fihrist olmak üzere el-fark, el-milcl ve benzeri tanınmış mezhepler tarihi kaynaklarında ve özellikle Nizamülmülk'ün Siyasetnamesinde önemli bilgiler var. Kürt Serdarı Ebu Müslim Horasanî yukardaki kaynakçalarda da belirtildiği gibi Zerdüştlük ve Yezidiliğin geleneksel yapısını İslami örtü altında sunmuş ve uygulamaya koymuştur. İslam Halifelerine karşı koyan ve başkaldıran da odur. Ölümünden sonra da O'nun etkile-

diği topluluklar bu başkaldırılmaları sürdürmüşlerdir. Bizim bu kaynak-
çalarda ortaya konan gerçeklere ekleyeceğimiz şudur: Bektaşiliğin ve
Aleviliğin şamanizmle uzak yakın hiçbir ilişkisi olmamıştır. Bu felsefi
inancı, Zerdüştlük ve Yezidiliğin geleneksel yapısında olduğu kadar
Kürt halkının kendine özgü yaşam biçiminde aramak lazımdır.

Institut kurde de Paris

ALEVİLİKTE YER ALAN KÜRT İNANÇLARI

1- Ayini Cem

(İçkili ayin geleneğinin Alevilikteki yeri üzerine)

Tekke ve dergahlarda törenlere bayanların da katıldığına ve bu törenlerin içkili olarak düzenlendiğine daha önceki yazılarımızda temas etmiştik. Bu bölümde eski Kürt inançlarından gelen bu adetin Alevilik'te ve Bektaşilik'te nasıl yer aldığını açıklayacağız. Öncelikle Ayini Cem'lere kadınların da katıldıklarına dair İréne Melikoff'un "Abu Müslim" adlı eserinde yeterli bilgilerle karşılaşyoruz. Yazar bu eserinin 106 . sayfasında adı Sitti Tekulbaz olan bir kadın müritten söz eder. Peuch Henri Charles ise Le manichéisme Paris 1949 adlı eserinde kadınlı, erkekli bu tip ayinlerin varlığına işaret etmekle kalmaz ayrıca bu uygulamalara karşı olanların "mum söndü" öyküsüyle dedikodu çıkardıklarına da değinir.

Ebü Müslim Horasani'den, Ebu'l Vefa'ya oradan da Hacı Bektaş'a kadar uzanan ve tarihsel yapısı içinde (Ayini Cem) olarak uygulanan Samah töreni ise "Cemşid" olarak adlandırılan Kürt-Kassit yahut Kassu ülkesinin krallarının tümüne verilen bir isimden üretilmiştir. Daha öncede belirttiğimiz gibi Anadolu uygarlıklarında içkili ayinleri krallar yönetirdi. İşte bu geleneğin bir uzantısı "Ayini Cem" adıyla Alevilikte yer almıştır. Mevlevi ayinlerinde de vardır. Bu son iki törende Kral'ın yeri "Baba", "Dedebaba"ya "Postnişin"e verilmiştir. Efsanevi İran hükümdarı olarak empoze edilen "Cem" adlı bilim çevrelerinde hiçbir kabul görmemiştir. Çünkü İran tarihi milattan önce 650 yıllarında başladı. Oysa Anadolu Ugarlıklarının tarihi bu tarihten 2450 yıl daha eskidir. Bu tarihten bin yıl önce Kasit ülkesinde ve ondan da 1350 yıl önce de Guti'ler, Ur'lar Sümer'ler zamanında kralların yönettikleri içkili ayin geleneği vardı.

İşte kadınların da katıldığı bu içkili ayine İslamiyetten sonra Kürt Düşünürleri, Kürt Sofileri yeni bir yorum eklediler.

Bu yorum şudur:

Bektaşiler ve Kızılbaşlar arasında başlangıç günlerinden günümüze dek yapılagelen Cem ayinlerinde Kırklar Meclisi adı verilen bir efsaneye yer verilir. Bu efsanenin içeriği şudur: "Bir gece Peygamber, İmam Ali'nin evine gider. İçerde İmam Ali'nin yanında yirmi ikisi erkek, on yedisi kadın otuz dokuz kişinin oturduğunu görür. Kırkinci kişi Selman-ı Farisi yardım toplamaya çıkmıştır. Peygamber Ali'nin yanına oturur. Bu sırada Cebrail cennetten bir üzüm tanesi getirir. Kırklar bunu bir tas içinde ezip sırayla içerler." (Bak. Buyruk, İmam Cafer Buyruğu sy. 157). Bu efsane Cem ayinlerinin içkili ve kadınlarla bir arada yapıldığını göstermektedir.

2- Alevilikte Kullanılan Sözcükler Kürtçedir

Mevlevilikte kullanılan sözcüklerin Kürtçe olduğunu daha önce açıklamıştık. (Bak: Teori Dergisi Ekim 1990 sayısı) Alevilik ve Bektaşilikte kullanılan sözcüklerinde büyük bölümü Kürtçe'dir. Samah, Derviş, Dergah, Payı maçan, Çelebi Pir, Aşura, Nevruz Erkanı, Manguş, Keşkûl, Dem (Vakit-Zaman alnında olup Farsçaya Kürtçe'den geçmiştir). Dost, Sır, Gülbank: (Gül sesi demektir. Farsçaya Kürtçe'den geçmiştir.) Sımat (Somat): (Bektaşi sofrası demektir. Kürtçe'dir. Mevleviler Sumak derler), Çihar yar: Bektaşilerin Peygamber kızı Fatıma, torunları Hasan ile Hüseyin ve damadı Ali için kullandıkları bir deyim (Bak: Bedrettin Noyan - Bektaşilik, Alevilik Nedir? sy. 376) Pence-i Al-i abâ: Ehlibeyt ile birlikte peygamber için kullanılan deyim. (Bak. Aynı eser sy. 376), Tac: Dervişlerin başlarına giydikleri külah, kemer: (Bektaşilerde dua ve törenle Dervişlere bağlanır. Kürtçe "Kember"den alınmıştır), Tennure (Dervişlerin Samah için giydikleri giysi. Bu kısa yazımızda daha fazla örnek veremiyoruz. Kürtçe sözcüklerin varlığı da yukarıdan beri açıkladığımız gerçekleri kanıtıyor.

3- Güneşe Saygı:

Bektaşilik ve Alevilik'te güneşe, ocağa saygı gösterilir. Güneşin, ocağın kutsallığı inancı bütün çok tanrılı dinlerde olduğu gibi Zerdüşt

dininde de temel inanç olarak yer alır. (Bak: İsmet Zeki eyüboğlu a.g.e. sy. 74) Güneşe saygı Yezidilik inancında da varlığını sürdürmüştür. Dersim dağlarında sabaha doğru ağaç dallarına düşen ilk güneş ışıklarına ibadet edildiğini daha önce açıklamıştık. (Bak: Veteriner Nuri Dersimi Dersim Tarihi. Eylem Yayınları sy. 34-35)

4- Eline, diline ve beline

egemen olma- Nefsin tutkularından arınma:

Bektaşilik ve Alevilikteki bu ana kuralın temeli de eski Kürt inançlarından çıkıp gelmekte. İ.Zeki Eyüboğlu Bektaşilik adlı yapıtında bu kuralın Hind kökenli olduğunu öne sürmekte ise de bu savını kanıtlayacak bir belge sunamıyor. Hind inançlarında böyle bir inancın yer alması bu yaratmanın o yörede ortaya çıktığını göstermez. Anadolu uygarlığı, Hind uygarlığından 1500 yıl daha eskidir. Bektaşilikteki Hukuk Düzeni "Düşkünlük"te de eline, diline, beline egemen olmayanlara, nefsinin arındıramayanlara verilecek cezalar yer alır. Yol'un yasakladığını yapana "düşkün" denir. Onunla artık kimse konuşmaz, görüşmez ve alış veriş etmez. Bektaşi ahlakına göre zulmeden, dedikodu eden, bilgisine göre iş işlemeyen, üzerine düşen görevi yapmayan, birini başkasına gammazlayan, falcılık eden, doğru yolda olan için kötü söyleyen, uyarıcısı olmayan, emanete hiyanet eden, olgun kişileri birbirinden seçen ve ayrı görenler halkanın dışında kalırlar. Bektaşiler şefkatte güneş gibi, cömertlikte su gibi, alçak gönüllülükte top- rak gibi, teslimiyette ölü gibi, kusurları ayıpları saklamada gece gibi olmak zorundadırlar. Tüm bu kurallar Zerdüştlük ve Yezidilik uygulamalarının içinden çıkıp gelmiş ve Anadolu'da bu inancı temsil eden Kürt toplumlarınca İslamiyetin kabulünden sonra Bektaşilik ve Alevilik felsefesine monte edilmiştir.

5- Nevruz Erkanı ve Nevruz:

Nevruz Bayramının bir Kürt yaratması olduğunu Teori Dergisi'nin Haziran-1990 sayısında yayınlanan "Nevruz'un Tarihsel Temeli" adlı yazımızda açıklamıştık. aynı yazımızın kaynakçalı daha geniş bir örneği İsveç'te yayınlanan Berhem Dergisi'nin Eylül 1990 sayısında basıldı. Newroz ya da Newruz Kürtçe Nü -newe (yeni) ile Roj (gün)

sözcüklerinden türemiş olup "Yenigün" anlamına gelir. İşte bu bayram Aleviliğin ve Bektaşiliğin Anadolu'da belirmesiyle birlikte kutsal bir tören türü olarak bu felsefelerin içinde yer aldı.

6- Çerağ ve Çerağlar

Alevilikte ve Bektaşilikte törenler için gereçlerin başında "Çerağlar" gelir. "Çerağ" Kürtçe bir sözcüktür. Farsçaya da Kürtçe'den geçmiştir. Fital ya da mum anlamında kullanılır. Çerağ, insanı karanlıklardan kurtaran ve gideceği yolu aydınlatan bir ışıktır. Tören odasında eşğin tam karşısında üç basamaklı ve on iki çerağı taşıyan bir "çırağlık bulunur ki buna "taht-ı Muhammed"de denir. (Cavit Sunar, Melamilik ve Bektaşilik Nejat Birdoğan'dan naklen a.g.e. ay. 265). Bektaşilik ve Alevilikteki ışık sevgisi Kürt bayramı olan Newruz'da yakılan meşalelerin bir uzantısından başka bir şey değildir. Kürt dilindeki "Meşhele" Türkçe'ye 'meşale" olarak geçmiştir. (Bak: Y. Ziyaeddin Paşa. Kürtçe Sözlük sy. 237).

7- Kutsal Sayılar ve Harflerin Gizli Anlamları

Bektaşilikte sayıların kutsallık taşıdığına inanılır. Özellikle "üçler", "yediler", "kırklar" önemli sayıları oluşturur. Hurufiliğin etkisiyle de yazılara (harflere) yüklenen gizli anlamların Anadolu uygarlıklarından ve ilkçağlardan çıkıp geldiğini İ.Zeki Eyüboğlu çeşitli kanıt ve belgelerle ortaya koymuştur. (Bkz. Bektaşilik sy. 30-322)

Sonuç: Biz bu yazımızda Kürt uygarlığının Bektaşilik ve Aleviliğe etki ve katkısı konusunda detaylara inmiş değiliz. Bir makale içinde konunun bütününe eksiksiz olarak işlemek olası değil. Amacımız bu konularda kitap yazarların yansız olmadıklarını (Kürt uygarlığı ve kültürü) gerçeğini bile bile gözardı ettiklerini vurgulamaktı. Bunu belirtebildiysek ne mutlu.

BEKTAŞILIK VE ALEVİLİKTE NEWRUZ TÖRENLERİ

Alevi ve Bektaşilerde Kürt kültüründen çıkıp gelen Newruz önemli bir bayram sayılır ve her yıl 21 Mart günü kutlanır. Newruz Gülbankı'nda önemli bir bulguyla karşılaşırız. Bu gülbankın başlangıcında Tanrı, Peygamber, İmam Ali ve kızı Fatma ile on iki İmam'dan sonra gülbankta Ebu'l Vefa'ya yer verilir:

"Tac-ül Arifin, kutbul Vasilin, Sultanı Aşıkıyn, Pirimiz, Üstadımız Melcii Lazımımız Ariflerin baştaçı..." tümceleriyle anılır. Ebu'l Vefa'dan sonra sıra "Hacı Bektaş"a gelir:

"Hazreti Seyyid Hünkar Hacı Bektaş Veli efendimizin ruhaniyeti alileri can perverimiz ola.."

Newruz gülbankı'nda hiyerarşide adları anılan diğer kişilere verilen sıra şöyledir:

Balım Sultan, Seyyit Ali, Abdal Musa, Kaygusuz Sultan, Sarı İsmail, Cemaleddin Baba, Karadonlu Çan Baba, Mürsel Baba, Resul Baba, Ahmet Yesevi, Cüneyt Bağdadi, Hallac Mansur, Muhyiddini Arabi, Sühreverdi, Evhadeddin İraki, Şemsi Tebrizi, Mevlana Celaleddin, Lokman Perende, Seyit Gazi, Sücaeddin Veli, Hüseyin Gazi, Şah Hasen, Kalender Şahı, Sarı Saltuk, Güvenç Abdal, Kazak Ahmet, Yusuf Dede, Hamza Baba, Karaca Ahmet, Şahkulu Sultan, Durbali Sultan, Ahi Evran, Durbali Sultan, Bali Baba, Seyit Nesimi, Bayram Baba vb... (Gülbankın tam metni için Bk. Bedri Noyan Bektaşilik, Alevilik Nedir? sy 170).

Alevilikteki Newruz Erkânı sabahtan itibaren başlar. "Nevruziyye" adı altında bu bayram için hazırlanan nefesler, şiirler okunur, Samah yapılır. Gece de "Meydan" açılır ve müridlere "Nasip" verilir.

Doç. Dr. Bedri Noyan Bektaşiler arasında Newruz'un bayram sa-

yılmasının nedenlerini şu şekilde sıralar:

Kış mevsiminin bitip, ilk baharın başladığı gün olması

Güneşin bugün Balık burcundan Koç burcuna girmesi

Peygambere Nübüvvetin bildirildiği gün olması

İmam Ali ile Peygamber Kızı Fatma'nın evlendikleri gün olması

İmam Ali'nin doğum günü olması

Ancak Bedri Noyan bunları sıraladıktan hemen sonra görüşünü şöyle dile getirir:

"Hocam Prof. Dr. Süheyl Ünver Newruz'un beş bin yıldan beri var olduğunu yazmıştır"

Yazar aynı görüşe katılarak sözlerini şöyle sürdürür:

"Newruz (yenigün) diye anılan bu bayramın üç bin yıla hatta bazı kaynaklara göre çok daha fazla bir geçmişe sahiptir. O zamanlardan beri hiçbir siyasi, dini sosyal bir faktör bu geleneğe etki yapamamış, bu günü unutturamamıştır. Günümüzde Anadolu'da kutlanan bu gün, İslamlığın kabulünden sonra bazı İslam adetleri eklencerek ufak değişiklikle devam eder." (Bk. a.g.e. sy. 158)

Dr. Rıza Nur'da Newruz bayramının Cemşid'in meydana getirdiğini ve bu bayramın binlerce yıl önce başlatıldığını Cemşid'in sülalesini ele alarak açıklar. (Bk. Türk Tarihi C.5 s.79)

İşte bu açıklamalar Newruz'un Kürtler'e ait bir gelenek olduğunu kesin olarak kanıtlıyor.

Kürtler tarafından İslamiyete monte edilen bu eski bayram Alevilik görünümü altında varlığını sürdürürken Bağdat ve çevresinde Arap kökenli Abbasi hükümdarlığını da etkilemiştir. Newruz'da sarayda tören yapılır, armağanlar alınıp verilir. Halk renkli yumurtalar yapar helva pişirir birbirlerine yollarlardı. Sokaklarda halkın üzerine güzel kokulu sular serpilir ve havai fişekler atılırdı.

Daha sonra Halife Mu'tedit zamanında kokulu su serpmek ve fişek atmak yasaklanmış ve Newruz mart ayından alınarak haziran başına konmuştu. Bu yüzden bu bozuk düzen Newruz'a halk arasında "Mutedit Newruz"u adı verilmişti.

Osmanlı padişahlarınca da Newruz'a özel bir önem verildiğini görmekteyiz. Padişahlara Newruz günleri "Nevruziyye" adı verilen telhisler yazılır. Padişah kutlanırdı. Her yıl Newruz gününde (21 Mart) Mü-

neçimbaşı yeni takvimi padişaha sunar ondan aldığı bahşiye de Nevruziyye bahşişi adı verilirdi.

Böylece Newruz'un Kürtçe adıyla yen gün olduğu ve yeni yılın ilk günü olarak da kutlandığı Müneçimbaşı'nın padişaha takvimnameyi götürmesinden de anlaşılıyor. Böylece bir gelenek Araplarda, İslam dininde yoktur.

Newruz günü sarayın hekimbaşısı da macun kaynatır başta padişah ile yakınlarına ve devlet büyüklerine ikramda bulunurdu.

Newruz macununun terkihi şöyledir:

Ak amber, misk, gül kurusu, tarçın kabuğu, sandal ağacı, karanfil, kırmızı böceği, şekerci çöğeni, gül çiçeği, haşebi sandal, havlican, vanilya tozu, kakule, zencefil, pespase, hindistan cevizi, kişniş, gülsuyu, melek otu, kasbı itri badem yağı, cüvan perçemi, altun haşhaş, beyaz şeker, renk vermek için boya. (Bedri Noyan a.g.e. s. 161)

Nevruz Macununun Kökeni:

Sümerliler Ve Guti Kürtleri...

Bedri Noyan, hocası Süheyl Ünver'in 21 Mart 1967 yılında Haber gazetesinde yazdığı Newruz konulu yazısından şu alıntıyı yapmıştır:

"Bu macun geleneği Sümerliler ve Proto-Sümerlilerden beri gelmektedir. Nitekim beş bin yıl önce ve belli bir günde Astronomiye meraklı ve bu konuda bilgili olan bu ilk uygar kavim "Newruz" yeni gün bayramında Nippur kentinde Isın mabedinde altın kap içinde ve birçok değişik maddeden oluşan bu macunu dağıtırlarmış."

(Tarih içinde Kürtlerin Yeri) bölümünde Guti Kürtlerinin tarihini anlatırken Nippur kentinden ve Kasit Kürtleri'nin de Rasathane yapıyla ilgil çalışmalarından söz etmiştik. İşte Prof. Dr. Süheyl Ünver Hoca'nın söz konusu ettiği halkın Kürt halkı olduğu ortaya çıkıyor.

Üstelik Newruz'un Kasit ülkesi krallarının tümünü deyimleyen Cemşid'le ilgili olması da Newruz macununun bu halk tarafından yapılmış olduğu savını kanıtlamaktadır. Kaldı ki Sümerler de "Newruz" adında bir bayram yoktu. Newruz bayramı Guti ve Kasit uygarlığıyla ilgili bir bayramdır.

Alevilikteki Newruz sabahı erkanında Mürşidin okuduğu çüadan sonra Mürşid ve ötekilere süt ikram edilir. Nevruziye adı verilen şiir-

lerin okunmasına geçilir. Tören ayakta sürdürülür. Bundan sonra Mürşid ve ötekiler yerlerine otururlar. Mürşid gülbank çeker. Sonunda herkes huu der tören biter. Sonra herkes birbirinin Newruzunu kutlar.

Erkandan sonra kırlara, bahçelere çıkılır.

Mevlevilerde de Newruz kutlanır. Selam sözcüğüyle başlayan yedi ayet bir kağıda kerbela cevheri ile yazılıp bir kaba konur. Üzerine süt dökülerek bu yazı eritilir. Lohusa şerbeti katılarak sütün rengi pembeleştirilir. Yedi selamlı ayetlere "Neft selam" denir. Neft Kürt dilinde yedi demektir. Bu karışım (tercüman) okunduktan sonra kutlamaya katılanlara içirilir.

Newruziye adı verilen Alevi ve Bektaşî nefeslerinden Doç. Dr. Bedri Noyan'ın kitabından derlediğimiz örnekleri sunuyoruz:

NEVRUZİYYE

Gönüller şâd oldu ilkbahar geldi
Newruz bayramına eriştik ya Hu..
Çemenzar şekv ile nûra benzedi
Newruz bayramına eriştik ya Hu..

Gelin cemle canlar birlik olalım
Arz-ı niyaz edüb dâra duralım
Muhabbet bezminde zevkler bulalım
Newruz bayramına eriştik ya Hu..

Atlattık bu demde gamlı günleri
Eriştik safaya sürdürdük demleri
Açılınca Şah'ın gonca gülleri
Newruz bayramına eriştik ya Hu..

Ehl-i Şi'a bu dem zevk-u safada
Birbirin kutlar ehl-i Vefa'da
Gam gitsin gönüller olsun küşade
Newruz bayramına eriştik ya Hu..

Küsni Baba'm der ki Ali'dir Şah'ım
Ehl-i Beyt yolunda fedadır canım
Bunlarla kaimdir benim imanım
Newruz bayramına eriştik ya Hu
Hüseyin Hüsni Erdikut Baba

NEWRUZİYYE

İlahi ne mesud günüdür ki bugün
Muhibban şevk ile eyliyor düğün
Doldur saki hemen bade-i gülgün
İhvan, Newruzumuz mübarek olsun

Sultan Newruz bizim bayramımızdır
Tekke-i fakrınız seyranımızdır
Devreylesün sağar ki kânımızdır
İhvan, Newruzumuz mübarek olsun

Şükür erenlere niyaza girdik.
Çekildi gülbankler hazreti gördük
Hamdolsun bu yevm-i mes'u d aerdik
İhvan Newruzumuz mübarek olsun

Fahri Newruzumuz tebrik eyledi
Mürşid-i müşarım gel şöyle dedi
Barekallah erler nasib eyledi
İhvan, Newruzumuz mübarek olsun
Derviş İzmirli Fahri.

Institut kurde de Paris

KÜRT UYGARLIĞINDA ALEVİLİK PATLAMASI: BABAİLER İSYANI

Kürt uygarlığının bir ürünü olan Alevilik, "İnanç felsefesi" ve "yaşam biçimi" yaratırken politik, sosyal ve ekonomik alanlarda da halkı yüreklendirmiş ve kötü yönetimlere karşı başkaldırmaları dayatmıştır. Kürt halkının yüzyıllar boyu sergilediği toplumsal tepkilerin çoğunluğu "dinsel" karakterlidir. Kitleleri harekete geçirmek için Kürtler, inanç zenginliklerinden yararlandılar. Sosyal patlamalar dinsel faktörlerle beslendi ve isyanlara olumlu ortamlar hazırlandı. En azından görünüm öyle. İsyanları yaymak geniş halk kitlelerine mal etmek hatta diğer etnik gruplara da bulaştırmak için "din faktörü" gözardı edilmedi. Kürt Serdarı Ebu Müslim Horasani ile başlayan bu başkaldırımlar aralıklı olarak Anadolu'da 13.cü yüzyıla değin sürdü. Kürt İshak'ın düzenlediği Babai isyanıyla da doruk noktasına ulaştı.

Kürt halkının önderliğinde küçük kentlerde kırsal kesimlerde başlatılan bu başkaldırı öncül dinsel karakterine karşın içine Ermenileri, Rumları Türkmen göçerleri, Süryanileri de alarak bir çığ gibi büyüdü ve Anadolu tarihinde unutulmaz bir iz bıraktı.

Anadolu'da-Selçuklu egemenliği!

Yönetimde babasını zehirleyerek tahta oturmuş bir sultan: Keyhusrev II. Selçuklu Vezirlerinin çoğu İran kökenli. İçlerinde Ermeni, Rum olanlar da var.. Sarayda İslam henüz tam oturmamış. Sultan anaların bir bölümü Hıristiyan. Sultan evlatlarının bir bölümü de öyle.

Resmi dil: Farsça!

Selçukya kentlerinde yerleşik düzende olanlar, göçerleri aşağılıyorlar. Özellikle Türkmenleri: "Etrak-i bi idrak". "Etrak-i müteğallibe". "Etrak-i nâ bâk Harici" gibi, Etrak'ın sözlük anlamı: Türkmen. Mevlana ve Arif Çelebi'de" yapılacak bir inşaat varsa İranlı'yı, yıkılıcak bir

şey varsa Türkmenleri getiriniz" diyorlar. Özetle İranlı sanatkar ve usta: Türkmen ise sadece yakan ve yıkan biri (Bu konulardaki benzer suçlamalar için bakınız: Yaşar Ocak a.g.e. S. 66-67 ve N. Birdoğan a.g.e. S. 39 ve 62)

Selçuklu Sarayı ve Konya il merkezi, Moğol casuslarının cirit atıkları yer.

"Balık baştan kokar" derler. Bu özdeyişi doğrulayan bir yönetim altında ezilen insanlar: "Halk üzerinde ki ağır baskılar bilhassa II. Gıyasettin Keyhüsrev zamanında kendini göstermeye başladı. 1237'de tahta geçen bu sultan rivayetlere göre Gürcü karısının etkisiyle kendini sefahate verdi. Av partileri içki meclisleri düzenleyerek yaşamaya başladı. Devlet işlerinden tamamen elini çekerek yetkilerini Veziri Sadeddin Köpek'in üstüne devretti. Bu vezir ve çevresindekiler ülkeyi kendi politik çıkarları doğrultusunda yönetiyorlardı. Devlet görevleri bir bölüm yüksek mevkiler rüşvet karşılığında peşkeş çekiliyor. Mültezimler halkı ağır vergilerle eziyorlardı." (Bak: İbn Bibi, El-Evamir s. 483-485 ve O. Turan Selç. Türkiye S. 415 Yaşar Ocak'tan naklen a.g.e. s. 69).

İşte isyan öncesi Selçuklu başkentinde görünüm bu. Kırsal kesimlerde ise yergilerle, gittikçe kötüleşen toprak rejimiyle ezilen topluluklar: Kürtler, Türkmen göçerler, Rumlar, Ermeniler ve diğer etnik gruplar.

Babai İsyanının Ekonomik Nedenleri:

Selçuklularda topraklar 'Miiri malı"ydı. Yani devlete aitti. Bu miri malı ve "Askeri İktalar"da vardı. İkta olayı özetle şudur: Devlete ait toprakların bir bölümü askeri şeflere, devletin ileri mevkilerindeki memurlarına ve diğer yöneticilerine "ikta" olarak verilmekteydi. Mülkiyet devlette kalıyordu. Özel mülkiyet sınırlı olarak benimsenmişti. Kent ile bazı köylerin çevrelerindeki bahçe, bağlarla, arpa ve buğday tarlaları gibi.

İkta sahibi olanlar bu yerlerde yaşayan müslim ya da gayri müslimlere bu arazileri kullanmaları için bırakır ve karşılığında da "haraç" ya da "öşür" alırlardı. Selçuklu devleti bu sistemin yanı sıra bir de "Divanı Malikane" adında bir çeşit toprak kullanma imtiyazı tanımıştı. Bu topraklarda yine devlet hizmetindeki bazı şahıslara bırakılmıştı.

Ancak bu toprakların satılması, bağışlanması ve miras yoluyla intikali yasaktı. Bizans hükümdarlığının feodal toprak sistemine göre Selçukluların uyguladıkları bu yöntem -o döneme göre- ilerici bir sistemdi ve yerli halkla devlet arasındaki bütünlüğü koruyan bir sistemdi. Çünkü devlet büyük toprak sahiplerinin oluşmasını önüyor ve toplumda uçurumların yaratılmasına olanak tanımıyordu.

Selçukya'da başlangıçta feodal bir yapılaşma görülmedi, bu yüzden. Ancak daha 12. yüzyılın sonlarına doğru 1192'de Kılınçarslan ölünce ülke, yıllar süren bir saltanat mücadelesinin içine girdi.

I. Gıyaseddin Keyhusrev'in ölümünden sonra oğulları İzzettin Keykubat I. ve Aladdin Keykubat I arasında başgösteren tartışmalar ekonomik dengeleri bozdu, siyasal dengeyi sarstı. 13. yüzyıl başlarında köylüler ve göçebeler lehine olan müşterek mülkiyet yerini özel mülkite bıraktı. Köylerde toprak aristokrasisi hortladı. Büyük toprak sahipleri köylüleri ırgat olarak çalıştırmaya başladılar. Böylece devlet ile köylü sınıfı arasında palazlanan bir aracı sınıf peydahlandı.

Bu kötülük yetmiyormuş gibi bir de askeri iktalar vakıf haline dönüştürüldü. Bazı sihapiler ve bazı umera iktalarını vakıf haline getirerek kendi evlatlarına bıraktılar. Bu topraklarda ki devlet elini kestiler. Yerli köylüler, etnik halk ve Türkmen göçerler sıkıştı. Ekecek arazi, hayvanlarını otlatacak merak ile kışı geçirmek için kışlak bulamadılar. Bir yandan toprak düzeni bu hale gelirken, bir yandan da Anadolu'ya göçen insanların sayılarında büyük artışlar oldu. Moğolların önünden kaçan Horasan ve İran bölgelerinden akın akın gelen Kürt ve Türkmenler soluğu Selçukya'da almaktaydılar. İlk dönemlerde Selçuklular göçlerden şikayetçi olmamışlardı. Çünkü Anadolu bozkırları boştu. Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Kayseri, Bozok, Kırşehir, Çankırı ve Eskişehir dolayları yüzbinlerce göçeri bağrına alıp yutmuştu. Ama XIII'cü yüzyılın ilk çeyreğinden sonra işler birden değişti. Moğol korkusu, Moğol zulmü yaklaştığı bölgelerdeki insanları yatak-yorgan önüne katıyor, kovalıyordu. Nüfus yoğunluğu birden öyle arttı ki eskiden yerleşmiş olanlarında hayatı alt üst oldu. Devlette gelenleri artık yerleştiremiyordu. Göçerlerin uğraşları genelde hayvancılıktı. Pek çoğu koyun, at ve deve sürüleriyle çıkıp gelmişlerdi. Yerleşik halk ekili yerleri onlar için kışlağa ve meraya çevirmek istemiyordu. Bir

çıkar çatışmasıydı söz konusu olan.. Çare yoktu. Güçlü olanın sözü geçecekti. Göçerler çaresiz kalınca kervanlara saldırdılar. Kent ve köylerde gasp , yağma, hırsızlık gibi suçlarda büyük artışlar görüldü. Yakıp yıkmalar gırla gitti. Göçerler için başkentte kötü yakıştırmaların söylenmesinin bir nedeni de bu kötü davranışlardan kaynaklansa gerek.

Selçuklu Veziri Fahreddin Ali'nin İki Yüz Kölesi Vardı

Baba İshak Ayaklanmasını bir delinin işi olarak gösterenlerde çıkmıştır. Kendisi de Süryani olan Ebul Fereç bu tanıyı koyanların başında gelir. Kimide bir sihirbaz ve büyücüden söz eder. Bu tanılar eski yazma eserlerde yer alır. İsyanın başarısızlıkla bitmesi elbetteki konuyu o günlerde inceleyenlere bu şekilde konuşma hakkı vermektedir. Oysa başkaldıranların hedef aldıkları yönetim halktan kopmuş, zenginlikler içinde yüzen bir yönetimdi. Bu konuda Selçuklu Tarihi yazarı Osman Turan'dan, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi yazarı Mustafa Akdağ'dan ve Alevilik yazarı Nejat Birdoğan'dan derlediğimiz bilgilerin özetini burada sunmak istiyoruz. Sultan sarayları, vezirlerin köşklere, zengin konakları toplum yaşamının merkezleri idi. Buralarda altın gümüş yemek takımları, koşumlar, mücevher takılı silah ve müzik araçları en pahalı eşyalar idi.

I. İzzeddin Keykavus, Erzincan'daki Mengüçük hakimi Behran Şah'ın kızı Selçuki Hatun için yüzbin dinar kıvıltın mehir veriyordu. Gelin eşyaları için ülkenin her yanından ustalar geliyordu. Bu hazırlık üç ay sürdü. Gelin alayının başına din ve devlet adamları atandı. Bunlar, altın ve gümüş tabaklar içinde sunuldu. Gelini alacak alay, yola çıkıp Sivas'a yaklaşıncaya düğün başladı. Sultan, devlet hazinesinden yediyüz bin dirhem para, beş yüz hilat, dört yüz at, katır ve elbiseler dağıttı. Bunun gibi nice düğünler oldu. Örneğin 1237 ayaklanmasından önce II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Halep Eyyubi Melikesi Gaziye Hatun ile evlendi. Kızkardeşini de kayınbiraderine verdi. Her iki gelinin çeyizi için elli bin dinar harcandı. Sultan culuslarında, bayram şenliklerinde ziyaret ve kabullerde korkunç rakamlar dönüyordu. I. Keykavus'un tahta çıkışında armağanlar yüzbin dirhem gümüş, beşbin kıvıltın altın, yüz top kemha kumaş, yüz elli top atlas, otuz beş at, elli deve ve

yirmi katırdı. (İbn-Bibi El Evamir s. 120) Konyalı vezir Fahreddin Ali'nin günlük geliri yedi bin dirhemdi. 200 köle çalıştırıyordu. Zenginlerin varlıkları da büyük devlet adamlarınki gibi dönemin genel düzeyine uygundu.

Fransız tarihçisi Vincent de Beauvais'in incelemesine göre Selçukya da bir emir otlaklar dışında kıyın ahırına on bin at koyabiliyordu. Sultanın altınları ise on bin gümüş kap içinde durmaktaydı. Her kapta on bin altın vardı. Sultanın günlük geliri 570.000 mark değerindeydi. II. Gıyaseddin 1245'te öldüğünde Selçuklular Moğollara bir milyon iki yüz elli bin lira yıllık haraç, beş yüz top kumaş, beş bin koyun vermeyi garantileyen bir anlaşma yapmışlardı. Selçukluların Anadolu'daki yıllık toplama vergileri 27 milyon dinar (altın) idi. oysa 14 yy. başında Fransa Krallığının bütçesi üç milyon, İngiltere bütçesi dört milyon altın Franktı.

İsyanı Kolaylaştıran Dini Nedenler

XIII'cü yüzyılda Kürt yerleşim merkezlerinde Alevilik ve Bektaşiliğe bağlı dergah ve tekkelerde yoğun dinsel törenler ve gösteriler sergileniyordu. Selçukya'da ise İslami devletin özelliklerini içeren "Sun'i"

Müslümanlık geçerliydi. Dört halife döneminden sonra Muaviye ile ortaya çıkan bu itikat kolu halktan kopuk, zenginleşmeden yana, aristokrat ve elit kişilerin dayattıkları istek ve gereksinmelere göre ayarlanmış, kölelik ve cariye düzenini yadsımayan, ibadette yerleşik yaşam biçimine göre uyarlamalar getiren, kadın ve erkeğin tapınmalarını birbirinden ayıran, kadını çalışma hayatından çekip alan prensipler içeriyordu. Oysa Anadolu'ya göçenler iş ve çalışmalarını kadınlarla birlikte yapmak zorundaydılar. Yolculuklarını da.. Gezgin olduklarından yukarıda anlattığımız yerleşik koşullara göre ayarlanmış bir din uygulamasına ibadet şekline ayak uyduramazlardı. Nitekim ibadetlerini de kadınlarla birlikte yapmak zorundaydılar.

Bu yüzden suni Müslümanlık yerine Kürt halkının yaratması içkili ayin geleneğinin bir uzantısı olan Aleviliğe -heterodoks- bir din anlayışına bağlandılar.

Böylece Ebu Müslim Horasani ve Ebul Vefa zamanından beri Anadolu'da Kürtlerin uygulayageldikleri samahlar ve onların yapıldığı der-

gah ve tekkeler yeni toplulukların gönülden bağlandıkları inanç merkezlerini oluşturdu. Hatta göçerlerden büyük bir bölümü da Mazdek ve Zerdüş inancına yöneldiler. Selçuklu devri yazarlarından Niğdeli Kadı Ahmet "El Veldu'uş-şefik" adlı eserinde orta Anadolu'daki göçebe Türkmen boylarını anlatırken der ki: "Niğde, Luluva (Ulukışla) da oturan Gökbörüoğulları, Turgutoğulları, ilmin oğulları ve diğer Türkmen boyları Mazdek inancıyla yaşadılar. Sonsuz bir cinsel serbestlik içindeydiler."

Başka bir görüntü Sivas'tan. Anlatan: Zekerayi Muhammed Kavzini. Kitabının adı: Asar'ul -bilad.

"XIII'cü yüzyılın çeyreğinde yerleşik halkının çoğu Türkmen olan Sivas'ta camiler boştu. Halk şarap içmekteydi."

Çünkü bu yöre de toplum Aleviliğin çağdaş, ilerici ortamında nefes alıyordu. Kürt uygarlığının sunduğu dervişler ve tarikatler yelpazesi bu huzuru yaratmıştı.

Daha Ebu Müslim Horasanı zamanından başlayarak formlaşan ve Ebul Vefa ile Vefa'ılşen Anadolu Kalenderi'lerin, Haydari'lerin gönül erleriyle, dervişleriyle birlikte yeni bir arayışın içine girmişti.

Kürt bölgesi Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye Kürt bölgesinde de XII. yüzyıldan itibaren İsmaili Dai'ler kalelerini dikmişlerdi. Buralarda eskiden olduğu gibi kadın, erkek karışık dini ayinler yapılmaktaydı. İsmaililerin en büyük özelliği "Bir kurtarıcının geleceğine ilişkin" inançlarıydı. Selçukya'daki olumsuzluklara karşı tavır koymak ve halkları eğitmek için kurtarıcıyı bekleme inancı tüm Anadolu'ya yayılmıştı.

Mehdi'lik İnancının Varlığı ve Kürtler'de "Beklenti Kültü"

Tüm dinler içinde bir kurtarıcının geleceği inancı, açık ve seçik Zerdüşlük dininden gelir. Oradan Hıristiyanlığa ve Müslümanlığa bulaşır. Kendisine bağlanılan ve çok sevilen bir insanın haksız yere ve zalim bir yönetici tarafından öldürülüşü yaratmıştır bu sevgi yumağını. Bir türlü geride kalanlar inanamazlar bu haksız yok edilise. Ve günün birinde ölenin tekrar döneceği ya da bu haksızlığı giderecek bir kişiyi Tanrı'nın göndereceğine inanılır. "Mesih" ve "Mehdi" inancında olduğu gibi. Zerdüş ve Mazdek inancının takipçisi Kürt Serdarı Ebu

Müslim'in katledilmesinden sonra yapılan tüm başkaldırmalarda aynı tema işlenmiştir. Kürt uygarlığının sosyal, siyasal beklentilerini de çekip çevirir bu inanç. Bir kurtuluş simgesidir, çünkü... Bir benzeri Demirci Kawe olayında yaşanmıştır. O da gelmesi önceden beklenen birisiydi. İşte Ebu Müslim'den sonra yaşanan başkaldırılarda Kürt'lere özgü bu "Beklenti Kültü" ile karşılaşırız.

755-756 yılları arasında Sınbad adlı Nişapurlu eski bir Mazdeki çevresine sözde Müslüman olmuş bir çok mazdeki ve Şiileri toplayarak isyan etti. Kendisi Ebu Müslim'in ölmediğini, bir güvercin donunda semaya çekildiğini ve öcünü almak üzere tekrar dünyaya döneceğini savunuyordu. (Bk. Mes'udi Muruç'u-Zehab Kahire 1964 ve Melikoff Ebu Muslim S.55)

Aynı yıllarda Ebu Müslim'çi İshak Maveraünnehr Müslümanlarının da katıldıkları benzer bir ayaklanma çıkardı. O da Ebu Müslim'in ölmediğini Zerdüş'tün elçisi ve kurtarıcısı sıfatıyla yeniden geleceğini ilan etmişti. (Bk. Melikoff a.g.e. s.56)

Bir üçüncü isyanı Mukanna (Peçeli) adında birisi çıkardı. 777'den 783'e kadar sürdü. Mukanna Tanrı'nın kendisine "hulul" ettiğini ve Tanrı'nın ruhu olduğunu öne sürmüştü. 783 yılında kendi şatosunda kuşatıldı. İntihar etti. (Bk. Melikoff a.g.e. s. 56-58)

816'da da Azerbaycan da Babek İsyanı oldu. Tanrı'nın kendisine "hulul" ettiğini söyledi. Ebu Müslim dönecektir dedi. Yakalandı ve korkunç bir işkenceyle Bağdat'ta öldürüldü.

Görülüyor ki Anadolu'daki başkaldırmalar Zerdüş't ve Mazdek kökenlidir. Ebu Müslim ya da Mehdi'nin geleceği inancıyla Tanrı'nın kendilerine "hulul" ettiği inancı egemendir. İsyanı başlatanlar daima kendilerini bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir. İnandırmak için de sihir ve büyü yapmışlar bu gösterilerini bir "keramet" olarak sunmuşlardır.

İsyan'ın önderi Baba İshak'ın Kimliği ve Kişiliği

İbn-Bibi Selçukya'ya ışık tutan ünlü "El Evamiru'l-Alaiyye Fi'lumuri'l Alaiyye" adlı tarih kitabında Baba İshak'ın Kürt yöresi "Samsat'ın Kefersund bölgesinde dünyaya geldiğini ve kendi köyünde sığırtmaçlık yaptığını, hiçbir ücret almadan boğaz tokluğuna çalıştığını ve binlerce müridi olduğunu" anlatır.

Baba İlyas'ın torunu Elvan Çelebi ise "Menakıbu'l Kudsiye fi menasibul Ünsiyye" adını verdiği kitabında Baba İshak'ın Şâm'i yani Şamlı olduğunu söyler.

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin ise 1924 yılında yayınlanan eserinde Baba İshak'ın asıl adının Isaac olup Comnenos hanedanına mensup bulunduğunu ve Amasya'da bir Rum imparatorluğu kurmayı düşündüğünü öne sürer: (Başarıya ulaşabilmek için Müslüman kimliği altında Müslümanlıkla Hıristiyanlık arası bir doktrin geliştirmeye çalışmıştır. Baba İlyas ile dostluk kurmadan önce İran'a gitmiş ve orada Hvand Alauddin Muhammed isimli bir İsmailiye reisinden batınlılığın esaslarını öğrenmiştir.)

Görüldüğü gibi Babai İsyanı'nın önderi olan Baba İshak'ın Türkmen olduğunu öne süren bir tarih araştırmacısıyla karşılaşmıyoruz.

Ama ne var ki gerek Prof. Dr. Yaşar Ocak ve gerekse Nejat Birdoğan Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin'in Baba İshak'ın Rum kökenli olduğuna dair savlarını -hiçbir kanıt ve belge göstermediği için- kabul etmezler. Biz de bu görüşe katılıyoruz. Bir araştırmacı bir kaynak göstermeden öykü yazar gibi bazı varsayımları ortaya atarak bir yargıya varamaz.

Baba İshak Kürt kökenlidir. Çünkü Kefersund bölgesinde o tarihlerde Kürt halkı yaşamaktaydı. Elvan Çelebi'nin Baba İshak'ı Şamlı göstermesi bu savımızı daha güçlendirir. Kürt kökenli Ebul Vefa içinde Şami deyiimi kullanıldı. XIII.cü yüzyılda yerli Kürtler öğrenimlerini Şam'da yapmaktaydılar. Şam'da da büyük bir Kürt kolonisi vardı.

Baba İshak İsyanının başlatıldığı ilk merkez Kürt halkının yaşadığı Kefersund, Samsat ve Adıyaman yöresi içinde bulunuyor. İşte isyan hareketi bu bölgeden Malatya'ya doğru yürümüştü.

Ebul Fereç'te Baba İshak'ın başlangıçta "Kefersut bölgesinde keramet ve sihirbazlıklar göstererek cahil kimseleri kendisine bağladığını" öne sürer. Bilindiği gibi Ebul Fereç Baba İshak'la çağdaş olup aynı bölgede yaşamışlardı. Ancak bu yazarın Baba İshak'ın Baba Resül yani Baba İlyas tarafından görevlendirilip gönderildiğine ilişkin düşüncesini Baba İlyas'ın Torunu Elvan Çelebi kabul etmez. Elvan'a göre Baba İshak Şam ilinde Baba İlyas'ın başhalifesi sıfatıyla o bölgede bulunmakta ve yaşamaktaydı. (Bk. Men. Kud. v. 30b. 31 b.)

Baba İshak İsyanı'nda yoksul halkı ikna etmek için kullanılan yöntem "Beklenen resulün geldiği" şeklindedir. Ebu Müslim'den bu isyana kadar gelip geçen diğer başkaldırmalardaki (Bu Kürt çıkışı benzerlik) yadsınamaz.

Bela Üstüme Geldi Savaşı

Baba İshak Başkaldırması'nda "gönderilen yeni resül" rolündeki Baba İlyas Amasya bölgesinde kalmış ve sihir, büyü yoluyla kerametler göstererek müritlerinin sayısını çoğaltmış, ancak başkaldırma eylemine ne başlamış ne de katılmıştır. II. Keyhusrev'in kendisini ortadan kaldıracığını adamları kanalıyla öğrenince kaleye çekilmiş ve savunma önlemleri almıştır. Hatta Baba İshak'ın Amasya'ya doğru ilerlediğini öğrendiğinde yakın adamlarını göndererek Canik tarafına gitmesini istemiştir ki bu davranışı kendisinin başkaldırmadan yana olmadığını da kanıtlar. Elvan Çelebi'de dedesinin gönderdiği adamlarını Baba İshak'ın öldürdüğünü söyler. (Bk. Elvan Çelebi a.g.e. 32b.)

Bize göre Baba İlyas tam bir tavır koysaydı isyanın başarıya ulaşması işten bile değildi. Ama geçmiş tarihi olaylar üzerinde yorumlar yapmak araştırmacıların işi değildir. Bizim için önemli olan ayaklanmayı kimlerin yaptığını açıklamaktır. Gerek Baba İshak'ın, gerekse Baba İlyas'ın Kürt kültürünün düşün adamı Ebu'l Vefa'nın yolunu izleyen müridleri olduklarını vurgulamak istiyoruz. İşte kanıtları:

"Baba İlyas ve arkadaşları ve onların zamanındaki müridleri Ebul Vefa'nın tarikatına bağlıydılar." (Bk. Aşıkpaşazade Tarihi s.1)

Bu belgenin yanısıra Aleviliğin ünlü isimlerinden Orhan Gazi zamanında yaşamış olan Geyikli Baba'da kim olduğunu soran Orhan Gazi'nin adamlarına şu yanıtı vermişti:

"Baba İlyas müridiyim. Ebul Vefa'nın tarikatındanım." (Bk. Cihan-nüma 1/47 ve Şakayık s. 3-32 Yaşar Ocak'tan naklen a.g.e. s.149)

Mezhepler ve Tarikatler Uzmanı Abdalbaki Gölpınarlı'da Baba İlyas'a bağlanan Babailik düşüncesinin Ebul Vefa'nın kurduğu Vefailik tarikatının bir şubesi olduğunu Baba İlyas'ın da Ebu'l Vefa'dan sonra ikinci büyük pir olduğunu ileri sürer. (Bk. Yüz Soruda Türkiye'de mezhepler ve tarikatler İst. 1969 s. 270)

İbn-bibi'ye göre de Hacı Bektaş Veli Baba İshak'a bağlanmıştı.

Çağdaştlar. Aşıkpaşazade ise Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın müridi olduğunu vurgular. Elvan Çelebi'de bu görüştedir.

Ancak Hacı Bektaş Veli isyana katılmadı. Gizli bir yere - Sulucakaraöyük'te -saklandı.

O'nun saklanmasının nedeni Baba Resül'ün isyana katılmasını ve öldürülmek için savunma amacıyla Amasya kalesine çekilmesi bir de Hacı Bektaş'ın kardeşi Mentеш'in yönetim tarafından Sivas'ta öldürülmesinden kaynaklandı.

İsyanın Başlangıcı ve Sonu

Ayakanma 1240 yılının sonbaharında başladı. Baba İshak büyük çoğunluğu yöre halkı Kürtler'den oluşan yandaşlarıyla Türkmen boy-larını harekete geçirdi. Kefersud, Adıyaman, Gerger ve Kahta isyan-cıların eline geçti. Baba İlyas'ın paygamberliğine inanmayanlar öldü-rüldü. Malatya Valisi Muzafederuddin Alishir Selçuklu askerleriyle Hristiyanlar'dan topladığı kuvvetlerle karşı koymak istedi ama yenil-di. Valinin ikinci saldırısı da püsKürtüldü. Baba İshak'ın zâferleri ço-ğaldıkça kendisine katılanlarda sayıca arttı. Ancak topladığı insanlar adını ve ününü duydukları yeni Peygamber Baba İlyas'ı görmek isti-yorlardı. Bu yüzden Güneydoğu Anadolu'daki hareketin yönü Amas-ya'ya döndü. Bu bölgeye doğru ana güçler ilerlerken Baba İshak öncü güçlerini Sivas'a yolladı. Halk direnmek istediye de Sivaslılar başarılı olamadılar. Sivas yenilgisinden sonra Anadolu'da yüz binlerce insan Babai İsyanı'na katıldı. Ve Baba İlyas'a yandaş oldular. Bu arada sava-şa katılanlar yağma ve talan yapmaktan da geri kalmıyorlardı. Ebul Fereç'in karınca sürüsü diye adlandırdığı isyancılar Amasya'ya var-maktalarken Baba Resül hâlâ Amasya kalesinde bulunuyordu. Hacı Mübarizuddin Armağanşah O'nun Baba İshak'la birleşmek için yola çıkacağı yerde kaleye kapanıp savunmaya geçmesinden yararlanarak bastırıldı. Çıkan çarpışmalar sonunda Baba İlyas öldürüldü. Cesedi gün boyunca surlarda halka teşhir edildi. Hacı Mübarizüddin böylece Baba Resülün insan üstü bir güce sahip olmadığını kanıtlamış oluyordu. Aynı gece müridleri cesedi asıldığı yerden indirip Ambarlı Evliya tür-besi denilen mezara gömdüler.

Baba İshak komutasındaki Babailer Amasya'ya geldiklerinde ölüm

haberine inanmadılar. Baba Resül'ün ölümsüz olduğunu, meleklerin yardımını getirmek üzere Tanrı katına gittiğini söyleyerek Selçuklulara saldırdılar. Bu çarpışmalarda Baba Resülü öldürten Hacı Mübarizuddin yaşamını yitirdi. Amasya isyancılara teslim oldu.

Selçuklu Sultanına duydukları nefret yüzünden Babailer Amasya'dan Konya'ya doğru yürüyüşe geçtiler. II. Gıyassuddin Keyhusrev'in Erzurum'da bulunan sınır askerlerini Sivasa çekti. Oradan da bu birlikler Kayseriye ulaşılar. Ancak bu il dolaylarında yapılan savaşta Babailer kazandı. Artık sıra Selçuklu Başkenti Konya'ya gelmişti Babai yandaşları bu amaçlarını gerçekleştirmek için Kırşehir'e geldiler ve kadın çocukları ve ele geçirdikleri sürülerle Malya ovasında toplanmaya başladılar. Selçuklu ordusunda Emir Necmuddin komutasındaki birliklerle Kırşehir'e yöneldi. Bu orduda bazı Türkmenler, Gürcüler ve ücretli Frank askerleri bulunuyordu. Çelik zırh giymiş bulunan ücretli Frank askerleri Selçukluların önünde yer almıştı. Bunların saldırısı Babailer perişan etti. Kadın, çocuk Babailerin tümünü kılıçtan geçirdiler. Baba İshak'ta çarpışırken öldürüldü. İki buçuk aydır süren ayaklanma sona erdi. Konya'ya dönüp tekrar eğlenceli hayatına başlayan II. Gıyasseddin Frank askerlerinin her birine savaşı kazandıkları için üç bin altın ödül dağıttı.

Tarihte daima davulu çalanla, parsayı toplayan aynı olmamıştır.

Babailer isyanı acı sonla noktalanmıştı ama bu yenilgiden tam üç yıl sonra Moğollar Anadolu'yu işgale başlayacak ve 1243'ten 1335 yılına kadar geçecek doksan iki yıl boyunca Anadolu'da hükümran olacak ve bu süre içinde de Moğol zulmü Anadolu halkını inim inim inletecek. Selçuklu, Karamanoğlu iktidarları bir bir dağılıp haritadan silineceklerdi.

Sonuç:

Bu yazımızdaki incelemelerden çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

-Baba İshak' başkaldırması Ebu Müslim'le başlatılan isyanların bir devamıdır.

-İsyanlar Emevi ve Abbasi sünnilerinin din dayatmalarına karşı eski Kürt İnançlarının gösterdiği bir tepki sonucu olmuştur.

-İsyanın pratiğe dönüşmesi "Bir kurtarıcının geleceği" şeklindeki

Zerdüştlük ve Yezidilik felsefesinin "beklenti kültürü"ne dayandırılmıştır.

-İsyanların çıkışında ekonomik nedenlerde aktif rol oynamıştır.

-İsyanı Kürt önderler hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. Ancak sunni inanca karşı çıkan ve ekonomik durumdan rahatsız olan diğer etnik gruplarda büyük ölçüde başkaldırmalara katılmışlardır.

-İsyanlar yenilgiyle sonuçlanmış bile olsa tarihi büyük değişikliklere neden olmuştur.

-Başkaldırmalar Alevilik, Bektaşilik gibi tarikatların kökleşmesine yaramıştır.

ALEVİLİĞİN TEMELİNİ ATANLAR, HACI BEKTAŞ VELİ'NİN YOLUNU AYDINLATANLAR:

Kürt Serdarı Ebu Müslim Horasani:

Diğer adı Abd Al-rahman B. Muslim'dir. Horazan yöresindeki dini ve siyasi hareketin başına geçti. Doğum tarihi 719'dur. Kürt kökenlidir. Güneydoğu Anadolu'da dünyaya geldi. İsfahan'da doğduğu savı kanıtlanmış değil. Tarih yazarlarının ittifak ettikleri nokta onu Kufe halkından İdris ile İsa kardeşlerin hizmetkârı olduğu merkezindedir. Daha sonra İdris Ebu Müslim'i Abbasi kolunun reisi Muhammed B. Ali B. Abd Allah b. Abbas adlı birine armağan etmiştir. Muhammed'de onu bir süre sonra Veliahdi olan oğlu İbrahim'e vermiştir. Böylece İbrahim'in hizmetine giren Ebu Müslim o tarihlerde henüz 29 yaşlarında gepegeç bir insandı. Veliahd İbrahim Horasan'da çıkacak ihtilali yönetmek üzere Ebu Müslim'i görevlendirdi. Üstün zekası, konuşma ve ikna yeteneği, cesareti, dini bilgisi ana dilinin yanı sıra Arapça Farsça gibi yabancı dillere ünsiyeti, Emevi saltanatının yaptığı tüm kötülüklerle aşına olması bir ihtilalcide bulunması gereken koşulları onun üzerinde toplamıştı. İbrahim onu Horasan'a gönderirken kendisine Amin Al Muhammed ünvanı verdi.

Veliahdin Nakibler'i onu çok genç ve meçhul bir kişi olarak gördükleri için önce bu atamayı hoş karşılamadılar. Ancak içlerinden Abu Davud hepsini inandırdı. Böylece Ebu Müslim'in reisliği onaylanmış oldu. Ebu Müslim halkı kendi safına çekmek için dini konuları seçti. Dinden uzaklaşan ve dini kuralları çiğneyen Emevi saltanatının tüm kötülüklerini de açıklıyor dinleyicileri heyecanlandırıyor ve harekete geçiriyordu. Saraydaki ihtişamlı yaşama karşın halk zaten sefil ve perişan bir haldeydi. Ağır vergiler halkı inim inim inletiyordu. Bu nedenle konuşmaları çok etkili oluyordu. Ebu Müslim'in Merv'e yakını 60

köyün tüm ahalisini bir gün içinde kendi safına aldığı söylenir. Horasan'da Dehkanları (İranlı arazi sahipleri) Müslüman yaptı. Halk, Ebu Müslim'i her yerde coşkuyla karşılıyordu. İsyan gerçek liderine kavuşmuştu. Halkın hoşnutsuzluğunu başkaldırma potasında kanalize etmişti artık. 747 yılının sıcak bir yaz gününde Horasan'da isyan patlak verdi. Emevileri yıkmak isteyen herkes Ebu Müslim'in komutası altında toplandı. Ebu Müslim'e tüm güçleriyle destek verenler arasında Yemenliler ve Bani Rabia'da vardı. Horasan'daki başarıdan sonra 748 yılı kışında Merv kenti düştü ve aynı yılın sonbaharında da Nişapur ele geçti. Emevi Halifesi Mervan II Horasan'daki ihtilali bastırmak üzere Doğu Genel Valisi Yazid B. Omar'ı görevlendirdi. Ancak Ebu Müslim Horasan ve Maversünnehr bölgesinden topladığı askerlerini Abbasi Nakiblerinden Habib'in komutasında Emevi ordularının üstüne gönderdi. Ebu Müslim'in ordusu karşısına çıkan tüm Emevi saldırılarını yok ederek Irak'a girdi. Faluca savaşında da Yazid bozguna uğratıldı. Artık Emevi saltanatı bitmiş ve tarihin karanlıklarına karışmıştı. Ebu Müslim zaferden sonra Horasan'a vali atandı. (754-755). Ancak Valiliği sürmekteyken bin kadar adamıyla birlikte Haç yapmak amacıyla Mekke'ye geldi. Haç dönüşünde Halife Abu'l-Abbas vefat etti. Yerine Veliahd Abu Cafer geçti. Ebu Müslim yeni halifeye biat etti. Bu sırada Şam Valisi olan ve yeni Halifenin Amcası Abd-Allah yeğenine baş kaldırdı. Şam ve Elcezire kentlerinin ordularını kendisine bağladı Irak'a doğru yola çıktı. Bu beklenmedik durum karşısında Halife Abu Cafer zorunlu olarak kumandanı Ebu Müslim'i Halifelik ordusuyla birlikte amcasının üzerine yolladı. Çarpışmalar beş ay sürdü. Sonuçta muharebeyi Ebu Müslim kazandı. Abd-Allah'ın tüm hazinesi Ebu Müslim'in eline geçti. Ama bu zafer Ebu Müslim'in genç yaşta şehit olmasına da neden oldu. Ebu Müslim ele geçirdiği hazineyi Halifeye göndermemişti. Yeni Halifenin Şam Valiliği önerisini de Ebu Müslim geri çevirmiş ve Horasan'a dönmüştü. Bu davranışı büyük kuşku uyandırdı. Halife Abu Caffar el Manşür kendisini çeşitli hile ve yalan vaatlerde bulunarak Irak'a çağırıldı ve 13 Şubat 755 tarihinde Rumiya kasabasında öldürttü.

Ebu Müslim Emevi saltanatına son verdiği ve Abbasi devletini kurduğu için kendisine "Nakil al-davla" ve "Sahip al-davla" unvanı

verilmişti. Horasan, Maveraünnehr Güneydoğu Anadolu ve İran'da yerleşmiş bulunan Arap Asilzadelerinin büyük bir bölümünü öldürttü ya da kaçırttı. Günümüzde bu bölgelerde Arap soylarının ve aristokratların bulunmaması Ebu Müslim Horasan'ın o tarihlerde uyguladığı bu temizlik hareketiyle mümkün oldu. Onun bu davranışındaki esas neden Arap kökenli olmayan Müslümanların aşağılanması, "Müslüman köle" sayılmasından ileri geldi. Kendisi bile Arap soylu aileler arasında "Hizmetkâr adıyla" bir eşya gibi armağan edilip durmuştu. Bu davranış İslamiyete ne değin aykırı ise insanlık onuru açısından da çok aşağılayıcıydı. Tüm uğraşlarına karşın kendilerini iktidara getirdiği ve sapaşğılam bir devlet teslim ettiği Abbasiler önce Çin ordularının 751 yılında yenip Orta Asya'da Müslümanlığın kökleşmesine yol açan Komutanı Ziyad ile Sibab'ı Ebu Müslim'in üzerine kışkırtmışlar başarılı olamayınca da bizzat kendileri bu İslam velisinin mezar kazıcıları olmuşlardır.

Ebu Müslim Horasani'nin Manevi Dünyası

Ebu Müslim İslam Ansiklopedisinin de belirttiği gibi eski dinlerin ana kurallarını ve özellikle Zerdüştlükten gelen "Tenasuh" inancını benimsemişti. Kendisinde "Uluhiyyetin" varlığına inanıyordu. Aynı düşüncenin halk tarafından ısrarla öldürülmesini ve şehit edilmesini isteyen Hallacı Mansur'da da mevcut olduğunu tahmin etmekteyiz. Ebu Müslim'in öğrencisi Haşim Al Mukanna "Uluhiyet" konusuna hiçbir kuşku bırakmayacak şekilde temas etmiştir (Narşahi, Tarihi Buhara s. 64). Ebu Müslim'den sonra ortaya çıkan Babekiler, Hurremiler ve Batiniler (İsmaililer) ve Ahiler kendi inançlarının kurucusu olarak Ebu Müslim'i göstermişlerdir. Daha enteresanı Ebu Müslim'in katledilmesi İran'daki mecusileri harekete getirmiş ve Sinbad isyanı bu yüzden yaşanmıştı. Zürdüştü inancından, mecusilere ve oradan İslama kadar her çeşit felsefeye kucak açan ve kendisini kabul ettirip sevdiren ve bu yolla kitleleri peşinden sürükleyen Ebu Müslim'in Fütüvvet tarikatı ile Şiliğin at koşturduğu Kürdistan'da da bu inanca bağlı insanların sevgili haline geldiğini belirtmek isteriz. Özellikle bu son yörelerde ve daha sonra da batıyı da etkileyerek başta Yeniçeri ocaklarıyla diğer askeri teşkilatlarda manevi bir kahraman olarak Ebu Müslim ile ilgili

roman ve efsaneler destanlar yazılıp okunmuş halk arasında da bu kitaplar büyük bir beyni ile kabul görmüştür.

Kürt Düşünürü Hallac Mansur

Hallac Mansur 857 yılında Tur kentinde dünyaya geldi. Dedesi Muhamma Zerdüşt dinine bağlıydı. Hallac'ta bu öğretiden geçti. Öğrenimini Tustar'da, Vasit'te ve Basra'da yaptı. İslam bilgisini bu kentlerde aldı. Gerçek adı: Abu'l Mugis al-Huseyn Bin Mansur al-Bayzavi'dir. Evliliğini Bani Mucaşi'nin azadlarından sayılman bir ailenin kızı olan al-Husayn Karnabaiya ile yaptı. Onun döneminde mezzele mezhebi Basra'da çok yaygındı. Bu inancın temsilcilerinden Tustari'den dersler alan Hallac öğrenciliği sırasında riyaziyata girdi ve ittikafa çekildi. (Bir yere kapanarak ibadette vakit geçirme) Meke'ye, Kudüs'e, Ahvaz'a, İsfahan'a Kum ve Horasana geziler yaptı. Louis Massignon Hallac'ı İslam dünyasına (Helen) felsefesini ilk sokan insan olarak gösterir. Değerli yazar Vecihi Timuroğlu Masignon'dan naklen şu yorumda bulunur:

"Hallac her gittiği yerde halkla söyleşiler yapıyordu. Bu konuşmalar İslam sevgisini aşıl原因an derslerdi. Hallac bu kentlerde halka "muhabbetullah" Tanrı sevgisini anlatıyordu. Etkileyen sesiyle, açık seçik ifadesiyle, coşkulu söylev biçimiyle, gittiği yerlerde, büyük halk kitlelerini kendi düşüncesi etrafında toplamayı başarıyordu. Onun bu gücünü gören Paşalar Hallac'a özel izin çıkartarak sınır kentlerine yolladılar. İslamiyet'i daha geniş bir alana yaymak için bu komutanlar Hallac'ı Keşmir'e gönderdiler. Bu kent'te Budistler'e Putperest Hindu'lar'a konferanslar verdi. Ala Sin'deki halkları Müslüman yapmak için Hoten'e, Tufan'a 'gönüllü mücahit' olarak gitti. Hallac adı tüm Horasan'a yayıldı." (Teori Dergisi 1990-Haziran Hallac Mansur adlı yazısından özet).

İşte Horasan yörelerine ışık tutan, aydınlatan bir gönül eridir Hallac.. Komutanlar Horasan'ın kendi kadrolarını değil, Tur doğumlu ve Anadolu kültürüyle yoğrulmuş bir Veli'yi aydınlatma göreviyle Horasan'a yollamışlardır. Bununla da yetinilmemiş Hindistan'a Çin sınırlarına kadar göndermişlerdir, Onu..

Yine Masgnon'un Tarihu'l Bağdat yazarı Hatip'ten naklettiğine

göre Hallac 900 yılında 3'cü Haç ziyaretini yapar. Bu onun için "Ruh-sal dengesizlikle suçlanacağı" bir gezidir. Nitekim Araf'ta iken yüksek bir yere çıkar ve gür sesiyle halka şöyle seslenir: "Ey Müslümanlar Tanrı'nın huzurunda sizden rica ediyorum. Beni "tezlil edin" (aşağıla-yın) ve bana her kötülüğü yapın. Bunu sizden yalvararak istiyorum" Hüçac doğal olarak kendisine dokunmuyor. Gülüp geçiyor. Bu olay-dan sonra Hallac Bağdat'a gelir. Bağnaz din çevrelerinden kopar ve çok ünlü olduğu için kendi sorumluluğuyla kenti dolaşır ve halka söy-levler verir. Araştırmacıların tesbitlerine göre Hallac bu konuşmaların-da dinleyicilere yönetim aleytarlığı da aşılır. İlk öğretim aldığı Basra kenti köle tüccarlarının pazarıdır ve bu nedenle bu yörede pek çok baş-kaldırma yaşanmıştır. Hallac'ın dedesi Muhamma'da bir azadlı oldu-ğundan Zenci isyanlarına katılmış bir kişiydi. Torununun da bu olay-lardan etkilenmiş olması doğaldır. Zertüştlükte de görüldüğü gibi İslami bir örtüyle Tasavvuf'a da bulaşan "Coşku" ve "cezbe" hali öm-rünün önemli bir dönemini (riyaziyat) ve (İtikaf) ile geçiren Hallac üzerinde bir "tefekür" dopingi yapmıştı. Onun gönül dünyası sularla dolup taşan ve her an kendini yıkıp aşacak bir baraj gibiydi. Gezip görmüş, gittiği yörelerde binlerce insan tanımış onları etkilediği ölçü-de de kendisi de etkilenmiş ve çapraşık yetersiz kusurlu noksan umut-suz yaşam biçimlerini görerek iç dünyasında tüm bu olumsuzluklara karşı çözüm yolları arayıp durmuştu. Ama çözümleme gücü onun elin-de değildi. Kölelik kurumunun çirkin yüzü, sosyal adaletsizlikler, ezil-miş ve çaresiz kalmış insanların karşısında bir suçluluk kompleksine kapılmıştı belki de.. Halktan özür mü diliyordu, ne?

Bir gün tüm mahalleleri dolaşarak "Ey ahali Şeriat üzere hayvanları nasıl kesiyorsanız, onları keserken nasıl tekbir getiriyorsanız, beni de öylece kurban ediniz. Bütün Müslümanlar adına "feda-i can etmek isterim". O gün sabahtan akşama dek Bağdat sokaklarında bağıra bağıra canını feda etmek istediğini söylediği halde kimseler ona dokunma-mıştı.

Bir başka gün de Hallac Bağdat'taki al-Mansur-Camisi'ne gitti. Topluluğun önüne çıkıp "Ey Cemaatı müslimin. İlham aldım. Tanrı, benim kanımı sizlere helal etti. Beni öldürmek Müslümanlara farz oldu. Dininizi koruyan insanlar gibi gelin beni öldürün. Ben de sizin

elinizden şehitlik şerbetini içeyim." Ama ne var ki onun bu sözüne al-dıran olmadı. Ünü sınırlar ötesine taşmış bir bilgindi. Saygı görüyordu. Topluluk içinde tasavvuf diliyle "ehli hal" olanlar onu anlıyor ve seslenmiyorlardı. Yine bir cuma namazında aynı camide hoca Hutbeyi okuyup indikten sonra Mansur mimberin basamaklarını tırmandı. Yönünü cemata döndü. Herkes ona bakıyordu. Acaba şimdi ne söyleyecekti? Gür sesiyle "Ana'l Hak" diye bağırdı. Sesi kubbeden çınladı. Cematin onu öldürüp şehit etmeleri için hem de ibadethane içinde ve cuma namazı sırasında bundan iyi bir zamanlama ve mekânlama olamazdı.

Topluluk Mansur'a hiçbir kötülükte bulunmadı. Üstelik onun bu sözü Bağdat'ı aşır tüm İslam ülkelerine yayıldı. Bu konuda Vecihi Timuroğlu şu tanıtı yapar:

"Kimi bilginlerce, sonradan tüm İslam mutasavvıflarınca benimse-nen "İslam'da bir devrim ve bulgu, Kuran'daki Sayha bi-Hakk'ın açıklanması ve yansması biçiminde yorumlanan bu söz, her halde "her şeyin özü insandır" biçimindeki sofistlik düşüncenin İslami biçimidir" (Bak. a.g. Dergi s..67)

Hallac Mansur'a karşı bir bölüm din alimleri düşman olurlarken Şafii kadısı İbni Surayc, askerlerden Husayn bin Hamdqn, Hanbeli ayaklanmalarını düzenleyen İbn al-Mutazz ile devlet memurları Hallac'ın yanında yer aldılar. Hallac önce Ahvaz'a kaçtı. Sonra gittiği Sus'ta yakalanarak tutuklandı. Araya girenlerin ricasıyla ölümden kurtuldu. Ama sekiz yıl zindanda kaldı. Bu süre içinde "Ta Sin al-Azal" adlı eserini yazdı. Ama ne var ki Avarici adlı kişi Vezir Lamid'in yakını ve onun hazine tahsildarıydı. Hallac'ın yazdığı eseri ihbar etti. Ayrıca onun cezaevinde kerametler gösterdiğini öne sürdü. Durum Bağdat Kadısı Nais al-Kurra İbn Mucalla'ya iletildi.

Artıkışin rutin yönü bitmiş eylem yönüne geçilmişti. Çünkü Hallac'ı mahkum etmek için onun vahiy anlamına gelen kerametler göstermesi yeterliydi. İlham konusunda yazdıkları kadının elindeydi. "Muhammediye Siddikiya" adlı yapıtında yer alan "Beden Kâbe'sinin yıkılması" deyimini gerçek anlamdaki Kabe'nin yıkılması anlamında yorumlandı. Yargılandı ve mahkum edildi Zindandayken Hanbeli ayaklanması oldu. Çevrede ve özellikle Bağdat'ta çok sevenleri vardı. Ama bu başkaldırma da Hallac'ın da rolü olduğu kuşkusuz doğdu. Vezir

Hamid ve Başkomutan Munis Hanbelileri ezibilmek için onu tekrar suçladı ve yargılama sonunda ölüme mahkum edildi.

Karara göre.

"Önce kamçılanacak, sonra bedeni dilim dilim dilimlenecek, daha sonra da asılarak halka teşhir edilecek ve sonunda da kellesi bedeninden ayrılıp yakılacaktır."

İnfaz sırasında Bağdat halkı "kafir" olduğuna inandıkları Hallac'ın öldürülüşünü topluca tekbir getirerek izledi. Lime lime edilmiş bedeni "dara" çekilirken de "Onun idamı İslamın kurtuluşudur. Kanı bizim boynumuza olsun" diye bağırıyorlar.

*Mansur ki aşkla dillenir yaprak yaprak
Toplar durur kirpikleriyle toz, toprak
Yokluk sedası güllenir derya-deniz
Bir begi-candan seslenir: "Enel Hak"*

(Mevlana)

(Türkçesi: Feyzi Halıcı)

Hallac-ı Mansur'la ilgili

Alevi Ozanların Şiirlerinden Seçme Dizeler:

Asa ile Musa ile kaçtım çıktım Tur dağına
İbrahim ile Kâbe'de bünyar bırakanda idim

Mi'raç gecesi Ahmed'in arşta nalını döndürdüm
Üveys ile urdum tacı, Mansur'la urganda idim

YUNUS EMRE

Aşk odına yananların külli vücudu nâr olur
Ol od bir oda benzemez, hiç belimez zebanesi

Bu meclisin mestlerinin ENELHAK olur demleri
Yüz Hallac-ı Mansur gibi anın kimin divanesi.

YUNUS EMRE

Tiryak mizacı tuttuğu ağı
Lûlû-yü müdevver oldu darû

Küllî yer ü gök Hak oldu mutlak
Söyler def ü çeng ü ney ENELHAK .
NESİMÎ (14.cü yüzyıl)

Daim ENELHAK söylersem Haktan çü Mansur olmuşam
Kimdir beni berdar eden, bu şehre meşhur olmuşam
NESİMÎ (14.cü yüzyıl)

İstivayı gözler gözüm
Seb'ulmesani'dir yüzüm
ENELHAK'ı söyler sözüm
Miracımız dâr'dır bizim
BALIM SULTAN (16. yüzyıl)

Mansur neden çekti kendini dâra
Aşık olan gelsin gün yüzlü yâra
Dünü gün salâdır ehl-i didara
Şevk ile dönelim hu deyü deyü
EROĞLU NURÎ (16. yüzyılın ikinci yarısı)

Yaktı beni aşk ateşi
Her ne dersem aceplemen
Feryad edin ENELHAK der,
Mansur'daki dili gördüm.
ARMAĞAN (16. yüzyıl)

Bülbül eder:- Ben söylerim,
Hatiften mana anlarım
Öten kuşları dinlerim
ENELHAK deyi çağırır
KUL MUSTAFA (17. yüzyıl)

Okuduk aşkın kitabın
Fethettik ENELHAK babın
Senden İnci hitabın
Ünmeğe geldik, ünmeğe

SİNAN ÜMMİ (Elmalı) (17. yüzyıl)

Dilirse aşkını cana kuran fak
Dilirse söyleten sırr-ı ENELHAK
Dilirse varımı alıp eden yok,
Dilirse kim Ümmi Sinan eden dost.
-Aynı Ozan-

Musa'ya tecelli göründü Tur'da
Mest edip aklını götürdü nurda
ENELHAK sırrını görüp Mansur'da
Hakikat kemendin gerdandan aldım.

AHU (Asıl adı Ali) (17. yüzyıl)

Hallac Mansur gibi dağlar attıran
Yusuf'u kul edip şarda sattıran
Mikail elinde mizan tuturan
Şahmerdan Murtaza Ali Haydar'dır

DERVİŞ MEHMET (17. yüzyıl)

Mansur ile varıp dâra çekildim
Yusuf'la kul olup bile satıldım
Şam'da İsa ile göğe çekildim
Musa ile dahi Tur'dan gelirim

KUL NESİMİ (17. yüzyıl)

(Not: 14. yüzyılda yaşayan ünlü Nesimi
ile karıştırılmıştır)

Sırr-ı vahdette cemal-i Hakk ile buldu baka
Oldu ol mir'atı Hakkın bildi ev edna nedir

Haşima. Mansur veş uran ELHAK nârasın
Yüz çevirse dâr-ı Haktan bil ki ol biganedir.

ÜSKÜDARLI HAŞİM 18. yüzyıl

Niyaz ehlinde zannetme, zâhid
Meşhur-u cihandır nazımız bizim
Sözümüz mutlaka canana ait
ENALHAK çağırır sazımız bizim. .

DERVİŞ RUHULLAH (19. yüzyıl)

Gerçi hâk-i pâyız meclis-i yâra
Her lahza mailiz lûf-u dîdara
ENELHAK uğruna çekilip dâra
Can baş verenlere Allah eyvallah
-Aynı Ozan-

Geri gelip durdum Mansur-u dâra.
Dediler: Aşk olsun derviş biçare
Lûf etti erenler bu günahkâra.
Zikr ü zeban gördüm sema içinde.

PERİŞAN (19. yüzyıl)

Aleviliğin Banilerinden

Kürt Düşünürü Ebü'l Vefa (Tâç-ül Arifin)

Ebü'l Vefa 1026 yılında Irak'ın Ekrad bölgesinde Kusen kentinde dünyaya geldi. Diğer adı, Muhammed bin Muhammed Muhammed bin Zeyd Bin Haseyn el-Arif bin Zeyd bin imam Zeynel'abidin bin imamı Hüseyin bin Aliyyül Mürteza bin Ebi Talip olarak söylenirse de Ebü'l Vefa'nın Hz. Ali ile hiçbir akrabalığı yoktur. Bu şekilde şerece tanzimi Anadolu'da yaşamış tüm Velilere ve hatta Hacı Bektaş Veli'ye de uygulandı. Bu onları sevenlerin yakıştırmalarından kaynaklanır. Çünkü "Seyyid"lik kurumu sevilen Veliler için onların fikirlerinin yayılması ve kabul görmesi için başvurulan değerli bir yöntemdi.

Ebü'l Vefa hakkında elde yeterli ölçüde kaynaklar yoksa da Şiha-

buddin Ahmet Vasiti adındaki bir Vefai Şeyhince yazılan Tezkiretu'l-muttakin diğer adı Menakıb-ı Tâcül-arifin'de bazı bilgilerle karşılaşmaktayız. Ebü'l Vefa'dan Tabakat-ül Kübra'nın 1. cildinde ve Mirat-ül Harameyn adlı yapıtında 3. cildinde söz edilmektedir. Kendisiyle ilgili Menakıbın geniş bir özeti de İslam Alimleri Ansiklopedisi'nde yayımlandı. 1976 yılında da Almanya'da "Studien zum Menakynname des Abu-L Wefa, München" adıyla söz konusu Menakıp almanca'dan çevrilmiştir.

Ebü'l Vefa Anadolu Aleviliğinin ve Bektaşiliğinin bir öncüsü olarak Zerdüştlükten gelen töreleri de kullanarak çağına kendi damgasını vuran Kürt düşünürüdür. Felsefesiyle Hacı Bektaş'ı tutuşturmuştur. Yaşar Ocak Baba İlyas'ın ve XIV yüzyılda yaşamış olan Geyikli Baba'nın onun düşüncelerinden etkilenmiş olduklarını açıklar.

Hacı Bektaş Veli'yi, Baba İlyas'ı Baba İshak'ı, Geyikli Baba'yı ve daha nicelerini kendi düşünce potasında yoğurmuş, şekillendirmiş onları halkın yanında ve halk için harekete geçirmiştir. Değerli yazar Nejat Birdoğan'da "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik" adlı yapıtında bu gerçeği şöyle dile getirir: "Ebü'l Vefa kültürü olmasaydı Geyikli Baba, Baba İlyas ve belki de Hacı Bektaş Kültürü olmayacaktı." (a.g.e. ay. 110)

"Aşıkpaşaoğlu Tarihi"de "Zamanın Kutbu Baba İlyas'tırki Ebu'l Vefa'nın halifesidir." demektedir. O halde Ebü'l Vefa bir yandan Hacı Bektaş'ı etkilerken bir yandan da düşünce ve fikir yapısıyla Anadolu'da ünlü ayaklanmasıyla iz bırakmış olan Baba İlyas ve Baba İshak'ı yönlendirmiştir. Elimizdeki yazılı kaynaklara göre Ebü'l Vefa Anadolu Aleviliğinin ve Bektaşiliğinin ilk kilometre taşı, ilk idoloğu olmuştur. Uygulayıcısı ise Hacı Bektaş Veli'dir. Ebü'l Vefa'nın gerek kendisi gerekse kendisinden sonra gelen öğrencileri dönemlerine göre hakkın da Sihabuddin Ahmet Vasiti'nin Menakıpnamesinde ilginç anılarla karşılaşırız. Şimdi bu yazarı dinleyelim:

"Ebü'l Vefa Kuzey Irak'ta çok büyük bir ün kazandı. Zamanın en ileri gelen alimlerinden birisi oldu. Fıkıh ile ilgili bir dergisi, bir de Bir'selliğe ait "Hülasa'tül Tevhid" adlı kitabı vardır. Ebu'l Vefa'nın tüm sosyal sınıflardan birçok öğrencisi oldu. Abbasi Halifesi Kaim-bi Emrillah, Ebu'l Vefa'nın gittikçe artan ününden korktu ve Hilafeti ele

geçirir endişesiyle çareler aramaya başladı. O'nu bazı sapık düşünceler yaydığı savıyla suçlayıp saraya çağırdı. Dönemin diğer ünlü alimleriyle sınava çekti. Ebu'l Vefa titizlikle hazırlanan sorulara yanıt vererek hazırlanan tuzağa düşmedi. Gerçekten yaşanan bu olay Menakıpta yıllar sonra efsanevi bir dille anlatılmıştır. Ayın efsaneleme geleneği benzer motiflerle Hacı Bektaş Veli içinde duvarı yürütmek söylenmiştir. Eflaki'nin Ariflerin Menkibelerinde de Mevlana'ya dayalı böyle abartmalı anlatılarla karşılaşmaktayız.

Çeşitli Tarikat üyelerinin kendi Mürşidlerini üstün gösterme yarışından çok bir sevgi ve bağlılığın sonucuna teğet geçen ama aslında halkın bağrında büyüyüp gelişen ve oradan Menakıplara giren bu keramet olayları Anadolu inanç kültüründe kendine özgü bir kurum özümleme olarak karşımıza çıkar.

Ebu'l Vefa'nın devrin bilginlerinden Halife önünde sınava çekilip verdiği olumluyantılarla idam edilmekten kurtulduğu için halkın bu tüyler ürpertici ölümkalım sınavına renk, motif, heyecan ve gerilim katması bizce çok doğaldır.

Şimdi Menakıpta yer alan bu versiyonu açıklayalım:

Ebu'l Vefa'ya devrin ünlü bilginleri gönülden bağlanmışlardı. Ayrıca kendi yetiştirdiği öğrencileri de pek çoktu. Bunlar arasında iz bırakanlar şunlardır: Ali İbni Heyti Beka İbni Batu, Ramazan-ı Mecnun, Ahmed-i Bakli, Macid-i Kürdi, Muhammed Miisri, Mahmut Keyyal, Ali İbni Üstad, Muhyiddini Mendelci, Abdurrahman Duceyli, Osman Miiberani, Abdül aziz Kalanisi..

Ancak Ehlibeyt düşmanları halkın ona bağlanmasını çekemediler ve Halife Kaim Biemrilah'a gammazladılar. "Halife Hazretleri dediler. Şu Ebu'l Vefa var ya onun gözü Hilafette... Sizi devirip yerinize geçmek ister. Şimdiden çaresine bakılmazsa ileride büyük fitne olur. "Ebu'l Vefa'yla ilgili kuşkuları artan Halife onu çağırarak adamlarını gönderdi. İşin bundan sonrasını Menakıptaki anlatıya uygun olarak açıklayalım: "Gönderdiği kimseler yanına gelerek Halife Hazretleri Sizi istiyor" dediler. O da "Davete icabet lazımdır" deyip halifenin yanına gitmeye niyet etti. Bunu duyan halk "Sizinle biz de gelelim" dediler. Ebu'l Vefa Hazretleri onları men etti ise de Dicle'ye arkasında büyük bir halk tabakası toplandı. Bunları geri döndüremedi. Bu kala-

balık için. bazı kimseler on bin kişi bazıları da daha fazla idiler. Kıyıda bekleyen gemiciler Ebu'l Vefa'nın arkasında toplanan kalabalığı görünce Halife'nin huzuruna bu kadar adam götürmek doğru olmaz diyerek gemilerine binip oradan uzaklaştılar. Sadece Osman Mii'derani adındaki bir gemici Ebu'l Vefa nasıl bir zattır? Dedikleri gibi keramet Ehli midir? Diye merak ederek. orada kaldı. Ebu'l Vefa'nın yanına gelerek "Gemi şimdi ücrete tabidir. Karşıya geçmek için ücret vermek gerekir dedi. Ebu'l Vefa'da hizmetçisine "Hazırda ne varsa ver" buyurdu. O da hazırda olan yüz elli dinarı Osman Mii'nerani'nin eline koydu. O zaman o. ben böyle bir ücret istemiyorum deyince Ebu'l Vefa nasıl bir ücret istiyorsun? diye sordu. Gemi sahibi, "Yarın kıyamet gününde sırat köprüsünü geçmeme kefil olmanı ve açık bir delil göstermeni istiyorum dedi. Bunun üzerine Hoca Mürakabeye daldı. Sonrada gemi sahibine dönüp Allah'ın isminde ibret vardır. Sıratı geçersin inşaallah dedi. Osman "Ya Seyyid buna açık bir delil istiyorum. dedi. Bunun üzerine Ebu'l Vefa "Allah'a dua etti. O anda Osman'a bir hal oldu ve kendisini kaybetti. Bir süre sonra tekrar kendisine geldi. Daha sonra Seyyid ve yanındaki büyük bilginler gemiye binerek halk ise kimi suyun üzerinden yürüyerek. kimi bir adımda karşıya geçtiler. Bazı kimseler ve oğlu Osman Mii'berani'ye kendini kaybettiğin zaman ne gördün diye sordular. O da kıyametin kopmuş olduğunu gördüm. Halk mahşer yerine toplanmış kimi sevinçli kimi üzüntülüydü. Sırat köprüsü kurulmuş idi. İnsanlar sıratтан geçmeye başladılar. Fakat pek az kimse sıratı geçebildi. Çoğu sırat köprüsünden yuvarlanarak cehenneme düştü. ben de bu durumu görünce içime bir korku girdi. O anda yanıma Ebu'l Vefa geldi. Elimi tutup beni sırat köprüsünün yanına götürdü. Besmele çekti ve durma geç dedi. Tacül Arif'in bu sözlerinden sonra ben sırat köprüsünü yıldırım gibi geçtim. Arkama baktığımda bir grup insanın beni izlediklerini gördüm. Bunlar senin zürriyetindir diye bir nida duyduğum diye anlattı.

Ebu'l Vefa Bağdat'a yaklaştığı zaman bütün halk karşılamaya geldi. Büyük bir hürmetle onu şehrin kapısından içeri aldılar. Ebu'l Vefa camiye girdi. Camiye o kadar insan geldi ki iğne atsan yere düşmezdi. Ebu'l Vefa mimbere çıkıp halka bazı hakikatleri açıkladı. Daha sonra halkı geçmiş günahları için tövbe etmeye davet etti. Allah'ın ina-

yetiyle halkın kapalı olan kalp ve gözleri açıldı. Çok kimseler onun huzurunda tövbe etti. Yatsı namazına kadar bu tövbe merasimi sürdü. Daha sonra Ebu'l Vefa hizmetçisine "halka söyleyin kalabalık yapmasınlar evlerine gitsinler dedi. Bunun üzerine halkın büyük çoğunluğu evlerine gittilerse de bir kısmı kalıp ibadette meşgul oldular. Bu durum Halifeye bildirildi. Halife kıyafet değiştirerek camiye geldi. Onun nura gark olmuş bir halde oturmaktadığını yanındaki zatların Allah'a ibadet ettiklerini kendilerini ilahi bir ruhaniyetin nurunun sarmış olduğunu gördü. Halifenin yanında Şafi mezhebi fıkıh alimi Sait İbni Ebi Nasır'da bulunuyordu. Halife ona "ben Bu Ebu'l Vefa'yı imtihan etmek istiyorum diye sordu. Sait ise bu imtihana gerek yoktur. Zira hak üzere oldukları gün gibi açıktır dedi. Halife onun sözünü hiç kale almadı. O, Ebu'l Vefa'yı imtihan etmek ve böylece kalbini tatmin etmek istiyordu. Camiden ayrılarak sokakları ve kalabalık yerleri dolaşmaya başladı. Bir yerde kadınlar toplanmış Allah'a ibadette meşgul idiler. Halife bunların arasına girip bir kadının eline yapışıp sıktı. Kadın tebdili kıyafetle dolaşan Halifeyi tanıyarak "Ya Halife benden uzak dur. Ben Tanrı'ya ibadette meşgulüm dedi. Halife bu duruma çok şaşırıldı. Biraz ileride gördüğü diğer bir kızın da elini sıktı. O kız da halifeyi tanıyarak ey Halife utanmıyor ve Tanrı'dan korkmuyor musun? Şayet biraz önce elini sıktığınız kız benim kızkardeşim olmasaydı, seni bağırarak rezil rüsva ederdim. Yanımdan git. Şimdi biz Tanrı'dan başkasıyla meşgul olamayız, dedi. Halife utanılacak bir duruma düştü. Saaid "Ya Halife ben size denemeye gerek yok dememiş miydim? Zira onun nuru buradaki bütün halka sirayet etmiş. Bu zatın Veli olduğu malumunuzdu. Fakat ille de denemek istiyorsanız ülemadan ve Fukahadan yüce kimselerin hazır bulunduğu bir toplantıda kendisine çözümlü zor sorular sorulsun. Eğer o alimler Ebu'l Vefa'yı cevap veremez hale getirirlerse Ebu'l Vefa'nın yalancı olup olmadığı ortaya çıkar. Eğer Cevap verebilirse işte o zaman kendisini serbest bırakırsınız. Toplantıda kırk bilgin bulunur. Bunlar Hanefi, Maliki, Hanbeli ve Şafi mezhebine bağlı kimselerdir. Yani Halife Ehlibeyti sevenlerden kimseyi almaz ve Ebu'l vefa'yı çetin insanlarla yüz yüze getirir. Sınav günü Ebu'l Vefa'nın isteği üzerine İmam Hanbel'in camisi yanında gömülü ve demirden yapılmış bir mimberin topraktan çıkarılarak kızgın

ateşte kor haline getirilmesini ister. Bu mimbere çıkarak sorulacak tüm soruları yanıtlayacağını ilan eder. İstenilen yapılr Tacül Arif'in kızgın mimbere çıkmadan önce besmele çeker. Sonra mimbere yerini alır. Hz. Peygambere salavat getirir. Hutbe okunur. Toplantıda bulunanlar ateş halindeki mimbere onu yakmadığını görüp hayret ve şaşkınlık içinde kalırlar. "Kim soru sormak istiyorsa buyursun sorsun" der. Ama bilgileri hiçbirisi soracağı soruyu anımsayamaz. Bildiğimiz her şeyi unuttuk diye telaşa düşerler. İçlerinden birisi İslam nedir? diye o anda aklına gelen bir soruyu Seyyid'e yöneltir. Ebu'l Vefa.

"Hangi İslamı soruyorsun? diye konuşmaya başlar. Sonra sözlerini şöyle sürdürdü: "Senin İslamından mı soruyorsun, yoksa benim İslamımdan mı diye söyleyince o zat İslam iki türlüdür mü diyorsun, dedi. Ebu'l Vefa "evet iki türlüdür. Sizin İslamınız İmanınız ayındır. Sen Tanrı birdir eşi ve benzeri yoktur. Muhammed hak Peygamber diye dinle söyler kalbinle buna inanırsın. Hak talanın ve Peygamberinin emrini unutup onunla amel edersin. Ama bizim İslam anlayışımız ve kabul ettiğimiz bazı değişiklikler içerir. Şöyleki biz iman yanında hiçbir zaman Tanrı'dan gafil olmamak İslamdır deriz. Sizin orucunuz ramazanı şerifte fecrin ağurmasından güneş batıncaya kadar yemeden içmeden kesilmek ve akşam oluncada iftar etmektir. Bizim orucumuz ise yiyeceklerden giyeceklerden ve bütün kainattan uzak durmaktır. Biz dünya nimetlerinden sadece ibadet ve taatte güç kazanmak için yararlanırlarız. Bizim için önemli olan bütün ahlak bozucu olan şeylerden uzak durmaktır. Zekata gelince altından bu kadar gümüşten, şu kadar davardan şu kadar deyip fıkh kitaplarında beyan buyrulduğu gibi verirsiniz. Bizim zekatımız mevcut olan her şeyi fazla fazla vermektir. Tanrı'nın yanında makbul olan nesnelere zenginlik hasıl edip bütün varlıklardan el çekmektir. İşte bu anlattığım İslama kim sahiptir deyince kimse cevap veremedi.

"Ey cemat diye sözlerini sürdürdü. Benim için çok şiddetli bir ateş kızdırdınız şimdi konuştuğum mimbere kor haline getirdiniz. Ama ben üstüne çıkınca Allahu Teala onu söndürdü. Hani bana soru sormak için günlerdir hazırlık yapan kırk aliminiz neredeler? Gelsinler sorularını sorsunlar. "Bu son sözlerini ard arda üç defa tekrarladi. Hiç kimse karşılık vermeyince Ebu'l Vefa "Bana sormak için hazırlayıpta Allahu

Teala tarafından sizler unutturulan soruları O'nun yardımıyla sizlere ben sorayım ve cevaplarını vereyim" dedi.

İlk bilgiden başlayarak her birinin soracağı soruyu söyler ve yanıtını verir. Herkes hayretler içinde kalır. İşte Ebu'l Vefa ile ilgili verbal versiyon'da bu olay değişik bir yorumla anlatılmıştır. Dilden dile günümüze dek gelen bu anlatıya göre "Kırk bilgin soruları unutmazlar. Ancak hafızalarındaki soruları dilleri tutulduğu için Ebu'l Vefa'ya soraamazlar. Bu durum da Ebu'l Vefa kendilerine "Bakınız diliniz tutuldu. Konuşamıyorsunuz. Bu Allahu Teala'nın hikmetidir. Şimdi ben sizin sormak istediğiniz soruları keşfedip bu sorularınızı yanıtlayacağım der ve yanıtlar".

İslam velileri için yazılan tüm menakıpnamelerde hemen hemen benzer motif, figür ve muhteva ile karşılaştığımızı daha önce belirtmiştik. Ancak en eskisi Ebu'l Vefa ile ilgili olandır. Daha eski metinler aranacak olursa bunları artık İslami çatı altında değil; bu tür yazı sanatının yaratıcısı Zerdüştlükte aramak gerekir. Yalnız menakıp anlatılarını değil; Hurufiliğin, Batuniliğin, sufiliğin de temelleri bu inanç sisteminden çıkıp gelir. Bu konuları daha ilerde ele alıp inceleyeceğiz. Şimdi biz tekrar menakıba dönelim:

Tacül Arif'in mahcubiyetten ezim ezim ezilen Sünni bilginlere şöyle seslendi: Sizler Hilafetin ve şeriatın medreselerinde öğrenim yaptınız. Bunun hiçbir önemi yoktur. Öğrendikleriniz bilimsel olmadığından hepsi de unutulacaktır. Geçersiz olacaktır. Ama İlm-i ledün'ün medresesi yoktur. Kağıdı ise gönül sayfasıdır. Onun kalemı insanın kalbidir dedi. Bu ilmi öğrenen her iki dünyada mesut ve bahtiyar olur."

Sonra mimberden indi. İki rekat namaz kıldı. Bir kenara oturdu. İbn-i akil ve İbn-i Hübeyre yanına gelip onu kutladılar. Ebu'l Vefa Hazretleri onların ısrarı ve istekleri üzerine ikinci defa büyük bir vaiz verdi. Nasihatlerde bulundu. Ehlibeyt'in kutsallığını dile getirdi. onlara yapılan kıyâmı eleştirdi. İmamların İstama yaptığı hizmetleri anlattı. Arap ırkçılığının diğer topluluklardan Müslüman olanları hakir görmeye onları köle gibi çalıştırmaya güçlerinin yetmeyeceğini, zengin olanların mal ve servetlerinden dağıtmadıkça Allahu Teala'nın rızasını kazanamayacaklarını, peygamberin ümmeti olamayacaklarını İslamın

kendinden çok başkalarını düşünme adabına dayandığını, eşrefi mahlukat olan insanı ilmi ledünle eğitebileceğini söyledi. Ebu'l Vefa'nın vazını dinlerken Halife'ye bir hal oldu. "Çok güzel, çok doğru Ya Tacül Arifin diye seslenmeye başladı. Bu sözleri kendinden geçmiş bir halde üç dört kez tekrarladı. Vaiz bitince Halifenin yanında oturan Veziri sizinle Ebu'l Vefa arasında bir yakınlık yokken neden böyle seslendiniz diye sorduğunda Halife "Vallahi o sözleri kendi isteğimle söylemedim. Miimbere bir yeşil kuş gelip kondu. O kuş "Çok güzel Ya Tacül Arifin dedikçe ben de kendi isteğim olmadan o kuşun sözlerini tekrarladım." Halife Ehli Sünnet yandaşlarının kötüllemelerine karşın Ebu'l Vefa'nın "hal ehli" olduğunu anlamıştı artık. Vaizden sonra ona biat etmek için başvurdu. "Ya Tacül Arifin dedi. Ne olur bana cematı ayrı olarak nasihatte bulun. Bulun ki ben halkı kusursuz bir şekilde yöneteyim. İslama hizmetim de yüce olsun."

Ebu'l Vefa Halifenin isteğine uydu. Ona şunları söyledi:

"Bir çoban güttüğü koyunlara şefkatli ve merhametli davransa, onları incitme ve zayıf sağlam demeden her birini iyi ve otlu yerlerde otlatsa, sıcak bastığı vakitlerde ağaç altlarına götürüp gölgelendirse, susadıklarında onları güzel berrak sularla sulasa, hülasa ne kadar iyi beslerse, koyunlar besili olur ve sürü çabuk artar. Koyunların sütleri de çok olur. Koyunları böyle olan sürü sahibi de, çobandan memnun olarak daha fazla ücret verir. Eğer bunları yapmayıp da tersini yaparsa, koyunların sütleri ve sayısı azalır. Sürü sahibi memnun kalmayarak çobanı işten çıkarır. Onun yerine başka çoban getirir.

İşte böyle olduğu gibi ey Halife bir bakıma sen de bir çobansın. Sana itiaat eden halkında koyun gibidir. Sen insaf ve adaletle hareket etmezsen, Allahu Teala'da senin hukukunu görenek adaletle hareket ettiğin için seni makamında sürekli tutar. Sen de böyle ülkeni günden güne genişletebilirsin. Eğer halkına şefkat ve merhametle davranmazsan, onlara eza, cefa ve zulüm edersen Hak Teala seni memleket padişahlığından ve hilafet makamından alır. Böylece hem bu dünyada, hem de ahirette kovulmuş olursun."

Halife Ebu'l Vefa'yı dikkatle dinliyordu. Ebu'l Vefa'ya düşman olanların ihbar ve telkinleriyle onu öldürtmek için getirdiğine şimdi pişmandı. Ehli Hal olan Tacül Arifin zaten bunun bilincindeydi. Hali-

fe'ye gözlerini dikerek "Allahu Teala seni hükümdar ve halife yaptı, dedi. Sana tabi olan tüm insanların halleri senden sorulacaktır. Bu ne büyük bir vebaldir. Bu yüzden mevkin ve makamınla öğünüp, mağrur ve gafil olmayasın."

Halife bu sözleri dinledikten sonra çok ağladı. Harareti arttı. İçmek için su istedi. Bir maşrapa su getirdiler. Tam içeceği esnada Ebu'l Vefa "Ey Halife, suyu içme biraz sabret dedi. Bunun üzerine Halife onun ne demek istediğini anlamak için bir an sustu ve ağzına götürdüğü maşrapayı geri çekti. Tacül Arifin "Ey Halife çok susamış bir halde sahrada olsan ve bir damla içecek su bulamazsan, susuzluktan ölecekmiş gibi olsan. Bir kimse elinde bu maşrapa ile sana su getirirse ve karşında tutarak 'Şayet saltanatının yarısını bana verirsen, şu suyu sana vereceğim dersen ne yaparsın?' deyince Halife 'Susuz ölmektense diri kalıp yaşamak daha iyi olacağından, saltanatımın yarısını verir, bu soğuk suyu alırdım?'" dedi.

Bunun üzerine Ebu'l Vefa "Suyu alıp içtiğinizi kabul edelim diye konuşmasını sürdürdü. O içtiğin su, bir süre sonra idrar olup çıkmak isterse, fakat Allahu Teala o suyu veren kimseye bir imkan verse, o kimse seni idrarını yapamaz hale getirirse ve sen de idrarını yapamazsan o zamanda o kimse, 'Eğer saltanatının diğer yarısını da bana verirsen, idrarını yapmanı sağlarım, yoksa seni bu halde bırakırım dese' ne yaparsın?"

Halife "Eza ve cefa içinde çaresiz kalmaktansa saltanatımın yarısını da verir o zahmetli halden kurtulurum" dedi, ve suyunu içti.

Ebu'l Vefa Hazretleri başını kaldırıp "Ey Halife dedi. Belki yarısı bir içim suya, yarısıda bir defa idrar çıkarmayaeşdeğer olan bir devlete, bir makama arif olan kimse hiç tamah eder mi? Onun için saltanatın, makamın benim yanımda hiçbir değeri olamaz" buyurdu.

Artık Ebu'l Vefa ölümden kurtulmuştu. Halife "Doğru konuştun Ey Ebu'l Vefa. Ver şu ellerini öpeyim. Bundan böyle halkıma daha merhametli daha şefkatli davranacağıma söz veriyorum. Her yapacağım işi size danışacağım" diyerek biat etti.

Erenlerin attığı ok geriye dönmez

Ebu'l Vefa dönüş hazırlığına başladı. Onunla gelenler ve öğrencileri çok mutluydular. Hocaları ilim ve ferasetiyle hayatını kurtarmakla

kalmamış üstelik dönemin Halifesini de kendisine bağlamıştı. Halife'yle vedalaşan Tacül Arifin yolculuk yapacağı gemiye döndü. O sırada Halife Ebu'l Vefa'nın öğrencisi Macid-i Kürdi'ye bir zarf verdi. İçinde Kasendi eyaletine bağlı tüm köylerin aşar gelirlerini Ebu'l Vefa'ya bıraktığına dair bir ferman vardı. Halife Macid-i Kürdi'ye mektubu gemi dönüş yerine ulaşmadan Ebu'l Vefa'ya vermemesi için tembihatta bulundu. Yolcular ve Macid-Kürdi gemiye bindiler. Fakat gemi bir türlü hareket etmiyordu. Tayfalar çırpınıyor, dümenci elinden geleni yapıyordu. Ama gemiyi yürütecek bir çare bulunamadı. Durum Allahu Teala'nın himmetiyle Ebu'l Vefa'ya malum oldu. Macid-i Kürdi'yi yanına çağırdı. Ona "Ey Macid dedi sen de bir emanet var. Onu bana ver." "Yerinize varmadan onu size vermeme halife istemişti. Ama gemi yürümüyor. Buyurun içindekini okuyun" dedi.

Ebu'l Vefa mektubu parçalayıp suya atınca gemi yol aldı. Öğrencileri Seyyid Hazretleri neden böyle yaptı. Kendisi kabul etmediğine göre bari bu vakfiyeyi kendi soyuna ve öğrencilerine verseydi ne olurdu diye hayıflandılar. Bu durum hal yoluyla Ebu'l Vefa'ya malum oldu. "Ey insanlar dedi, veli olan kimsenin Allahu Teala'dan başka bir şey istemesi ondan başka bir şeye gönül bağlaması doğru değildir. Ben ve benim soyumun, öğrencilerimin kıyamete kadar Alah'tan başka hiç kimseye muhtaç olmayacağına ve bütün alemin onlara muhtaç olacağına inanıyorum" buyurdu.

Ebu'l Vefa'nın hayat boyu kerametleri bitip tükenmek bilmiyordu. Bir defasında da Tövbe ettirerek ölümden keramet yoluyla Kürtardığı bir kişi sonradan tövbesini bozunca müşkül duruma düşmüş ve pişman olmuştu. Onun adına kendisine ricaya gelenlere şu yanıtı verdi. "Artık iş işten geçti dedi. Erenlerin attığı ok geriye dönmez."

Ebu' Vefa'nın ölümünde ortaya çıkan giz:

Ebu'l Vefa'nın ölüm anı yaklaştığında öğrencilerini başına topladı. Onlara son sözlerini söyledi. Bu ulu sözlerden arta kalanlar şunlardır:

"Az yiyip, az uyuyun. Çok tefekkür edin ve çok çalışın. İbadetinizi geceleri yapın. Nerede olursanız olun, ne yaparsanız yapın Tanrı sizi görür. Yasaklanan şeyleri değil; emredilen şeyleri yapın. Öğrencinin yapması gereken işler şunlardır: Kalbini ve niyeti kötülüklerden temiz-

lemek, kötülüklerden ve fitnelerden uzak durmak, Tevazu Ehli olmak. İyi düşünce ve iyi işlerle meşgul olmak, yemeye, içmeye ve giyime çok özen göstermek, İnanç sınırlarından bir milim bile dışarı çıkmamak, sözünde durmak ve yalan söylememek, gururlu, kibirli olmamak.

Zamanını boşa harcayan insan cahil kalır.

Ebu'l Vefa öldüğünde büyük bir halk topluluğu (1107) defin töreninde hazır bulundu. Onun ölümüne öğrencilerinden birisi çok üzül-müştü. Mezarın başından ayrılmadı. Günün birinde öğrenci saygı için de dualar okurken bir atlı mezara yaklaştı. Heybetli bir kimseydi. Kır bir ata binmişti. Süvari selam verdi. Öğrenci bu sesi tanıdı. İyice bak-tığı zaman bu atlının Ebu'l Vefa olduğunu gördü. Hemen yanına koşup Ellerini öptü. "Hocam sizin öldüğünüzü biliyoruz. Ama şimdi siz canlısınız. Bunun hikmeti nedir" diye sordu. Ebu'l Vefa "Ey oğul, dedi. Doğru söylerler. Ama sen bilesin ki cesetler ölür. Ruhlar ölmez. Şimdi dön evine git. Bu sırrı ehli olmayanlara söyleme. Beni ne zaman görmek istersen, buraya gel." (Menakıpla ilgili anlatıları İslam Alimleri Ansiklopedisi'nden özetleyerek aldık geniş bilgi için bk. sy 312-340).

Ebu'l Vefa Menakıbından Hacı Baktaş'ın Vilayetnamesine Ulaşanlar:

Hacı Bektâş Veli ile ilgili Vilayetname üzerinde ayrıca duracağız. Bu bölümde biz Tacül Arifin ile ilgili Menakıp'ta yazılanlarla Hacı Bektâş Veli için yazılmış bulunan Vilayetname'deki anlatı benzerlikleri üzerinde durmak istiyoruz. Böylece Ebu'l Vefa kültürünün ne değin Hacı Bektâş Veli kültürünü ve Bektâşilikle Alaviliği etkilemiş olduğunu kanıtlayacağız. Ancak benzerliklerin tümünü yazıp yorumlamak ayrı bir kitap oluşturacak boyutta olduğundan biz bazı belirgin ve özellik taşıyan konulardan örnekler sunacağız:

Doğumlardaki olağanüstülük

Ebu'l Vefa ana rahmindeyken bir yolculuğa çıkan aile efradı ve an-nesi çalıntı bir kaç bostanı yerler. -Annesine bir ağrı peydah olur. Yediklerini çıkarır. Aynı yolculukta önlerini eşkiyalar keser ve tüm eşya-

larını yağmalarlar. Ama aniden yabancı hayvanlar bu eşkiyalara saldırırlar. Eşkiyalar yağmaladıkları malları bırakır kaçarlar. Ebu'l Vefa dünyaya geldikten sonra bir gün annesi ile bu olayın yaşandığı yerden geçerken Menakıba göre annesine şunları anlatır:

"Ebu'l Vefa annesine ey ana burasının neresinin olduğunu hatırladın mı diye sordu. Annesi ey oğul burasının neresinin olduğunu hatırlayamadım diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebu'l Vefa o günkü hadiseleri anlatmaya başladı. Ey anne burası kavun çaldıkları yerdir Kavun yerlerken canın çekmiştir diye sana da vermişlerdi. Sende bilmeden verilen kavunu yemiştin. O zaman bana hamileydin. Ben karında sana ıztırap vermiştim. Çünkü o yediğin haram lokmaydı. Sonra size eşkiyalar saldırdılar. Üzerinizdeki elibselere varıncaya kadar her şeyinizi almışlardı. Siz çok üzülmüş idiniz. Bunun üzerine Allahü Teala meleklerine arslan ve yarıcı hayvan suretine girerek eşkiyaların üzerine saldırmalarını emretti. Melekler de onun emrini yerine getirerek eşkiyaların üzerine saldırdılar. Bundan dolayı eşkiyalar bütün aldıklarını bırakarak kaçtılar. Siz de bütün malınıza ve eşyalarınıza kavuştunuz. İşte o yer burasıdır. Annesi bunun üzerine "Ey oğul sen o zaman daha doğmamış idin. Bunları nereden biliyorsun" diye sorunca Ebu'l Vefa "Bana allahu Teala bildirdi anneciğim" dedi. Doğumundan sonra da Ebu'l Vefa'nın ramazan aylarında oruç saatlerinde meme emmediği rivayet edilmiştir. İşte bu konuda da annesi ile Ebu'l vefa arasında şöyle bir konuşma cereyan etmiştir: "Bana ramazanı şerifte meme verdin. Ben ise memeyi ağzıma alıp emmezdim. Çünkü Hak Teala bana hidayet nuruyla muamele ederdi. Bunun için meme emmeye ihtiyacım kalmazdı. O vakit sen beni hasta sanıp üzülürdün. İftar vakti meme emdiğimi görüp hasta değilmiş diye sevinirdin." Deyince annesi "Ey oğul baban senin için çok kerametleri görülür derdi. Bunlar o kerametlerin bazılarıdır." dedi.

Hacı Bektaş Veli'nin doğum olayında da benzer motifler vardır. Vilayetnamede anlatılan versiyonun kısa özeti şudur:

"Zeynep Hatun memesini Bektaş'ın ağzına verdiysede çocuk bir türlü almadı. Altı ay doldu. Çocuk şehadet parmağını kaldırarak kelime-i şehadet getirdi ondan sonra ana sütü içmeye başladı.

Yarıcı Hayvanların Etkisiz Kalışları:

Ebu'l Vefa menakıbında yırtıcı hayvanların etkisiz kalışları kültü Hacı Bektaş Vilayetnamesinde anlatılardan çok daha eski tarihlerde ele alınmıştır. İşte örneği: "Kedisini Ebu'l Vefa denilmesinen nedeni şöyle anlatılır. Ebu'l Vefa daha on yaşındayken Şenbeki Hazretleri onun vasıflarını işitip görmek istedi. Ebu'l Vefa Hazretleri çoğunlukla تنها yerlere gider buralarda Allahu Tealaya ibadet ve dua ederdi. Şenbeki hazretleri sık ağaçların bulunduğu ormanlık bir yerde onu ibadet ederken buldu. Yanında bir köpekle, arslan bir birleriyle oynuyorlardı. Şenbeki Hazretleri Ebu'l Vefa'nın arkasından yanına vararak selam verdi. Ebu'l Vefa Hazretleri selamı aldıktan sonra Şenbeki Hazretleri sana bir sualim var dedi. "Arslanla köpek yaradılış itibarıyla birbirine düşman iki hayvandır. Hal böyleyken nasıl oluyorda senin köpeğinle bu arslan oynuyor bunun sebebi nedir diye sordu. Ebu'l Vefa "Allahu Teala kudret ve inayetiyle kalbimi temizlediğinden beri köpeğimle bu arslan dost ve arkadaş oldu" dedi.

Yırtıcı hayvanların etkisiz kalışları motifi Ebu'l Vefa'dan çok sonra Hacı Bektaş menakıbında da değişik bir görüntü ile yer almıştır. Şimdi bunun örneğini Vilayetname'den sunalım:

"Hünkar Hacı Bektaş Veli Türkistan'dan Rum ülkesine hareket edince önce Hacca niyet etti. Yolda çöl içinde tenhaca giderken arslanların sığındıkları bir yere uğradı. Oraya korkudan insanlar adım basamazlardı. Hünkar oraya varınca iki arslan Hünkara doğru saldırdı. Yakınına geldikleri vakit Hünkar başlarından kuyruklarına kadar iki eliyle ikisini de sağızladı. İkisi de taş oldu. Öbür arslanlar bunu görünce yüzlerini yere bürüp yalanmaya başladılar. O iki arslanın taşlaştıkları yer Kürdistana yakındır. Oralardan geçenler görebilirler." (Bk. Abdülbaki Gölpınarlı ag.e. sy. 17).

Yiyecek maddeleriyle ilgili efsane temi

Ebu'l Vefa Halife Kaim-bi Emrillah'ın yapacağı sınava gittiğinde bu Abbasi Halifesi Muhammed Kadiri aracılığıyla kendisine yedi çuval hamur gönderir. Amacı Ebu'l Vefa'yı şaşırtmaktır. Ama çuvallar açıldığında he rbirinde bal ve yağ tulumları çıkar. Tacül Arifin keramet yoluyla bunu yapar ve yağ ile balı kendi adamlarına yemeleri için dağıtır. İşte bu temde Hacı Bektaş kültüründe şöyle mekan tutmuştur:

"Hacı Bektaş Açık Saray adlı köye geldi. Köyde bir kadına dervişlere bir yiyecek var mı? Varsa getiriver dedi. O da durun dedi. Gideyim varsa getireyim. Kadın evine geldi. Kaynanasına, ana dedi. Dervişler yiyecek istiyor. Küpte biraz yağ var. Ekmekle bu yağdan verelim. Kaynanası yağımız azaldı. Dokunma dedi. Gelin Tanrı için istiyor. Ben vereceğim deyip bir ekmek arasına biraz yağ koydu. Götürüp Hünkar'a sundu. Hacı Bektaş "Artsın eksilmesin. Taşsın dökülmesin." dedi. Gelin eve dönünce bir de gördü ki küp ağzına kadar yağla dolmuş. Kaynanasını çağırdı, gösterdi. Kadın bu hali görünce, o dervişin sözüyle oldu. Gerçek erenlerdenmiş. Keşke eline ayağına düşüp himmetini alsaydık. Varayım köyün çevresini arayayım dedi. Gelinle yola düştü. Kızılırmak kıyısına vardılar. Mevsim ilk bahardı. Kızılırmak coşup taşmıştı. Baktılar ki Hünkar seccadesini suya sermiş üstüne oturmuş gidiyor. Öte tarafa geçince seccadesini sudan aldı. Silkip omuzuna vurdu. Yürüyüp gitti.

Fazla Yemek Yeme Kerameti

Ebu'l Vefa Kırk bilginin sorularına yanıt vererek hayatını kurtardıktan sonra Abbasi Halifesi Kaim bi, Emrillah'ın sevgisini kazanmış ve onun tarafından tüm arkadaşlarıyla birlikte saraya yemeğe davet edilmişti.

• "Halife ve Ebu'l Vefa öğrencileriyle birlikte saraydaki muhteşem sofraya oturdular. Dünyanın her türlü yiyeceği ve içeceği dört yanı doldurmuştu. Ebu'l Vefa öğrencilerine "Ramazan Mecnun aranızda mı" diye sorunca Ramazan Mecnun "Buradayım" diyerek ayağa kalktı. Ebu'l Vefa "Ey Halife önce bu Mecnun'un karnını doyur. Sonra biz yemeğe başlarız" dedi. Halife'de "Hay hay yemeğin sonu yoktur. Ne kadar isterse yesin" deyince Ebu'l Vefa Ramazan Mecnun'a işaret etti. O da yemekleri tek başına yemeye başladı. Orada bulunan bütün yemekleri yiyip bitirdi ve "Ey Halife daha yemek yok mu? Karnım doymadı dedi. Halife'de Bağdatta ne varsa yersin. Fakat yine doymazsın deyince. Ramazan Mecnun'da "Bugün rızkımı senden talep ettim dedi. Ama aç kaldım." Halife, Ebu'l Vefa'dan utandı ve özür diledi. Tövbe istiğfar etti."

Bu gösteriyle Abbasi Halifesi Ebu'l Vefa'nın keramet gücünü bir kez daha anlamış oldu. Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesinde bu olay değişik yapısıyla şöyle anlatılmıştır: "Hacı Bektaş Veli'yi bir makam sahibi erenleriyle konuk etti. O gün birlikte bir "erbain" çıkarılmasını istedi. Hünkar Çile-i Zenan mı (kadınların çilesi) yoksa Çile-i Merdan mı (erkeklerin çilesi) yapalım? dedi. Erenler "Çile-i Zerdan nedir? Çile-i Merdan nedir? bilemediler. Hacı Bektaş Veli peki anlata-yım dedi. Çile-i Zerdan kırk gün yemeden içmeden itikaf etmektir. Bir kadın da bunu çıkırk kenarında oturup yapabilir. Çile-i Merdan ise kırk gün ve her gün bir öküz yemek ancak hiç su içmemek ve abdest bozmamak şartıyla itikafa girmektir."

Erenler, Çile-i Merdan çıkarmaya cesaretimiz yok. Bunu yapama-yız. Biz Çile-i Zerdan'a girelim diye karşılık verdiler. Hünkar makam sahibine döndü. Peki bunlar açlık çilesine başlasınlar. Biz Çile-i Merdan yapalım. Sen her gün bir öküz boğazla. Pişir ve getir dedi. Hünkar her gün getirilen öküzü yedi bitirdi. Bu kırk gün tekrarlandı. Bir yudum su içmedi ve abdestte bozmadı. Çile süresi tamam olunca Erenler Hünkarın eline, ayağına düştüler, duasını hikmetini aldılar. (BK. Abdülbaki Gölpınarlı a.g.e. sy 18)

Yarım Saç Traşı Kerameti:

Seyit Ebu'l Vefa birgün bir berbere traş oluyordu. Traşın yarısına geldiğinde berber Ebu'l Vefa'nın gözden kaybolduğunu gördü. Berber hayret ve dehşet içinde kaldı. Bir saat sonra Ebu'l Vefa gelip berberin önüne tekrar oturdu. Berber yarım kalan traşı tamamladı. Ya Ebu'l Vefa nereye gidip geldiniz diye sordu. Ebu'l Vefa'da kendisine bir adres vere-rek yeşil yün elbiseli kır katıra binmiş bir kişiyle karşılaşacaksınız ona "adadığın on bin dinarı bana ver de. Adağı aldıktan sonra nereye harcar-san harca dedi. Berber ya bana inanmazsa ne yapayım dediğinde, Ebu'l Vefa "ey oğul dedi. İşte o zaman dersinki sizin geminize büyük bir balık musallat olmuştu geminizi batıracaktı. İşte o esnada başı yarı traş olmuş yarısı olmamış bir adam gelerek o balığı parça parça etti ve sizi ölümden kurtardı. Sen de o adama on bin dirhem nezirde bulunmuşsun. Şimdi ben o parayı almaya geldim dersin" dedi.

Berber söyleneni aynen yaptı. Ölümden kurtulan adamın verdiği

on bin dinarla Behendak kentine camiler, şadırvanlar, kervansaraylar, kütüphaneler inşa ettirdi.

Hacı Bektaş Vilayetnamesi'ne buradan intikal eden keramet olayı ise şudur; "Hacı Bektaş, Kadıncık Ana'nın evinde oturmaktaydı. Sarı İsmail'e saçım uzamış dedi. Dışarıya çıkalım da beni traş et dedi. Sarı İbrahim taşı, usturayı aldı. Hünkarla beraber dışarı çıktı. Köyün alt ucunda öyüğe karşı bir yerde oturdular. Hünkar Sarı'ya haydi traş et dedi. Traş başladı. Sarı Hünkar'ın tam başının yarısını traş etmişti ki Hünkar aniden yeter yeter, dedi. Sarı İsmail traştan elini çekti. Hünkar kalktı, bir yere vardı. Eliyle yeri kazdı. "Akpınarım, akpınarım ak pınarım diye üç kez seslendi. Üçüncü kez söylediğinde yerden arı duru bir su çıktı, öyüğe doğru akmaya başladı. Hünkar üzgün akan suyla konuştu. Niçin beni üç kez söyledin. Bir kere söylememiz gelmen için yetmez miydi deyince akan su dile geldi ve şu karşılığı verdi: "Erenler Şahı ilk kez söylediğinizde Nişabur'dan Eciyeşe' geldim. İkinci emrinizde Erciyeş'i yedi defa tavaf ettim. Üçüncü buyruğunuzda eştiğiniz yerden çıktım. Sonra Hünkar Sarı'ya şunları anlattı:

"Bu pınar Horasan'da bizimle beraberdi. Nerede ve ne vakit ihtiyacımız olsa gel deriz, gelir. Şimdi de gel dedik geldi. Bizi kırmadı. Kim bu pınarda yıkanırsa cehennem ateşinde yanmaz." (bk. Abdülbaki Göl-pınarlı a.g.e. ay 40)

Ölümden sonra Tekrar Görünme Kerameti.

Yukarıda da anlattığımız gibi Ebu'l Vefa ölümünden sonra mezarı başında bekleyen öğrencisini kır bir at üzerinde ziyaret etmiş ve kendisiyle konuşmuştur. Hacı Bektaş Veli'de ise Hünkar kendisi gelir ve kendi cenazesini yıkar.

Institut kurde de Paris

MENAKIPLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Menakıpların vatanı Anadolu'dur. Diğer İslam toplumlarında bu tür bir yazım ve anlatım metoduyla karşılaşılmaz. Halk arasında bunlara "Evliya Hikayeleri" adı verilir. Biçim, içerik ve orijin olarak Menakıp edebiyatı Zerdüş kökenlidir. Ancak o devirlerde bu inanç sistemine bağlı topluluklar ve özellikle Kürt Halkı "Verbal" yönden Çeribaşlar ve Dengbejler kanalıyla keramet olaylarını dile getirirlerdi. İslamiyet'ten sonra bu gelenek yazılı edebiyata sokulmuştur. Bir masal türü de sayılabilir. Bunların en ünlüleri "Kitabı Eba Müslim", "Menakıb-ı Tacu'l Arifin", "Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli" "Azizlerin Menkıbeleri-Mevlana'nın hayatıdır. Elvan Çelebi'nin dedesi Baba Resul için yazdığı eserde bazı yönleriyle Menakıp türleri içinde yer alabilir.

Bu arada Hamza -name, Saltuk Name, Battal Gazi ve Danişmed Gazi destanları da epik edebiyatın din etkisi altında yazılmış örneklerdir.

Bu yazım türü "Velilik" ve "Evliyalık" gibi kurumların zamanla etkisini yitirmesi yüzünden "Otman Baba Vilayetnamesi, Hacım Sultan, Abdal Musa, Seyid Ali Sultan, Demir Baba Vilayetnameleri gibi küçük kitapçıklarla noktalanmıştır. Mevlana için yazılanın dışındakiler çoğunlukta olduğundan bunların tümünün Bektaşî ve Alevî edebiyatının sınırları içinde yer aldığını söylemek hiç de yanlış olmaz.

"Bu yapıtlar Otman Baba vilayetnamesi dışındakiler dilden dile düşen, ağızdan kulağa ve hafızaya giren çoğu olağanüstü olayların, bir kahramanın ölümünden hayli zaman sonra birisi tarafından kaleme alınmasıyla meydana gelir. Kullanılan dil halk dilidir. Halk hikayeciliğinin ve halk masallarının anlatım biçimiyle yazılmışlardır. (Bk. Abdülbaki Gölpınarlı. Vilayetname sy. VII.)

Keramet yapanlara "Veli", "Evliya" ve "Kutb" adı verilmiştir.

"Veli"lik , "Evliyalık" ya da "Kutb" gibi ünvanların İsmailiye inancından Tasavvufa "Bir'selliğe" geçtiğini biliyoruz. İbni Haldun'da bu gerçeğe değinir ve Şiiliğin imamet düşüncesinden bu ünvanların bir meratip olarak alt kademelerde yer alarak sıralandığını söyler. (Bk. Mukaddeime-i İbni Haldun, hadis: 92-93).

Sünni Müslümanlar arasında da bu doktrin büyük kabul görmüştür. "O kadar ki tasavvuf'la pek ilgisi bulunmayan kimseler bile kaynağından hiçbir haberdar olmaksızın böyle bir veliler hiyerarşisinin varlığına inanmışlardır. Böylece "Kutb" telakkisi Müslümanlar arasında en çok raslanan hurafelerden biri halinde yaşamaktadır. (Bk. Pr. Dr. Erol Güngör-İslam Tasavvufunun Meseleleri. sy. 102).

Yukarıda bu geleneğin Zühdüsti inancından çıkıp geldiğini belirtmiştik. Ölümünden kısa bir süre önce tanışıp çok candan arkadaş olduğumuz değerli yazar Prof. Dr. Erol Güngör'de bizim bu düşüncemizi üstü kapalı da olsa şu tümceleriyile haklı çıkarır:

"Eski devirlerde insanların zihinlerini harikaların nasıl meşgul ettiklerini biliyoruz. İslamiyetin bir boşluğa değil, fakat binlerce yıllık inançlar ve pratiklerin egemen olduğu medeniyetler üzerine geldiğini düşünürsek, harikalar ve bu harikaları yapanlar hakkındaki eski ninaçların yeni dine şuradan buradan girip onun esasları çerçevesinde devam etmeye çalışması pek tabidir." (a.g.e. sy 104)

Önce Gazali Sufiliği sünni Müslümanlığa ustalıkla sokmuş daha sonra da Sünni Müslümanların temel akaid kitabı Necmüddin Ebu Haf'sın (Ö.H. 537) (Nesefi Akaidi)'nde "Evliyanın Kerameti" haktır dendiğinden Veliler ve onların yaptıkları kerametler sünni itikada resme dahil olmuşlardır.

Sufilikte Keramet Veli'nin Tanrı'ya olan yakınlığı nedeniyle ona sağlanan bir lutuf ve mazhariyettir. Yoksa onun asli özelliği içinde yer alan ve zorunlu bir tarzda bulunması gereken bir yetenek işi değildir.

Ama kökü yüzlerce yıl gerilere giden eski inançların zorlamaları da dahil halkın beklentileri, umutları kendi çağdaş ve güncel inançlarının kan ve güç kazanması, manevi bağlılık ve duyguların kişiselleştirilerek keramet öyküleriyle beslenmesi gereksiniminden doğar. Bu duygu henüzçekilişi yapılmamış bir piyango biletine benzer. Sonuç önemli değildir ama o beklentinin yarattığı umut canlılık ve heyecan yaşa-

mın bir parçasını oluşturur. Onun için Evliyaların, Velilerin keramet olaylarına yer veren Menakıplar hiçbir ciddi eleştiriye uğramamıştır. Onlardaki abartmalı mübağalalı anlatıların birer hayal ürünü olduğunu söylemeye, itiraf etmeye kimsenin dili varmaz. Böylesi bir davranış o veliye saygısızlık sayılır. Keramet olayı insanın ruh dünyasında o kadar yer etmiştir ki adeta imanın bir parçası sayılmıştır.

Her şeyin Tanrı'nın eseri ve onun mutlak iradesinin ürünü olduğunu öne süren Sufilik "Tevhid" düşüncesinden yola çıkınca (irade) ve (eylemi) Allah'a bağlar. Tanrı ile bütünleştiğine inanılan kâmil insanın Tanrısal güç açısından hiçbir farkı kalmayacağından insan üstü hatta doğa üstü eylemler sergilemesi doğal karşılanmalıdır. O halde yapılan insan üstü eylemlerin hürafe olduğunu savlamakla hataya düşmüş oluruz. Sufiliğin, keramet ile bunları anlatan Menakıplar hakkındaki görüşü budur.

Menakıplara Göre Keramet Türleri:

Zerdüştlüğün genel ilkelerine dayalı keramet olayları büyük zenginlik içerir. Bunlara bakınca kemale ulaşmış bir insanın yaptıklarının daha da çok kendi gücünü kanıtlamaya, insanları hayret ve hayranlığa sürüklemeye, keramet yoluyla onları kendi temsil ettiği inançlara bağlama çabasına girdiğini anlarız. Ama kerametın nevi ve hedefi ne olursa olsun sahnelenen gösteride kerameti yapanın kendi çıkarı söz konusu olmaz. Genel amaç ona sığınanlara yardım etmek, çevresindeki inanların bir sıkıntısını gidermek, kötülük yapan bir yöneticiye gereken dersi vermek, zor durumda kalanları kurtarmak, gibi altruist eylemler sergilenir.

Veli ya da Evliya bütün bunlara kadirdir ama insanlara darphane olup para basıp dağıtmaz. Konak, bahçe, tarla sahibi yapmaz. Tek istisnası cami ve Keransaray inşaatıdır. Çünkü bu tür kerametler o Veli'yi ve Evliya'yı devlet otoritesiyle karşı karşıya getirir. Üstelik ekonomik düzeni sarsar. Alt sınıfla üst sınıf arasındaki kurulu dengeyi bozar. Evliya kişi bunu yapmaz da bir öğünlük insanları doyuracak yemeğe, bir içimlik suya kavuşturacak olanakları yaratır. Adı üstünde keramettir yaptıkları... Keramette süreklilikte olmaz. Yapılan keramet bir ışık gibidir. O gün yanar, o gün söner.

Keramet sahibi kişi doğayla tüm bir uyum içindedir. Doğa doğadır ama Veli olana doğa üstü olanakları da cömertçe sunar:

Eren kişi denize seccadesini serip karşıya geçebilir. Doğan, şahin, güvercin donuna girebilir. Aynı anda birçok yerde görülebilir. Öğlen namazını Kabe'de kılıp bir saniye sonra bulunduğu kente dönebilir. Ateşe girer yanmaz, suda kaynar ölmez. Taşı peynir gibi kesebilir. Kayayı hamur gibi yoğurabilir. Dağı üfleyerek uçurabilir. Duvarı yürütür, denizdeki gemiyi kurtarabilir, taşlar kerametine tanıklık edebilir (taşları konuşturur), yırtıcı hayvanları, ehli hayvanlarla dost edebilir, isterse zaman içinde zaman, mekan içinde mekan yaratabilir, hayvanları konuşTURabilir, taşa bastığında ayakları gömülebilir, denizin üstünde yürürebilir, havada uçabilir...

Abdülbaki Gölpınarlı'nın da belirttiği gibi "rivayet inancı; inanç rivayeti doğurmaktadır." Ünlü sözdür "Şeyh'e sormuşlar: Beyefendi uçuyormuşsunuz .Doğru mu?" O da şu yanıtı vermiş: "Biz uçmayız. Dervişler uçurur."

Bu Bölümden Çıkan Sonuç

Ebu'l Vefa ile Hacı Bektaş Veli için yazılan menakıplardaki benzerlikler daha pek çoktur. Biz kitabımıza en belirgin olanlarını, seçip koyduk. Böyle bir karşılaştırmayı da ilk kez biz yapmış bulunuyoruz. Bugüne kadar yapılmamış olması günümüz yazarlarının Ebu'l Vefa'yı gereğince tanımamış ve incelememiş olmalarından kaynaklanmıştır. Onlar daha çok Horasan yöresinin önemine inanmışlar ve Anadolu'daki kültür birikimlerini ve eski dinlerin özelliklerini gözardı etmişlerdir. Oysa Anadolu kültürü ve tarihi Çin'den, Mısır'dan, Yunan kültür ve tarihinden çok eskidir. Yazının da ilk keşfedildiği bölge Mezopotamya ve Kürdistan yöresidir.

Zerdüş inancı ve kültürü bu bölgenin ürünüdür.

Kürt kökenli Zerdüş Peygamber M.Ö. 612 ve 535 yılları arasında en etkin egemenliklerini kurmuş olan Med imparatorluğundaki "Magi" Aşiretinin bir evladı idi. Doğduğu kentin adı, Raghe'dir. Magi aşireti üyeleri müneccim, hekim ve sihirazdırlar. Fransızca'daki (Magie) sözcüğünde sihirbazlık anlamına gelirken köken olarak bu köyün adından Latin dillerine geçmiştir. Çok dar ve öz kapsamda Zerdüş inancı şu te-

mele dayanır: "Kendilerini görünüşte ikizmiş gibi gösteren başlıca iki ruh vardır. Bunlar düşüncede sözde ve eylemde ortaya çıkan "İyi" ve "Kötü"dür. Ve akıllı bu ikisi arasında doğru olarak seçim yapmayı bilir, akılsız bilmeyendir."

Bu özden hareketle yasaya uyan insanın iyi ruhun yani akıl Tanrı'sı "Ahura Mazdâh"ın yalan ve ihanet ruhu olan "Anara Mainyu"ya karşı elde edeceği zafere katkıda bulunacağına inanılmaktadır." (T.M. Arnold Din ve Ahlak Ansiklopedisi Editör: James Hasting Edinbough, 1926 "Zerdüş dini" Cilt 12 sy. 864. Dr. A. Medyalı'dan naklen)

İşte Menakıplarda sergilenen sihirbazlık diyebileceğimiz olaylarda da hep iyi ve kötünün yarattığı olaylarla bunlara karşı "Akıllı"nın olumlu tavırları sergilenmektedir. Bu bulgumuzda hiçbir yanılma payı yoktur.

Bu sonuç bölümümüzde ele almak istediğimiz diğer bir konuda şudur:

Kürt Serdarı Ebu Müslim Horasani ile zirveleşen ve ondan sonra Sınbad, Ebu Müslim'ci İshak ve Peçeli Mukanna ile 755 yılından 783 yılına kadar süren ve 816 da Azerbaycan'da Babek'le tekrarlanan inanç başkaldırmaları 1240 yılında yaşanan Baba İshak başkaldırmasıyla noktalanırken dini-askeri ve karakterde yürüyen bu eylemlerin yanı sıra da Hallacı Mansur, Ebu'l Vefa Şeyh Abdi B. Misafir ve Suhaverdi gibi Kürt felsefe ve inanç adamlarının gayret ve çalışmalarıyla da gelişip büyüyen düşünce dünyası Hacı Bektaş Veli'nin ve Bektaşiliğin yollarını aydınlattı.

Eğer bu başkaldırmalar ve bu düşün adamları olmasaydı 13. yüzyılda başlayan ve günümüzde de varlığını, canlılığını sürdüren bir Bektaşî ve Alevilik olayına tanık olamayacaktık.

Ahmet Yesevi

Sufi bir Şair ve tarikat kurucusu olan Ahmet Yesevi Batı Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya geldi. Doğum tarihi belli değil. Ancak XI. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş olduğu tahmin ediliyor. Babası Sayram'ın ileri gelen kişilerinden birisiydi. Adı Şeyh İbrahim'di. Keramet ve menkibeleriyle ün yapmıştı. Annesi ise Ayşe Hatun'dur. Yedi yaşlarına geldiği zaman hem annesini hem de babasını

yitirdi. Ahmet Yesevi'ye ablası Gevher Şehnaz baktı. Her ikisi Yesi adlı kentte yerleştiler. Bu kent Oğuz Han menkıbesinde başkent olarak gösterilmiştir.

"Ahmet Yesevi'nin babası Şeyh İbrahim Arap kökenliydi. Soyu Hz. Ali'ye dayanır." (Bk. Kemal Eraslan. Divnı Hikmet sy. 15)

Menkıbeye göre Ahmet Yesevi Hz. Hızır'ın aracılığıyla Arslan Baba'ya intisap etti. Arslan Baba Peygamber zamanında yaşamış bir ashap idi. Rivayete göre dört yüz ya da yedi yüz yıl yaşamıştır. Yesi kentine de Ahmet Yesevi'yi yetiştirmek için çıkıp gelmiştir. Bu konuda menkıbede anlatılan versiyon şudur:

Bir savaş sırasında aç kalan İslam askerleri yiyecek bulması için Peygambere başvururlar. O da Hz. Cibril aracılığıyla cennetten bir tabak hurma getirir. Hurmalardan birisi yere düşer. Hz. Cibril bu hurma ümmetimizden Ahmet Yesevi'ye aittir. der. Peygamber bu emaneti kimin teslim etmesini istediğini sorduğunda Arslan Baba bu işe talip olur. Hurma bu zatın damağına yerleştirilir. Peygamber Arslan Baba'ya Ahmet Yesevi'nin eğitim ve terbiyesi işini de O'na tevdi eder. Arslan Baba Yesi'ye geldiğinde sokakta oyun oynayan çocuklar arasında Ahmet Yesevi'yi bulur. Ahmet Yesevi kendisine keramet göstererek getirdiği emanet hurmayı vermesini ister. Arslan Baba. Ahmet Yesevi'nin eğitim işini tamamlar ve ölür.

Ahmet Yesevi'yi üne kavuşturan ikinci menkıbe olayı ise şudur:

Türkistan'da adı Yesevi olan bir hükümdar Karaçuk dağında avlanmak ister. Çok sarp olduğundan avlanamaz. Devrin tüm din adamlarını toplatır ve onların duaları bereketiyle dağın yerinden yok olmasını ister. Toplanan Veliler bunu beceremezler. Hükümdar acaba çağrılan Veliler içinde unutulmuş oldu muki diye araştırma yaptırır. Çocuk yaşta olan Ahmet Yesevi'nin unutulduğu ortaya çıkar. Özetle Ahmet Yesevi'nin yaptığı dua dağı yok eder. Adı Yesevi olan bu hükümdar Ahmed adlı bu çocuktan kendi adının kıyamete kadar anılmasını ister. Ahmed de "Alemden her kim bizi severse. senin adınla bizi yadeylesin." der. Bu temenni yüzünden bu iki isim birleştirilmiş ve Ahmed'in adı Ahmet Yesevi" olarak anılmaya başlanmıştır.

Ahmet Yesevi arslan Baba'dan sonra o günlerde Karahanlıların yönetiminde bulunan Buhara'ya gitti. Orada Şeyh Yusuf-i Hemedani'ye

intisap etti. Bu bilgin İmamı Azam Ebu Hanife mezhebini. Gençliğinde Bağdat'ta fıkıh öğrenimi yapmıştı. Hadis öğrenimini ise İsfahan ve Semerkant'ta tamamlamıştı. Deniz derya bir insandı. Ali Şir Nevai'nin naklettiğine göre Hemedani bütün ömrünü ilim ve tasavvuf yolunda geçirmiş, halkı uyarmaya çalışmıştı. Dünyaya değer vermezdi. İkbal peşinde koşmazdı. Devlet erkanından uzak kalırdı. Azla kanat ederdi. Sade bir hayat yaşardı. Fazla mal, para ve yiyeceklerini yoksullara dağıtırdı. Öğretim saatleri dışında kalan zamanını kuran okuyarak ve riyazetle geçirirdi. Müritlerine züht ve takva, riyazet, nefse hakimiyet tavsiye ederdi. İşte böyle bir hoca'dan ders ve ibret alan Ahmet Yesevi kemale ulaştı. Şeyhinin üçüncü Halifeliğine kadar yükseldi. "Her bakımdan Şeyhinin etkisi altında kalan Ahmet Yesevi Şeyhi gibi Şeriat kuralarına ve Hanefi mezhebine bağlanmıştır" (Bk. Kemal Eraslan a.g.e. sy. 20)

Nejat Birdoğan'da Ahmet Yesevi'nin koyu bir şeriatçı ve Hanefiül Mezhep olduğunu bildirmiştir. Nejat Birdoğan "Hocası gibi Hanefi idi. Bir şeriat bilginiydi. Tarikatına şeriatı da soktu. Şeriata özen göstermeyenin tarikatta da olmayacağını aşılyordu." (Bk. a.g.e. sy. 94) demektedir. Ahmet Yesevi'yi Hacı Bektaş'ın öğretmeni ve Bektaşiliğinde idocolu gibi gösterenler Türk-İslam sentezine inananlardır. Aslında Ahmet Yesevi'nin hiçbir zaman ırkçı amaçlar gütmeyeğini ve iyi bir ümmetçi olduğunu vurgulamalıyız.

Fuat Köpürül'nün yaptığı araştırmalara göre Yesevi tarikatının on kuralı şunlardır:

1- Hiç kimse şeyhten üstün olamaz. Şeyhe teslim olmak şarttır. 2- Mürid, Şeyhi'nin işaretini ve amacını hemen anlamalıdır 3- Şeyhin sözüne ve eylemine baş eğilmelidir 4- Şeyhin hizmetinde hızlı olunmalıdır. 5- Sözüne bağlılık 6- Vefalı olmak -) Mürid bütün malını, mülkünü şeyhine vermeye hazır olmalı 8- Şeyhin sırlarını gizlemeli açığa vurmamalı 9- Şeyhin öneri, buyruğundan çıkamamak 10- Şeyhin dostuna dost düşmanına düşman olunmalı, Şeyh yolunda canını verebilmesi.

Prof. Dr. Kemal Eraslan'da Yeseviliğin esaslarını beş maddede toplar:

1- Tevhidi esas alan tasavvuf anlayışı 2- Şeriata ve Peygamberin

sünnetine mutlak bağlılık 3- Şeriata dayanan tarikat 4- Riyazet ve mücahede 5- Halvet ve zikir. Yeseviliğin başka kuralları da vardır. Ancak ana konumuz bu olmadığından daha fazla detaya girmek istemiyoruz.

Yeseviliğe ait yukarıdaki kuralları yazışımızın bir nedeni var. O daş şu: Acaba Ahmet Yesevi'nin kurduğu bu tarikatla Bektaşilik ve Alevilik aynı mıdır? Değil midir? Şimdi bu soruya bir yanıt bulmaya çalışacağız.

Yesevilikte Şeyh deymi kullanılmakta. Bektaşilikte ise "Pir" deymi kullanılır. Yesevilikte kurtuluşa Şeyh kanalıyla ulaşılır. Alevilik yolunda ise "Pir" bu görevi üstlenir. Nejat Birdoğan Alevilik adlı yapıtında bu konuda çok başarılı bir araştırma yapmıştır. Ona göre Alevilikte pir buyruğu ile dünyasal işler birbirinden ayrılmıştır. Örneğin bir Alevi günlük işlerinde pire danışmaya gerek görmez. O. eyleminin sonunda suçlu ise pirin karşısına çıkar. Onun dışında gerek yoktur. Yesevilikte ise her şey Şeyh'e bağlıdır. Yesevilikte müridin malı mülkü şeyhe aittir. Şeyhin düşmanına düşman, dostuna dost olmadı dahil bu iki hal Alevilikte yoktur. Yesevilikte kurallar arapça ve farsça sözcüklerle anlatılırken Alevilikte konuşma dili kullanılır ve prensipler açık seçiktir. Yesevilikte zikir ve cematle namaz vardır. Alevilikte zikir ve cemat namazı yoktur. Yesevilikte içki yasağı var. Oysa Alevilikte içki törenlere girmiştir. Yesevilikte ramazan orucu tutulur. Alevilikte "üç günlük" oruç tutulur. Yesevi dervişinin "sol el, sol yüz yere sağ el arkaya ve sağ ayağın kurbanlık koyun gibi ileri uzatılması Alevilikte bulunmaz. Yesevi dervişlerinin "yüz bir kere estağfurullah ve üç kez istiğfar, yüz bir kelime-i celal sonra Zikr-i erre ile çok sayıda sure okumaları Alevilikte yoktur. Bu büyük ayrıcalıklar göz önüne alındığında Bektaşiliğin Yesevilik'ten doğduğunu benimsemek olası değil. (Daha fazla detay için Bk. Nejat Birdoğan Alevilik sy. 92-96)

Biz de bu görüşlere aynen katılmaktayız. Ahmet Yesevi'nin koyduğu bir süni olduğu kesindir. "Ahmet Yesevi şeriata ve sünnete son derece bağlı bir mümin, ilahi aşka susamış bir mutasavvıftır. Bu mürşid hüviyetiyle çevresinde toplananlara inandıklarını ve duydukların öğretmeye çalıştı." (Bk. Prof. Dr. Kemal Eraslan a.g.e. sy.38)

Peki Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş Veli arasında büyük bir benzerlik bulma yanışı nereden kaynaklanıyor? Daha doğru bir deyimle

Ahmet Yesevi'nin Aleviliğin ideoloğu olabileceği varsayımı niçin ortaya atılıyor? Aslında bu yanlış, bu hataya düşenler pek te haksız sayılamazlar. Ama onların dayandıkları gerçekler değil: Vilayetname kitabında anlatılan menakıplarla ilgilidir. Fazla detaya girmeden sadece bu menakıpların başlarını yazmamız okuyucuya bu konuda bir fikir verecektir:

Başlık: Hacı Ahmed-i Yesevi'nin Tanrı'ya yalvarması, Tanrı emriyle Sultan Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed-i Yesevi ile buluşması. 'Vilayetname. Abdülbaki Gölpınarlı sy. 10)

Başlık: Hacı Bektaş Veli'nin savaş ederek Bedehşan ilini zaptetmesi (a.g.e. sy. 11)

Başlık: Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed-i Yesevi'den fahir cihazını alıp Rum ülkesine gelmesi (a.g.e. sy-14-20)

Menakıbın bu bölümlerinde menakıpların genel özelliklerinde anlattığımız tüm keramet olaylarına yer verilmiştir. Zaman içinde zaman yaratılmış, mekan içinde de mekan yaratılmıştır. Anlatılanların hepsi de bir efsane niteliğindedir. Çünkü Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş Veli aynı çağda yaşamadılar. Ahmet Yesevi'nin vefat tarihi 1166'dır. Oysa Hacı Bektaş bu tarihten tam 44 yıl sonra 1210 yılında dünyaya geldi. O halde bu menakıplar da anlatılan olayları birlikte yaşamış olmaları mümkün değil.

Halkın her iki İslam velisine duyduğu büyük sevgi ve saygı bu birlikteliği yaratmış ve yakıştırmıştır. Hâlâ da bu birliktelik resmi makamlara varıncaya kadar ortaya atılmaktadır.

Bu zaman farkı kadar önemli olan diğer bir bulgu ise şudur:

üstelik her iki Veli arasında düşünce ve tarikat benzerliği de yoktur. Hacı Bektaş Veli Sünni mezheplere iltifat etmemiş ve kendisinden önce kurulmuş bulunan Yeseviliğe ise hiç bulaşmamıştır. Öyle olmuş olsaydı Bektaşiliği ihya etmezdi. Buna gerek kalmazdı. Manevi hizmetlerini Yesevilik içinde yapardı.

ALEVİLİK İNANCININ FELSEFİ TEMELLERİ

Buraya kadar Hacı Bektaş'ın yolunu aydınlatan düşün adamlarını ele aldık. Ancak gerek onların ve gerekse diğer düşünürlerin temsil ettikleri felsefi görüşleri de ele almak isteriz. Alevilik ve Bektaşiliği potalarında pişiren bu düşünce sistemleri de tarihi gelişim içinde önemli olmuşlardır. Eylemi yapan insandır, ama eylemi başarıya götürecektense olanda Teori ve felsefedir. İnsan fanjdir. Ancak teori ve felsefe sürecendir, kalıcıdır, yapıcıdır ve çoğulcudur.

Biz öncelikle sufizm üzerinde durmak istiyoruz . Tasavvuf ve öztürkçesiyle Bir'sellik dediğimiz bu kurumun diğer dinlerdeki hatta tek tanrılı dinlerden önce çok Tanrılı dinlerde bile görünen ilkel yapısını gözardı ederek sadece İslam'daki gelişmelerini ele alacağız. Kuran ve hadislerde Sufi diye bir sözcük yoktur. Söylencelere göre Tasavvuf yolunda yürüyenler "sof" adı verilen yün elbise giydiklerinden bu ad verilmiştir. Diğer bir bulgu da şudur: Yoksul sahabelerden bazıları Peygamber döneminde mescidin sofrasında yatıp kalkarlardı. Bunlara ashabı, suffa denirdi. Bir başka söylentiye göre de Yunanca "Sofos" sözünden Arapça'ya geçtiği ve Sufi sözcüğünden buradan çıktığı öne sürülmüştür.

Sufiler zenginliğin gösterişin alayışın ötesinde yokluk çilesine sunurlar. Onlar için yalnızlığın özü olan itikaf bir ibadet biçimidir. Ruhlarını itikafı arındırırlar. Dünya nimetleriyle ve dünyevi mevki ve ünvanlardan uzak dururlar. İnsanlara ve hayvanlara şefkat gösterirler. Tanrı dostudurlar. İnsanlar arasında eşitlik güder hiçbir fark gözetmezler. Nefislerine hükmederler. Varlıklarını Tanrı varlığında eritirler. Devamlı gezerler. Kendilerine sürekli bir mekan tutmazlar.

İslam'da ilk sufiler diye gösterilenlerin özellikleri ZÜHD (Sözcük anlamı "bir şeye meyletmeyi terketmek"tir. Terim olarak haram ve

şüpheli şeylerden mümkün olduğu kadar kaçınma, nefsi bu gibi şeylerden koruma anlamına gelir. Sufilere göre zühd, ahiret rahatlığı için bu dünya rahatlığını terketmektir.

Sufiler Takvada ileri gittiler. Bunlar Allah yolunda maddi hayatlarını hiçe sayıyor bütün dünyevi varlıklardan kurtuldukları ölçüde Allah'a yakın olacaklarını düşünüyorlardı. Sufiler bu konuda Peygamberi örnek alırlar. Onlara göre Peygamber elinde tüm olanaklar varken açlığı tercih etmiştir. (Kitabü'l-Luma) adlı eserinde Serrac, ilk müslümanlar arasında Onun ahlakıyla ahlaklanmak isteyen ve zahitliği meslek edinen bazılarının nefse ait isteklerini tinsel aşamada engel saydıklarından erkekliklerini bile fedaya kalkıştıklarını ancak Peygamberin kendilerine izin vermediğini yazmıştır. Bazı araştırmacılar ilk sufileri gerçek tasavvuf ehli saymazlar. Onlara göre Zahid olmak sufi olmak demek değildir. Çünkü Hz. Peygamber sağken bunlar yorum yapmak hakkına sahip olamadılar. Keşf yoluyla Kuran'ın iç gerçeklerine ulaşma Peygamberin vefatından sonra başladı. Bunu yapmayı sufiler üstlendiler. Dini sadece kurallar ve bu kurallara uyma zorunluluğu olarak ele almak yerine onun iç anlamını kavramak ve tinsel hayatı, maddi hayattan üstün kılmak Tanrı ve kul ilişkilerini (mecazi) ve (deruni) bir yoruma götürmek istediler. İnsanın iç dünyası önemli görüldüğünden dış dünyadan uzak siyasi ve ekonomik konulardan kendilerini dışlayarak yol aldılar. Başlangıçta primitif yapısıyla Sufiliğe sahip çıkan Hasan Basri "kalbe önem verilmesini, nefis yargulamalarıyla günahtan kaçınılmasını" önerir ve dünyaya aldanmamaları için insanları uyarır: "Dünya için ahiretini satan her iki dünyasını da yitirir. Ama ahreti için dünyasını satan ikisinide kazanır." derdi.

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren "zahidlik sufiliği" mistik bir yapıya kavuştu. Yaşam öyküsünü daha önce sunduğumuz Hallaç Mansur işte bunu yapan gönül erlerinden birisidir.

Bir aşk potasında Tanrı ve Kul sevgisini bütünleştiren ve kendi kavlince ayrılığı gayrılığı ortadan kaldıran Yaratan ve Yaratılanı birleştiren bu Sufi Derviş şunları söylemiştir: "Ben Hak'kım. Çünkü ebedi olarak Hak'layım. O'ndan hiç ayrılmadım" Arapça şiirlerden oluşan Divanında'da şu dizeler yer alır: "Ey dileyen kişinin dilediği, senin yüzünden de şaşırmışım. Kendime de şaşmadayım. Beni kendi-

ne öylesine yaklaştırdın ki seni ben sandım. Kendimi öylesine yitirdim ki beni kendinde yok ettin." Hallac'ın bir başka sözü: "Ya Mansur Hak O'dur de, benim deme Cevap: Evet evet ondan gayrı ne var ki?" Halk arasında şöyle bir özdeyiş vardır: Söyleyene değil, söyletene bak, derler. Bir de "Arif olan anlar." diye bir söz duyarız. İşte Hallac'ın bu bulguları Sufiliğin sınırsız dünyasında gezip dolaşıp ta kıyılarına taşıyıp getirdiği gerçeklerdir. Bunları söyleyenle, söyletenin bir olduğunu anlatır bize. Ve Arif olanın anlamasını ister üstelik.

Sufiliği mistik bir taban üstüne oturtan ilklerden bir Sufimizde Haris Muhasibidir. (781-837). Araştırmacılar Sufi anlayışı ilk kez O'nun doktrin haline getirdiğini söylerler. Muhasibi'ye kadar Sufiler daha çok Tanrı korkusu ve sevgisinden söz ettiler. Ama ilk kez ve oldukça bireysel ve Tanrı katınca bir sunu olarak verilmiş aşktan o söz etmiştir.

Bir'selliğin gelişme aşamasında üçüncü katman Panteist görüştür. (varlığın birliği). Zunnun-I Misri (Ö.861), Beyazid-i Bistami (Ö.875), Cüneydi Bağdadi (Ö.910) bu görüşün ilk temsilcileri oldular.

Bunlardan Bayezid "Şathiyat"ıyla ünlendi. Şathiyat coşku ve cezbe halindeyken dinin temel inançlarına ters düşen sözler söylemektir. Sunni Müslümanların tepkiyle karşıladıkları bu sözlerden Bayezid'e mal edilenlerden birisi şudur: "O Muezzin Allahu Ekber dediği zaman 'Ben Daha büyüğüm' diye bağırmıştır." (Bk. Prof. Dr. Erol Güngör a.g.e. sy. 71) Daha sonra Peygamber gibi Miraça çıktığını öne sürmüş bu yüzden yaşadığı kentten kovulmuştur. Cüneyd, Beyazıtın bu şathiyatlarını şeriatın sınırları içine sokarak tehlikeli durumların ortaya çıkmasına engel olmuştur. O dönemde kafirlikle ve zındıkla suçlanan Sufiler Bir'sellikteki "Fenâ" teorisinin tehlikeli sonuçlarını hesaba katmayacak kadar ileri gitmişlerdir. "Tasavvuf hareketinin Müslümanlar nazarında bir sapık mezhep görüntüsü kazanmasına yol açmışlardır. Fena doktrinine göre sufi kedisindeki insani niteliklerden sıyrılarak sonuçta Tanrı'nın niteliklerini kazanır. Yani insani benliği öldürerek ilahi niteliklere kavuşur. Sonraki pek çok yorumcular gerçekten hem Bayezid'de hem de Hallac'ta görülen Tanrı'lık iddialarının sırf bu şekilde bir "nitelikte birlik" hali olduğunu, yoksa bunların Zat olarak Tanrılık iddia etmediklerini söylemişlerdir." (Bk. Erol Güngör a.g.e. sy. 72)

Az önce bu düşünürlerin varlığın birliği "Tevhid" fikrine bağlı ol-

duklarını söylemiştik. Bu konudaki görüşlerin özeti şudur. İnsan dünyaya gelmeden önce ruhlar âleminde Tanrı'ya "Sen bizim Rabbimizsin" demişlerdir. İnsanın dünyaya gelişi bu sözünü yerine getirmek ve tekrar geldiği yere dönmekten ibarettir. Çünkü aslanan dünyaya gelmeden önceki insanın "mevcut olmayan" varlığıdır. Oradaki varlığımızın niteliğini kavramak gücüne sahip değiliz. Onu ancak Tanrı'nın ilmi kavrayabilir. O halde Vecdin son etabında olgunluğa erişebilmek için ve insanın mevcut olmadan önceki haline kavuşması için Tanrı'nın hayatına girmesi gerekir. Bu "fena" yoluyla "Beka" olmak demektir. Sufiler ölerək hayat bulur ve asıl hayata katılma olanağını elde edebilirler. Erol Güngörün belirtmesine göre Cüneyt için Bir'sellik şudur: "Allah'ın seni senliğinden öldürmesi ve kedisinde yaşatmasıdır." Yine Cüneyd, Sufi'nin halini şöyle anlatmıştır: "Sufi'nin hali, sevgiliyle bir zaman beraber olmuş bir aşkın ona yeniden kavuşmak için çırpınması ve sürekli özlem çekmesidir."

Böylece Cüneyd zühd etabını aşmış ve coşku ve cezbe halini yaygınlaştırmıştır. Sufiler "Cemaat şuruna" önem vermemişlerdir. Onlar için Toplu dini görevlerin yerine getirilmesi için kurulan camiler ve namaz kılmak, oruç tutmak, şer'i kurallar koyarak hukuki ilişkilerde Kur'an ve hadisten yararlanmak, Kâbe'ye belli günde ve topluca Hac için gitmek gereksiz şeylerdi. Bu yüzden fıkıhçıların ortaya koyduklarını beğenmiyorlardı. Sufiler haklı olduklarını savlarken de ortaya koydukları fikirlerin Kur'an ve sünneti daha iyi kavramaya yaradığını ve böylece şeriatın dışına çıkmadıklarını belirterek Şeriatçılarla çatışmaya girmemek için büyük özen gösterdiler. Bu telifçi görüşü yazılıyla çok sonraki tarihlerde ortaya koyan İbni Haldun'dur. Ancak Tirmizi, Tüsteri, Harraz, Serrac ile Gazali'nin de bu yolda yaptıkları çalışmaları da göz ardı edemeyiz. Gazali'ye göre "İman kalbin derinliklerinde yaşayan bir şeydir. Sufilik bu derunu hayatın yaşanılması konusunda bir metod olarak büyük bir değer taşır." Ona göre Tasavvuf, dinin gerçeklerini öğrenmek için tutulacak en iyi yoldur.

Görüldüğü gibi bazı yazarların aksini savlalamalarına karşın Sufilikten Bektaşî ve Aleviliğe felsefe ve uygulama olarak pek çok şey intikal etmiştir. Cami, toplu namaz oruç ve hac hakkındaki görüşler açısından sufiliğin Aleviliğe hayli etkiler yaptığını anlamaktayız. Tasav-

vuf felsefesinde bizim araştırmak istediğimiz işte bu etkileri bulup ortaya çıkarmaktır.

Seçuklular Ortadoğu'ya geldiklerinde Bağdat'ta şi Bueyeh oğulları egemendi. Mısır'da bir şii devleti vardı. İhvan-ı Safa adındaki bir gizli dernek yeni bir sofistik anlayışı yaymaya çalışıyordu. Fatimiler ile İsmaililer bu derneğin yaydığı fikirleri benimsediler.

Özellikle bunların savundukları "Sudur" teorisi Tanrı'dan Mehdi'ye giden İsmaili inancındaki hiyerarşiye taban oluşturmuştur. Gerçeğin görünürde değil, batında olduğu ve Peygamberlerin grnr (zahiri) velilerin ise batını temsil ettikleri ne sürülmüştür. Yani Peygamberler şeriatı oysa Hz. Ali ve Ehlibeyt ise gerçeği amaç edinmişlerdir. Gerçek şeriaten üstün olduğu için de Veliler Peygamberlerden daha üstündür. Zahi riley batını ve Velilik ile Peygamberler ayrımı sni görüşe zıt düştüğünden bir tepki ile karşılanmamak ve dışlanmamak için bu inancı benimseyenler Velilik mertebesinin Peygamberlerde de mevcut olduğu ama ne var ki böyle olsa bile yine de Veliliğin Peygamberlikten stn bulunduğunu vurgulamışlardır.

Yeni Eflatunculuk adı da verilen bu mistisizm dşncesini bilgi (marifet) teorisi olarak Farabi ve İbni Sina'da benimsemişlerdir. Tasavvuf (Bir'selliğin) yabancı etkileri üzerine duran orientalistlerin ortak görüşü Arap halklarının mistik dşnceye hiçbir katkıları olmadığı merkezindedir. Bu yeteneğe sahip olmadıkları ileri sürülmüştür. O halde bu teoriler İslama da dışardan gelerek bulaşmıştır. Araştırmacılar genelde Kürdistan kültürünü ele alırlar ve etki alanını İran'a Kadar götürürler. Bireysel olarak nl Tasavvuf felsefesi araştırmacısı Nicholson, Hint etkisini Brown ise Sami bir dine karşı Ari ırkını reaksiyonundan söz eder. Bu sonuncusunun anlatılarına bakılırsa yine Kürdistan ile İran arasında yaygın olan Zerdüşt inanca bağlı toplulukların kastedildiği kesindir. A. Palacios ise Hıristiyanlığın üzerinde durmuştur. Hint etkisi üzerinde duran Prof. Dr. Erol Güngör Hallacı Mansur'un kuzey Hindistan'a kadar gittiğini ne sürer. Oysa Hallaç oralara İslamı yaymak için gönderilmişti. Ebu Müslim Horasani'nin İslam Ansiklopedisi'nin verdiği bilgiye göre Tenasuh ve Uluhiyyet konularında Zerdüştlük inancını yaymaya çalıştığını daha önce açıklamıştık. Onun ğrencisi Haşim el Mukanna'da aynı dşnecedeydi. (Narşahi, Tahiri

Buhara sy. 64). Yukarıda sözünü ettiğimiz Hallac Mansur'un yine bir bilgin olan dedesi Muhamma Zerdüşt inancına bağlıydı. Bu gerçeği de daha önce belirtmiştik. Halböyleyken zikir medotlarına bakarak Hint etkisini, Cezbe ve coşku etkisine bakarakta Yunan mistisizmini öncü saymamız hiçte mantıklı bir bulgu olamaz. Prof. Dr. Erol Güngör'ün derlemelerine esas aldığı Yazarlar yanlış ve yanıltıcı kararlara varmışlardır. Daha doğrusu konuyu derinliğine incelememişlerdir. Yunanlıların Orfeuse (Orfizm) inancı ele alınmaktadır. Oysa bu inanç sisteminin de Yunanistan'da doğmadığı aksine doğudan geldiğini Prof. Erol Güngör'de kabul etmektedir (bk. a.g.e. sy 52) . Ama Doğu derken o da ana kaynak olan Zerdüştî yöreleri atlayarak topu Hindistana kadar atmaktadır.

Orfizimde ruh Tanrı'dan kopmuştur. İnsan, hayvan ve bitki olarak yeniden doğuş sistemine bağlanmıştır. Asıl çıkıp geldiği kaynak olan Tanrı'ya tekrar kavuşması ancak on bin yıllık bir dönemden sonra mümkün olur. İşte bu anlatılanların tümü de Zerdüşt inancının içinde bulunur. Yeni Eflatuncu felsefenin yaratıcısı olan Plotinus 39 yaşında iken doğudaki felsefeye aşına olmak için Roma İmparatoru'nun İran seferine katılmıştı. Roma kralının öldürülmesi üzerine geri döndü ve Antakya'da tam bir yıl kaldı. Plotinus aslında İran yöresine Zerdüştülüğü incelemek için gitmişti. (Tanrı'dan sudur etme) inancı onun ilgisini çekmişti. Mitra bu dinde Işık ve aydınlık Tanrı'sıdır. En yüce varlık bir ışık kaynağıdır. Eşyanın karanlıklarına girer ve onu aydınlatır. Dünyayı canlandıran ruhlar birer ışık çizgisi gibi Tanrı'dan (sudur) etmektedirler.

Suhreverdi (Ö.1191)

İşte "Suhreverdi"de İslam'ın en ciddi rakiplerinden biri sayılan Zerdüşt dininden aldığı temaları Müslüman topluluklar arasında yaymaya çalıştı." (Bk. E. Güngör a.g.e. sy. 86). Bu inanca ait ışık nur ve sudur felsefesini İslama uygulamaya kalkıştı. Vahdeti vucutçuluk (Panteizmin) savunucularındandır. Düşüncelerinden dolayı 1191 yılında 'Eyyubi Hükümdarının emriyle idam edilmiş bir bilgidir. Bu nedenle kendisine "Maktül" ve "Şehid" lakapları verilmişti. İslam içinde Zerdüştî lambasının son ışığı olmuştu. Onun taşımacılığını yaptığı bu

görüşleri yeni Eflatunculuğun kökenlerinin Anadolu ve İran yörelerine ait olduğunu gösterir.

Suhreverdi Zerdüştinin verilerini yeni tasavvufçuluk düşüncesi içinde eritmiştir. Bu yapı içinde felsefe ve sihir bütünleşmiştir. Suhreverdi'ye göre varlık birdir Ancak görüntüleri farklıdır. (Canlı, cansız, insan, hayvan gibi). Kainat tek bir varlığın içerikte aynı fakat mükemlellikte farklı bir sudurudur. Bu yüzden Tanrı ile insan arasında da bir ayırım yapılamaz. "İnsan kusurlu bir Tanrı'dır. Veya Tanrı mükemmel bir insandır."

Tanrı Mükemmel bir İnsandır

Varlık bir olunca bilgiyi bu bütünden soyutlayamayız. O zaman bilgiyi nasıl kavrayacağız? Suhreverdi bu işlemin çözümünü akılla değil coşku ve cezbe ile sağlar. Ona göre gerçeğin aracısız gözlemlenmesine olanak veren şey Nur'dur. İşte burada Mitra araya girer. Varlık ona göre en gelişmiş ve olgunlaşmış olandan sudur ediyorsa aynı kaynakta bir de Nur çıkarak bizim şurumuza gelir ve onu aydınlatır. Suhreverdi bir insana kutsal nur gelerek onu eşyanın gerekleri konusunda aydınlattığında bu bilginin insana büyük bir kudret kazandırdığına inanmaktaydı. Arkasında İsrakiye adlı bir düşünce ekolü bırakan Suhreverdi işte bu prensiplerinin yarattığı sihirbazlık suçlularını sonucu idama mahkum olmuştu. Suhreverdi Kürt kökenli düşünürlerin en önemlilerinden birisidir.

Görülüyorki Zertüşti inancıyla beslenen tasavvuf islami bir veçhe kazandıktan sonra uluhiyyet, batınilik, suduriyet, zühd, coşku, cezbe, nur, Vahdeti vücutçuluk, riyaziyat, itikaf, tefekkür, nazar, sihir, tevhidçilik, vs. gibi teori, düşünce, duygu, tepki, etkilenme araçlarından yararlanarak pek çok mezhep ve tarikatlere damgasını vurmuştur. Bu tinsel zenginliklerden en çok nasibini alan felsefelerde Bektaşilik, Şilik, Alevilik ve Mevleviliktir.

TANRISAL SOFİLİĞİN İNSANİLEŞMESİ VE UYGULAMADAKİ ÖZELLİKLER

Menakıpnamelerde görüldüğü gibi bir felsefe biçimi olan Sofiliğin günlük yaşam içinde belirginleşen görünümelerini bilimsel yönden incelemenin gerekliliğine inanıyoruz. Bugüne değin böylebir araştırma yapılmış değil. Sadece büyük iz bırakan bazı anlatılar O'nu sergileyen Sofilerin yaşam öykülerine bağlantılı olarak sergilenmiş, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve günümüze kadar canlılığını korumuştur.

Bir'sellik'te ortaya konan teorilerin bir yönüyle pratikleşmesi, insanileşmesi diyebileceğimiz bu anlatılar dizini çok renkli ve çok etkileyicidir. Şeriatın kuralcı ve uygulamacı varlığını aşan ve onu yadsımadan onunla birlikte felsefi üretmeleri renkli bir potaya sokarak insanileştiren bu girişimlerin en büyük özelliği Tanrı ile kişinin birlikteliğini, yaşanan bir olaydan yola çıkarak belirlemiş olmasıdır.

Menakıpnamelerde de görüldüğü gibi halkın yaratmalarına dayanan bu olaylar zincirinin gerçekten yaşanıp yaşanmadığı önemli değildir. Önemli olan verilmek istenen mesajdır. Bu mesajın etkili olması içinde sonu "şok"la biten vurucu deyimlere yer verilir.

Ele alınan konular birselliliğin ana imgelerine büyük uyum gösterir. Dünyevi zenginlikten, nimetlerden vazgeçmek, yokluğu varlıkta görmek, sabretmek, şükretmek, acılara katlanmak, fedakarlık yapmak, doğru olmak, gurur ve kibirden uzaklaşmak, yalan söylememek, mevki ve ünvanlardan uzaklaşmak, dünyanın gelip geçici bir konukevi olduğuna inanmak, bağınazlığa karşı çıkmak, Tanrı sevgisi, insan ve hayvan sevgisi, ve benzeri motifler bu uygulamanın içinde yer almaktadır.

Biz yazımızın bu bölümünde açıklayacağımız bazı örnekleri sunarken önemli bir noktayı vurgulamak istiyoruz. Sofiliğin ortaya koyduğu bu enstantane görüntülerin yeri ve zamanı ile olayı yaşayan ve an-

latanların isimleri hiç de önemli değildir. Çünkü zaman zaman sofiliğin içinden çıkıp gelen bu anlatılar, çok sevilen ve sayılan İslam filozoflarına onların kişiliklerine monte edilmiştir. Ayrıca büyük haksızlıklara maruz kalıp inançları yüzünden ezilen ya da idam edilen sofiler için duyulan acı ve elem nedeniyle halk kültürü çeşitli efsane ve söylenceler üretmiş ve bu yolla gerçekten insanlara büyük edep olgunluk sabır ve sevgi aşılamanın yollarını bulmuştur. Bektaşî ve Alevilik'te gördüğümüz halk tarzı nefesler, şiirler gibi küçük fıkralara sığdırılmış felsefe birikimleri bu alanda emsalsiz güzellikte edebi, sanatsal damlacıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlatıların en büyük yararlarından birisi de dönemlerinde şeriatın kurallarının dışına çıktıkları var sayılarak dışlanan hatta idam edilen düşünürlerin arkanarak, desteklenerek düşünceleri yönünden halkla bütünleşmeleri sağlanmıştır. Bu yolla inanç sistemlerinin büyük yara almaması, bölünme ve parçalanmaların kısmende olsa önüne geçilmesi mümkün olabilmiştir.

Şimdi bu sofilik kültürü içinde yer alıp ta çeşitli mezhep ve tarikatların kurulmasında çimento rolü oynayan bu küçük öykü paketlerinden ve anlamlı sözlerinden bazı ilginç örnekleri sunmak istiyoruz:

Zünnun çölde giderken bir adama rasladı.

-Nerelisin ey Sıladaki?

Yüzü nurlu adam, bir nefes çekti sonra şunları söyledi:

-Onunla olan, hiç sılada olur mu?

.....

Zünnun konuştu:

Üç ilim getirdim. İlkini halkın her kesimi kabul etti. İkincisini yalnız yaşlılar. Üçüncüsünü ise hiç kimseye kabul ettiremedim.

Nedir bunlar diye sordular?

Yanıtı şu oldu:

Birincisi tövbe ve pişmanlık. Bunu halkın hepsi kabul etti. İkincisi tevekkül ve sabır buna yalnız ihtiyarlar inandı. Üçüncüsü ise Hakikat.

İşte buna hiç kimseyi inandıramadım.

Zünnun yaşamında inkarcı ve zındık olarak adlandırıldı.

Ancak ölüpte gömüldüğü zaman toprağın üstünde bir yazı tecelli etti:

"Zünnun Allahın sevgili kulu". Bu yazıyı bozdular. Bozdukça yeniden yazıldı.

Cüneyt Bağdadi:

Cüneyd'e sordular: Birsellik nedir?

Tanrı'nın seni, sende öldürmesi ve kendisinde yaratması.

Bu bilgileri nerede öğrendin?

-Eğer bir yerde öğrenmiş olsaydım, orayı siz de keşfederdiniz.

.....

Hiç ibadet etmeden cennete gidilir mi?

-Her şey onun lütfuyla olur. Karşılıkla değil. Onun lütfuna sunulacak karşılığı bulabilmek için Tanrı olmak lazım. Günlerden bir gün Cüneyd halkın huzurunda "Allah cübbemin içindedir" diye bağırdı. Aynı sözleri daha sonra Beyazıtı Bestami ve Hallac'ı Mansur'da söyleyecekti.

Coşku ve cezbe içinde söylenen sözlere "Hal Ehlinin" sözleri diye hoşgörülle bakılmıştır. Ünlü bir bilgin bu konuda şunları söyler: "Vahdet denizinde boğulan ve o anda tedbir dizginlerini tutamayan akıl rayından bir nebze uzaklaşan Velilerin hikmetli sözleridir bunlar. Aklın bir anlık yokluğunda tecelli eden bu sözlere şer'i ceza tayin edilemez"

Ruyem'e sordular:

Tasavvuf nedir?

Tasavvuf iki şey arasındaki farkı görmemektir. dedi.

İbrahim Ethem Belh Sultanı iken muhteşem sarayında ipek atlaslarla kaplı ve döşeği, yastıkları kuş tüyüyle dolu olan yatağında uyumaktayken altın kubbeli çatıda bir ses duydu.

Penceresini açtı ve çatıya doğru bağırdı.

-Kim var orada?

Ses geldi:

-Yabancı değilim. Bir katar devem vardı onları kaybettim. Damda onları arıyorum.

-Ey Şaşkın Deli, kaybolan develer saray damında aranır mı?

-Ey Gafil Sen de Allah'ı ipek atlaslar kaftanlar içinde mi arıyorsun?

İbrahim Ethem sabaha kadar uyuyamadı. Sabahleyin Sultan tahtı kurulduğunda günlük şikayeti olanları dinlemeye başladı. Karşısına heybetli bir adam geldi.

-Ne istiyorsun konuş bakalım dedi İbrahim Ethem.

-Yolcuyum buraya konmaya geldim.

-Burası benim sarayım, han değil

-Senden önce burada kim yaşıyordu?

-Babam

-Peki ondan önce

-Atalarım

-Birinin göçüp öbürünün konduğu yer han değildir de nedir? Ve güleş yüzlü futürsüz yolcu hiçbir yanıt beklemeden çıkıp gitti. İbrahim Ethem arkasından koştu. O'nu şehrin dışında kırlarda durdurabildi.

-Tanrı aşkına söyleyin. Siz kimsiniz?

-Ben Hızır'ım.

Sultan bana bir süre izin verin sarayıma kadar gidip döneyim. Beni burada bekleyin.

-Hayır ecel şimdi istediğin süreden sana daha yakın. Unutmak zamanı değil, uyanmak zamanı.

İbrahim Ethem uyanmayı yeğledi ve bir daha sarayına dönmedi.

.....

İbrahim Ethem sarayını ve çevre dostlarını terkettikten sonra Sofi dervişlerin yaptıkları gibi gezilere çıktı. Dağlardan çalı çırpı toplayıp yalın ayak sırtında taşıyarak getirip pazarlarda sattı. Hamamlarda Müslümanların kirlerini yıkayacak kadar nefsini alçalttı.

.....

Kendisiyle yoldaşlık yapan İhvanlardan birisi ayrılık gelip çattığında İbrahim Ethem'e dedi ki

-Belki birlikte olduğumuz süre içinde saygısızlıklarım oldu. Bana noksanlarımı söyle ve bunlardan ötürü beni bağışla.

-Aramızdaki dostluk ve arkadaşlık hallerimizi öyle gizledi ki ben o süre içinde kendimi göremedim ki, nerede kaldı sizi görebileyim? Eğer kabahatlarınızı bilmek istiyorsanız, onları görebilecek birisiyle seyahata çıkın.

.....

İhvanlardan birisi İbrahim Ethem'e bin altın vermek istedi. Şu yanıtı aldı.

-En değersiz bir şeyle varlığımızı dervişlik kütüğünden kazımak mı istiyorsunuz?

.....

Ülkelerin birisin de O'nu kontrol etmek isteyen Resmi görevli sordu:

-Sizin mesleğiniz nedir?

-Bu gördüğün dünyayı heveslilere, öbür dünyayı da isteklilere terkedip, burada Allah'ı anmak; öteki dünyada da O'nun yakınlığına ulaşmayı görev bilmek.!

İbrahim Ethem ile ilgili bir söylenece:

İbrahim ethem deniz kenarında oturmuş gömleğinin söküklerini dikeyordu. O sırada ülkenin yöneticisi korumacılarıyla oradan geçerken bu durumu gördü ve içinden "eski günlerin şu koca sultanına bak. Şimdi ne halde? Yırtık bir gömleği dikmekle uğraşiyor. Dünyanın tüm nimetlerini, mevkilerini terkedip bu hale düşmenin hikmeti ne olabilir? İbrahim Ethem yöneticinin aklından geçen bu düşüncelerine yanıt vermek için iğnesini suya attı ve denize doğru seslendi:

-Hey balıklar attığım iğnemi bana geri getirin.

Herkes dehşet içinde kaldı. Çünkü İbrahim Ethem bu sözü söyler söylemez balıklardan birisi iğneyi aldı getirdi. Büyük Sofi sular içindeki balığı okşadı, sevdi ve iğneyi ağzından aldıktan sonra onu tekrar salıverdi.

İbrahim Ethem başını yöneticiye çevirdi ve

-Anladın mı şimdi, dünyayı topyekün terketmenin ve bu halde yaşamının hikmeti neymiş?

.....

İbrahim ethem nefis eğitiminin başlarında iken Şakiyk Belhli ile karşılaştı. Şakiyk Erenlerin Pirlerindendi.

İbrahim Ethem'e sordu:

-Geçim noktasından siz ne yaparsınız?

İbrahim Ethem yanıt verdi:

-Bulunca şükrederiz. Bulmayınca sabrederiz.

Şakiyk güldü.

-Horasanın köpekleri de böyle yapar dedi.

-Ya siz ne yaparsınız?

-Bulunca dağıtırız, bulamayınca şükrederiz.

.....

Süfi Ebu Zekeriyya: "İsyanda olanlarını kırık ve utangaç hali, be-

nim için, ibadette olanların sert ve dik tavırlarından daha sevgilidir." Aynı Sofi'den bir başka söz: "Aşkın gerçeği odur ki, iyilik görünce artmaz; acı görünce de eksilmez.

Belh kentinden bir başka Sofi: Ebu Abdurrahman (Hatem) "Bizim girdiğimiz yola girmek isteyen dört ölüme peşin razı olsun. Birincisi beyaz ölüm, açlık.. İkincisi siyah ölüm, sabır.. Üçüncüsü kızıl ölüm, nefse karış gelmek.. Dördüncüsü yeşil ölüm, gönül elbisesi ni yamalardan dikmek."

Bir başka sözü:

"İsyan edeceğin zaman öyle bir yerde etki Allah onu görmesin."

Şamlı Ebu Hüseyin:

"Dünya bir çöplük ki, köpeklerle çevrili.. Dünyaya bağlı olan da köpekten aşağı. Zira köpek, bir çöplükte öteberiyi karıştırıp kokladık-tan, yedikten ve işini bitirdikten sonra çeker gider. Dünyayı sevenler ise bir türlü burunlarını ondan kurtaramazlar."

.....

Ahmed-i Buhari: "Şeriatta seninki senin, benimki benim.. Tarikatta senin ki senin, benimki de senin.. Hakikatta ne seninki senin, ne de benimki benim.."

Ebu Abdullah Senceri:

Senceri'yi seven İhvanlardan birisi yaklaşık sordu:

"Biraz param var, dedi sana vermek istiyorum. Verirsem ne olur?"

Senceri yanıtladı:

-Verirsen senin için iyi olur. Vermezsen benim için iyi olur. Dilediğini yap."

.....

Belh'li Erenlerden Muhammed Belhi:

"O şey ki vücudu ile her şey güzelleşir, yokluğu ile de her şey çirkinleşir; o şey doğrudur."

Muhammed Belhi'den bir başka hikmet sözü:

"Hacca gidenlere baktı ve hayret etti. Sonra şunları söyledi: "Şu dalga dalga insanların hali ne tuhaf. Dereler, denizler, çöller ve dağlar aşır geliyorlar. Allah'ın evini ve orada Nebiler'in izlerini görmek için zaman ve para harcıyorlar. oysa kendi iç dünyalarını gezebilselerdi

orada doğrudan doğruya Tanrı'nın izini göreceklerdi."

.....

Ebu Yakup (Mezahibi):

Sordular

-Tasavvuf nedir?

-Bir haldir, insanda olan bir hal.. Bir hal ki, sahibinde insanlık alameti bırakmaz.

Kalemimi kağıt üzerinde çizistiren bir öğrencisine şunları söyledi: "Siz bu kalem ve kağıtlarla neyi ispat etmeye çalışıyorsunuz? Biz onları yok ettik. Sizse ispatınıza güvendiğiniz için niyetinize aldığınızdan ve dileğiniz içinde bulundurduğunuzdan hep mahçup kaldınız. İşte sizin ispatınızı yok ettiğimiz için şimdi bize o sonsuz ve kesiksiz muradın idrak kapıları açıldı."

Hallac Mansur:

Dediki: "Dünyayı terketmek, nefsin özverisi.. Ahreti terketmek, gönlün özverisi.. Kendi kendisini terketmekse canın özverisi."

Hallac Mansur idama mahkum edildiğinde Halife iki bilgini gönderip sözünü geri almasını istetti. Ziyaretine gelenler,

-Ya Mansur dediler, sözünden dön, özür dile tövbe et ve kurtul

-Sözü kim söylediye, özürü de o dilesin.

Bir gece Mansur'u zindanda kimse bulamadı. İkinci gece ne zindan vardı, ne Mansur.. Üçüncü gece Zindan ve Mansur yerli yerinde..

Mansur açıkladı:

-İlk gece ondaydım, beni bulamadınız. İkinci gece o buradaydı, ne beni buldunuz, ne de bir başka şey. Üçüncü gece her şey yerli yerine geldi. Çünkü Takdirin hükmü yerine getirilecekti. Onun için şimdi buradayım.

Mansur'a sordular, Ben Allahım diyorsun, Sonra da Allah'a sığınıyor O'na dua ediyorsun?

-Birbirimizin kadrini yine biz biliriz.

.....

Mansur yanındaki hükümlülere önerdi:

-Sizi zindandan kurtarayım mı?

-Nasıl olur?

Mansur'un eliyle işaret ettiği noktalarda hemen gizli yollar meydana çıktı: ve işaret ettiği hükümlülerin zincirleri çözüldü. Kurtulanlar sordular.

-Peki Niçin kendini kurtarmıyorsun?

-Biz Allah'ın hükümlüsüyüz. Kurtulmak istemeyiz. Bizi suçlandıran Hak'tır. Cezamızı çekmek zorundayız. Ondan (Tanrı'dan) kaçılır mı hiç?

.....

İdam için alana götürülen Mansur'a soruldu:

-Tasavvuf nedir?

-Tasavvuf en aşağı derecesi işte bende gördüğünüz bu haldir.

-Ya ileri derecesi?

-Onu görmeye siz de yol ne arar?

.....

Mansur'a işkencenin her türlü uygulandı.

Elleri, kolları kesildi. Elleri kesildiğinde kanlı bileklerini yüzüne sürdü ve dedi

-Kan kaybetmekten sararıyorum. Sakın korkudan ve acıdan sarardığımı zannetmeyin. İşte bunun için yüzümü kanla boyuyorum.

Sonra kanıyla abdest alır gibi yaptı ve mırıldandı:

-Aşk namazının iki rekâtı vardır ki onda abdest kişinin öz kanıyla alınır. Başka türlü olamaz.

.....

Mansur'un gözleri oyulurken hala üzerine taş atanlar vardı. Sıra Mansur'un dilini kesmeye gelmişti. Bir saniye izin istedi. son sözlerini söyleyecekti.

-Allahım senin aşkın uğruna beni elimden, ayağımdan, gözlerimden, dilimden, başımdan ve canımdan ayıran bu kullarını başısla. Bu duadan sonra atılan taşlar arasında Mansur'un dili başı kesildi, gövdesi sallandırıldı ve cesedi yakılıp külleri Dicle'ye serpildi. Coşkun sular O'nun fani varlığının son bakiyelerini alıp götürdü. Ruhu ise sonsuzlukla buluştu. Yok olan aşkında varlığın kucağına özlemine çektiği (Mutlakâ) gidiyor ve visalin (Kavuşmanın) mutluluğuna ulaşıyordu.

Ebu Muhammed,(Harraz):

Nimetten sual ettiler.

"Zahitlerin yemeği açıktır". dedi. zikir nedir dediler? Yanıtı şu oldu: "O da ariflerin yemeği."

Diğer bir sözü: "Biz daima vermesini, dağıtmasını öğrendik. Almaya hiç zaman bulamadık."

Benan Muhamed (Hammal)

Zengin bir adam O'nu tanıdı ve yanına bir kese altın bıraktı. "Benim paraya ihtiyacım yok" dedi. Zararı yok, kendin için kullanmazsan yoksullara dağıt." dedi. Altınları bırakan adam!

Benan altınların hepsini dağıttı. Akşam üzeri zengin kişi onu hayır isterken gördü. "Niçin sabahki paradan kendine biraz ayırmadın deyince Benan'ın yanıtı şu oldu: Akşama kadar yaşayacağıma elimde senet mi var dı?

Bir sözü: "Allah'a yol, göklerdeki yıldız sayısından fazladır. Ben de o yollardan birisine yapışmak için çırpınıyor ve arıyorum ama bulamıyorum."

Diğer Sofilerden seçme sözler:

"Çölde arslanlarla arkadaşlık ettiği ve onlarla dolaşıp durduğu bilinen Sofi'ye sordular:

-Bunu nasıl yapılabiliyorsun?

-Zor değil ki bilmez misiniz? Köpeklerin bazıları diğer köpeklerle arkadaşlık eder.

Sofilerde söze bağlılık örneği:

Sofinin biri bir tanıdığıyla sokakta giderlerken arkadaşı bir evin önünde ona diyor ki,

-Sen beni burada bekle. İçerde biriyle konuşup geleceğim. Adam bütün gece geri dönmüyor. Belki de Sofiye verdiği sözü unutmuş bulunuyor. Sabahleyin adam evden çıkıyor. Bir de bakıyor ki Ebu Hamid karlar içinde. Bıraktığı noktada onu beklemekte. Kardan adam olmuş.

Adam gördüğü manzara karşısında dehşete düşüyor ve soruyor

-Sen hala burada mısın?

-Sen bekle. Geliyorum demedin mi? Gidebilir miydim?

Sofi'ye sordular:

Bir saatlik tefekkür, bin yıllık ibadetten hayırlıdır" Hadisini açıklar mısınız?

Yanıtı şu oldu:

"Kişinin kendi yokluğunda bir saat tefekkür etmesi, kendi varlığında bin yıl ibadet etmesinden hayırlıdır."

Diğer bir söz:

"Allahla kul arasında perde, toprak ve sema değildir. Benlikür. Bunu ortadan kaldıran Hakka erer."

İki Sofi arasında bir konuşma örneği:

Birinci Sofi ziyaretine geldiği Hakdostuna şöyle seslendi:

"Ayakkabılarımı çıkarayım da şöyle bir rahat edeyim. Dünyayı do-laştım. Ne rahat edebildim ne de çevremde rahata erişmiş tek bir kul gördüm."

Arkadaşı Sofi "Ya öyle mi dedi Sen niçin kendi kendinden el çek-miyorsun. O zaman hem sen rahat eder, hem de başkalarına rahat etti-rirdin." Baksana Peygamberin sözü de öyledir: "Yarabbi beni bir an bile kendimde bırakma."

Gencin birisi Sofinin yanına yaklaşip kendisine uyarıcı bir söz söy-lemesini istedi. Sofi saatlerce düşündü. Sonra Gencin hâlâ beklediğini görünce demek beni dinlemekte ısrar ediyor musun? diye sordu, genç sevinerek evet dedi. Sizin irşadınıza muhtacım. O zaman Sofi tebesüm etti ve şunları söyledi:

"O şey ki Allahın gayrisidir, söylemeye değmez! ve o şey ki Allahı bildirir, lisana sığmaz!"

Sofiye dediler:

"Senin bir oğlun oldu. Ona niçin malından bir pay ayırmadın?"

"Oğlum iyi bir insan olursa, Allah doğruların kefilidir. Hiçbir şeye ihtiyacı yok demektir. Oğlum kötü olursa, hiç olmazsa kötülük aletini babasının elinden almasın."

Sofi'den bir başka söz:

"Şeriat suya benzer. Eksik içersen susuz kalırsın. Fazla içersen sa-na ziyamı dokunur. Şeriatla fazlalık eksikliklerdir."

Bir Sofi duası:

"Allahım kim gümüş, altın isterse ona ver. Mal mülk isteyenlere bunlardan lütfet. Kuluna gelince ona sen yetersin."

Bir Sofiye sordular:

"Manevi alemde sevdiğimizizin cemalini nasıl görebiliriz?"

Sofî dedi:

"Suyun tasavvuru susuzluğu gidermez. Ateşi düşünmek, ısıtmaz. Ve sadece bir şeyi istemek, insanı dileğine ulaştırır. Bu mefhum varlık yanıp kül oluncaya ve gönül gözü yabancılara bakmaktan dönünceye kadar can evi canının ışığıyla aydınlanmaz. Çünkü ekilmiş yere tohum saçılmaz ve yazılı kağıda yazı yazılmaz. Kendini her şeyden boşaltacak, sonra onunla dolduracaksın. Bunu yapabildiğin zaman gönül gözüne her şey ayan olur."

Sofilerde Riyaziyat yani çok az yiyip içmek bir edep ve eğitim yoludur. Nefis terbiyesidir. Çünkü istek ve doyumsuzluğun Tanrı'ya giden yolları tıkadığına inanılır. İşte Sofilerden birisi uzun bir riyaziyat denemesinden geçtikten sonra kendi nefsinin bir köpek şeklinde ağızından çıkıp bir köşedeki yemek artıklarına doğru süründüğünü gördü ve sevindi:

-Ne iyi oldu içimden çıktın. Seni bir daha içime almayacağım.

Hitap geldi:

-Onu içine al. Biz seni onunla seviyoruz.

Yine bir Sofî doksan dokuz gün Tanrı rızası için aç kaldı. Bu tahammül ve başarısına çok sevindi. Kaldığı mağaradan bu düşüncesiyle dışarı çıktığı zaman karşısındaki bir mağaradan çok güzel bir kadının kendisine baktığını gördü. Sonra bu kadın nurlu yüzünü gökyüzüne doğrultup şunları söyledi:

-Biz altı aydır yemek yemiyoruz ve Alah'a amelimizden söz etmiyoruz. Bir ham kişi doksan dokuz gün aç kaldım diye, Allah'a amelikle nazlanıyor.

Mağarının birisinde Riyaziyata -açlığa ve susuzluğa çekilmiş- birisi Allah'a iltica ediyor:

-Allah'ım ben sana tam anlamıyla şükredici ve sadık bir kul olmak için ne yapmalıyım?

Bir ses işitiyor:

-İstediğin mertebeye erişebilmek için bu alemde sana verileden fazla nimet verilmiş hiç bir kul bulunmadığını düşünmen gerekir.

-Yarabbi nasıl bana verileden fazla nimete sahip bir kimse bulunmadığını düşünebilirim ki? Sen Peygamberlere, din alimlerine emirlerle herkesten fazla nimet verdin.

-Eğer Peygamberlere verilmemiş olsaydı, sen doğru yolu bulamaz-
dın .Eğer ilim adamları olmasaydı, sen kime uyardın? Ve eğer emirler
olmasaydı, emin olabilir miydin? Bunların hepsi de benden ayrıca se-
nin üzerine nimettir."

İki Sofi günlük maişetlerini sağlamak için iki ayrı yerde tarla kira-
ladılar. Birinci Sofi bu kiralama işiyle ekin işlerini üstlenmişti. Ancak
ayrı yerlerde olan tarlalardan birisini dolu vurdu e mahsul olmadı.
İkincisinde ise bol mahsul vardı. Birinci Sofi kendi kendisine şöyle
düşündü. Dolu vuran tarla benim. bol ürün veren tarla da arkadaşımın
olsun.

Birlikte bol ürünlü tarlanın önüne geldiler.

Arkadaşı

-İşte bu sizin için ekilen tarla, dedi.

Arkadaşı son derece üzüldü.

-Niçin böyle üzüldünüz?

-Biz daha bu dünyada hiçbir ürün alamadık. Acaba bu ürünler han-
gi günahlarımızdan oldu?

Bir Sofi sözü:

"Bir yerde olan her yerdedir, her yerde olan ise hiçbir yerde değıl-
dir." Zikir nedir diye kendisine soru yöneltilen aynı Sofi şu yanıtı ver-
di: "Zikir, bilinmesi mümkün olmadığının bilinmesidir."

Peki Tevhid nedir?

"Ağızına helva verenle, ensene tokat atan arasında fark görmemek-
tir. Çünkü birliğin içinde eyleme göre ayrıcalık güdülür mü hiç?"

Bayezid Bestami'den Hikmet Pırıltıları:

Bayezid Hazer denizinin doğu güncyindeki Bistam'da dünyaya gel-
di. O'nunda aile büyükleri Ebu'l Vefa, Hallac-ı Mansur, Ebu Müslim
Horasanı ve Suhreverdi gibi Zerdüşť dinine inanmaktaydılar.

Söylenceye göre Bestami'nin babası İsa ise bağ çevresinden geçere-
ken akıp giden çayda sahipsiz bir elma bulup yiyor. Sonra içine piş-
manlık duyguları yerleşiyor. Bağı girip sahibini arıyor. Oradaki bekçi
bağ sahibinin Şam'da olduğunu söylüyor. Arada binlerce kilometre
mesafe var. İsa genç bir Veli, Şam'a yola çıkıyor bekçiden aldığı ad-
resle bağ sahibini buluyor. Kendisine "Yediğim elmayı helal ediniz"
diyor. Bağ sahibi İhvandan bir gençle karşılaştığını kavrarak "Hayır

diyor benim kör ve kötürüm bir kızım var. Bununla evlenirsen hakkımı helal ederim."

Çeresiz İsa bu evliliği kabul ediyor. Bir anda söyleneceye göre kızın gözü açılıyor ve kötürümlüğü iyileşiyor. İşte Beyazıd'ın bu evlilikten dünyaya geldiği rivayet edilir.

Beyazıd'ın keramet ehli annesine saygısı ve sevgisi pek büyüktür.

Birgün annesine şunları söylüyor:

"Ya benim için Allah'a yalvar, sana hizmet edeyim. Ya da beni bana bırak kendimi Allah'a adayayım."

Annenin önerisi şu oluyor:

"Seni Allah'a bıraktım. Kendini yalnız O'na ver."

Birgün Beyazıd'ın kapısı çalındı. Beyazıd seslendi: Kimi arıyorsunuz?

-Beyazıd'ı.

-Bırak git. Burada Allah'tan gayrısı yok.

Beyazıd'dan diğer hikmetli bir söz:

"Olduğun gibi görün; görüldüğün gibi ol."

Aynı söz Mevlana ve Hacı Bektaş'a da izafe edilmiştir.

Beyazıd'a bir tanıdığı şunları söyledi: "Falan kişi, ilim ve feyzini falan kişiden aldı." Beyazıd dedi:

"Senin dediğin kişiler bilgileri fanilerden alıyorlar. Ben bilgilerimi öyle bir diriden aldım ki onun için ölüm imkânsız."

"Tanrı büyüktür"den ne anlamalıyız diye soru soran birisine Beyazıd şunları söyledi:

Tanrı'ya büyük demekle onu büyük olmayanla kıyaslamış oluruz. Bu doğru olmaz. O halde Tanrı insanların idraklerinin, anlayış kapasitelerinden kıyaslamaya sınırlarından büyüktür demeliyiz. O'nun büyüklüğü bizim küçüklüğümüz ve hiçliğimizden ayrıdır. Sonsuzlukla özdeşleşen bir büyüklüğü bizim bildiğimiz büyüklükle ölçmek hiç olur mu?

Beyazıd'a dediler: "Falanca Zat Allah deyip su üstünde yürüyor."

"Hayret etmeye değmez dedi. Allahın su üstünde yürüttüğü nice yaratıkları var. Hiç birinde Allah katında değeri yok."

Biz Sofilerin düşünce ve yaşam biçimlerini açıklamak için çeşitli kaynaklardan derlediğimiz olguları seçip özetleyerek sunduk. Bu ör-

nekler pek çoktur. Özellikle üstad Necip Fazıl'ın "Veliler Ordusunun 333 -Halkadan Pırıldılar adlı yapıtında bu örneklerden pek çoğunu okumak ve öğrenmek mümkündür. Şiirde, tiyatrodaki, romanda büyük üne kavuşan değerli Kısakürek birsellik konusunda ve Sofî yaşantılarını yıllarca incelişmiş ve ilk kez bir bütünlük içinde sanat ve düşün dünyamıza sunmuştur.

Birselliğın getirdiğı yenilikler

İşte Sofilerle ilgili bu küçük öykü ve söylence paketleri incelendiğinde yazdıkları kitaplarda açıkladıkları felsefi anlayışlarına paralel olarak yaşam biçimleri, dünya görüşlerine ait uygulamaları öğrenmiş olmaktadır. Bunları bazı başlıklar altında toplamak ve sentezleştirmek mümkündür. Günümüze kadar bu anlatılarla ilgilibir yorum çalışması yapılmamıştır. Genelde birselliğın ortaya koyduğu öykü paketlerinin anlatılmasıyla yetinilmiştir. Ancak bu anlatıların ortaya koyduğu mesajlara önem verilmemiştir. Bu konu üzerinde durulmaması bu kültür zenginliğinin bir amaç olarak değilde bir araç olarak düşünölmüş olmasından kaynaklanır. Çünkü inanç faktörü ağır basmış ve her hangi bir inanca yandaş sağlamak için bu öyküler dile getirilerek bir düşünce nin yayılması, benimsenmesi çabasına girişilmişti. Bu davranış şekli keramet göstermek gibi davranış şekline hiç ayrıcalık değildir. Keramet gösterme olaylarında da yine ana amaç kerametın kendisi değil ona bağılı olan inancın ve felsefenin sevdirmesidir.

Biz yaptığımız araştırmalarda Sofî yaşamının ortaya koyduğu yaşam biçimlerinde ve bunlara bağılı anlatılarda müşterek özellik olarak şu hususları tesbit etmiş bulunuyoruz:

Kişî Özgürlüğü:

Sofiler kişî özgürlüğüne büyük önem vermişlerdir. Oysa sofiliğın boy attığı 8 ve 12. yüzyıllar arasında toplum bu konularda bu kadar uyanık değildi. Ekonomik nedenlerle eski çağlardan beri çıkıp gelen gelenekler korunmaktaydı. İslamiyetin getirdiğı yenilikler arasında yer alan "Azatlı köle" kurumu insan hakları açısından bir ferahlık getirmişse de Muaviye'den itibaren "Kölelik" ve "Cariye" kurumları eski işlerliğine kavuşturulmuştu.. Şeriatın sökü� atamadığı hatta zamanla

arka çıktığı ve korumak zorunda olduğu "köleliğin" Selçuklular döneminde de gündemde kaldığını görmekteyiz. Bilindiği gibi Selçuklu veziri Fahrettin Ali'nin iki yüz kölesi vardı.

İşte sofiler Tanrı katında "Eşrefi Mahlukat" olan insanın savaşlarda esir alınarak köleleştirilmesi ve sömürülmesine karış çıkmışlardır.

Sofî düşüncesinde insanlar arasında bir ayırım yapılamaz. Ne renk ne dil ne de ırk mulahazaları güdülemez. Sofîye göre din de zorlama da yoktur. Çünkü her insan Tanrı karşısında "Kul"dur. Ama "Köle" değildir. Hata ve sevaplar Tanrı katınca bilinir. Mükafat ve mücazat'ta onun tarafından verilir. Din adına sefer düzenleyerek, insanları esir alıp köle olarak kullanmak, onlar üzerinde tasarrufta bulunmak, hatta onları öldürme ve satma hakkına sahip olmak Birselliğin kabul etmediği şeylerdir.

Arap dünyasındaki ekonomik sistem Peygamber'den sonra çeşitli evreler geçirmiş ganîmet yoluyla servet edinmenin kuralları dejenere edilerek bir sömürü ve zulüm sistemi yaratılmıştır.

Afrikada baskınlar yapılarak Zencilerin birer av hayvanı gibi yakalayarak Amerikalı esir tüccarlarına satan ve işleri organize eden Arap kökenli tüccarlar olmuştur.

İşte gerek Irak, İran, Anadolu'nun güneyi ve doğusunda ve Horasan'da ortaya çıkan Sofîlerin tümünün Arap kökenli Müslümanlar'dan olmadıkları bir tesadüf değildir. Sofîlik bu yörelerde ortaya çıkmış ve bu yörelerin eski inançlarından çıkıp gelen kaynaklarla beslenerek insancıl bir içerik sergilemiştir. Şeriatın yanı sıra ve onu yadsımyarak dört kapı dört makamı buluşlarıyla insana yönelen ve insan denen varlığa önem veren bu girişimler zaman zaman onu savunanların yaşamları pahasına da olsa büyük başarı sağlamış en azından yaşanan zararları azaltmaya yaramıştır.

Sofîlerin din, dil, ırk ayırımı gözetmedikleri gibi kadın erkek ayrımı da yapmadıkları görülüyor. Onlar kadın haklarının da en büyük savunucuları olmuşlardır. Öncelikle bunu evlilik hayatlarında müşahade etmekteyiz. Sofîler tek evliliği uyguladılar. Hiçbir ün yapmış Sofînin birden fazla evlendiği görülmemiştir. Sofîler "Cariyelik" kurumuna da karşı çıkmışlar ve cariye sahibi olmamışlardır.

Onları daima fakir ve yoksul, kimsesiz kadınlara yardım ederken görmekteyiz. Yetim ve öksüz çocuklara da ilim ve irfan öğretmekte

önder olmuşlardır.

Anne ve babaya saygı ve sevgide de örnek tutumlar sergilemişlerdir. İşte Beyazıtı Bestami ile ilgili bir söylence:

"Bayazıt kendisini Allaha vermiştir ama, annesinin de hizmetinden ayrılmaz. Allahın emri böyle.

Soğuk dondurucu bir kış gecesi.

Annesi, yattığı yerden oğluna seslendi:

-Su... Susadım.

Bayezıt buzlarla çevrili desti elinde, annesinin başında... Fakat kadin uyumuştur, tekrar dalmış.

Beyazıt, Annesini uyandırmadı ve bekledi. Saatlerce bekledi. Nihayet kadın uyandı ve mırıldandı:

-Su... Haniya su?

Beyazıt suyu uzattı. Soğuktan Beyazıt'ın eli donmuş, parmakları destiye yapışmış..

Annesinin duası:

-Yarabbi, ben oğlumdan razıyım, sen de razı ol...

(Bk. Halkadan Pırlantılar. N. Fazal Kısakürek sy. 26)

Haklara Karşılıklı Saygı

Sofilikte herkesin hakkına ve hukukuna büyük anlayış ve hürmet vardır. Birisinin hakkı, diğerinin hakkının başladığı yerde biter. Çalışma hakkı düşünme hakkı, ibadet hakkı, evlenme ve nesil üretme hakkı, özgürce yaşamını sürdürme ve seyahat hakkı, yasalar karışısında eşitlik hakkı, okumak ve eğitim yapma hakkı ve benzeri hakların tümü de Sofilerce kutsal sayılmış Tanrı'nın insanlara hiçbir ayırım gözetmeden sunduğu haklar olarak kabul edilmiştir. Bu hakların kullanılmasında Müslüman olmak ya da olmamak gibi bir ayırım da yapılmaz. Çünkü Tanrı ile Kul arasına girilemez. Tanrı'yı temsil ederek onun adına hareket etmeye ve insanları bazı haklardan yoksun etmeye kimsenin özel hakkı söz konusu değildir. Sofiler her ne sebeple olursa olsun insanların angarya olarak rızası hilafına çalıştırılmalarına, insanlara işkence yapılmasına da karşıdırlar. Bu konudaki titizliklerini çeşitli öykü paketleri içinde okumaktayız. İnsanların menfaat ve çıkar delileri olmamaları ve mazlumların ellerinden mameleklerini almamaları için

maddi istekleri azaltıcı, varlığını dağıtıcı, yoksulları koruyucu, mevki ve ünvanlardan insanları uzaklaştırıcı telkinler yapmışlardır. Bu pasifist tutum çok ta yararlı olmuştur. Özellikle hükümdarlar üzerinde bu telkinlerin zaman zaman yararlı sonuçlar sağladığı görülmüştür. Ömek vermek gerekirse Eyyubi Sultanı Selahattin Eyyubi öldüğü zaman tüm servetini dağıttığı ve paralarıyla Irak Suriye ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yol, han, cami, kütüphane, kervan saray, şadırvan, köprü yaptırdığı için üzerinde ve evinde hiçbir para ve mal bulunamamıştı. Ancak Arap Halifeler üzerinde Sofi düşüncelerinin benzer etkileri görülmemiştir. Çünkü Arap Halifeler genelde Sofileri idam etmişler, hapse atmışlar ve onları şeriat düşmanı olarak tanıtmışlardır. Benzer olaylar Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da yaşanmıştır. Çünkü bu devletler ve onların yöneticileri yayılmacı bir politika izlediklerinden, ekonomik sistemlerinde ganimetçiliğe ve ağır vergi sistemlerine dayandırıldığından bu tutuma boyun eğmeyen Sofilere acımasız davranmışlardır.

Elbetteki devlet örgütüyle, sadece Tanrı ile bütünleşmek isteyen ve aradaki engelleri kaldıran Sofilerin bu duygusal dünyalarının bağdaşması mümkün olamazdı.

Tarihte devletler dine sahip çıkmakla, kendi çıkarlarına bakmışlardır. Oysa bir Sofi'nin dediği gibi Din insanlara geldi, devletlerin dini olamaz. Çünkü Bezmi el-est'te Alah devletlere değil insanlara onların ruhlarına hitap etti: "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?" Ruhlarda "Evet Yarabbi sen bizim Rabbimizsin" dediler. Ahrette yalnız insanlar basübadelmekt'e uyarak İsrâfîl'in borusuyla mezarlarından çıkıp mizana gelecekler. İşte o zaman ortalıkta ne taht ne de taşlar görülecek. Sadece insanlar evet insanlar günah ve sevaplarının hesabını verecekler. Gerisi mi? Gerisi boş laf."

Belki bu düşünce tarzı ters gelebilir. Ama Sofilik'teki devlet anlayışı şeriat'taki devlet anlayışı arasında büyük farklar olduğunu görmekteyiz. Biz olması gerekeni değil, olanı anlatıyoruz.

İnanç ve İbadetlerde Kayıtlardan Sıyrılış:

Sofilerde inanç ve ibadetlerde bir zenginlik göze çarpar. "Zühd", "Takva" "Riyaziyat", "İtikat", "Coşku", "Cezbe", "Raks", ve "Zikir" gibi kişisel ibadet tavırlarıyla "Tarikat", Mezhep" gibi toplu uygulanan kurallar manzumelerini onlar yaratmışlardır.

Başlangıçta ve ilk dört halife zamanında bunların hiçbirisi yoktu.

Tekke ve Dergahlarda sofilerce kurulmuştur. Bu kurumlarda Peygamberin zamanında ve ilk dört halifenin yaşadıkları yıllarda hiç görülmedi. Bu yaratmalar neden oldu? Bunların nedenlerini daha sonra açıklayacağız. Ancak yeri gelmişken burada şunu vurgulayalım ki Tekke ve Dergahlar Muaviye zamanında ortaya çıkan cami anlayışına bir tepkidir. Caminin kendisine değil, Muaviye'den sonra halife olan Yezid'in Kuran'ı oklattığını, erkek kılığına soktuğu (cariyesini) camiye göndererek imamlık yaptırmaya kalkıştığı burada tekrar anımsatalım. İşte Sofiler Hz. Ali'den sonra İmamlık görevini üstlenen on iki imam döneminin korumaya çalıştığı gerçek İslamın yaşatılması ve dinin korunması için büyük çaba harcadılar. Sofiliğin Ana mihmandarlarının Aile kökenlerinin Zerdüşt dinine bağlı Kürtler olduklarını bilmekteyiz. İşte yörenin bu eski inanç sistemleri de Sofi anlayışında egemen oldu.

Sofiler "tevhid" inancıyla Tanrı ile bütünleşirken büyük bir sır keşfettiler. Bu sırrı şöyle açıklayabiliriz:

Tanrı ile coşku ve cezbe kanalıyla bütünleşmişken bu hal bir ibadet sayılır. Coşku ve cezbenin kazası caiz değildir. Ama namazın kazası caizdir. Sofilerden çıkıp gelen bu düşünce Şemsi Tebrizi ve Mevlana tarafından da dile getirilmiştir.

Haç konusunda da Hacı Bektaş Veli'nin Halifelerinden Kaygusuz Abdal'ın şu dörtlüğü çok anlamlıdır:

"Hararet nardadır, sacda değildir
Keramet hırkada tacda değildir
Her ne ararsan kendinde ara
Kudus'te Mekke'de Hac'ta değildir."

Sofiler Oruç konusunda değişik bir yöntem uyguladılar. Belki daha zor ve daha uzun olanı tercih etmişlerdir.

Onların bu seçimi boşuna değildir. Çünkü her çeşit varlıktan sıyrılıp soyunan bu canlar, gerekli maddi olanakları dağıtıp günü birlik yaşadıklarından açlığa alışmaları gerekir. "Bulunca şükreden, fakat bulamayınca sabreden Sofiye karşı "O'nu Horasanın köpekleride yapar. Marifet bulunca dağıtmak bulamayınca şükretmektir" diyen Sofi aslında sergiledikleri inanç düzlemi aynıdır. Sadece aynı kulvarda koşmalarına rağmen birisi ipi daha önce göğüslemektedir.

O halde Sofi'nin ömrünün zaten büyük bir bölümü oruçla geçmektedir. Ancak Orucun uygulanışı ve zamanlanması, niyet edilmesi, bozulması Sofi'nin hiç önemsemediği kurallardır. O'nun için önemli olan "Riyaziyat" yoluyla nefsinin arındırılması, sabretmesini öğrenmek ve manevi yetenekler kazanarak kerametini yollarını açmaktır. Ruhi tekamül sonucu Tayyil mekan olmak, mesafeleri aşmak, aynı anda iki yerde görünmek gibi menakıplara geçen olaylar dizininin kahramanıdır artık Sofi.. Ama bütün bunlar gösteriş, azamet ve gurur adına yapılmaz. Aksine mahviyet adına yapılır. Dünyadan geçmiş, parası pulu kalmamış, kendisine yeryüzünde mekan tutmamış bir Sofi'ye bu kadarını çok görmemek lazımdır. Herşeyini feda edenin tek etmeyeceği fedakarlık kendi Sofi kimliğidir. Bu kimliktir önemli olan. Hiçbir Sofi, sofilik kimliğinden vazgeçemez. Hallaç gibi ellerini kollarını, ayaklarını da kesseler, kan revan içinde bıraksalar o, Tanrı'yla bütünleşme savaşı veren bir Sofidir yine de...

Dünyadan yana hiçbir eğilimi olmayan Sofilere de elbetteki kendine özgü oruç, kendine özgü ibadet ve yukarıda saydığımız özellikler yakışır. Sofi'nin camiden kopukluğu ve ayrıcalığı birazda sofiliğin teknolojik yapısından ileri gelir. Okurlara "Teknolojik yapı" deyimi biraz acaip gelecektir. Bu deyim "teknik" demek daha doğrudur.

Çünkü Sofi'nin dünyası cami kurumunun dışındadır. Uyguladığı teknik caminin kurallarına hiç uymaz, çünkü Sofi "tefekfüre" yapayalnız dalmak zorundadır. En ufak bir ses onu taciz eder. En ufak bir dinsel kural onu vahdaniyetten uzaklaştırır. İtikaf'ın metodları böyledir işte. Riyaziyat yani açıklıkla nefsinin terbiyesi işide camiye bağlı oruç düzenninden ayrıcalık gösterir. Çünkü Sofi bazen günlerce aç kalmayı, susuz kalmayı deneyen kişidir. Oysa şeriatı göre güneş battığında orucunu bozma zorunluluğu vardır. Sofi sayıların ve günlerin adamı olamaz. O'nun salat ve secdesi bazen ard arda yüzleri bulur. Bazen de araya haftalar aylar girer.

(Hâl) ve (Naz) Ehli olma:

Sofi coşku ve cezbe katmanında bir seyyare gibi dolaşmakta iken Tanrı'yı bir Sevgili gibi görür. Yaratana Yaratılanın sevgi bağıyla bütünleşmesi Sofi'ye beklediği ve aradığı huzurun kapılarını açar. Buna

manevi mutlulukta diyebiliriz. Yakarış ve yalvarışların en güzeli Sofi'nin (teslimiyeti) olarak çıkar karşımıza. Sofi zaman zaman bir (hiç)lik dünyasındadır. Bazende varlığın ta kendisidir. Panteist görüş diye adlandırılan bu aşamada Sofi kendisini Tanrı'nın bir zerresi olarak görür. Pek çok Sofi inkarcı sayılmış kolu kanadı kırılmış derisi yüzülmüştür, işkence çektire çektire öldürülmüştür. Ama hiç bir Sofi inkarcı değildir ve olmamıştır. Hatta Sofilikte mevcut devlet destekli inanç uygulamaları nasıl olursa olsun onlar şeriat patentli ve zenginleşmeye dönük, güç ve kuvvet sahibi olmanın fazilet sayıldığı ve şekli yöntemlerle Tanrı rızasının elde edilebileceğine ilişkin din yasalarına da karşı çıkmamışlardır. Çünkü karşı çıkmak onların amacı değildir. İşi değildir. Hatta umurlarında değildir. Tanrı ile bütünleşen dönüpte geride kalanlara bakar mı? Başı semalarda olan onu eğerde ayağına bakar mı? Ayağının ta... altındakilere bakar mı? İnkâr -haşa- sofinin kurduğu düşün dünyasını küçültmek, önemsizleştirmek Tanrı ile günün belirli zamanlarında ibadet yoluyla bir olanla, onunla her saniye bir olma, beraber olma savaşı veren sofiyi terazinin aynı kefesine koyamayız.

Tanrı'nın ibadete yönelik emirlerini zaman ve saat gergesinde bir kuralla r ve şekiller manzumesi içinde -manevi hazdan öte- mazruf bir yanda, zarf olarak sunanla, tüm ömrünü Tanrı sevgisi ile geçirmiş bu tutkusu yüzünden acının, üzüntünün, işkencenin her türlüsüne katlanmış yine de başını dik tutmuş insani vasıflarından zerrece ödün vermemiş, can denen pahayı umursamadan Celladın önüne futursuzca atmış ve O'nun infaz heyecanını ve ezikliğini gülerek ve acıyarak seyredemiş bir Sofi aynı olur mu?

Sofi, O'nu öldüren kanını damla damla akıtan hükmeve onu infaz eden cellada şefkatle bakar da bu kainatı neden ve niçin yarattığını Eşrefi-Mahlukat diye Şeriat dilinde onurlandırılan milyarlarca canlı içinde bir canlı olan insanın diliyle Tanrı katına, coşku ve cezbe lügatıyla sırası gelir sorar.

Sofi kültüründe buna ait pek çok örnekle karşılaşırız.

Pek çok şeriatçıya ters gelen bu sorular (Hal) ve (Naz) ehli olmanın örtüsü altında pek çok idrak sahibinin hoşgörüsüne mazhar olmuştur. (Hal) deyimi Tanrı'nın (Hal) mertebesine kavuşmaktır. Yaratanın

halinde olmaktır. kısaca! (Naz) mertebesi ise aklın üstünde, idrakin üstünde yaşanan bu (hal)in Sofiye söylediği ve Şeriata ters düşen davranış ve sözlerdir.

Sofiler pek çok şehit verdikten sonra 13'cü yüzyılda Şeriat mahkemeleri bazı sanık Sofiler hakkında (Hal) ve (Naz) ehli oldukları gerekçesiyle beraat kararı vermişlerdir. Mahkemeler bu iki deymi gerekeçli kararlarında kullanmışlardır.

Bu konuda yaşanmış bir olayı Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri adlı eserinden esinlenerek şimdi öykü diliyle aktaracağız:

Süryanos ve Mevlana:

Olay 1264 yılında Konya'da geçti. O günlerde Süryanos il merkezinde yaşamakta olan Rum toplumunun bir üyesiydi. İnşaat ustasıydı. Cami, kilise, köprü, Kervansaray, Han gibi yapılarda çalışmış büyük ün yapmıştı. Çok gençti. Henüz evlenmemişti. Çalak, şakacı, sorumsuzdu. Kazandığını o gün yer bitirir, ertesi günü yeniden işe çıkar, günlük geçimini sağlamaya çalışırdı. Müslüman ve Hıristiyan gruplar içinde çok arkadaş edinmişti. Onlarla Meram bağlarına gider, dinlence günlerinde şarap içer eğlenirlerdi. Yine böyle bir eğlence gününde topluluk kafayı bulmuş, şarkı, türkü söylüyor oyun oynuyorlardı. İşte ne olduysa o anda oldu. Arkadaşlarından birisi içkinin de etkisiyle eline aldığı bıçakla herkesi tehdit edip korkutmaya başladı. Küfürler yağdırıp duruyordu. Süryanos böyle durumlarda araya girer ortalığı yatıştırırdı. Ama bu kez öyle olmadı. Yanına yaklaştığı arkadaşı, onu koldan bıçakladı. Duyduğu acının etkisiyle kıvranan Süryanos, yarıdana sığınıp bütün gücüyle saldırganı öyel bir yumruk indirdi ki adam sırt üstü yere kapaklandı sonra yuvarlanıp Meram deresinin coşkun sularına karıştı ve kayboldu.

Bir kaç saat sonra saldırganın cesedi Sahipata avgununda bulundu. Süryanos tutuklandı. Yargıç önüne çıkarıldı ve idama mahkum oldu. Ölüm cezası asılmak suretiyle infaz edilecekti.

O sırada Mevlana evinden çıkmış dergaha gidiyordu. Yolu samanpazarından geçirdi. orada toplanmış kalabalığı ve darağacını gördü. Yaklaştı. Süryanos elleri arkasından bağlı ortada duruyordu. Bir devlet görevlisi yüksek sesle kararı okuyordu. Mevlana ile Süryanos göz

göze geldiler. Mevlana kalabalığı araladı. Mahkumun yanına geldi. Hiçbir şey konuşmadan üstündeki ferecesini Süryanos'un üzerine attı. Alandan uzaklaştı. Görevliler şaşırıldılar. Şimdi ne yapacaklardı? Devrin en büyük bilgini Mevlanafercesini Atmakla ne demek istemişti? Hemen Sultana başvurdular. Sultan durumu anlamıştı. Görevlilere şunları söyledi:

'Bir Rum genci de ne oluyor ki. Mevlana tüm Konya'ya şefaet etse indimizde kabul olur.'

Rum Genci böylece affa uğradı ve derhal salındı.

Suryanos yaşamına kavuşunca sevinç içinde Mevlana'ya koştu. Gözyaşları içinde ellerine kapandı. Kendisini öğrenciliğe alması için yalvardı. Bu isteği yerine getirildi. Böylece birselliğin "anlam" ve "özümseme" aşamasına ulaşan Süryanos coşku ve cezbe deryasında kulaç atarken taşkınca konuşmalar yapıyordu. Her rasladığı kişiyi durdurup "Mevlana Tanrıdır" diyordu. (1) Kendisine kızanlara da şu yanıtı veriyordu:

"Ne kızılıyorsunuz yahu. Eğer tanrılıktan daha yüce bir makam olsaydı Mevlana'ya onun adını koyardım. (2)

Bu saçma sözleri yüzünden Süryanos yeniden yakalandı ve ölüm cezası istemiyle Yargıç önüne götürüldü. Yargıç sordu: "Sen Mevlana'ya Tanrı diyormuşsun doğru mu?"

Dengeyi dengesizlik içinde arayan ve delice konuşmasını sürdüren Süryanos şu karşılığı verdi:

"Haşa ben öyle söylemedim. Ben Mevlana Tanrı'yı yarattı dedim. Küfür iman Tanrı elinde. Ben ölüydüm. O, beni diriltti. Ben kuldum, beni Tanrı yaptı. Tanrı benim, Tanrı'yı yaratanda O.!" (3)

Yargıç "Bu genç naz ve hal ehlidir. Sorumluluğu yoktur gerekçe siyle sanığı Akladı. Bir daha böyle saçma sapan şeyler söylememesi içinde uyarı yaptı. Mevlana duruşmada olanları öğrendiğinde Süryanos'a şunları söyledi: "Yargıça eğer sen de Tanrı olmadıysan yazıklar olsun, deseydin."

Görüldüğü gibi Mevlana şeriat kalıplarının üstünde özgür düşünceler taşıyan bir gönül eriydi. Mevlana'ya ait pek çok örnek ve ürün özellikle (hal) ve (naz) ehli olma durumları ölümünden sonra sadece şeriatın sınırları içinde kalmaya özen gösteren oğlu Sultan Veled ve Hüsi-

mettin Çelebi zamanında eserlerinden tay edilmiştir. Şemsi Tebrizi'nin aşladığı Sofi düşüncelerde aynı akibete uğramıştır. Ancak yine de bu dikkat süzgecinden sıyrılarak sansürden arta kalan Mevlana'ya ait bazı sözler ve şiirler günümüze ulaştı. Birselliğin yüceliklerinde bir beyaz güvercin gibi dolanıp duran bu düşünce örneklerinden bazılarını bu bölümde belirtmek istiyoruz:

"Bugün Ahmet benim. Dünkü Ahmet değil. Bugün anka benim. Yemle beslenen kuşçağız değil. İhtiyacı olana kıbleyim, gönül kabesiyim ben.. Göklerin mescidiyim. Cuma mescidi değil. Aynanın göstereniyim. Kararmış değil, bağ üzümüyle sarhoş değilim. Ama sürekli sarhoşluk ben de. Can lokması yerim ben, tarhana çorbası değil. Dünya dergahındaki gönlü pak Sofi benim. Yün hırka giyen değil. İster yakarma ve iltica eri ol. ister meyhane kaçkını. Bence hepsi bir. İster cumartesi olmuş, ister cuma. Aynadır her şey bence."

Mevlana'da O'nu tutuşturan gönül arkadaşı Şemsettin'de korkusuzca çevrelerine şu düşüncüyü yaymışlardı:

"Kabe Tanrı evidir. Ama şu gönlümde Tanrı evi. O ev kurulum Tanrı içine hiç girmedir. Ama şu gönlümüz yapıldığı gündenberi Tanrı içinden hiç çıkmadı." Mevlana insana çok önem verdi ve onu sürekli varlığın bir parçası saydı:

"Tanrısal sırların örneği sensin
Tanrısal güzelliğin aynası sensin
Senden başka nesne yok ki evrende
Kendinden iste, aradığın o, sensin."

Diğer bir rubaisinde de şunları söyler:
"Yıkılmadıkça bu medreseler, minareler
Mutlu olmaz gönül dilinden anlayan
İman küfür olmadıkça, küfürde iman
Olmaz bir Tanrı kulu gerçek Müslüman"

Mevlana'nın hal ehli söyleşileri döneminde bazı yobazları harekete geçirdi. Kulağına ulaşan bu dedikoduları dinleyen Mevlana'nın yanıtı şu oldu: "Haşa ok ve hancer yarasından, ayağımızın zincirle bağlan-

masından, başımızın gitmesinden korkmayız biz. Ateş gibi gidenlerdiniz. Biz cehennemi su gibi içenlerdiniz. Halkın dedikodusu vız gelir, bize!"

Mevlana sema toplantılarına Süryanos'la katılır coşku ve cezbe içinde döner dururlardı. Ahi Ahmet adında bir bilgin bu duruma çok içerliyordu. "Ben bir eşek yükü kitap okudum. Sema yapmanın helal olduğunu gösterin hiçbir kaynakla karşılaşmadım"

Süryanos Ahi ahmet'i aradı, buldu. Şunları söyledi:

"Ne yapalım yani. Sen o kitapları eşekçesine okudun da ondan görmedin. Çok şükür biz İsa'ca okuduk, gördük ve sırtına vakıf olduk."

Mevlana'nın barışçı ve insancıl düşünceleri çevresindeki diğer din temsilcilerini de etkilemişti. Mevlana'nın ölümünde korteje katılan bir Papaz Müslüman cemaat tarafından kovulunca Vezir Muineddin Pervane'ye başvurmuş ve "Mevlana ekmek gibidir. Siz hiç ekmekten kaçan aç gördünüz mü?" diyerek gerekli katılma iznini koparmıştı.

Uluhiyyet, Tanrı ile bir olma, Tanrılaşma eylemi Baba İlyas'ta da görülür. Amasya'ya yerleştikten sonra yaydığı fikirler bir başkaldırıya kadar gitmiştir. Ancak Keyhusrev'in orduları önünde yenik düşen Baba İlyas ile ilgili yorumları ileride ele alacağız.

Yunus Emre'de yazdığı güzel şirlerin de zaman zaman benzer temaları korkusuzca işlemiştir. "Dünyayı balçıktan mı yoğurdun bundan sana ne?"

"Sırat köprüsünü yaptın ama önce onun üzerinden sen geç" gibi Naz ehlince söylenen deyimleri kullanmaktan geri kalmamıştır.

İşte koca Yunus'tan Anamlı bir şiir:

Dün ü millet sorar isen Aşıklara ne din hacet
Aşık kişi harap olur bilmez ne din ne diyanet

Aşıkların gönlü gözü maşukun yanında olur
Ayruk surette ne kılır kim kılısar züht ü tâat

Tat kılan uçmak için din tutmayan Tamu için
İkisinden fariğ olan neye benzer bu işaret

Soru hesap olmayı sar dünya ahiret koyana
Münkir Nekir ne sorarlar terk olacak malumat

Onun gibi mâşukunun haberin kim götüre
Cebrail ve melek sığmaz olacak onda münacat

Anun gibi müşahede kime nasip olur ise
Hırka vü tesbih ne hacet ne terazu vü ne sırat

Yarın kıyamet kopacak her bir kula baş kaygısı
Yunus sen Aşıklar ile hiç görmeyesin kıyamet.

Yunus yine bir şirinde Naz diliyle Tanrı'ya şu soruyu yöneltir:
"Şerikin yok Senin hâşa. suçlu kimdir azap nedir"

Bir başka şirinde de Panteist görüşün izlerini görürüz:

Benim canım uyanıktır dost yüzüne bakan benim
Hem denize karışmaya ırmak olup akan benim

İrmak gibi ben çağlarım gah gülerim gah ağlarım
Nefsin ciğerin dağlarım kibr ü kini yakan benim

Kırdım bu nefsin cerisin yer ettim bur u barusun
Pâk eyledim içerisin dost mülketin yuyan benim

Ben Hazrete tuttum yüzüm ol aşk eri açtı gözüm
Gösterdi bana kendi özüm âyet-i kül denen benim

Şah didarım gördüm ayan gümansız belli beyan
Kafir olur inanmayan ol dildara bakan benim

Benindürür bu cümle iş hikmetinle yaz ü kış
Ben bilirem yad u bilis ayrılmazuz duran-benim

Cümle canda oynayan damarlarında kaynayan
Küllü dillerde söylenen külli dili diyen benim

Bu çarh benim elimdedir üstünde ben oturmuşam
Mülk benimdir hükmederim yapan benim yıkan benim

Ol habibi Hak Mustafa Miraç'a sefer kılacak
Ol dem hali fikreyledim gizli sırrı duyan benim

Ol Hallac-ı Mansur ile söyler idim Enelhak'ı
Yine O'nun boynuna dâr urganı takan benim

Sa'd benim Said benim Yunus dahi benimledir
İlmi dost için arafatta koçu kurban olan benim.

Yunus'un da isteği Tanrı'dır:
"Cennet cennet dedikleri-Bir ev ile bir kaç Huri
İsteyene ver onları-Bana seni gerek Seni."
dizeleriyle Yunus amacının ne olduğunu kısaca açıklar.

Yunus Emre divanında Şairin adından en çok söz ettiği Sofi Hallac-ı Mansur'dur. Hallac-ı Mansur adına pek çok şirinde yer vermiştir. O'nun "Enelhak" çığılığı Yunusu'da büyüler: "Ete kemiğe büründüm. Yunus diye görüldüm" demiş ve Hallac'ın Enel Hak sözünü şiirsel bir yapıya kavuşturmuştur.

Tanrı'ya Kurallarla Değil, Gönül Yoluyla Yaklaşmayı Denemek

Sofilikte Tanrı'yla bir olmak için kalp-gönül yoluyla yaratılan aşk, en sağlam yoldur. Gönül bağında artık hiçbir aracı yoktur. Yasaklar aradan kalkar. "Hamdım, piştim, yandım" sözü bunun için söylenmiştir. Şeriattan sonra tarikat, marifet ve hakikat yollarının açılması gönül bağının yaratılmasını ve sürecenliğini sağlar. Yunus "Canda yanar çerağı-Gönülde duracağı- Gönül dahi aşk dahi- Aşk ile cuş eyledi" derken bu gereği dile getirir.

Ama bir kez gönül yoluna girildi mi karanlıklar aydınlığa dönüşür. Sofi artık canından, malından, yakınlarından kopmak zorudur. Bir özveri işidir bu. Değilse böylesi bir yolculuğa çıkılmaz. İşte koca Yunus bu yola bu yolculuğa çıkacaklara şu çağrıyla yapar:

Bugün sohbet bizim oldu, bize bizim diyen gelsin
İçirdi aşk bize zehir nuş edüben doyan gelsin

Bu aşk meydanı içinde çağırdım bir avaz ettim
Müezzinlik bizim oldu, imam olduk uyan gelsin.

Kanaat hırkası içre selamet başını çektim
Melamet gönüleğin biçtik zarif olup giyen gelsin

Bu ummanda nice cevher eğerki var ele girmez
Bahasız inci bulunmaz cana başa kıyan gelsin

Süret nakşın gidermekle gönül mülkü temiz olmaz
Akar rahmet suyu çağlar gönülleri yuyan gelsin

Yunus miskini görenler eline aldı bir divan
Okuyamamış alimler bu manadan duyan gelsin.

Yunus'un diliyle bu beceriye sahip olmayanlar yola çıkamazlar. Hazan yaprakları gibi dökülür kalırlar. Özellikle cezadan korkup çekilenler gönül yolcusu olamazlar:

"Sırat kıldan incedir
Kılıçtan keskincedir
Varıp anın üstünde
Evler yapasım gelir.

Altında gayya vardır
İçi nar ile pürdür
Varıp ol gölgelikte
Biraz yatasım gelir.

Sofilerin her çeşit kayıttan azade ve uzak bu kişisel tutumlarında öğretmen öğrenci ilişkisinin dışında organize ve kurumsal bir yapılaşma görülmez. Müşit ve mürit sözcükleri kullanılır bunun için. Zaten bir üstada bağlanmamış ve ondan yol yöntem öğrenmemiş bir sofi düşünülemez. Müşit pek çok sırtı müridinin yeteneğine göre O'na anlatır. Tahammül gücüne ayarlanmış özveriler, sınavlar sergilenir. Çünkü sofiliğin eğitiminde sabır kadar öğrenilen şeylere intibak ve tahammül etmek hayli zordur. Bedeni çalışmalar, uykusuz kalmalar, az yemek yemekler, soğuğa ve acıya katlanabilme yeteneklerinin geliştirilmesinin yanı sıra manevi eğitimden geçerken öğretilen pek çok konunun ağırlığı ruhsal dengelerde beklenmedik depresyonlara yol açabilir. İşte ermiş yani eğitimi tamamlayabilmiş bir Sofi artık söz ve cylem sahibi olduğunda onu kendi gönültaşları ne ölçüde anarlarsa da bu eğitime yabancı olanların da yadırgamaları o kadar doğaldır. Bir Sofinin sırasında namazdan, camiden uzak kalması, Hacca gitmemesi, oruç tutmaması toplumun Sünni kesiminde ve devletin din ideolojisinde hoş karşılanmadığı için "Takiyye" gibi kurumlarda ortaya çıkmıştır. Her söz ve her sır bundan anlamayana, anlama yeteneği olmayana açıklanmaz. Böylece Sofiliğin kendi kendini koruması, savunması ve yaşamını sürdürmesi sağlanmış olur. Bir yandan da bağınazlıkla gericilikle mücadele edilir.

Sofiler toplumun alt tabakasıyla sürekli ilişki içindedirler. Onların sorunlarıyla ilgilenirler. Toplumun alt katmanlarını yönlendirirler.

Ama bunu kendi ihtiyaçları ve çıkarları için yapmazlar, insanın kendi özünü bilmesi için yaparlar, insanların erdemli olması için yaparlar, diğer insanların gönül yoluyla Tanrı'yı bulmalarını istedikleri için yaparlar.

Sofilik manevi zenginliğiyle şekilden ibaret dinsel inançlara karşı iyi direnmiş ve varlığını korumuştur. Halktan kopuk ve paraya dönük inançların hezimetini ve geçersizliğini Mühiddini Arabi Sizin taptığınız Tanrı benim ayaklarımın altındadır diyerek kanıtlamıştır. Büyük Sofi'nin ayağını vurduğu yerin altından para çıktığını -söylenceye dayalı olarak- hepimiz bilmekteyiz.

İşte Hacı Bektaş Veli'yi ve Bektaşiliği besleyen kanallardan birisi de Sofilik mesleği olmuştur. Birselliğin yaratmaları Bektaşilik içinde

13. yüzyıldan itibaren mekan tutmuş ve Hacı Bektaş'ın gönül bahçesinde açan bu fidan aradan geçen zaman içinde büyükbir çınar ağacına dönüşmüştür. Bizim de amacımız Hacı Bektaş'ın ve Aleviliğin yolunu aydınlatan Hazreti Ali ve 12 İmam sevgisinden sonra Sofiliğinde Ebu Müslim Horasanî'den itibaren bu düşünce sistemine büyük katkılarda bulunduğunu vurgulamaktır.

NEFES

Ey Sûfi, nutkuma gel eyle iman
Her sözüm Mevlam'ın sözü gibidir
Tıpkı bana benzer Hazreti Sübhan
İşte yüzüm, anın yüzü gibidir

Eğri olanları sözle düzlerim
Çünkü hep ayettir benim sözlerim
Her gizli Ahvali görür-gözlerim
Gözüm Hakk'ın kudret gözü gibidir

Allah'tan Harabi, beri değilsin
Her yerde, her vakit ayrı değilsin
Rabbulaleminden gayrı değilsin
Senin özün Hakk'ın özü gibidir.

HARABİ

Institut kurde de Paris

İSLAMİYETİN YAYILIŞI VE ANADOLU

Halife Ömer 634 yılında Halife seçildikten sonra on yıl altı ay yedi gün Halifelik yaptı. Halifeliği sırasında o zamanın iki büyük devleti olan Bizans ve Sasani imparatorluğunun egemenlikleri altında bulunan Mısır, Filistin, Suriye, Irak ve İran'ı İslam devletine kattı. O'nun Halifeliği süresi içinde çeşitli ülkelere ait 1036 büyük kenti işgal ettiği rivayet edilir. Sanatsal yapılar ve dini tapınakların tümü tahrip edilip yıkıldı. Bunların yerine dört binden fazla cami yapıldı. (Bk. İslam Alimleri' Ans. Cilt 1 sy. 87) Görüldüğü gibi Doğu Anadolu Halkları, Irak bölgesinde yaşayan Kürt Aşiretleri ve İran beylikleri uzun savaşlardan ve direnmelerden sonra bu yeni dini kabul etmek zorunda kaldılar. O tarihlerde söz konusu bu kavimler Zerdüşt dinine bağlıydılar. Ve tüm çevre bu dine ait ateşgede tapınaklarıyla doluydu. Tarih açısından bu savaşların çok şiddetli geçtiği Arap ordularının çok acımasız davrandıkları anlatılır. Örneğin Kürdistan'ın Sehrizar (Süleymaniye) kentinde bulunan bir deri üzerine işlenmiş bir yazı da bu konuda şunlar dile getirilmiştir:

"Kutsal yerler yıkıldı. Kutsal ateşler söndü. Büyüklerin en büyüğü - Ahura Mazda- kendini gizledi. Arap zulmü Sehrizar'a kadar olan tüm köyleri harap etti. Kadınlar, kızlar esir alındı. Erkekler kendi kanlarını da boğuldular. Zerdüşt inancı yalnız bırakıldı. Hümmüz'ün hiç biri için bağışlaması olmayacak." (Bk. Dr. A.Medyalı Zerdüşt ve Öğretisi sy. 14).

İslamiyet öncesi Araplar çeşitli boylara bölünmüş ve aşiret yaşantısı içindeydiler. Ekonomik ve sosyal yönden yaşadıkları bu çağ içinde hiçbir varlık gösterememişlerdi. Ortaya çıkan bu yeni din arap halkına kendi kimliğini kazandırdı. Ardından aynı düşünce çevresinde birleşmelerine ve toparlanmalarına yol açtı. Aslında silahlı mücadele önce Arap aşiretleri arasında görüldü. Silahlı mücadelenin yollarına kavuşan bu yeni din halkı ekonomik çaresizliğin ve yetersizliğin yok edil-

mesi düşüncesinde bütünleştirdi. Silah zoruyla inandırılmış arap kökenli katmanlar belirli durgunluğu işsizliği ve ekonomik çaresizliği yenebilme gücüne kavuşturuldu. Ganimetçilik eski yüzyıllardan çıkıp gelen askeri bir yöntemdi. Ama İslamiyet bu kuruma büyük önem verdi. Ganimetçiliği İslamın yayılması için en büyük araç olarak kullandı.

İnanç savaşına katılanlar elde edilen ganimetlerden büyük paylar almaktaydılar. Bu sadece mal-melal, para-pul değildi. Müslümanlığı kabul etmeyenlerin karıları kızları da ganimet patrimuanında yer almaktaydı. İşte bu jenerik savaşları hızlandıran bir etken oldu. Araplar arasında karı ve cariyelerinin doğan çocuklarının adlarını bilemeyen askerler çoğaldı. Oysa Hz. Muhammed sağlığında ganimet kurumuna bu değin önem vermemişti. Tanrı'nın emirlerini duyurmak ve hak dininin kurallarına bağlanması onun için aranan koşuldu. Bu yüzden dinde hiçbir zorlama olmamasını da ısrarla çevresine duyurmuştu. Ama Halifeler döneminde durum değişti. Zenginleşme tutkusu galebe çaldı ve Muaviye döneminde bu tutku artık doruk noktasına ulaştı.

Türklerin İslamiyeti Kabul Etmeleri

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Güneydoğu Anadolu, Irak, İran gibi bölgeler 634 yılından sonra Halife Ömer zamanında İslamlaştığı halde Türkler'in Müslüman olmaları 287 yıl sonra ve 921 yılında mümkün oldu. Bu tarihte de Müslümanlığa talip olan Bulgar Türkleriydi. Büyük Selçuklu İmparatorluğunu kuracak olan Selçuk ise 930'lu yıllarda Müslümanlığı kabul etmiştir. Oğuz Türklerinin Müslüman olmaları ise çok daha sonradır.

Tarihte Türkler adlı kitabın yazarı Selçuk Üniversitesi eski Rektörü Prof. Dr. Erol Güngör "Türkler'in Müslümanlığa girmeleri uzun zaman içinde ve yavaş yavaş devam etmiştir" dernektedir. (Bk. a.g.e. sy. 64)

Yazar görüşlerini şöyle sürdürür:

İlk Türk Müslüman devleti itil Bulgarları'nın devletidir.

İtil Bulgarları'nın Hükümdarı Almış, Bağdat Abbasi Halifesi'nden din adamı ve askerlik teknolojisi bilen insanlar istemişti. Onuncu yüzyılın başlarında bir Müslüman heyeti gönderildi. O sırada Hazar Hanları Museviliği, Uygurlar Mani dinini, Doğu Avrupa'ya giden diğer Türkler ise Hıristiyanlığı kabul etmiş bulunuyorlardı. İtil (Volga) Bul-

gar devleti ilk Müslüman Türk Devleti olduktan sonra cuma hutbele-
rinde "Allahım Bulgar il-teberini (Hükümdar) doğru yola götür" deni-
yordu. Hükümdar'ın babası Müslümanlığı kabul etmediği için onun
yerine Abdullah adını kullandılar. Bunlar Müslüman olmayan komşu
Türk ülkelerine savaş açıyorlardı. Başkurt Türkleri o sırada Hıristiyan
olacakken Bulgarlar bunu engellemiştir.

Türklerin asıl Müslümanlığı kabul etmeye başladıkları dönem
onuncu yüz yıla rastlamaktadır.

Erol Güngör'e göre Türklerin çok gecikmiş olarak Müslüman ol-
malarının nedeni "Emevilerin İslamiyeti yaymaktan çok Arap saltana-
tına önem vermeleri ve bir istila ordusu gibi davranmış olmalarıdır."
(Bk. a.g.c. sy. 64)

Bizimde yazımızın başında vurguladığımız olayları kasetmekte-
dir-sy. Güngör..

Müslümanlığı kabul eden bu ilk Türk devleti olan Bulgarlar Kaf-
kasya'nın kuzeyinde yaşıyorlardı. Kurt Han'ın küçük oğlu bir bölüm
Bulgarlarla birlikte Balkanlar'a geçti ve orada bir Bulgar Devleti kur-
du. Şimdiki Bulgaristan topraklarında kurulan bu devletin toprakları
üzerinde Slav kitleleri yaşıyordu.

Bulgar Kralları Bizans hükümdarlarıyla iyi komşuluk ilişkisi yarat-
tılar. Ne var ki Bulgarlar Macaristan'a doğru genişlemeye çalışmaları
üzerine Bizans devleti korkuya kapıldı ve savaş çıktı. Ancak Bulgar-
lar, Bizans ordularını yendiler. 814 yılında İstanbul'a kadar geldiler.
Bu esnada Bulgar Kralı Kurum Han öldü. Hükümdar olan oğlu Omur-
tag ise Bizanslılar'la barış yaptı. Bulgarlar işgal ettikleri topraklardaki
İslavlar'ı devlet yönetimine aldılar ve onlarla evlendiler. Böylece
Türkler erimeye başladı. Boris Han Ortodoks Hıristiyanlığını kabul et-
tikten sonra Bulgar Türkleri iyice Slavlaştı ve Türk karakterlerini ta-
mamen yitirdiler. (Bu konuda geniş bilgi için Bak: Erol Güngör a. g.c.
sy 45-64)

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'de Selçuklu Tarih ve Medeniyeti
Enstitüsü Yayınları arasında basılan Büyük Selçuklu İmparatorluğu Ta-
rihi" adlı kitabının 1. cildinde Türkler'in Müslümanlığa girişiyle ilgili
önemli bilgiler vermektedir.

Aile ve çocuklarıyla deve ve koyunlarıyla Cend kenti çevresine ge-

len ve çadırların kuran Selçuk yaşadığı bu yeni çevrenin etkisinde kalmıştır. Bu bölgeye gelir gelmez Selçuk'un yaptığı ilk iş Müslüman olma. Köymen bu davranışı şöyle yorumluyor:

"Bunun manası büyüktür. Müslüman olan Selçuk, Oğuzlar devletiyle siyasi ilişkilerini kesmiş olmakla kalmıyor, hatta bir merhale ileri giderek Müslüman olmayan bütün Oğuz Türkleriyle her türlü münasebete son veriyor ve onlarla savaşmak, her Müslüman gibi onun için de farz oluyor. Selçuk'un Müslüman oluş tarzı da dikkate değer. Buldukları muhitin Müslüman olduğunu gören Selçuk ve maiyeti aralarında istişarelerde bulunurlar ve Müslüman olmaya karar verirler. Kararlarının dayandığı sebepler şunlardır: Onlar içinde yaşamak arzusunda buldukları memleket halkının dinine girmezler ve adetlerine uymazlarsa kimse onlara iltifat etmez ve tecrit edilmiş küçük bir kavim olarak kalırlar." (Bk. a.g.e. sy. 21)

Bu bilgiler ışığında Türklerin Müslümanlığa girişlerinin başlangıç tarihini artık kolaylıkla tesbit etmemiz mümkündür:

Abbasi Halifesi el Muktedir'in içinde ünlü Seyyah İbn Fadlan'ın da bulunduğu bir elçilik heyetini Bulgarlara gönderdiği tarih 921 yılıdır.

Selçuk'un Cend çevresine girişi ise 925-930 yıllarıdır.

İşte ancak bu yıllardan sonradır ki Prof. Erol Güngör'ün de vurguladığı gibi diğer Türk Boyları da yavaş yavaş Müslümanlığa girmişlerdir.

Aslında Türkler'e Müslümanlık önerisi sekizinci yüzyılda gelmiş olmasına karşın buradaki Türkler'in devlet halinde Müslüman olmaları iki yüzyıl gibi bir zaman geçtikten sonra Karahanlılar zamanında mümkün olabildi. Gayri resmi ihtidalar ise Abbasiler zamanında başladı. Emevi kumandanı ve valisi Kuteybe Semerkand ve Taşkent'i işgal ettiği zaman bu kentlerde camiler yaptırmıştı. Türkler bu şekilde İslam dini ile tanıştılar. İkinci Göktürk devleti kurulduğunda Emevi İslam ordularının ilerlemesi durduruldu. Kültürün Han buralara kadar gelerek İslam ordularına karış batı sınırlarını güvence altına aldı. Ancak 745 yılında İkinci Göktürk devleti de yıkıldı. Uygur ve Basmıl Türkleri onları ortadan kaldırdı. Arapların karşısında artık Türgiş Kağanı Sulu'dan başkası kalmadı. Sulu'da kendi kumandanlarından birisi tarafından öldürüldü. Türk ülkeleri bu esnada Doğu'da Çin ve Batı'da güçlenen Araplar arasında sıkışıp kaldılar. İşte o tarihlerde Ebu Müs-

lim Horasani Emevileri yenip Abbasileri iktidara getirdi. Çinliler Taşkente kadar geldiler ve taşkent Beyi Bağatur'u tutukladılar. Bağatur Tudun'un oğlu Abbasiler'den yardım istedi. Abasi Ordusu Talas kenti yakınında Çin ordusuyla karşılaştı. Çinliler sayıca çok üstündü. Çinliler bir ara Müslüman ordusunu çok güç duruma soktular. Savaşı bir tepeden izlemekte olan Karluk Beyi tehlikeyi önlemek için Türk Süvarilerini savaşa soktu. Yandan ve arkadan ok yağmuruna tutulan Çin ordusu kaçmaya başladı. Arkalarında mevzilenen Türkler'in kılıç ve mızraklarına hedef oldular. Bir gün gibi kısa bir süre içinde Araplarla Kuruluklar büyük Çin ordusunun tamamını yok ettiler. Talas Meydan savaşının kazanılmasından sonra Araplarla Türkler arasında dostluk ilişkileri arttı. Dokuzuncu yüzyıl ortalarında artık Abasi ordularında çok sayıda Türk'ün yer aldığını görmekteyiz.

Bulgar Türkleri'nden sonra devlet olarak Türkler'den Müslümanlığı kabul eden Karahanlılar oldu. İlk kez Karahanlı hükümdarlarından Bazır Han'ın oğlu Satuk Buğra Han onuncu yüzyılın ilk yarısında Müslümanlığı kabul etti. Ayrıca bu dinin devletin resmi dini olduğunu açıkladı. Satuk Buğra Han ile birlikte iki yüz bin çadır halkı İslam dinine girdi ki bu takriben bir milyon kişiye tekabül etmektedir. Orta Asya'da böyle en kudretli Türk Devleti bu yeni dine girmiş oluyordu. Hoca Ahmet Yesevi'de Karahanlılar devrinde yaşamıştır.

Prof. Dr. Erol Güngör Türkler'in kurdukları ve yöneticisi oldukları fakat tebasının Türkler'den oluşmadığı bazı Müslüman devletlerden de söz eder: Bunların başında Tolunoğulları devleti gelir.

Abbasi İmparatorluğu'nda Orta Asya'dan getirilen Türk çocukları asker olarak yetiştiriliyor, onlardan özel askeri birimler oluşturuluyordu. Abbasi Halifeleri Arap komutanlarının ve devlet adamlarının iktidarı kendi ellerinden almalarından korktukları için çoğunlukla Türklerden meydana gelen koruma birliklerini kullanmaktaydılar. Bu birliklerin halkla kaynaşıp bozulmamaları için o tarihteki Abbasi yönetimi onlara özgü Samarra adlı bir kent kurmuştu. Türkler kısa zamanda Abbasi Saray çevresine egemen oldular ve büyük komutanlıkları ve valilikleri ellerine geçirdiler. İşte bu Türklerden tolu Ahmet 868 yılında Mısır Genel Valiliği'ne atanmıştı. Mısır'dan Lübnan'a kadar olan bölgede kendisini hükümdar ilan etti. Abbasi Halifesi'ne bağlı olduğu-

nu söylüyordu ama tüm yetkileri elinde tutuyordu. Kurduğu devletin adı Tolunoğulları devleti idi. Bu devlet 868'den 905 yılına kadar iktidarda kaldı. Bu tarihte Abbasiler güçlenerek Mısır'ı işgal ettiler. İhşidoğulları Devletini de Ferganalı olan Türk kökenli Suriye Valis Tuğaç'ın oğlu İhşid kurmuştu. İhşid 933 yılında Abbasiler'in Mısır genel valisi olunca istiklalini ilan etmişti. Filistin ve Suriye'yi de kendi ülkesine kattı. İhşidoğulları'nın egemenlikleri 969 yılında Şi Fatımiler'in Mısır'ı ele geçirmeleriyle son bulmuştu. Sacoğulları Devleti, Abbasiler'in Azarbaycan ve Ermenistan bölgesi Valisi olan Divda'nın oğlu Afşin tarafından bu bölgede kurulmuştu. Otuz sekiz yıl süren bir egemenlikten sonra Abbasiler bu ülkeyi ortadan kaldırdılar.

Görüldüğü gibi Türkler'in İslamiyete girmeleri kitle olarak ve devlet olarak 10. yüzyıl içinde olmuştur.

Oysa Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleriyle, Irak, Suriye, Filistin ve İran'ın Müslüman oldukları dönem 634 yıllarında Halife olan Ömer zamanına raslamaktadır.

Prof. Erol Güngör'ün de belirttiği gibi Türkler'in İslam alemine katılmaları daha çok askeri planda olmuş ve on birinci yüzyıldan itibaren İslam Dünyası'nın bütün düşman kuvvetlere karşı korunmasında büyük rol yüklenmişlerdir.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikleri dönemlerde bu din içinde ortaya çıkan Mezhep, tarikatlar ve felsefe yapıları mevcuttu ve vurdu.

Özellikle Irak, Doğu Anadolu ve Horasan kaynaklı bu yaratmalar Ebu Müslim Horasani, Abdulkadir Geylani, Hallaç Mansur, Ebu'l Vefa Şeyh Abdi Bin Misafir ve Suhre verdi gibi düşünürlerin emeklerinin ürünleri olarak büyük kitlelerin beyeni ve bağlanmalarına yol açmıştı.

Türkler'in İslamiyete hizmetleri büyüktür. Bu hizmet devlet örgütü olarak düzenlenmiştir. İslam tarihi incelendiğinde görülmüştür ki Emeviler, / Abbasiler gibi Selçuklular, Osmanlılarda bu dini resmi bir devlet kurumu gibi ele almışlardır. Özellikle Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı işgalinden sonra Hilafet kurumunu bu saltanata alması diğer İslam ülkelerinin İstanbul'a bağlanmasına yol açmış ve devlet himayeli bir inanç sistemi eskiden olduğu gibi varlığını sürdürmüştür. İşte yönetimler mevcut inanç düzeyini korumaya büyük özen göstermişler ve

resmi din ideolojisine aykırı gelen yeni mezhep ve tarikat kıpırdanışlarına hoşgörölü davranmamışlardır. Emevilerin devlet anlayışı içinde Ehlibleyten gelen imamların büyük çoğunluğu zehirlenerek öldürölümüş. Abbasiler zamanında da Ebu Müslim'den başlanarak, Mukanna, İshak, Hallac-ı Mansur Eyubiler zamanında Ünlü düşünür Suhreverdi, Selçuklular döneminde Baba İshak, Baba İlyas Osmanlılar'ın zamanında da Pir Sultan Abdal, Seyit Nesimi, Şeyh Bedrettin idam edilmişlerdir.

İsimleri günümüze ulaşmamış pek çok düşün adamının da bu kırma uğramış olduklarını belirtmekle yetiniyoruz . Ne acı değil mi?

Burada önemli bir nokta üzerinde daha durmak isteriz. Pek çok yazar İslamiyetin felsefi bir yapıya kavuşmasında Oğuz Türkleri'nin büyük rolü olduğunu savlarlar. Özellikle sekiz ve dokuzuncu yüz yıllarda ortaya çıkan Alevi inançların, batınilığın, uluhuyetçiliğin, huruficiliğin kuramcısı olarak Oğuz Türkleri'ni öne koyarlar. Oysa bu yanlıştır. Prof. Dr. Köymen'in de vurguladığı gibi Selçuk'un İslamiyeti kabul ettiği tarih olan 930 yıllarında Oğuz Türkleri Müslüman Türklere karşı inanç savaşları yapmaktaydılar. Dolayısıyla onların Müslümanlığı kabul etmeleri İslamiyetin intişarından 350 yıl katar sonra mümkün olabilmıştır. Bu büyük zaman aralığında ise İslam felsefesindeki inanç yelpazeleri zaten yaratılmış bulunuyordu. Oğuz Türkleri işte kendilerinden önce var olan düşün birikimlerini benimsemişler ve onları gittikleri yörelere taşımışlardır.

Sonuç:

İslamdaki heteredoks girişimleri ulusçu ve devletçi göstermek hatalıdır ve yanlıştır. Devletler daima mevcut statükoyu büyük bir titizlikle korumaya çalışmışlardır. Hatta bu konudaki titizlik o boyutlara ulaşmıştır ki sonucunda ortaya fanatizm ve bağınazlık bile çıkmıştır. Ama bir gerçekte odur ki din faktörü bu devletler için ulusal birliği korumada, yayılmacılıkta ve siyasal iktidarın sürecenliğinde en büyük faktörü oluşturdu.

Institutul Cultural de Paris

HACI BEKTAŞ VELİ

Büyük İslam Velisi Hacı Bektaş Veli'nin hayat öyküsü ve doğum, ölüm tarihleri tartışmalıdır. Döneminde Babailer isyanının yaşanması, Moğol akınlarının Horasana doğru başlaması ve Anadolu sınırlarını aşarak Orta Anadolu'ya doğru inmeye başlaması gibi nedenler özellikle belli bir inanca bağlanmış gönül erlerinin saklanmasına neden olmuştur. Hacı Bektaş Veli'nin kırsal kesimlerde yaşamını sürdürmesi de yazı dilinin çok az kullanıldığı bu yörelerde, tutarlı bir iz bırakmasını engellemiştir.

Hacı Bektaş'ın Tarikatteki soykütüğüne göre kökeninin İmam Ali'den inip geldiği ileri sürülür. Bektaşî cemaati bu soykütüğünü benimsemiştir. Böylece Hacı Bektaş Veli İmam Ali ile bütünlleştirilmek ve sevgi ihalesinin boyutları bir akrabalığa kadar vardırılmaktadır:

İmam Ali

Salman-ı Farisi

İmam Cafer- Sadık

Şeyh Bayezid-i Bistami (bestami)

Şeyh Ebu'l -Hasunül Herkani

Şeyh Ebu Ali'yül Karmidi

Şeyh Hoca Yusuf Hemedani

Şeyh Hoca Ahmed Yesevi

Şeyh Lokman Horasani

Pir Seyid Mehmet Hacı Bektaş Veli Horasani

Soy zincirleri versiyonları çok değişiktir:

Ahmet Rıf'at Efendi Mirat-il Makaasid kitabında şöyle bir zincirden söz eder:

Hacı Bektaş Veli

Babası Seyid İbrahim-üs-Salis

Babası Seyid Musa Sani

Babası Seyid İshak
Babası seyid Mehmet Salis
Babası Seyid İbrahim-üs-Sani
Babası Seyid Hüseyin
Babası Seyid Mehdi
Babası Seyid Mehmet Sani
Babası Seyid Hasan
Babası Seyid İbrahim-el-Mükerrem-ül Mücap
Babası Seyid Mehmet
Babası İmam Musa Kâzım

Hacı Bektaş Veli'nin soy zinciri kendisinde biter. Çünkü bu soy zincirini düzenleyenler kendisinden sonra evladı olmadığını öne sürerler. Çeşitli kitaplarda ortaya atılan soy zincirlerinden eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Genelde tam bir tutarlılık görülmez. İslam Velilerini İmam Ali'ye bağlama eylemi ve alışkanlığı Ebu Müslim Horasani, Ebu'l Vefa ve diğer İslam Velileri içinde uygulanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu İslam Velilerine bağlanan yandaşların aşırı tutku ve sevgilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Bir rivayete göre Hacı Bektaş Veli Horasan'ın Nişabur kentinde dünyaya geldi. Babası, İbrahim Anası ise Hatem ya da Mateme'dir. Genelde kaynaklar doğumunu 1209/1210 ve ölümünü de 1270 olarak gösterirler.

Bu tarihlerin dışında ve farklı doğum ve ölüm tarihleri verenler arasında pek çok tarihçi ile karşılaşmaktayız. Bunları tek tek ele alıp tartışmanın bir anlamı ve yararı yoktur.

Çünkü Hacı Bektaş Veli'nin Mevlana ile çağdaş olduğu kesindir. Ariflerin Menkıbeleri Yazarı Ahmet Eflaki bu gerçeği eserinde vurgulamıştır. Tek başına bu olgu bile yukarıda verilen tarihlerin beş aşağı beş yukarı doğru olduğunu kanıtlar(1)

Nişabur kenti Hacı Bektaş döneminde tamamen Sünni inanca bağlı Müslüman toplulukların elindeydi. Bu nedenle şayet Hacı Bektaş Veli Nişabur doğumlu ise onun Aleviliği bu kentte benimsenmiş olması mümkün değildir. Kimi yazarlar Hacı Bektaş Veli'nin eğitimini Ahmet Yesevi'nin Halifesi Lokman Perende'den aldığını söylerler. Kimileri de Lokman Perende'nin Ahmet Yesevi'nin değil Baba İlyas'a mensup

bir Derviş olduğunu öne sürmektedirler. Bu yazarların başında Hilmi Ziya Ülken gelmektedir. Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsamet'in de bu görüştedir. Aslında Lokman Perende hakkında da yeterli bilgilere sahip değiliz. İş menakıpnamelere kalsa sorun yoktur. Ancak bu menakıpnamelerin pek zaman ve mekan mefhumuna riayet etmedikleri, tahinle pekmezi çok kolay birbirine karıştırdıkları görülür. Bunlar duygu pınarlarına benzerler ve susuzluğu gidermezler.

Ancak yukarıdaki yorumları ele alırsak önemli bir noktayı daha aklımızda tutmamız gerekecektir. Hacı Bektaş Veli Mevlana ile olduğu gibi Baba İlyas ile de çağdaştır. Gerçi ortada elle tutulur bir kayıt yoksa da Hacı Bektaş'ın kendi yöresine yakın bir bölgede yaşamış olan Baba İlyas ile hiçbir aracı kullanmadan ve doğrudan ilişki kurmuş olması yabana atılır bir düşünce değildir. Bize göre işte böylesi elle tutulur varsayımlar ne yazık ki menakıpnamelerin anlatıları yüzünden küllenmiştir. özellikle Vilayetnamede Nejat Birdoğan'ın da belirttiği gibi "söylencelerden oluşmuştur. Folklorun bütün özelliklerini taşır. Bin bir türlü doğa üstü olaylarla bezenir ve büyür. Destani bir yapıya kavuşur" Vilayetname bölümünde bu konu üzerinde duracağız.

Hacı Bektaş'ın Horasan'dan geldiğine dair bilgi ile Aşıkpaşazade'nin Tevurih-i Al-i Osman adlı eserinde karşılaşmaktayız: "Hacı Bektaş kim Horasan'dan kalktı. Bir kardeşi daha vardır. Mentеш derlerdi. Kalktılar geldiler. Kırşehir'e vardılar. Ve andan Kayseriye geldiler. Kayseri'den kardeşi Mentеш yine Sivas'a vardı. Anda eceli mukaddermiş, anı şehid ettiler. Hacı Bektaş Kayseri'de Karayolla (Karahöyük'e) geldi. Şimdi mezarı andadır." (a.g.e.s. 204).

Bu eser 1332 tarihinde yani Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden 62 yıl sonra yazılmış olmasına göre görgüye değil söylentiye dayalı olarak yazılmıştır. Sağlıklı bir bilgiyi içermemektedir. Ama tüm araştırmacılar yeterli yazılı kanıt bulamadıklarından bir hayal ürünü olan Vilayetname ile Aşıkpaşazade'nin bu anlatılanlarına dört elle sarılmak zorunda kalmışlardır. Hacı Bektaş Veli hakkında yeterli bilgilerin olmayışını bazı yazarlar dergahların kapatılması ve Bektaşilcrin bir bölümünün öldürülmesi ve mevcut yazılı belgelerin yok edilmesine bağlarlar. Bu doğru değildir. Çünkü Hacı Bektaş Veli'den günümüze Selçuklular döneminde olsun, Osmanlılar döneminde olsun yazılmış olan ta-

rihi eserler ortadadır. İşte bu eserlerde de yeterli bir bilgi ile karşılaşmıyoruz. Bunun nedeni biliniyor. Babailer başkaldırmasında "Baba Resül" düşüncesi ve "Uluhiyetçilik" görüşü İslamiyete aykırı bir davranış olarak yorumlanmıştı. Koyu Sünniliğin hükümlerinde olduğu ve devlet yönetimince korunduğu bu çağlarda yenilgiyle sonuçlanan bu tarihi başkaldırmadan sonra canlarını kurtaranlar uzun süre saklanmak ve kimliklerini gizlemek zorunda kaldılar. Babailer isyanının 1240 yılında başlayıp bitmesine karşılık Hacı Bektaş Veli'nin o tarihler de Anadolu'da yaşamasına rağmen bu olaydan 12 yıl sonra ortaya çıkması bu savımızı haklı çıkarır. Hacı Bektaş Veli ortaya çıkmıştır. Ama yine de çalışmalarını büyük bir gizlilik içinde yürütmüştür. O'nun yarın-lara kalmak, tanınmak gibi şöhrete yönelik bir tavrı da olmadı. Aleviliğin ve onu doğuran birselliliğin Tanrı'yla bütünleşmek, onun zerrisi olmak felsefesine yönelik bir tutumun önderi olan kişinin dünyevi istemle-lerle uğraşmaya zamanı da olmadı. Siyasal dinsel baskıların yanı sıra bağlı olduğu, yaymak istediği inancın gereği bir gizliliğin kozasını ör-mesi Hacı Bektaş Veli'yi hem isimli hem de isimsiz bir inanç kahra-manı haline getirmiştir. Elbetteki böylesi bir tavır sergileyerek kitleleri peşinden götürmek ve yüzlerce yıla ölümünden sonra bile hükmedebil-mek her babayiğitin işi ve harcı değildir. Bu ne denli bir etkenliktir ki bu büyük ve kutsal beceriki. Toplam iki büyük imparatorluk ve bir Cumhuriyet devletinin yaşamı boyunca başta Hacı Bektaş Veli'ye, yi-ne kimlikleri yeterince bilinmeyen Yunus, Emre ve Nasreddin Hoca'ya nasip olmuştur.

Elbetteki bizim bu tanımımız, kimlikleri bilinerek büyük hizmet ver-miş ve toplulukların büyük saygınlığına mazhar olmuş diğer düşünür-leri küçümsememiz anlamına gelmez.

Hacı Bektaş Veli'nin büyüklüğü onun düşüncelerini haklı ve doğru bir platformdan yaymasıyla orantılıdır.

O Aleviliği Ebu Müslim Horasani, Ebu'l Vefa Baba İlyas ve Baba İshak'tan devralarak olaya sahip çıkmış bu inanç felsefesini kendine özgü bilgi ve yeteneğiyle örgütlemiş, yaymış ve günümüze dek ulaştırabilmiştir. Aleviliğin onun katkılarında nsonra -ikiz isim olarak- Bek-taşilik olarak anılması da onu sevenlerin, ona bağlananların bir şükran ifadesidir. Hacı Bektaş Veli'nin bugün Bektaşilik olarak adlandırılan

Aleviliğe isim babalığı yaptığını hiç sanmıyoruz. Hacı Bektaş Veli'nin böyle bir niyeti de olmadı. Ancak ona bağlananlar, onu sevenler kendilerine "Bektaşî'yiz" dediler. Kendi kimliğini ve kişiliğini bile öne sürmeyen bir düşünürün bir akıma kendi adını koyması eşyanın tabiatına aykırıdır.

Ama bir gerçek vardır o da şudur: Bektaşilikle, bektaşilik yoluyla Alevilik daha özgür, çağdaş ve ilerici bir kimliğe kavuşmuştur. Bu da doğaldır. Çünkü aradan geçen yüz yıllardan sonra toplumun gereksinimleri kendisine yeni odak noktaları aramaktaydı. Yeni oluşumlara göre, yeni uyarlamalar gerekiyordu. İşte Bektaşilik bu özlemi doyuma ulaştırmıştır.

Bu yorumun Büyük Ustası da Hacı Bektaş Veli Olmuştur.

Hacı Bektaş ve Kimliği

Hacı Bektaş Veli'nin kişisel hayatı kesin çizgileriyle bilinmiyor. Üstelik evlenip evlenmediği bile tartışmalıdır. Bu konu dahi Bektaşîler arasında iki ayrı kolun doğmasına neden oldu.

Birisi Celebiler kolu. Diğeri ise Babagan koludur.

Babalar Pir'in "Mücerret" yaşadığını dünya evine girmediğini savlarlar. Seyid Ali Sultan'ın yani Timurtaş'ın kadıncık anadan Hacı Bektaş Veli'nin burun kanıyla doğduğunu ve manevi evladı olduğunu öne sürerler. Onlara göre "Evlat" bel evladı değil, yol evladıdır.

Çelebiyan kolu ise Hazreti Pir evliydi, İdris Hocanın kızı Fatma Nuriye yahut "Kadıncık ana" nikahlı karısıydı derler.

Mücerretliğe inananlar Hacı Bektaş Veli'ye uyarak evlenmekten uzak kalmışlardır.

Târik-i dünya olurlardı. Bunların kulakları küpelidir. Küpeye teslim halkası denir. Mücerret kalacak olan Devrişin kulağı Balım Sultan'ın türbesi eşiğinde delinirdi.

Bektaşiliğin İstanbul ve Arnavutlukta uygulaması babağan kolu-na bağlıydı. Bu kola "Nazenin" tarikatı adı da verilmiştir. Balım Sultan Bektaşiliğin ikinci dönemini yaratmış ve bu inanca yeni erkanlar katmıştır. Bu konuyu ilerde tekrar inceleyeceğiz.

Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık Ana ile evli olması mümkün değildir. Çünkü bu Hanım İdris Hoca adındaki kişiyle evliydi. Her ikisi Ha-

cı Bektaş Veli'ye mürit olmuşlar ve Pir Kadıncık Ana'yı manevi evlat edinmiştir. Biz Kadıncık Ana üzerinde durmamızın nedeni Hacı Bektaş Veli ile ilgili eser yazarların hemen hepsi bu konuya o değildenden dokunup geçmişlerdir. Temelde Babegan ve Çelebiler gibi iki kolun ortaya çıkmasına neden olan ve Bektaşiliğe daha sonraki tarihlerde yeni erkanlar eklenmesine dolaylı da olsa neden olan bir kişinin kimliği üzerinde durmak gerekir. Kadıncık Ana üzerinde durmamızın bir diğer nedeni de Bektaşilikteki kadın erkek eşitliği kadına gösterilen büyük saygının bu isim çevresinde odaklaşması ile de ilgilidir.

Mikail Bayram'ın yaptığı araştırmaya göre Fatma Bacı, Evhadü'd-din'in Kayseri'de bakırcılar çarşısında aldığı cariye'den doğdu. Bu var sayım doğru ise o zaman Fatma Bacı'nın annesinin bir esir ya da köle olduğu çarşıda satın alınmasıyla kesinlik kazanır. Daha sonra Ahi Evran ile evlenmiştir. Ancak Nureddin Caca Ahi Evran'ı öldürttükten sonra Fatma Bacı Suluca Karaöyük'e göçmüştür. "Bu göçüşte olasıdır ki kocasının ve babasının yakın dostu Hacı Bektaş'a sığınma isteğide" (2) rol oynamıştır. Çünkü Mikail Bayram'a göre Hacı Bektaş Kayseri'de Şeyh Evdadü'd-din'in hizmetinde bulunmuştu. Dolayısıyla İdris Fatma Bacı'nın ikinci kocasıydı.

Eski kaynaklar arasında Kadın Ana ile ilgili bilgi veren bir eser de Aşıkpaşazade'nin Tevuarıhi-ül-i Osman'ıdır.

Sorulu yanıtli bir düzeyde kaleme alınmış olan bu yapıttaki bölüm şudur:

"Sual: Bu Hacı Bektaş Hazretlerinin bunca müridi ve muhibbi vardır. Bunların bi'atları ve silsileleri nereden olur?"

Cevap: Hacı Bektaş, Hatun Anaya ısmarladı nesi var ise. Kendi bir meczup, budala aziz idi. Şeyhlikten ve müridlikten fariğ idi. Abdal Musa derler idi, bir derviş var idi. Hatun ananın muhibbi idi. Ol zamanda şeyhlik ve müridlik zahir değil idi. Silsileden dahi fariğler idi. Hatun ana ol azizin üzerine mezar etti. Geldi, bu Abdal Musa, bunun üzerinde bir nice gün sakin oldu. Orhan devri geldi. Gazalar etti." (a.g.e. s. 237-238)

Bu açıklamadan Hacı Bektaş Veli ile Kadıncık Ana arasındaki ilginin önemini anlamaktayız. Bu ilgi Hacı Bektaş sağken ve ölümünden sonra da sürüp gitmiştir. Pir'in düşünce ve fikir zenginliğini gelecek

kuşaklara aktarmada ve bunları yaşatmada Kadıncık Ana'nın etkinliği apaçık görülmektedir. Ahi Evran'ın da o dönemlerdeki önemi göz önüne alınırsa birisi ilk kocası diğeri manevi babası olan iki etkin kişiyi yönlendirecek koruyacak bir kadındır Fatma Bacı. Yani hatırı sayılır, güçlü, bilgili, bir kadındır kısacası.

Fatma Bacı'nın çok zeki, deneyimli ve kültürlü bir o kadar da renkli kişiliği var. Kayseri'deki Bakırcılar Çarşısı'ndan alınan bu cariyenin bir esir veya köle olma özelliği de önem taşıyor. Çünkü ekonomik düzensizliklerin at koşturduğu, zulmun nefes kestiği, bağınaz ve gerici tutucu inançların pala salladığı, Moğol cellatlarının ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönemde böyle bir kadının halktan yana ve halk için tavır koyan düşün adamlarıyla işbirliği yapması onları yönlendirmesinden daha doğal bir şey olamaz. Üstün zeka ve ferasetiyle girişimciliğiyle böylesi bir başkaldırmanın koşullarını oluşturacak bir kişiliği olduğu anlaşılıyor.

Onun bu kişiliğinin Hacı Bektaş'ın büyüklüğüyle orantılı olarak ve onunla birlikte nasıl efsaneleştirildiğini Vilayetname adlı eserde görmekteyiz.

kuşaklara aktarmada ve bunları yaşatmada Kadıncık Ana'nın etkinliği apaçık görülmektedir. Ahi Evran'ın da o dönemlerdeki önemi göz önüne alınırsa birisi ilk kocası diğeri manevi babası olan iki etkin kişiyi yönlendirecek koruyacak bir kadındır Fatma Bacı. Yani hatırı sayılır, güçlü, bilgili, bir kadındır kısacası.

Fatma Bacı'nın çok zeki, deneyimli ve kültürlü bir o kadar da renkli kişiliği var. Kayseri'deki Bakırcılar Çarşısı'ndan alınan bu cariyenin bir esir veya köle olma özelliği de önem taşıyor. Çünkü ekonomik düzensizliklerin at koşturduğu, zulmun nefes kestiği, bağınaz ve gerici tutucu inançların pala salladığı, Moğol cellatlarının ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönemde böyle bir kadının halktan yana ve halk için tavır koyan düşün adamlarıyla işbirliği yapması onları yönlendirmesinden daha doğal bir şey olamaz. Üstün zeka ve ferasetiyle girişimciliğiyle böylesi bir başkaldırmanın koşullarını oluşturacak bir kişiliği olduğu anlaşılıyor.

Onun bu kişiliğinin Hacı Bektaş'ın büyüklüğüyle orantılı olarak ve onunla birlikte nasıl efsaneleştirildiğini Vilayetname adlı eserde görmekteyiz.

KADINCİK ANA VE HACI BEKTAŞ VELİ

Bilinen gerçek adı Fatma Bacı'dır. Sonradan Kutlu Melek ve Kadıncık Ana olarak anıldı. Sürekli erenler meclisinde bulundu. Vilayetname de Kadıncık Ana'ya pek çok konu içinde yer verilmiştir. Bizim için önemli bir husus şudur: Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli ile çağdaş olmayan pek çok kişi efsane yapısı içinde Pir'le bir ve beraber gösterilmiştir. Ama gerçekten beraber olan işte bu Kadıncık Ana'dır. Onun için Hacı Bektaş'ın yoldaşlarını incelerken ilk sırayı Kadıncık Ana'ya verdik. Bu davranışımızın bir ikinci nedeni de Alevilik'te ve Bektaşilik'te kadına verilen önem ve eşitliktir. Zaten bu eser de portresi çizilen Kadıncık Ana müşfik, merhametli, zeki, ferasetli, yardımsever, çözümcü, beceri sahibi, yetenekli bir kadının özelliklerini sergiler.

Yalnız Vilayetname'de Kadıncık ana ile ilgili olaylar nakledilirken öncelik ve sonralık faktörlerine özen gösterilmez. Çünkü aslında o, Hacı Bektaş'ın ululuğu anlatıldığında olaylara bir figüran gibi bulaştırılır. Gerekli olduğu zaman sahnededir. Rolünü icra ettikten sonra Vilayetname yazarı onu sahneden çeker alır.

Biz Kadıncık Ana'yı Vilayetname'de söz ediliş sırasına göre ele alacağız.

Ondan ilk (Hacı Bektaş ve Tapduk Emre) bölümünde söz edilir:

"Rum erenleri Hacı Bektaş Veli'ye gidecekleri vakit emre'ye haydi dediler, sen de bizimle gel. Emre çok kuvvetli bir erdi. Dost divanında bütün erenlere nasip üleştirirken Hacı Bektaş adlı bir er görmedik dedi. Hacı Bektaş'a gitmedi. Hacı Bektaş'a Emre'nin sözünü haber verdiler. Hünkâr, Sulucakaraöyükte, Kadıncık Ana'nın evine yerleşince her taraftan muhip, mürit gelip ıhtırılmaya başlandı. Hünkâr, Saru İsmail'i gönderip Emre'yi çağırtdı. Emre, yanına gelince Hacı Bektaş, siz dedi, dost divanında erenlere nasip üleştiren Hacı Bektaş adlı bir kimse görmedik demişsiniz. O nasip üleştiren elinin nişanesi vardır. Onu da bilir

misiniz? Emre, o divanda bir yeşil perde vardı dedi, onun ardından bir el çıktı, bize nasip üleştirdi. O elin avucun da lâtif, yeşil bir ben vardı. Şimdi bile görsem tanırım. Hacı Bektaş elini açtı. Emre Hacı Bektaş'ın avucunda, o güzelim yeşil beni görür görmez üç kere "Tapduk Hünkârım" dedi. Bundan sonra adı Tapduk Emre kaldı. Emre, başındaki tacı çıkarıp Hünkâra teslim etti. Hünkâr, tacını tekbirleyip giydirdi. O da izin alıp makamına döndü." (Bk. Vilayetname. A.Gölpınarlı sy.21)

Hacı Bektaş ile Tapduk Emre ilk kez böyle Kadıncık Ana'nın evinde karşılaşmış olmaktadırlar.

Kadıncık Ana hakkında daha geniş bilgi Vilayetname'nin 8. bölümünde verilir:

"Cepni boyunun ulularından Yunus Mukrî bilgin, hafız, olgun bir insandı. Cepni boyundan ayrılp Karaöyük'ün yakınında Mikail adlı bir yere gelip yerleşmişti. Bu zat, bir süre sonra oradan da ayrılmış, yukarı tarafta Kayı denen yere gelmişti. Kayı ile Karaöyük'ün arası iki mil kadardı.

Karaöyük'ü, Sultan Aliyüddin'in Yunt bendesi mamur etmişti. Çepni boyunun ulularından Geyherveş de üç komşusuyla bu Yunt-bende'yi Suluca Karaöyük'e getirmişti. Yunt-bende, orda öldü, oranın mezarlığına gömüldü. O vakit, o civarda bilgin olarak yalnız Yunus Mukrî vardı. Hatta Geyherveş'in yakınlarından biri ölmüştü. Yunus Mukrî de tesadüf bu ya evinde yoktu, bir iş için bir yere gitmişti. Ölü-yü üç gün gömmediler. Nihayet Yunus Mukrî geldi de ölü gömüldü. Geyherveş, bunun üzerine Yunus Mukrî'ye yalvardı, biz, siz olmadan bir iş yapamıyoruz, lütfet de burda bizimle otur dedi. Yunus Mukrî, Geyherveş'in bu sözleri üzerine Mohşa'ya gitti, Sultan Aladdin'e kendisini tanıttı, Suluca Karaöyük'ü yurt olarak vermesini istedi. Sultan Aladdin orasını Yunus Mukrî'ye yurt olarak verdi. Yunus Mukrî beratını alıp köye geldi, yerleşti, bir süre sonra öldü."

"Yunus Mukrî'nin, İbrahim, Süleyman, Saru ve İdris adında dört oğlu kaldı. İdris, babası gibi bilgin ve üstün bir kişiydi. Saru'da okumuştur, fakat ikisi, okuma yazma bilmezdi. İdris'in ahiret hatunlarından bir karısı vardı. Adına Kutlu Melek derlerdi. Aynı zamanda kendisini sayıp ağırlarlar, Kadıncık diye hitap ederlerdi. Yunus Mukrî'nin

ölümünden sonra oğulları evleriyle barklarıyla Kayı'dan göçüp Sulucakaraöyük'e geldiler. Bir gece kadıncık, belinleyip uykusundan uyandı. İdris sebebini sorunca Kadıncık, acaip bir rüya gördüm, dedi. Kadıncık anlatmaya başladı:

-ondört gecelik dolunay, eteğimden koynuma girdi. Yakamdan çıkmak istedi yakamı tuttum. Yenimden çıkmak istedi, yenimi tuttum. Bu sefer eteğimden çıkmak istedi, oturdum, yere kapandım, derken belinleyip uyandım."

Kocası İdris Kadıncık dedi. Güneş Peygamberdir. Ay eren. Senden bir çocuk dünyaya gelecek, erenlerden olacak. O vakte kadar da Kadıncık'ın çocuğu olmamıştı. Bu rüya üzerinden bir hayli zaman geçti. Birgün Kadıncık bazı kadınlarla beraber çamaşır yıkamaya, kaynak başına gitmişti. İlerden Hacı Bektaş, belirip çıka geldi. Başında kızıl tac, elinde Arabistan Kerrakesi vardı. Çamaşır yıkayan kadınlara, bacılar dedi, karnımız aç. Tanrı rızası için yiyecek bir şeyiniz varsa verseniz. Kadınlar derviş dediler, burda yemek ne gezer ki sana verelim. Kadıncık, hemen kalkıp koştu, evine vardı, bir parça ekmeğin içine yağ koydu, getirip Hünkâr'a verdi. Hacı Bektaş, artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin dedi. Ordan kalkıp doğruca Sulucakaraöyük mescidine vardı. Mescide girip oturdu. O vakitten bu ana değin o mescidin damını, duvarını yenilemediler öylece durur."

Vilayetname'de bundan sonra Hacı Bektaş'a ait bir keramet ele alınır. Kadıncık'ın bunca kadın arasında Hacı Bektaş'ın isteğini yerine getirmesi ve şimdi karşılayacağı keramet olayı aralarındaki manevi bağı kuvvetlendirecektir:

"Akşam oldu, köylüler, mescide gelip namaz kıldılar, dağıldılar. Yatsı vakti gene geldiler, namazlarını kılıp evlerine gittiler. Hiçbir Tanrı kulu Hünkâr'a kimsin necisin demedi.

Kadıncık çamaşır yıkamaya gidince İdris'in anası, gelin çamaşıra gitti dedi, bari yemeği ben pişireyim. Yemeği ocağa koydu, yağ almak için yağ küpünü açtı. Bir de ne görsün? Küp ağzına kadar yağla doldu. Kadıncık, çamaşırı yıkayıp eve gelince kayınvalidesi "gelin dedi yağı nereden aldın da küpe doldurdun? Kadıncık ben yağ filan almadım, yalnız çamaşır yıkarken bir Derviş gelmişti. Yemek istemişti. Koşup eve geldim. biraz ekmele yağ aldım, götürdüm, olsa olsa onun

duası bereketiyle küp dolmuştur dedi. İdris gelince, hali anlattılar. O, bu derviş mesciddeki derviş olsa gerek, ne yazık ki biz onu gördüğümüz halde hizmet edemedik, dedi. Yatıp uyudular. Gece yarasında İdris, belinleyip uyandı. Kalkıp elbisesini giyip abdest aldı. Sabaha kadar ibadet etti. Sabahleyin mescide gelince gördü ki pencerelerden aydınlık çarpıyor. Mescidde çerag yakmamıştık. Bu ışıktadır diye şaşırıldı. Gidince mihrabın sol köşesinde bir aziz gördü. İbadet ederken mübarek ağzından nur çıkamada, başının üstünde nurdan bir kandil yanmada.

İdris bunu görünce koşup eve geldi. Kadıncık da abdest alıyordu. İdris, Kadıncık dedi o gördüğün düş, zuhur etti, o er mescide gelen dervişten başkası değil. Sonra gördüğünü anlattı. Kadıncık şükür secdesine kapandı. İkisi de kalkıp mescide geldiler. Kadıncık, Sen erkeksin dedi önce sen gir. İdris olmaz dedi önce sen gir, çünkü düşünde önce sen gördün. Kadıncık besmele çekip girdi. Ardınca da İdris girdi. Hacı Bektaş Tahiyatta oturmuştu. Huzuruna varıp elini dizini öptüler. Geri çekilip durdular. Hünkâr niye geldiniz, bu vakitte ne istiyorsunuz dedi. Sultanım dediler, sizi kulunuzun evine davete geldik, umarız ki kabul eder, ayağımızı basar, bize şeref verirsiniz. Himmet edersiniz.

Hünkâr şimdilik burada itikafe niyetlendik. Bir yere gidemeyiz, dedi. Çok ısrar ettiler razı olmadı. Kadıncık dönüp eve geldi. Bir sofraya hazırda ne varsa koyup Hünkâr'a götürdü. Bari lütfedip yiyin de bize hayır dua edin, dedi.

Hacı Bektaş yemek de yemedi. Orada bir erbain çıkardıktan sonra Arafat Dağı'ndaki çilehaneye geldi. Karanlık bir mağara olduğunu gördü. Önündeki bir yeri mübarek parmağıyla dürttü. Güzelim bir su çıktı oradan. Şimdi o suya Zemzem suyu derler. Hünkâr'ı ziyarete gelenler kutluluk için o suyla yıkanılır. Hünkâr, orada da bir erbain çıkardıktan sonra gider de mahrum kalırız. Yarın ikimizde gidip beraberce niyaz edelim. Eline ayağıma düşüp yalvaralım, umarızki himmet eder de mübarek ayağını evimize basar. Ertesi gün ikisi de Arafat Dağı'na çıktılar. Çilehaneye geldiler. Hacı Bektaş'ın elini öptüler. Ayağına yüzler sürdüler. Lütfet erenler Şahı dediler. Mübarek ayağın kullanımının evine basın. Erenlerin işi, murad vermektir. Kerem etmektir. Hünkâr, bizim dedi yükümüz ağırdır. Zahmet çekersiniz, sevicileri-

miz, aşıklarımız, muhiplerimiz pek çoktur. Ziyarete gelirler size zahmet olur. İdris'le Kadıncık Tanrı izin verirse dediler, koyundan, sığırdan, maldan, rızıktan, nemiz varsa hepsini aşkına harcederiz. Bir şeyimiz kalmazsa Dervişlik zenbilini bize verirsiniz. Müslümanların ihsanlarını toplarsınız, getirir, muhiplere, sevicilere harcarız. Hacı Bektaş bu sözleri duyunca kalktı. Paşmaklarını giydi. İdris önde, ardında Hacı Bektaş en arkada Kadıncık yürüyüp doğruca eve geldiler. Tenha bir yeri halvet yurdu seçtiler. Erenlerin bir çilehaneleri de Kadıncık'ın evine yakındır. Hünkâr, bazı kereler Kadıncık'ın evinde ibaret ederdi, bazı kere o çilehanede.

Hünkâr, birgün Kadıncık'ın evinde namaz kılarken duvar eğildi. Yıkılacak hale geldi. Kadıncık, Erenler şahı dedi duvar eğildi gibi oradan uzaklaşınız. Hacı Bektaş mübarek eliyle duvara dur diye seslendi. Duvar durdu. Kadıncık, Erenler Şahı dedi bu duvar, bu haliyle durur mu? Hünkâr, kıyamete kadar durur. Yıkılmaz, dedi. Gerçekten de bu zamana kadar öbür duvarların hepsi yıkıldı. O duvar hâlâ durur. Yıkılmaz, yıkılacağı da yoktur." 'Bk. Abdülbaki Gölpınarlı Vilayetname sy. 27 ve 28)

Vilayetnamede anlatılış dizini içinde Kadıncık'la ilgili üçüncü raslantı diğer bir keramet olayıyla ilgilidir:

"Sulucakaraöyük'ün yanında, otlu, sulu, sazlı, çamurlu bir alan vardı. Hünkâr, birgün, köyün üstyanına çıkmıştı. Kadıncık'ın bir halayığı da o otlu sulu alanda buzağı gütmeydi. Halayık, bir iş için eve gidecekti. Hacı Bektaş'a Derviş dedi eve gitmem gerek, lütfet de şu buzağıcıkları gözle emişmesinler. Hünkâr peki dedi. Emişmesinler.

Halayık eve gidip bir süre sonra geldi. Baktı ki buzağılar, ineklerle beraber yayılmakta. Emiştiler sanıp Derviş dedi, hani emişmesinler diye bunları gözleyecektin? Hünkâr emişmediler, dedi. Hünkâr'ın bu sözü üzerine Halayık dikkat etti, gördü ki ineklerin memeleri dopdolu. Bu hale şaşırdı, kaldı. Akşam eve gelince inekleri, buzağuların yanına sürdüler. Buzağılar, inekleri emmediler. Ertesi, daha ertesi akşam gene süt emmedi buzağılar. Kadıncık bu hale şaştı. Halayık olayı anlatınca Kadıncık, Hünkârın sözünden olduğunu anladı. Gidip Hünkâr'a başvurdu. Hünkâr, emişsinler Kadıncık dedi, meme emmeye başladılar buzağılar."

Hacı Bektaş ve Elmalar:

Saru. Hünkâr'ın itikafa çekildiğini, duvarı doğrulttuğunu, Nurettin Hoca'ya beddua ettiğini, Bektaş'ın tanıklığını gördü, duydu fakat bir türlü Hünkâr'a inanmadı. Hakkında kötü zannını değiştirmede gitti. Birgün Hünkâr Saru'ya kalk ta dedi seninle biraz bağda bahçede gezelim. Sulucakaraöyük'te bir bahçeye gittiler. Bir elma ağacının dibine vardılar. Hünkâr yoldaşına dedi gönlümüz yemiş ister. Çık şu ağaçtan elma devşir. Vakit kıştı. Yer karla örtülmüştü. Saru. Hünkâr'a kış günü dedi hiçbir ağaçta bir yaprak bile yokken yemiş mi olur? Hünkâr. Saru dedi sen aşağıda dur, ağaca ben çıkayım. Hünkâr, besmele ile ağacın üstüne çıktı. Ağaç, hemen yeşerdi. Yapraklandı. Tomurcuklandı. Çiçeklendi. Çiçeği döküldü. Bir anda dolu dolu elmalar olmuştu. Dallar meyvelerden eğildi. Hünkâr. Saru dedi yukarıya bak, nice güzelim elmalar var. Hangisini koparayım. Saru yukarıya bakınca birden Hünkâr'ın hayalarını gördü. Fakat baktı ki biri ak gül, öbürü kızıl gül. Başını aşağıya indirdi. Onun gerçek erenlerden olduğunu anladı.

Hünkâr ağacı silkeledi. Elmalar döküldü. Saru topladı. Hünkâr ağaçtan inince ayağına kapandı. Ağlaya ağlaya Erenler Şahı dedi, suçumu bağışla. Hünkâr Saru dedi koltuğundan kabarcık çaksın, göden şişip sarı sular aksın. Görmeyince inanmadın değil mi? Saru, tekrar Hünkâr'ın ayaklarına kapamıp lütfet dedi ben kuluna ilenme.. Hünkâr Ok atıldı. Menziline geri dönmez dedi neden önce aklını başına almadın?

Saru candan gönülünden. Hünkâr'a mühip oldu. Fakat öleceği zaman koltuğundan kabarcık çıktı. Gövdesi şişti. Sarı sular akmaya başladı. ondan sonra öldü. Hala Saru'nun soyundan gelenlerin hepsi ölür, yalnız biri kalır. Böylece suyu kesilmez. O soydan gelenler ne çeşit hastalığa uğrarlarsa uğrasınlar ölümden korkmazlar. Fakat koltuklarında kabarcık çıktı da gövdeleri şişip sarı sular akmaya başladı mı vasiyetlerini ederler, kefenlerini hazırlarlar ve bu hastalıktan ölürler.

Saru o elmaları topladı. Hünkâr'la kadıncık'ın evine geldiler. Olayı Kadıncık'a anlattı. Elmaları verdi. Kadıncık o elmaların bir kısmını köylüye dağıttı. Bir kısmını sakladı. Hangi hastaya o elmalardan verdi, yedirdiyse iyileşti. Hangi yoksul yediyse zenginleşti. Hangi adam bir murad için yediyse muradına erdi." (Abdülbaki Gölpınarlı a.g.e. sy. 33)

Kadıncık Ana Bir Avuç Unla Kırk Gün Ekmek Pişiriyor

Hacı Bektaş bazen kadıncık'ın evinde, bazen de evinin yanındaki halvet yurdunda bazen de "kızılca halvet"te karar ederdi. Kerametlerini işitenler.. kendisini görmeye, hayır duasını almaya gelenleri, İdris'le, Kadıncık karşılar, yaptıkları konuk evinde yatırır kaldırırlar sofraya çıkarır yoğurt bal sunar ağırlardı. Hünkâr'da gelip onlarla sohbet ederdi.

Birgün kalabalık bir topluluk geldi. Kadıncık, gidip Erenler dedi ekmek yapmak için un yok. Değirmene gönderdiğimiz buğdaylar öğünüp gelmedi.

Hünkâr komşudan isteyin buyurdu. Komşuya baş vurdular, onda da bulunamadı. Bunun üzerine Hünkâr çuvalları silkin dedi. Silktiler bir avuç kadar un çıktı. Hünkâr'ın emriyle onu bir tekneye koyup yoğurdular. Üstünü bir bezle örttüler. Huzuruna getirdiler. Hünkâr, mübarek elini bezin üstüne koyup dua etti. Pişirin artık dedi, yalnız teknenin üstündeki bezi açmayın.

Kadıncık köylülerin kızlarını, gelinlerini çağırdı. Geldiler. Birkaç yere saç koydular. tam kırk gün o teknenin hamurunu pişirdiler. Takatları kalmadı. Aciz kaldılar. Kadıncık Hünkâr'a gelip Erenler Şahı dedi, artık gücümüz kuvvetmizz kalmadı. Hünkâr tekneyi getirin dedi. Getirdiler üstündeki örtüyü açtı. Hamuru dört parça yaptı. Bunlarla başlama yapın, pişirin tükensin dedi. Dediği gibi pişirdiler, hamur tükendi. (Vilayetname'den)

Kadıncık Hamile Kalıyor

Kadıncık'a atasından birçok mal kalmıştı. Hünkâr, Sulucakaraöyük'e yerleşince bütün malını, mülkünü erenler yolunda harcadı, hiçbir şeyi kalmadı, eğninde yalnız bir gömlek kaldı.

Birgün Horasan tarafından bir bölük Kalender topluluğu geldi. Hünkâr, Saru İsmail'i Kadıncık'a gönderdi. Gelen topluluğa sofraya yaysın, nimet versin dedi. Saru İsmail, Hünkâr'ın sözünü Kadıncık'a söyleyince Kadıncık, İsmail'im dedi. işte görüyorsun hiçbir şeyim kalmadı, sırtımda ancak bir gömlek kaldı. Gömleğini çıkardı. Kendisi tandır içine girdi. Al sat bu gömleği ne ederse onunla yiyecek al, o topluluğu ağırla.

Saru İsmail alıp sattı. Yiyecek aldı. Sofra yaydı. Yemekler yenip dualar edildi. Kadıncık'ın adeti idi. Her gelen topluluğa uğrar safa geldiniz derdi. Hünkâr Saru İsmail'e, İsmail dedi git Kadıncık'a söyle, gelip Erenlere safa geldiniz desin. Saru İsmail Hünkâr'ın emrini Kadıncık'a ilettili. Kadıncık, görüyorsun ya çırlıçıplağım, tandırın içindeyim. Saru İsmail gitti, bu hali Hünkâr'a bildirdi. Hünkâr'ın yanında bir dolap vardı. Besmeleyle dolabı açtı. İçinden bir bohça çıkardı. Saru İsmail'e verdi. Götür bunu Kadıncık'a ver giyinip gelsin ve konuklara hoşgeldiniz desin. Kadıncık elbiseleri giydi. Öylesine ağır elbiselerdi ki gözler görmemişti. Konuklara hoş geldiniz dedi. Hünkâr'ın elini öptü. Hünkâr, Kadıncık dedi ileri gel eteğini aç. Kadıncık ileri varıp eteğini açınca Hünkâr elini seccadesinin altına soktu. Bir avuç altın alıp Kadıncık'ın eteğine koydu. Git dedi harca, eksildikçe de gel iste. Bu çeşit şeyler bu seccadenin altından eksik olmaz. Önün sonundan gür olsun. Dünyada nesnen eksik olmasın.

Kadıncık, erenlerin himmetini ve duasını aldı. Evine gitti. Karar etti Erenleri hizmetleriyle uğraştı. Kadıncık'ın adeti idi. Hünkâr abdest alsa, elini yıkasa o suyu hemen içerdi. Birgün Hünkâr abdest alırken bunu kadıncık Kadıncık dedi bu suyu ayak değmeyecek bir yere dök. Kadıncık leğeni kaldırıp götürdü. Şimdiye kadar o tertemiz suyu içerdim. Bunu niye dökeyim. Hayırlısı bu, tiksinden bunu da içeyim. Leğeni kaldırıp içti. Tekrar Hünkâr'ın önüne getirdi.

Hünkâr Kadıncık'ın yüzüne batı. Bu hal malum olmuştu zaten kendisine. Kadıncık dedi bu suyu içtin mi? Kadıncık Erenlere ne malum değil. Erenlerden artanın bir yudumunu bile dökecek yer bulamadım. Ancak kamımı buldum dedi. Hünkâr, Kadıncık dedi bizden umduğun nasibi aldın. Senden iki oğlumuz doğacak. Bu söz üzerine Kadıncık'ın üç oğlu oldu. Bunların biri, Hünkâr'ın sağlığında öldü. İkisi kaldı. Onların soyu soppü türedi. Bir süre sonra Kadıncık yine gebe kaldı. Hünkâr, umudum atası Habib'im gelecek dedi. Kadıncık bir oğul doğurdu. Hünkâr'a haber verdiler adını Habib koydu. Bir süre sonra yine gebe kaldı. Bir oğlan doğurdu. Saru İsmail, Hünkâr'ın huzuruna vardı, el bağladı. Hünkâr İsmail'im dedi gönlündekini dile getir. Saru İsmail padişahım dedi. Kadıncık'ın bir oğlu oldu. Hünkâr, Mahmut'tur dedi. Adını Mahmut koydular. Derken Kadıncık'ın bir oğ-

lu daha oldu. Saru İsmail haber verdi. Hünkâr, şimdi kardeşim Hızır yanımdaydı, adı Hızır Lale olsun, dedi. Ondan sonra Hızır Lale Lale'm gelmemiş. Lalem Çiçeği gelmiş diye onu sevdi. Hünkâr'ın sözlerini Kadıncık'a haber verdiler. Pek sevindi. Çocuğun adını Hızır Lale koydular.

Habib büyüdü, olgunlaştı. Erenler Habib'i evlendirmek istedi. Kadıncıklar saldı. Malya'da büyük birisinin kızını beğendiler. Gelip Hünkâr'a haber verdiler. Hünkâr, adamlar gönderdi kızını istedi. O zat, ben ünlü bir adamım, onlardan birçok şeyler isterim. Onlarsa yoksul kişilerdir. Dilediğimi, bilmem verebilirler mi, dedi. Hünkâr bu sözü duyunca Tanrı ganidir, ne kadar nesne isteyebilirlerse istesinler dedi. Gittiler kızın atasına haber verdiler o da pek çok nesne istedi. Bundaki maksadı da kızını vermemektir. Adamlar gelip Hünkâr'a bildirdiler. Hünkâr dolabı besmellemeyle açtı. Bir torba altın çıkardı. Gidin bu torbayı o devletliye verin masrafa harcasın dedi. Götürüp verdiler. Düğün yapıldı. Bu evlilikten Habibi'nin bir oğlu oldu. Adını Umur koydular.

Kadıncık'ın oğullarından Mahmud cezbeye kapıldı. Nefesi geçkin bir er oldu. Hünkâr'a şikayet ettiler. Hünkâr iki kılıç bir kına sığmaz, varın görün dedi. Gitüler baktular ki göçmüş, Kefenleyip gömdüler. Erenlerin nefesiyle Yurd oğlu Habib'le Hızır Lâle yaşamların sürdürdüler.

Vilayetnamede Kadıncık'la İlgili Diğer Rastlantılar:

Hünkâr Hacı Bektaş'a ölümü malum olmuştu. Saru İsmail'i çağırıldı. Ona vasiyetini yaptı:

"Benden sonra Fatıma Ana (Kadıncık) oğlu Hızır Lâle yerime geçsin. O elli yıl hizmet eder. Ölür. Yerine oğlu Yusuf Bali geçer. O da otuz yıl hizmet eder. Sonra hak yakınlığına ulaşır. Dünyanın hali budur. Gelen gider. Sen de hizmet et. Sofra yay. Himmet dilersen cömertlikte bulun..."

Diğer bir olay:

Hünkâr Hacı Bektaş rum ülkesine yaklaşınca mana aleminde Rum Erenlerine, Rum Erenlerine esselamü aleyküm diye selam verdi. Bu sırada elliye bin Rum Ereni sohbette, meclisteydi. Rum'un gözcüsü de Karaca Ahmet'ti

Hünkâr'ın selam verdiği Fatma Bacı'ya malum oldu. Bu kadın Sivrihisar'da Seyid Nureddin'in kızıydı. Henüz evlenmemişti. Meclis'teki Erenlere yemek pişirmekteydi. Karaca Ahmet'te Seyid Nureddin'in müridiydi. Fatma Bacı ayağa kalkıp Hünkâr'ın bulunduğu tarafa döndü. Elini göğsüne koydu. Üç kere aleyküm selam dedi ve yerine oturdu.

Meclistekiler bu hali görünce, kimin selamını aldın dediler. Fatma Bacı Rum ülkesine bir Er geliyor. Siz erenlere selam verdi. Onun selamını alıyoruz, dedi. Erenler, nereden geliyor diye sual ettiler. Fatma Bacı Horasandan geliyor. Şimdi ise Beyt Allah tarafından geliyor."

İşte Kadıncık hakkında Vilayetname'de yer alan bölümler bunlardan ibarettir.

Anlaşılan o ki bu kadın hakkında fazla bir bilgiyle karşılaşmıyoruz. Büyük araştırmacı Abdülbaki Gölpınarlı Vilayetname çevirisinde isimler sözlüğü bölümünde detaylı bilgi verememiştir. Çünkü geçerli bir kanıt olmadıkça boşlukları hayalen doldurmak gibi yanlış bir tutumdan yana olmamıştır. Yakından tanıdığım ve sohbetlerini dinlediğim Abdülbaki Gölpınarlı, ün, şan, san peşinde koşmazdı. Paraya pula da önem vermezdi. Titiz bir araştırmacıydı. İşte Gölpınarlı'dan edindiğimiz bilgiye göre Fatma Bacı Kadıncık'ın esas adıdır. Sonradan Kutlu Melek diye de anılmıştır. Fatma Nuriye de denilmiştir. Oysa bazı Bektaşî kitapları yazarları Fatma Nuriye'yi Kadıncık'ın kızı göstermişler ve Kutlu Melek'in de Kadıncık Ana'nın bu kızının diğer adı olduğunu öne sürmüşlerdir. Yine onlara göre Hacı Bektaş işte bu Kutlu Melek ile evlenmiştir. Bize göre "Kadıncık" adı Fatma Bacı'ya Hacı Bektaş tarafından bir sevgi muhabbet ve şefkat sonucu konmuş bir lakaptır. Çünkü Vilayetname'de Hünkâr, Saru İsmail ile Fatma Bacı'ya haber gönderirken hep "Kadıncık'a git şunu söyle... ya da Kadıncık'a söyle sofrayı yaysın" gibi sözler etmektedir. Genelde Anadolu kültüründe kadınlara pek isimleriyle hitap edilmez. "git hanıma şunu söyle filan denir.." Kadıncık ana İdris'le evli olmasına karşın Vilayetname'de kocası daima ikinci plandadır. Olaylar içinde baş rolde görülmez. Hacı Bektaş'ın yapılacak hizmetleri İdris'e değil de Saru İsmail ile Kadıncık Ana'ya bildirmiş olması da çok anlamlıdır. Öte yandan Kadıncık Ana'nın zengin ve varlıklı bir kadın olduğu ihtimali de çoktur. Her ne kadar efsanevi anlatılarda evinde ekmeği yağı bitmiş gibi

görünürse de bütün bunların doğru olmadığı ortaya çıkıyor. Buzağılarla, ineklerin gözetilmesi için kahya (çoban) tutması, böyle bir süürsünün bulunması zenginliğinin göze çarpan kanıtıdır. Hacı Bektaş'ı ziyarete gelen Erenlere sofraya hazırlaması ve onları ağırlaması için Kadıncık hep başı çeker. Hacı Bektaş abdest alırken ona ibriğini tutanda Kadıncıktır. Çünkü leğendeki suyu dökmeyip içmektedir.

Kadıncık Ana aynı zamanda Alevilikteki kadın-erkek eşitliğinin de bir sembolüdür. Hacı Bektaş konukları geldiğinde Kadıncık Ana'nın bu konuklara gelip hoşgeldiniz demesini ister. Kadıncık Ana hakkında tüm anlatılanların ululuğu yine kadına verilen önemin göstergesidir. Hacı Bektaş daha Horasan'dan gelmekte iken O'nun Rum ellerindeki Erenlere gönderdiği selamı alan odur. Saygıdeğer bir insandır. Diğerkamdır. Başkalarının sorunlarına eğilir. Sorunları çözer. Bununla da öğünmez. Kendisine hiçbir pay çıkarmaz. Hacı Bektaş'ın evlerinde karar kılması için kadıncık ana öne atılır ve şunları söyler: "Tanrı izin verirse koyundan, sığırdan, maldan rızıktan nemiz varsa hepsini aşkına harcederiz. Birşeyimiz kalmazsa Dervişlik zembilini bize verirsiniz. Müslümanların ihsanlarını toplarız, getiririz muhiplere sevicilere harcarız."

İşte bu teslimiyet bu fedakarlık kadınlıkta simgeleşen bir özverinin ürünüdür. Aleviliği bu beктаşiliği kadınlar yüceltmişlerdir. Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra da O'nun büyüklüğünü ve fikirlerini düşüncelerini yaşatan, sürdüren, kalıcı kılan bir gönül erenidir. Kadıncık Ana.. Tüm anaların anası, bacıların bacısı olarak bu inancın bayraktarlığını yapmıştır.

Kadıncık Ana Hakkında Diğer Yazarların Görüşleri

Alevi yazarlardan üstad Bedri Noyan (Bektaşilik, Alevilik Nedir?) adlı eserinde bu konuda şunları yazmıştır:

"Bu konuda fazla söze gerek yoktur. Hacı Bektaş evlenmemiştir. Ansiklopediler, bilimsel eserler, bir çok kaynaklar onun evlenmemiş olduğunu yazar. Çelebilerce (çok sonradan Cemalettin efendi tarafından) ortaya atılan onun soyundan gelme olmaları isbat edilememiş, hatta elimizde fermanlar var iddiaları kendilerini tekdüz etmiştir. Fermanlarda o zamanın yazılış kuralı ile (sulbu evladı) deyimi yalnız o

belgenin yazıldığı sırada yaşayanların çocukları için kullanılmıştır. Hacı Bektaş evladı deyimi ise genel olarak Hacı Bektaş yoluna mensup olanlar anlamındadır. Onun evli olduğunu iddia ettikleri Kadıncık Ana (ki Kutlu Melek, Fatıma Nuriye de denir) İdris Hoca adındaki kişi ile evli bir hanımdır. Her ikisi Hacı Bektaş'a ilk intisap edenlerdendirler. Hacı Bektaş Kadıncık Ana'yı kendisine manevi evlad edinmiştir."

Daha önce kendisinden söz ettiğimiz Mikail Bayram ise Kadıncık için şunları söyler Kadıncık Ana, Ahilerin Pir'i Ahi Evren Nasîruddin Mahmud el-Hoyî (1205)nin karısı ve Ahi Evren'in müridi Şeyh Evhadüddin Hâmid el-kirmanî (1238) nin kızıdır. Kesin delillere dayandıramayan bu kanate göre Kadıncık Ana kocası Ahi Evren'in öldürülmesinden sonra ve Bektaşî Menakıbı Bektaş'la manevi rabita kurmuş, ondan himmet ve yardım görmüştür. Kadıncık'ın ilk kocası kim olursa olsun önemli olan ikinci kocasının kim olduğunun bilinmesine bağlıdır. Çünkü Hacı Bektaş başka bir kadınla evlenmemiştir. Eğer İdris Kadıncık Ana'nın ikinci kocası ise bu durumda Çelebiler kolunun savları boşa çıkacak. Kadıncık Ana'nın İdris'in kızı olması halinde de Hacı Bektaş'ın onunla evlenerek çocuk sahibi olması karşısında (Yol Evladı) görüşünü benimseyen Babalar kolunun görüşleri geçersiz olacaktır.

Ali Celalettin Ulusoy ise Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu adlı eserinde değişik bir görüş sergiler:

".. Hacı Bektaş Veli evlenmemiştir diyenler, durumu şöyle izah ediyorlar. Sulucakarahöyük'e geldiğinde Hacı Bektaş, İdris hocanın evine konuk olmuştu. İdris Hoca'nın karısı Kadıncık, Hünkâr abdest alsa veya elini yıkasa o suyu hemen içerdi. Pir'in burnu kanadı Kadıncık adet üzere kanlı suyu içti. Hünkâr da kendisine "Kadıncık, sen bizden umduğun nasibini aldın. Sen iki oğlumuz olacak dedi... Bugün Hacı Bektaş evladı olarak bilinenler Pir'in Kadıncık Ana'dan gelen nefes evladlarıdır.

"İşte bu anlatım 1552'de dedebabalıkla beraber Pir'in ölümünden yaklaşık 215 yıl sonra ortaya atılmıştır. Balım Sultan'ın kardeşi Kalender Çelebi'nin ünlü ayaklanması nedeniyle 1529'da idam edildiği bilinmektedir. Bu olayla bağlantılı olarak çıkarılan, Hacı Bektaş Veli'nin evlenmemiş olduğu iddiasının ortaya atıldığı tarihe kadar geçen iki yüz yıldan fazla sürede Hacı Bektaş'ın yolunun kimler tarafından yü-

rütüldüğü sorusunu burun kanına bağlamak pek inandırıcı olmamaktadır. İdris Hoca'nın karısı Kadıncık'a değil, Hacı Bektaş'ın karısı olan Kadıncık'a "ana" ünvanı verilmesi o şekilde anılması geleneklere daha uygundur. Üstelik Hacı Bektaş'ın evlenmemiş olduğuna dair resmi bir bölgede ortada yoktur."

"Hacı Bektaş Veli'nin mücerredlik durumu yani hiç evlenmemiş olması iddiaları Hünkâr'ın yaşama biçimine ve kişiliğine ters düşmektedir. Hacı Bektaş çevresine ve müridlerine sadece düşüncesiyle değil yaşantısı ile de örnek olmuştur. Kendi yaşantısında evlenmemek gibi hiç de makul sayılmayan bir yaşantı şeklini seçerek önce kendi soyunun sonra da onu örnek alan çevresi ve müridlerinin soyunun hızla kurmasına yol açacak bir yolu neden izlesin?"

"Hacı Bektaş Veli zikir ve gece gündüz zühd-i takva ile meşgul bir derviş değil, sosyal ve toplumsal ilişkileri düzenleyen dinamik bir reformcudur. Bu bakımdan, her canlısının soyunu üretmek ve sürdürmek eğiliminde, dolayısıyla doğa yasasına aykırı olan, günün birinde insanlığın sonunu getirecek bir yaşam biçimi olan mücerredlik, Hacı Bektaş Veli'nin kişiliğine kesinlikle uymuyor."

"Kadıncık, İdris Hoca'nın karısı olsaydı ne diye "ana" diye anılacaktı? Ana deyimi Pir, Dede, Şeyh, Baba, Seyid eşlerine söylenmektedir."

"Hacı Bektaş Veli inanç yönünden Peygambere, İmam Ali'ye ve Oniki imama bağlıdır. Hepsisi de evlilik yapmış ve soylarını sürdürmüşlerdir. Hacı Bektaş Veli neden ve niçin bu geleneğe aykırı hareket etsin?"

Cemalettin Çelebi, Fatma Nuriye ismiyle müsemma Kadıncık Ana, İdris Hoca'nın Zevcesi değil kızıdır. Hünkâr onunla evlenmiş bu evliliklerinden Seyid Ali Sultan, diğer adı Timurtaş olan oğulları dünyaya gelmiştir. (Cemalettin Çelebi, Müdafa. R. Yürükoğlu'ndan naklen. Evlilik sy. 184-186) Hacı Bektaş Veli'nin evli olduğuna dair Osmanlı devletine ait arşivlerindeki bazı belgeleri de kanıt olarak gösteren yazılarla karşılaşmaktayız. Bu konuda titiz bir araştırma yapmış olan Prof. Dr. R. Yürükoğlu'nun ortaya koyduğu belgelere bir göz atmakta yarar var:

"Osmanlı Padişahı Mustafa III, 1768-69 tarihli fermanında Hacı Bektaş Veli'nin torunlarının iki sınıf olduğunu, bunlardan birine Mürsellî diğerlerine ise Hüdudad torunları dendiği.. Osmanlı Hükümdarı

Mahmut 1824-25 tarihli fermanında Hazine-i amire'de kayıtlı olduğu üzere Osmanlı ülkesinde bulunan Nazargah, Tekke, Hangah ve Zaviyelerdeki Baba, Derviş, Abdal, Sultan namındaki kişilerin ölümleri halinde veya değiştirilmeleri gerektiğinde, Hacı Bektaş Veli'nin torunlarından olmak üzere kendi asitanesinde seccadenişin olan kişinin icazet vermesi ve bildirmesi ile atama yapılabileceği, kadıların veya mütevellilerin dilekçeleri ile böyle atamaların yapılamayacağı emredilmektedir. Osmanlı Hükümdarlarının fermanlarında da adı geçen Çelebilerin Hacı Bektaş Veli'nin torunlarından oldukları ve bu Çelebilerin yetkileri açıklanmakta, konu ile ilgili emirler verilmektedir. Eski Vakıf kayıtlarında vakıf gelirinden Hacı Bektaş Veli evladı olarak tanımlanan Çelebilere hisse verildiğini göstermektedir. Hacı Bektaş Veli Dergahına vakfedilen emlak ve araziden sağlanan gelir on beş hisse itibarıyla dört hissesi Tevliyet ve Meşihata (Mütevelli ve Postnişin olana) Dört hissesi dergahın yemek ve benzeri gereksinmelerine, dört hissesi Türbe ve Dergah'ı şerifin tamirine, Üç hissesi Hacı Bektaş Veli'nin evladlarından olan Çelebilere tahsis edilmiştir.

Mahmut II'nın yeniçeriliği ortadan kaldırması ve Bektaşî tekkelerinin yıktırılması olayından sonra Hacı Bektaş Veli dergahına Nakşibendi Şeyhlerinden Yusuf Ziyaeddin ve Müderris Mehmet Nuri atandılar. Bunların ölümlerinden sonra Abdülhamit II Hacı Bektaş Veli soyundan Feyzullah Efendi'nin Meşihat ve evliyat görevine atandığına dair bir beyanat veriyor. Daha sonra aynı nitelikteki bir diğer berat Feyzullah Çelebi'nin oğlu Ahmet Cemalettin Çelebi'ye de verilmiştir. Cihet nizamnamesi ve ilgili berat hükümleri uyarınca vakıf gelirinden Hacı Bektaş Veli evladlarına hisse verilmesi işlemi yakın bir tarihe kadar sürdü. Son Hacı Bektaş Çelebisi Veliyetin Çelebi birikmiş Vakıf hisselerinin tümü olan on bin lirayı (yaklaşık on bin altını) 1926 yılında tayyare cemiyetine bağışladı. Hacı Bektaş Veli'nin yaşantısının önemli bir bölümü böylece kesin bir biçimde aydınlığa çıkmış oluyor. Bu tarihi ve resmi belgelerle "Hacı Bektaş Veli evlenmemiştir. Çelebiler nefes evladır gibi sözlerin gerçekte ilgisi bulunmadığı, kanıtlanmış olmaktadır."

Prof. Dr. R. Yürükoğlu bu ferman, berat ve vakfiyelere ait bilgileri Cemalettin Çelebi'nin Müdafaa adlı kitabından ve Ali Celaeddin Ulu-soy'dan aktarmaktadır.

Cemal Şener ise "Kadıncık Ana Bektaş-i Veli'nin eşi değil, nefes evladıdır. Seyit Ali Timurtaş bel oğlu değil: yol oğludur" demektedir. Yaşar Nuri Öztürk'te aynı kanıdadır:

"Kısacası Hacı Bektaş'ın burun kanından dünyaya geldikleri söylenen çocukların bir babaya bağlanmaları gerekiyor. Bu baba ya İdris'tir, ya da bizzat Hacı Bektaş... Biz, bu ilmi etüd bünyesinde, hem evrensel gerçeklere, hem de İslam anlayışına ters düşen "Burun kanından dünyaya gelme" efsanesine geçerlilik tanımaya yanaşmayız."

"... Aşıkpaşazade'nin "Hacı Bektaş Kadıncık Ana'yı kız edindi" beyanıyla Vilayetname'nin beyanlarını birlikte düşünürsek, Kadıncık Ana'nın çocuklarının babası olarak İdris'i göstermek zorundayız. Bu durumda, burun kanı vs. kerameti, bir velinin çocuğu olmayan bir kadına duası olarak kabul edilebilir ki, bunun garipsenecek bir yanı yoktur: Kadıncık Ana'nın o zamana kadar evladı olmuyordu. Hacı Bektaş'ın duası bereketiyle evlad sahibi oldu. Önemli olan kocasının bulunduğudur."

"... Anlaşılan odur ki, eğer Hacı Bektaş'ı evlenmemiş sayarsak-ki babalar kolunun iddiası budur- o takdirde Bektaşilik'in yol evladı denen manevi varisler aracılığıyla devam ettiğini söyleyeceğiz. Sonuç olarak Hacı Bektaş'ın evliliğini -mücerredliğini bugünkü vesikalara bakarak kesin bir hükme bağlamak mümkün değildir." (Bk. Tarih Boyunca Bektaşilik sy. 97-98)

Prof. Dr. Fuat Bozkurt ise Aleviliğin Toplumsal boyutları adlı eserinde konuyu şöyle ele alır:

"Hacı Bektaş tekkesinin kuruluş ve yayılışında Kadıncık Ana'nın da önemli işlevi var. Kadıncık Ana Hacı Bektaş'ın büyütmeliği (manevi kızı) İdris Hoca'nın eşi. Hacı Bektaş Veli ile kan bağı yok. Kadıncık Ana düşünsel habasının tomurcuk biçiminde olan düşüncelerini Abdal Musa'ya öğretiyor. Onu Hacı Bektaş'ın müridi yapıyor."

Nejat Birdoğan ise Vilayetname'deki Nurettin Hoca (Caca) ile ilgili olayı ele alarak Kadıncık Ana üzerinde durmaktadır:

"Hacı Bektaş'la Kadıncık Ana için dedikodu çıkıyor. Bunu çıkaran İdris'in kardeşi Sarı'dır. Dedikodu yapmakla yetinmez. Olayı Kırşehir Tımar Beyi'ne anlatır. Bey de bir adamını Hacı Bektaş'ın köyü terketmesi için yollar. Hacı Bektaş bu emri dinlemez. Bu kez Nurettin Caca kendisi çıkıp gelir. Hacı Bektaş, Nureddin'e uzun bıyık ve tımak gös-

terir. Nureddin'in getirdiği abdest alma suyunu kan yapar. Ertesi gün tutuklanacağını söyler. Olalılar dediği gibi olur. Zindanda uzun bir süre kaldıktan sonra başışlanır ve uc bir vilayete vali atanır."

Bektaşilik kitabı yazarı Abdülkadir Sezgin ise Hacı Bektaş'ın Kadıncık Ana ile evli olduğunu öne sürer:

"Tarikat-ı Aliye-i Bektaşîye namında bir kitap yazmış bulunan Münci Baba, Hazreti Pir'in evliliği konusunda aynen şunları söylüyor:

".. Benim Pir'im müteehhil" evli idi ve hala nesli aliyesi bimadillah payidardır. Menkuha-i muhteremesi "muhterem eşleri" ise Kutlu Melek, Kadıncık Ana denilmekte maruf (Fatma Nuriye nam hatun-u mübarektir.". Biz de Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin evli olduğu kanatını paylaşıyoruz." (bk. a.g.e. sy.18)

Hangisi Doğru?

Görüldüğü gibi ortaya konan görüşlerde hiçbir uyumluluk görülmez. Çelebi kolundan gelenler yani Çelebiler Hacı Bektaş'ın Kadıncık Ana ile evli olduğunu ısrarla öne sürmekteyken Babalar kolu bununaksini savunmaktadırlar. Tarih platformunda böyle iki ayrı kolun ortaya çıkmasına neden olan bu olayın önemi yadsınamaz.. Bu evlilik konusunun bilinmemesi bektâşilikte bölünmelere de yol açmıştır. Hatta Çelebiler kolu arasındaki Mürselli kolu ile Hüdadağlı kollarının bir ayrım olarak ortaya çıkması da yine akrabalık bağları ile ilgili sorunlardan birisidir. Biz bu konularda detaylara girmek istemiyoruz.

Hacı Bektaş Veli zamanındaki felsefi düşüncelere dönerek bu düğümü çözmek istiyoruz.

Hacı Bektaş'ın Anadolu'da yaşadığı dönemlerde Kalenderilik, Haydarilik ve İsmaili'ye felsefeleri egemendi. Zamanla bu inançlar Alevilik içinde eridi ve kayboldu. Ancak 13. yüzyılda tam aksine bir yaşam biçimiydi. Elle tutulur, gözle görülür bir şekilde vardı. Kalenderler, Haydariler Zerdüştlüğün, Mazdekçiliğin de bazı geleneklerini miraslamışlardır. Kalenderlerin ve Haydarilerin özellikleri "Gezgin Derviş" olmalarıdır. Bu dervişler başta klasik din kuralları olmak üzere, toplumun benimsediği yaşam biçimlerini benimsemeyen kişilerdi. Yarı aç yarı tok, giyime kuşama önem vermeyen, çıplak ayak dolaşan, kendilerine mekan tutmayan, evlenmeyen, çoluk çocuk sahibi olma-

yan kimselerdi. İbn-i Batuta'nın da söz ettiği gibi 12. yüzyılda Cema-leddin Savi adlı bir düşünür bu inancı canlandırdı ve onun müridleri özellikle Safivelerin etki alanında kalan Erdebil'de çoğaldılar. Bunlar günü birlik yaşamayı yarını düşünmemeyi amaç edinmişlerdi. Mutlu-olmak için koşul öne sürmezlerdi. Kıt kanat yaşamak onları sevindirir-di. Bu mezhebin ileri gelenlerinden Baba Tahir Uryan'ın şu sözü çok ünlüdür:

"Ben kalender denilen serseri, sufüyim. Ne ateşim, ne yerim, ne yu-vam var. Gündüz dünyayı gezerim, gece de başımın altında bir kerpiç-le uyurum." Hayrdarilerde aynı biçimde yaşadılar. Boyunlarında Tavk-ı Halderi denen demirden bir kolye taşlardı.

Vilayetname'de adı geçen Şeyh Kübeddin Haydari Hacı Bektaş'ın yakınlarındandı.

Hacı Bektaş Veli manevi ilimlerin sarrafıdır. Durmadan erbain çı-karır. Erbain demek kırk gün aç durabilmektir. Arapça erbain kırk an-lamına gelir. Zazaca "Çihle, çile" denir. Dervişler dar bir odada ya da kutlu bir yerde kırk gün kalırlar. Bu süre içinde az yerler. Az uyurlar az içerler. Bazıları ilk gün kırk, ikinci gün otuzdokuz üçüncü gün otuz-sekiz zeytin yemek ve hergün bir zeytin eksilterek kırkıncı günü bir zeytinle gıdalanmak üzere çetin bir riyaziyata girerler. Kendilerini iba-dete verirler. Böylece nefislerini terbiye ettiklerine inanırlar.

Hacı Bektaş Veli erbaine çok önem veren bir dervişti. Bu yol ve yönleme dalan kişilerin bir aile hayatı kurmaları, çoluk çocuk sahibi olmaları olanak dışıydı. Kadıncık Ana'nın zembilini ver, malımız para-mız bittiğinde ben İdris Hoca'yla gider azık toplar getiririm diye Hacı Bektaş'a güven vermesi de Hünkâr'ın o tarihte tam bir züht yaşantısı içinde bulunduğunu kanıtlar. Manevi bir zenginlikle benliklerini yıka-yan bu gönül erenlerinin günlük maişeti düşünmeye zamanları olmaz. Öte yandan Sulucakaraöyük'e gelinceye dek Hacı Bektaş'ın hiç bir me-kan tutmadığı da görülüyor. İdris Hoca'nın evine yerleştikten sonra sü-rekli orada kalması dönecek başka bir yeri olmadığını, bir toprak par-çasını sahiplenmediğini, hiçbir yeri yurt edinmediğini gösterir.

Hacı Bektaş Veli kendisine bağlanıp gelen konuklarını Kadıncık'ın maddi olanaklarıyla ağırlatması, sofrayı O'na hazırlatması da dünyevi hiçbir şeye sahip olmadığını açıklar.

İşte böyle bir yaşam biçimini benimsemiş olan bir Veli'nin hiçevlenmemiş olması mümkün ve muhtemeldir. Bazı yazaklar İslamiyet'te evliliğin kutsal ve İslam peygamberi ve halife ve imamlarının evlilik hayatını yaşamalarını örnek göstermeleri mantıklı bir neden değildir.

İslama göre evlilik "sünnettir" ama farz değildir. Pek çok İslam velisi hiç evlenmeden yaşamışlardır. Zaten derviş yaşantısında yalnız evlilik değil, diğer İslami kuralların da zaman zaman sürekli ve geçici olarak dışlanmış olduğunu daha önce açıklamıştık. Zaman, Hac ziyareti ve 30 günlük oruç kuralarının uygulanmaması gibi.

Özellikle -tekrar edelim- coşku ve cezbe ile Tanrı ile bütünleşmeye çalışan dervişlerin, velilerin o hal içre iken ibadetlerin en ulusu için de olmaları itibariyle daha alt katmanlardaki kutsamalardan sıyrılarak (kün-fe yekün) sırrına erdiklerini bilmekteyiz.

Konuğu bu yönüyle ele aldığımız zaman Hacı Bektaş Veli'nin beşeri evliliği hiç düşünmediği gibi bir sonuca varmakta hiç güçlük çekmeyiz. Ama O'nun sulbünden geldiklerine inanan çok değerli Bektaşî ve Alevî dostlarımızın bu inançlarına ve bağlılıklarına da büyük bir saygı gösterilmesinden yanayız. Bu telifçi görüşümüzün nedeni Bel-Yol ve nefes yoluyla Hacı Bektaş'a bağlananların yollarının aynı yol olmasıdır. Önemli olan budur. Bunun aksini düşünmek ne yarar sağlayabilir?

HACI BEKTAŞ VELİ VE YUNUS EMRE

Alevilik belirli kurallara sahip olup kurumlaşmaya gitme arifesinde çeşitli gel-git'lere sahne oldu. Zerdüştlük'ün belirli izlerini Sufiliğe ulaştırarak Cami'ye karşı tekke ve dergahları yaratabilmek Ebu Müslim Horasani'den başlayarak çeşitli başkaldırıları ve mücadeleleri sonunda Ebu'l Vefa'nın büyük emek ve çabası sonucu mümkün olabildi. Ebu'l Vefa Alevilik olayını kitleleştirdi. İslam Alimleriyle ilgili araştırma kitaplarında ve ansiklopedilerinde adına raslanan öğrenci ve halifelerinin sayısı üç yüzün üstündedir. Çalışmaları sırasında daha önce de açıkladığımız gibi idamdan dönmüş bir düşün adamıdır. O ... Bu gerçeği tekrar dillendirmemizin bir nedeni var O da şu: Ebu'l Vefa kendisini Bağdat'ta mekan tutan İslam Halifelerine kabul ettirmekle aslında Aleviliğin yalnız temellerini atmamakla kalmamış onun üzerine sağlam duvarlarda yerleştirmiştir. Her ne kadar O'nun kurduğu felsefeye bağlanıp Babailer İsyanı'nı düzenleyen Baba İshak'ın yenilgisine rağmen bu isyanın yöneticileriyle yoldaş olan Hacı Bektaş emaneti teslim almış ve daha ileri menzillere götürmeyi başarmıştır.

Bu anlattıklarımız Hacı Bektaş'ın ideolojisini yaydığı dönemlerden önceki yapılanmalarla ilgilidir. Ama bir de onunla çağdaş olanlar var ki bunların sayıları da yüzleri geçmektedir. Kimi yazarlar Hacı Bektaş'ın Halifelerinin toplam sayısının üç yüz altmış olduğunu belirtirler. (Bk. Nejat Birdoğan a.g.e. sy. 75)

Ancak bilinenleri Cemal Seyid, Sarı İsmail, Koluaçık Hacım Sultan, Baba Resul, Pir Ebi Sultan, Recep Seydi, Sultan Bahaeddin, Yahya Paşa, Barak Baba, Ali Baba, Sarı Kadı, Atlas Puş Sultan, Dust-ı Huda, Hızır Samit, Yunus Emre, Taptuk Emre, kendisine ilk bağlananlardan İdris Hoca ve Eşi Kadıncık, gibi, erenlerdir.

Ahi Evren, Şemseddin-i Tebrizi ve Mevlana Celaleddin-i Rumi'de Hacı Bektaş'ın dostlarıdır.

Hacı Bektaş'ın yakınları, yardımcıları ve dostları üzerinde dururken zaman faktörü ile ilgili bir görüşümüzü de açıklamak isteriz:

Aslında bugüne bakıp, dün hakkında hüküm vermek bir yanlış sayılsada bizi bir yazar olarak duygulandıran bir gerçeği dile getirmek isteriz. Evet bugüne bakarak dünü değerlendirmek insanı doğru bir kanağe götürmeyebilir ama (bugün) içinde bulunduğumuz bir zaman birimi olarak (dün)ü kavramamızda bize yardımcı olabilir.

Anlatmak istediğimiz şu: Yirminci yüzyıla gelindiğinde bakıyoruz 13. yüzyıldan (bugüne) yüzakı ve başarıyla çıkıp gelebilmiş üç düşün adamı var. Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Mevlana Celaleddin. Her üçü de kendi dönemlerinde olduğu gibi aradan yediyüz yıl geçmesine karşın halk katmanlarınca aynı içtenlikle, aynı sıcaklıkla günümüzde de sevilmektedirler. Ama onların yollarından gidenler, onlara hizmet edenler, onların gönül bayraktarlığını yapanlarla, benzer çabaların girişimlerini sürdürenler arkada ve gölgede kalmışlardır. Onlar bu güçlerini özgürce düşünmekten aldılar. Onların hedefi insandı. Kutsal kitapların eşrefi mahlukat olarak ilan ettikleri insan. Günümüzde de yaydıkları ışıklarla küremizi aydınlatan bu Sufileri şeriatın anayasal kuralları ile bayraklarla, sınırlarla, hükümdarlıklarla, egemenliklerle sınırlamak olası değil. Onlar, insanların gönülleriyle, kalpleriyle, mutluluklarıyla uğraşmışlardır. Hiçbir dil, ırk ve inanç ayırımı yapmadan geniş ve kapsamlı bir düşün hoşgörüsünün kapılarını açmışlardır. İşte bu nedenle bu üç büyük düşünürün söylencelere ve gerçeklere göre ilişkilerini, karşılıklı etkileşimlerini bu bölümde incelemenin çok yararlı olacağına inanmaktayız. Buna gerekte var. Çünkü özellikle Hacı Bektaş Veli ile Mevlana arasında olumsuz görüşler açıklayan yazarlarla karşılaşmaktayız. Bu yanlış görüşler bu yazarların gerektiği ölçüde konuyu derinliğine ve kaynaklara dayalı olarak incelemeye girişmemiş olmalarından kaynaklanıyor. Yeri gelince bu yanlışlıklara da temas edeceğiz.

Hacı Bektaş Veli-Tapduk Emre ve Yunus Emre ile İlgili Söylenceler

Vilayetname'de Yunus Emre ile anlatılan bölümü incelediğimizde bu Ozanın Tapduk Emre ile Hacı Bektaş'ın müridi olduğunu anlıyo-

ruz: "Hacı Bektaş'ın şöhreti her yana yayıldı. Her taraftan mürid, muhip gelmeye başladı. Sema'lar, safalar sürüyordu. Meclisler kuruluyordu. Yoksullar geliyor, zengin oluyor, murat almak isteyenler, başvuruyor ve muradlarına eriyorlardı.

Sivrihisar'ın güneyinde Sarıgök derler, bir köy vardı. O köyde doğmuş Yunus Emre adlı biri vardı. Bu erin mezarı da doğduğu yere yakındır. Yunus, ekin işleriyle geçinirdi. Yoksul bir adamdı. Bir yıl kıtlık olmuştu. Ekin bitmemişti. Hacı Bektaş'ın özelliklerini duymuş ve işitmişti. Gideyim biraz bir şeyler isteyeyim, dedi. Bir öküze alıç yükledi ve yola düştü. Karaöyük'e ulaştı. Hünkâr'a yoksul bir adamım, tarlamda bir ürün olmadı. Getirdiğim alıcımı alın karşılığında bize ihsanda bulunun. Ailemle vereceklerinizi ailemle yiyeyim dedi. Hünkâr Yunus'un getirdiği alıçları aldı kabul etti. Bir iki gün sonra Yunus geri dönmeye karar verdi. Hünkâr, dervişlerinden birisine git sor bakalım dedi buğday mı verelim, yoksa nefes mi?

Yunus'a sordular. "Ben nefesi ne yapayım, dedi. Bana buğday gerek." Hünkâr'a bildirdiler. Buyurdu ki her alıcın çekirdeği başına on nefes verelim. Yunus'a bunu söylediler. "Ehlim, ayalım var dedi Yunus bana buğday gerek" Bunun üzerine öküzüne buğday yüklediler. Yola çıktı. Dergah'tan bir süre uzaklaştıktan sonra pişmanlık duydu. "Ne olmayacak bir iş yaptım. Vilayet Ereni Hacı Bektaş'ın huzuruna vardım, bana nasip sundu. Üstelik her alıcın çekirdeğine on nefes verecekti. Kabul etmedim. Oysa aldığım buğday birkaç gün içinde yenir, biter. Bu yaptığım yanlış seçim yüzünden verilecek nefeslerden yoksun kaldım. Döneyim belki himmette bulunur" diyerek geri döndü. Buğdayları indirdi. "Erenler dedi varın söyleyin bana önerdiği nefes nasibimi versin. Buğdaydan vazgeçtim" dedi. Halifeler Yunusu'un pişmanlığını Hünkâr'a iletiler. Hünkâr'da "O iş artık böyle olmaz, o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye sunduk. Ona gitsin. Nasibini ondan alsın, dedi. Durumu Yunus Emre'ye bildirdiler. O da Taptuk Emre'ye gitti. Hünkâr'ın selamını söyledi. Başından geçenleri anlattı. Tapduk selamını aldı. "Sefa geldin, dedi. Senin halin bize malum oldu. Önce hizmet et, emek ver sonra nasibini al"

Yunus, Tapduk Emre'nin tekkesine odun çekerek işe başladı. Yaş ağaç kesmez, eğri odun getirmezdi. Tam kırk yıl bu hizmetini sürdürdü.

Birgün Tapduk Emre Meclisi'nde bulunan Yunus-i Güneyde adlı bir Ozan'dan şiir okumasını istedi. Fakat bu ozan mırın kırın edip Tapduk Emre'nin isteğini yerine getirmeyince bu sefer Yunus Emre'ye dönerek "Hünkâr'ın nefesi yerine geldi. Vakit tamam oldu, dedi. O hazinenin kilidini açtık. Nasibini verdik. Hadi sen söyle."

Yunus Emre'nin bu hitap üzerine gözlerinden bir perde kalktı. Söylemeye başladı. Söylediği nefesler, büyük bir divan oldu." (Bk. Vila-yetname sy. 47-48)

Yunus söylenceye göre Tapdığa kırk yıl hizmet etmiştir. Dağdan sırtında dergaha odun taşımış sırtı yara olmuş kimseye bir şikayette bulunmamıştır. Tapduk Emre Yunus'u çok sevdiğinden öteki Dervişler onu çok kıskanmışlardı. Şeyhin kızını seviyorda ondan böyle hizmet ediyor gibi sözler söylemeye başladılar. Oysa Koca Yunus hamken pişmeye çalışan bir gönül eriydi. Bir gün Yunus'u tekkenin kapısında karşılayan Tapduk Emre sordu:

-Bunlar ne düzgün odunlar. Dağda eğri odun yok mu?

-Var ama kapınızdan içeri "eğri" girmez.

Böylece o çıkarılan dedikodulara iyi bir yanıt vermiş oluyordu.

Yunus Emre 1238 ve 1320 yılları arasında yaşadığı için Hacı Bektaş Veli'yi her derviş gibi ziyaret etmesi olasıdır. Hacı Bektaş 1271 tarihinde öldüğüne göre o tarihte Yunus Emre otuz üç yaşındaydı. Üstelik Yunus Emre de Alevi olduğu için Hacı Bektaş'a himmet almak için uğramış olması çok doğaldır.

Eskişehir Valiliğince yayınlanan (Yunus Emre-Bilgiler ve Belgeler) adlı kitapta bu tezin aksini yani Alevi olmadığını savunuluyor:

"Yunus'un hangi tarikata mensup olduğu üzerinde çok durulmuştur. Bu arada ısrarla Bektaşî. Batını olduğu idia edilmiştir. Bütün tarikatların batın ile iştiğal eyledikleri gözönüne alınarak Yunus'a böyle geniş bir manada batını denebilirse de onu rafizileğe kadar götürülecek bir batınlık asla söz konusu olamaz. Bunu kesin olarak belirttikten sonra şunu ilave edelim ki Yunus, muayyen bir tarikata bağlı kalacak yaratılıştta değildi. Aşkta hudud ve yol dinlemez. mecralara sızmaz. onları aşar ve taşar. Yunus coşkunluk içerisinde, benliğini dolduran iç yanıklığı ile insanlığın semasında kanat açan bir insandır. Başka türlü olmasına imkan yoktur. İnsanlık haysiyeti hak, adalet, eşitlik,

kardeşlik sevgi, yardım ve dayanışma, müsamaha, bağışlama, hür düşünce, vicdan hürriyeti, tenkit ve demokrasi gibi humanistlerin laik bir düşünce sistemiyle buldukları ve vardıkları temel prensipleri Yunus'ta eksiksiz buluruz. (Bk. a.g.e. sy. 169)

Bu görüşe ilerde yanıt vereceğiz. Şimdi de İrene Melikoff'un düşüncelerine geçelim. Bu ünlü Orientalist "Yunus Emre ve Hacı Bektaş" konulu bildirisinde şunları söyler:

"Bektaşî-Alevî denen tüm halk tasavvuf edebiyatı örneğın Kaygusuz Abdal, Şah Hatayı, Pir Sultan Abdal, Aşık Virani, Kul Himmet üzerinde Yunus Emre'nin büyük etkisi vardır.

Ancak Yunus Emre'de ise bu edebiyatın bilinen unsurlarını, yani batını manevî biçimlerini bulmak mümkün değildir."

Aynı yazar Baba Tapduk Emre'nin yaşamı hakkında tek bilgi kaynağının yukarıda tamamını çıkardığımız Vilayetname'de yazılı olanlarla sınırlı kaldığını açıklar. Melikoff'a göre "Yunus Emre hakkında başlıca bilgi kaynağında yine Vilayetname'dir. Hacı Bektaş'la ilgili bilgiler de Eflakî'nin Ariflerin Menkıbeleri ile Vilayetname bir de Makalat adındaki Hacı Bektaş'a izafe edilen ve Arapça'dan çevrilmiş dedikleri kitabı ile XV. yüzyıl tarihçisi Aşıkpaşazadedir."

XV yüzyıl sonu destan ananeleri derlemesi Saltukname tarafından kuvvetlendirilen gene aynı Vilayetname'ye göre, Hacı Bektaş'ın Yunus'un müridi Tapduk Emre ile münasebatı vardı. Ama Yunus Emre'ye bakarsanız Tapduk Emre Sarı Saltuk gibi, Barak Baba'nın mürididir:

"Yunus'a Tapduk'tan oldu hem Barak'tan Saltuk'a

Bu nasip çün cuş kıldı ben nice pinham olam."

"... Vilayetname'ye göre bütün bu manevî kişiler Hacı Bektaş'ın mürididir. Hacı Bektaş'ın Barak Baba, Sarı Saltuk ve Tapduk Baba ile münasebeti Saltukname tarafından doğrulanmıştır." Bundan çıkan sonuç şudur: Bütün bu babalar ve daha başkaları, özellikle Yunus Emre'nin eserinde anılan baba İlyas'ın müridi Geyik Baba aynı toplumsal ve manevî ortamdan, Babailer ortamındandı. Yunus Emre'de işte bu ortamdandı."

Bizim için önemli olan Melikoff'un Yunus Emre hakkında onun Babailer ortamında olduğuna dair bulgusudur. Çünkü bu ortam Alevilik ortamıydı.

Hatta Melikoff Yunus Emre'nin Babailer'le bağlantısına o kadar önem verirki yazısında "Yunus Emre -Taptuk Baba, Barak Baba, Saru Saltuk, Geyikli Baba'yı anmasını, Hacı Bektaş'ın adını bir kez bile anmamasını göz önünde tutarsak, şu sonucu çıkartabiliriz: Hacı Bektaş hayattayken o kadar önemli bir kişi değildi" demekten kendisini alamaz. Biz Melikoff'un bu görüşüne katılmıyoruz. Bunlardan Dersimli Saru Saltuk 1263-1264 tarihlerinde rumeli'ye geçen alperenlerindendir ve Barak Baba'nın Şeyhidir. (Bk. Vilayetname A. Gölpinarlı sy. 117) Barak Baba ise Anadolu'yu, Şam ve Haleb'i gezmiş Mısır'a girmek istemiş fakat sokulmamış, Moğollar tarafından elçilikle Giylan'a gönderilmiş, 1307-1308 yıllarında kazığa oturtulmak suretiyle öldürülmüştür. Abdülbaki Gölpinarlı'nın verdiği bilgiye göre Barak Baba bıyıklarını koyuverir, sakalını traş ettirir, bazı defa da saçlarını, kaşlarını, bıyıklarını, sakalını usturayla yürütür, davul dümbelek, nefir çaldırır, oynar, sema eder, boynuna boyanmış aşık kemikleri takar, boynuzlu taç giyer, kendisinin kılığına bürünmüş dervişlerle beraber gezerdi. Arap tarihlerinde hakkında epeyce bilgi bulunan bu Şeyh şahiye tarzında bazı sözler söylemiş, sözleri kendisinden 57 yıl sonra Kutb-âl Alevi tarafından farsça şerhedilmiştir.

Bize göre Yunus Emre'nin Barak ve Saru Saltuk'tan söz etmesi bu isimlerin Yunus için daha güncel olmasıyla ilgilidir. Çünkü Hacı Bektaş 1271'de ölmüş olmasına göre 1307 yılında idam edilen Barak'la ölüm tarihleri arasında 36 yıllık bir mesafe vardır. Haliyle Yunus çok sevdiği bir Şeyhi yazdığı bu dizelere konu etmiştir. Saru Saltuk'a gelince O'nu da Rumeli ellerine Hacı Bektaş'ın görevlendirip gönderdiği rivayet edilmektedir. Yani Saru Saltuk Hacı Bektaş'a bağlı bir gönül erenidir. Dolayısıyla Hacı Bektaş'ın hayattayken o kadar önemli bir kişi olmadığı savı doğru olamaz. üstelik Melikoff'un bu görüşünü sadece Yunus'un bu dizelerine atfen açıklaması ve başkaca hiçbir kaynak göstermemiş olması da bizim görüşümüzü güçlendirir.

Melikoff'un düşünceleri içinde hayli enterasan bulduğumuz bir başka görüşü var. İşte şimdi de bu görüşünü açıklayarak konumuzu sürdürelim.

Melikoff'a göre Babailerin ve dayandıkları Alevi inancın katı kurallarını reddeden ve dinin şartlarını harfi harfine izlemeyen buna ge-

rek duymayan bir islamlık anlayışları vardı. Toplantılara kadınları buyur ederlerdi. Şarap içmek yasaklanmamıştı. Törenlerinde helva gibi din yemeği bulunurdu. İşte bu törenlerde bulunan şairler göçebelerle, yarı-göçerler arasında uygarlık ve kültür yayıcıları rolünü oynadılar. Topluluklara kendine yabancı olan bir felsefeyi, anlayışına uygun biçim ve şekillerle, anlayabileceği bir dil kullanarak öğretmeğe çalıştılar. Manevi mürşitlerin düşüncelerinin yayılmasına yarayan bu halk tasavvuf edebiyatının önemi açıktır. Bu din yayma edebiyatı, özellikle Aleviler'de ve Bektaşiler'de mekan tutmuştur. Onların toplantılarında ve törenlerinde de ana kaynağı oluşturmuştur. Bektaşiler müritlerinin gönüllerini ve ruhlarını şiir ve musikiyle kazanmışlardır. Melikoff'un bu görüşü çok yerindedir. Bu tanı doğrudur.

Yunus Emre'nin de Alevilik'teki ululuğunu burada aramalıyız. Çünkü yukarıda da açıkladığımız gibi en büyük Alevi şairleri olan Pir Sultan Abdal'ı Aşık Mahi'yi, Kul Himmet'i, Kaygusuz Abdal'ı Şah Hatayi'i, Abdal Musa'yı, Nesimi'yi, Temennayi'yi ve diğerlerini Yunus Emre hem etkilemiş ve hem de yönlendirmiştir.

Belki Yunus bu savaşımın bu girişimin ilk bilinen Ozanı olması itibariyle şatihyelerinde fazla ileri gitmemiş olmasını doğal karşılamalıyız. Elbette ki onun yolundan gidenlerin zaman ve zemin elverdikçe daha özgür sözler söylemeleri Yunus Emre'deki Alevi düşüncenin az olduğu yolunda bir kuşku uyandırması gereksiz ve geçersizdir. İlk Alevi ozan olan Yunus Emre'nin şu şiirleri hiç de taşıdığı doz olarak azımsanmaması gereken örneklerdir:

"Ben namaz oruç süci içdüm esridüm
Tesbih seccadeyçün dinlerem şeşte kopuz

Bana namaz kılsam diyen ben kıluram namazımı
Kılarısam kılmazısam ol hak bilür niyazımı

Hak'tan artuk kimse bilmez kâfir Müslüman kimdürür
Ben kıluram namazımı Hak geçirdirse nâzımı."

Sondan dört dizineni anlamı açık belli. Biz ilk iki dizinin çevirisini verelim:

"Ben oruç ve namaz yerine şarap içip sarhoş oldum.
Tanrı'yı anış ve secde için ise çalgı dinlerim"
Diğer bir örnek:

"Cennet cennet dedikleri
İsteyene ver anları

"Bana uçmak ne gerekmez
İşbu benim zarılığım

Sufilere ver sen anı
Ben nice terkedem seni

Bir kaç köşkle bir kaç huri
Bana seni gerek seni

Her giz gönlüm ana bakmaz
Değildirür bir bağ için

Bana seni gerek seni
Şol bir âlâ çardak için."

Üçüncü bir örnek ise hac ile ilgilidir. Yunus Emre'nin bu dizeleri daha sonraki dönemlerde Kaygusuz Abdal'da daha değişik bir biçimle dile getirilmiştir:

Duruş, kazan, ye, yedir
Bir gönül ele getir
Bin Kabe'den yeğrekdir
Bir gönül ziyareti

Yunus Emre der hoca
Gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir.

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet bile
Elin, yüzün yumaz değil

Gönül, Çalab'ın tahtı
Çalap gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise

Koca Yunus'un bunlardan ayrıca "Puthane ve şaraphane/Mescit oldu gerçek cana/ ya da "Zahir suya banmadan/El ayak deprenmeden/ Baş secdeye inmeden/Kılınır namazımız" "Ne kabe ve ne mescit/Ne rükü ve ne sücut/Hak ile daim becit/Olur münacatımız" gibi dizeleriyle de karşılaşmaktayız.

Bize göre Yunus Emre Hacı Bektaş'a gönülden bağlı ve O'nun yolunu izleyen bir gönül Erenidir.

İlhamını, yolunu yöntemini Bektaşilikten almış bir Nefes ozanı olarak Bektaşî törenlerinin içinde halka ve onu sevenlere mihman olmakla kalmamış kendisinden sonra gelen Bektaşî ozanları da etkilemiştir. Buna dair de elimizde pek çok örnek vardır. Bunlardan bir kaçını anımsatmak isteriz:

YUNUS EMRE'den:

"Kıl gibi köprü gerersin geç deyü
Gel seni sen tuzağından seç deyü."

KAYGUSUZ ABDAL'dan:

"Kıldan köprü yaratmışsın kulum geçsin deyü
Hele biz şöyle duralım, yiğit isen geç a Tanrı."

BEHLÛL ya da KAYGUSUZ'a ait olduğu söylenen

"Ademi balçıktan yoğurdun yaptın
Yarıpta neylersin, bundan sana ne?"

Halkettin insanı saldı cihana
Salıp da neylersin bundan sana ne?"

dörtlüğüyle başlayıp giden şiirinin kökenini, izlerini Yunus'ta bulmak hiç de zor değildir.

Yine AZMİ'nin
"Yeri göğü, ins-ü cinni yaratun
Sen ey mimar başı eyvancı mısın?
Ayı, günü, çarh-ı burc'u var ettin
Ey mekan sahibi rahşancı mısın?"

dizelerinde Yunus Emre'nin o ölümsüz soluğunu duyumsarsınız.

Şimdi yazımızın başına dönerek Eskişehir Valiliği'nin Yunus Emre adlı kitabında Yunus Emre'nin Alevi olamayacağına dair görüşünü ele alalım. Elbetteki değerli okurlarımız baştanberi anlattıklarımızla bundan sonraki yazacaklarımızı gözönünde bulundurarak bir değerlendirme yapacaklardır.

Yunus Emre Ebu'l Vefa'nın, Suhreverdi'nin, Şeyh Abdi Bin Misafir'in Baba İshak'ın, Baba Resül'ün ve Hacı Bektaş Veli ile Taptuk'un yolunu izlemiştir. Alevi düşünceyi arı duru şiirlerin de işledi.

Yunus Emre'nin Alevi olduğunu kanıtlamak hiçde zor değil. Şiirlerinin dışında O'nun doğduğu ve yaşadığı çevreyi ve birlikte olduğu insanları yani toplulukları bilmek yeterlidir.

Öncelikle Yunus Emre'nin Horasan'dan gelmediğini ve Sivrihisar Sarıgök'te doğduğunu Vilayetname'den öğreniyoruz. Yaşadığı çevre baba İshak, Baba Resül ile Hacı Bektaş çevreleri. Dolaştığı yöreler kırsal kesimler. Konuştuğu ve söyleştiği kişiler göçerler ve yarı göçerler. Kullandığı araç bir edebiyat türü olan şiir. Anadolu tarihinde ruh efsanesinden, Gılgamesh destanından, Meme Alan'lardan çıkıp gelen bu şiir gücüne aşına kulakların duyarlılığını da hesaba katmalıyız. Çünkü Anadolu oldu bitti şiirin vatanı oldu. Sümerlerden, Gutilerden, Kasitlerden, Hititlilerden beri -kısaca çok tanrılı dinlerden beri- mabetlerde Kralların yönettiği ayinlerde müzik, raks kadar şiirde bir coşku ve cezbe aracı olarak kullanıyordu. Galgameş destanını tabletlere

geçinen Kassitli Kürt ozan Sin-Lekke-Ünnini tarihte bilinen en eski ozan olarak 3250 yaşına girmiştir.

Bu uygarlıklarda dinsel metinler şiir olarak yazılıyordu:

İşte Güneş için yazılmış bir İlahi:

"Hak gözetir Tanrım benim, ey güneş, ey yerin göğün kralı

Sensin güç dağıtan, sensin veren onu, sensin bağışlayan,

Sensin veren yakarıları

Bağışlayıcısın sen, ey güneş, sensin acıyan

Seversin doğru kişiyi, yardımına gelirsin onun

Güneş, ey Ningal'in oğlu, gök maviliğidir sakalın

İşte, ben insanıoğlu, yere kapanıyorum senin önünde"

(Histoire des Litteratures I, Gallimard, 1955)

Kötü Ruhları Kovma Duası

Varın gidin, uzaklaşın, bırakın gidin

Utanın, utanında kaçıp gidin

Varın gidin, savuşun, uzaklaşıp gidin

Büyünüz duman gibi çıksın göklere

Varın gidin gövdemden, uzaklaşıp gidin gövdemden

Utanın gövdemden

Varın gidin gövdemden

Gidinde bir daha yaklaşmayın gövdeme, dolaşmayın

Gövdeme, ilişmeyin gövdeme, yerleşmeyin gövdeme

(La Priere, Seghers 1958

-Dinler Tarihi Ansiklopedisi'nden naklen)

Bu şiirde "Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın Kumanni Kızının Dileği" adını taşıyor:

"Sultanım Lehvani'den "güneşimin" kişiliğindeki sağlığa güvenerrek şu dileği diledim.

Ey Tanrıça, sultanım benim, karşısında "güneşime" uzun yıllar hayat ve sağlık verirsen, o da var olduğu sürece, kendini sana verir."

(Aynı kaynaktan)

Dini şiirler en çok Zerdüşt dininde görülür. Zertüşt'ün ünlü Avesta'sın da yer alan Gathalar, sufızmin de ilk belirtilerini içerir: Biz Gatha'lardan bazı bölümleri aktaracağız:

"Putlara sungu sunan rahipler ve büyücü hükümdarlar
Güçlerinin boyunduruğuna aldılar insanı
Yaratılışı bozmak için kötü işlerle
Geçidine varınca seçicinin sızlar vicdanları , ruhları
Her zaman konuğu olacaklarından kötülük evinin."

"Kimin katına kavuşabilir ruhum?
Kime bel bağlayabilirim koruması için sürümü
Kimin yardımına sığınabilirim
En iyi düşünceden, tüzeden ve Sen bilge Tanrı'mdan başka."

"Yakarıyorum Sana Tanrı'm beni düşünmezlik etme
Dost el uzatır dostuna, bana da sen uzat."

(Trésor de La Poésie Universelle, 1958 Gallimard)

Bu örnekleri niçin verdim? Sadece Anadolu'nun şiirin vatanı olduğunu belirtmek için değil tabii. Dahası da var. O da şu: Bilindiği gibi cehalet döneminde Kâbe'de şairler yazdıkları şiirleri Kâbe'nin duvarlarına asıyorlardı. Bunların pek çoğu putlara övgü şiirleriydi. Bu yüzden Kuran'a suara ayeti indi. Bu ayete göre şairler kınanmaktaydı. İşte bu nedenle Sünni Müslümanlığın geçerli olduğu ve devlet ideolojisi olarak kullanıldığı yörelerde şiir ve şairlik dinsel aktivitelerden dışlanmıştı.

Ama İslamiyet Anadolu'da yayılmaya başladıktan sonra eski Anadolu uygarlıklarıyla karşılaştı. Bunlardan birisi de Kürt uygarlığının ürünü Zerdüşt inancıydı. Müzikli dinsel törenler, dinsel rakslar kadar şiir söyleşileri de varlıklarını korumaktaydı.

İşte dikkat edilirse Anadolu'da kırsal kesimde 13 cü yy.da ortaya çıkan ilk Alevi ozanımız Yunus Emre'dir. O'nun yetiştiği ortamda Babailer ortamıdır. Yunus bu ortamda şiir yazma ve söyleme olanağına kavuşmuş bu ortamda beklediği ilgiyi bulmuştur. Bu ortam Alevilik'tir.

Görülüyor ki sadece Yunus Emre'nin şiirlerindeki sözleri değil; Süni Müslümanlığın hoş karşılamadığı şiir yazma geleneğini de kullanmış olması O'nun Alevi bir ozan olduğunu kanıtlar.

Üstelik aradan geçen bunca zaman sonra Yunus Emre'nin "Cennet cennet dedikleri/bir ev ile bir kaç huri/İsteyene ver sen onu/Bana seni gerek seni şiiri 16. yüzyılda Şeyhulislam Ebussuut tarafından "kafirlik kanıtı" sayılmış bu şiiri okuyanların katledilmeleri için fetva verilmiştir. Eğer Yunus Emre Sünni bir ozan olsaydı böyle bir fetvaya muhatap olur muydu?

O halde Eskişehir Valiliğinin kitabında yazıldığı gibi pek çok Sünni yazarın aksini savlamaları boşunadır.

Yunus Emre ile ilgili bu kısa araştırmamızı onun bir nefesiyle noktalayalım:

Mana bahrine daldık
Vücut şehrinin gezdik
İki cihan serteser
Cümle vücutta bulduk

Bu ciğer ten gönülleri
Tahtessera hep yerleri
Yetmiş bin hicapları
Cümle vücutta bulduk

Yedi yer yedi göğü
Dağları denizleri
Gece ile gündüzü
Cümle vücutta bulduk

Uçmak ile Tamu'yu
Gökte yedi yıldızı
Levhte yazılı sözü
Cümle vücutta bulduk

Musa Çıktığı Tûr'u
Gökte beytilma'mûru
İsrafîl'in sûrunu
Cümle vücuttâ bulduk.

Tevrat ile İncili
Zebûr ile Kur'anı
Bunlardaki beyanı
Cümle vücutta bulduk

Yunus'un sözleri hak
Cümlemiz dedik saddak
Nerde dilersen orda hakk
Cümle vücutta bulduk.

Institut kurde de Paris

HACI BEKTAŞ VELİ VE MEVLANA

Hacı Bektaş Veli ve Mevlana Celaleddin-i Rumi çağdaşlardır. Aralarındaki dostlukla ilgili söylenceler Vilayetname ile Ariflerin Menkıbeleri adlı eserlerde yer almıştır.

Kitabımızda bu iki eserden sık sık söz ettik. Şimdi bu iki kitap hakkın da okurlarımıza kısa bilgiler sunmak istiyoruz.

Vilayetname'nin en sağlıklı çevirisini Abdülbaki Gölpınarlı yaptı. Çevirmen ön sözünde şunları söyler:

"Yayınladığımız 'Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli' öbür adıyla 'Vilayet Name-i Hacı Bektaş-ı Veli' dine dayanan edebiyattaki zincirin adeta bir halkasıdır. Bu zincir, 'Kitabı Dede Korkut'la başlar. Hamza-Name-i Eba-Müslim, Battal Gazi ve Danişmend Gazi destanları, Saluk-Name adlı kitaplarla yürür.' Otman Baba Vilayet-Namesi'nden (Vilayet-Name-i Şahi) sonra Hacı Bektaş-ı Veli Vilayet-Name'sini verir. Bu eserden sonra da Hacım Sultan, Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan Demir Baba Vilayet-Name'leri gibi küçük eserlerle tamamlanır." (Bk. a.g.e. sy. I)

Abdülbaki Gölpınarlı Vilayetname'yi "Halk tahkiye tarzı" Türkçe'den günümüz Türkçesine çevirmiştir.

Ancak burada bir nokta üzerinde durmakta yarar görüyoruz:

Bütün bir ömrünü bu daldaki çalışmalara harcayan Hoca, nedense Ebu'l Vefa'ya ait Menakıb-ı görmemezlikten gelmektedir.

Yukarıda yaptığı zincirlemede bu çok önemli menakıptan hiç söz etmemesi hayli düşündürücü.

Üstelik saydığı eserlerin pek çoğu gerçek Menakıp özelliğinde olmayıp kahramanlık öykülerinden ibarettir. Kendisi de ön sözünde bu kitaplar hakkında yorum yaparken "Mesela Dede Korkut hikayelerinde dini, asli unsur" yoktur der. Bu eserdeki hikayelerin "hayati" ve "beşeri" olduğunu söyler.

Diğer saydığı kitapların da "kahramanlık" olgusunu işlediklerini açıklar.

Oysa Ebu'l Vefa Aleviliğin baş mimarıdır. Ebu'l Vefa ile ilgili menakıp'ta anlatılanlarla, Vilayetname'de ki benzerlikleri Ebu'l Vefa bölümünde açıklamıştık. Tekrar bu konulara dönmüyoruz. Öte yandan Abdülbaki Gölpınarlı'nın Abdülkadir el-Geylani'nin "Peygamberlik çalışmayla elde edilebilseydi Şeyh Abdi-bin misafir olurdu" dediği Makkarili bu düşünürle ilgili Menakıbnâme'yi de göz ardı etmiştir. Biz bu konu üzerinde fazla durmadan Vilayetname'ye geçiyoruz. Vilayetname'nin en eski nüshası 1624 yılında Ali Çelebi adlı biri tarafından daha eski bir nüshadan kopya edilmiş ve kopya edence Hacı Bektaş türbesine vakfolunmuştur.

Bu eserde Mevlana ile ilgili bölüm şudur:

"Bir gün Saru İsmail, Hünkâr'ın huzuruna gelip el kavuştu. Hünkâr, söyle dedi: Saru İsmail sizin için su ıltım, lütfedip gelseniz dedi. Hünkâr şimdi onun vakti değil, tez Konya'ya Molla Celaleddin'in huzuruna git dedi onda bir kitabımız var, onu al gel..

Saru İsmail, hemen yola düştü. Konya'ya yaklaştığında gördü ki Molla Celaleddin çıka geldi. Birbirleriyle niyazlaşıp görüştüler. Saru İsmail bir gün su ıltımıştım, mübarek arkanızın kirceğizini arıtsam dedim. Şimdi onun zamanı değil. Molla Celaleddin'de bir kitabımız var Konya'ya git onu al gel, dedi. Ben de yola düştüm. Geldim Mübarek yüzünüzü gördüm. Şeref buldum dedi.

Molla Celaleddin bu sözleri duyunca dedi ki: Hünkâr Hacı Bektaş Veli katına her gün yedi deniz, sekiz ırmak uğrar. Onların suya girmeye ne ihtiyaçları var erenler.

Saru İsmail, bu sözü duyduktan sonra efendim dedi, kitabı verin de gideyim. Molla kitaptan maksat, bu anlattığımız öğüttü dedi. Bunun üzerine Saru İsmail vedalaşıp geri döndü."

Vilayetname'de Mevlana ile ilgili başkaca bir bilgi yoktur. Mevlana'nın menkıbelerini yazan Ahmet Eflaki ise Mevlana evladlarından Ulu Arif Çelebi zamanında Konya'ya gelmiş ve onunla mihman olmuş bir yazardı. Abdu'l-Mu'min-i Tokati ile Erzinanlı Nizameddin'in öğrencisidir. Ariflerin menkıbeleri adlı eserini Türk diline kazandıran Tahsin Yazıcı'nın verdiği bilgilere göre İlhanlı Hükümdarlarından Ol-

caytu Hudabende'yi ziyarete giden Ulu Arif Çelebi ile 1291 yılında Azerbaycan'da bulunan Sultaniye kentine gitmişlerdir. Bu uzun yolculuktan sonra geziyi çok seven Arif Çelebi ile Kütahya'yı da birlikte gezmişlerdir. Arif Çelebi ölürken (1319) kendisine türbenin hizmetinde bulunmasını istemiş ve ecdadına dair yazmakta olduğu esere de devam etmesini önermiştir. Eflaki Arif Çelebi'nin ölümünden sonra onun oğlu Abid Çelebi'ye intisap etmiş ve Eratna beyin ısrarı üzerine de uc beylerinin bulunduğu bölgeye giden Abid Çelebi'nin yanında bulunmuştur. Eflaki eserini 1318 yılında yazmaya başlamış ve 1358 yılında bitirmiştir. 1360 yılında Konya'da ölmüştür.

Görüldüğü gibi Aîrflerin Menkıbeleri Mevlana'nın ölümünden 45 yıl sonra kaleme alınmaya başlanmıştır. Kitabın tamamlanması ise Mevlana'nın ölümünden 85 yıl sonra mümkün olmuştur.

Kitabın yazılmasını isteyen ve bu konuda yardımda bulunanlar da Mevlana'nın torunlarıdır. Bu tarihlerin altını çizmemizin bir nedeni var. Ancak bunu açıklamadan önce Eflaki'nin eserinde yer alan Hacı Bektaş Veli ile ilgili bölümleri incelememiz gerekiyor:

"Faziletle süslenip bezenmiş doğru raviler rivayet ettilerki: Hacı Bektaş Veli Baba Resulun has halifelerindendi. Baba Resul Rum ülkesinde ortaya çıkmıştı. Hacı Bektaş'ın marifetle dolu, aydın bir kalbi vardı. Fakat şeriata uymuyordu. Nakibi Şeyh İshak'ı birkaç müridiyle birlikte Mevlana'nın yanına gönderdi. Ve Mevlana'dan şu sorusuna cevap almalarını istedi:

"Ne iştesin?, Ne istiyorsun? Dünyada kopardığın kıyamet nedir?"

Buna sebepte dünyanın bütün büyük ve küçüklerinin Mevlana Hazretleri'ne teveccüh etmeleri idi. Bütün Şeyhler ve Emirler Mevlana'nın sözlerini işitmekten zevk alıyorlardı. Bir çok mukallit müridlerde kendi sahte Şeyhlerinden yüz çevirip bu hakikatı arayan ve onu tasdik eden hanedanın kulu ve müridi olmuşlardı. İşte bu hali kıskanma onlara çok işliyordu. Kıskançlık yüzünden her taraftan her biri onun aleyhinde sözler söylüyor, nükte savuruyor ve onu yeriyorlardı. Yine Hacı Bektaş demiştiki "Eğer aradığımı buldunsa sus, bulmadınsa dünyaya attığın bu gürültü nedir? kendini insanoğullarının man-suru yaptın. Halkın bu kadar hanumanını birbirine kattın." Nitekim Mevlana buyurmuştur:

"Başımızı ayak yapıp Ceyhun tarafına doğru koşuverdik. Biz dünyayı birbirine kattık. Sonra aradan fırlayıp çıktık..."

Yine Hacı Bektaş Veli demişki: "Dünyayı heyecanının tatlılığı ile doldurdun. Hayli ameli bozuk münafıklar senin heyecanının heybetinden damakları acı olup siyah elbise giydiler."

Derler ki, adı geçen Şeyh İshak medresenin kapısına ulaştığı vakit Mevlana Hazretleri semada idi. Şeyh İshak medresenin eşliğini tam bir edeple öptü. Dervişlere yaraşır bir huzurla içeri girdi. Hemen o anda Mevlana Hzleri şu gazele başladı:

"Eğer dostun yoksa, niçin aramıyorsun? Eğer yarine ulaştınsa niçin sevinmiyorsun? Bu acaip bir iştir. Asıl hayret edilecek şey, sen bu hayret edilecek şeyin sevdasında değilsin..."

Şeyh İshak kendinden geçti. Bu gazeli ve bu olayını tarihini yazıp gitti. Hacı Bektaş Hz.lerine ulaştınca görüp işittiklerini olduğu gibi anlatıp yazdığı tarihi arz edince Hacı Bektaş: "Aynı günde Mevlana Hz.leri kükriyen bir arslan gibi içeri girdi ve bana "Ey kahbenin kardeşi, bizim heyecanımız neşe ve aşktan geliyor. Yanma ve aramaktan değil, deyip gırtlığımı sıktı. Öleceğimden korktum. Baş koyup istiğfar ettim. Yalvardım. Yakardım. Kendi acımı itiraf ettim. Bir anda gözümden kayboldu" dedi. Ve "Şimdi Ey Dervişlerim, Mevlana'nın saltanat ve ululuğu bizim tasavvurumuza ve teşbihlerimize sığmaz. O mana timbalinin fermanına itaatten başka bizim için yapılacak şey yoktur."

Eflaki'nin eserinde Hacı Bektaş Veli ile ilgili ikinci bir anlatıyla karşılaşmaktayız:

"Yine Pervane'nin Yâr- Gar-ı ve naibi Kırşehir vilayetinin Emiri ve Mevlana'nın halis müridi olan Cica'nın oğlu Emir Nureddin bir gün Mevlana Hz.lerinin hizmetinde Hacı Bektaş-ı Horasanî'nin kerametlerinden söz ediyordu. "Bir gün Hacı Bektaş'ın hizmetine gittim. O dış görünüşe hiç saygı göstermiyor, şeriata uymuyor ve namaz kılmıyordu. Ona mutlaka namaz kılmak lazım geldiğine dair ısrarda bulundum. O git su getir de abdest alayım ve taharet edeyim, diye buyurdu. Destiyi kendi elimle çeşmeden doldurup onun önüne getirdim. Maşrapayı alıp bana verdi. Ve dök dedi. Onun eline su döktüğüm zaman berrak suyun kan olduğunu gördüm. Bu durum karşısında şaşakaldım" dedi. Bunun

üzerine Mevlana Hz.leri "Keşke kanı su yapsaydı. Çünkü temiz suyu kirletmek o kadar büyük bir hüner değildir. Musa Nil'i Kıptî için kan ve kanı da Sıptî için berrak su yaptı. Bu onun kudretinin kemalindedi. Bu şahısta o kuvvet yoktur. Buna israfın değiştirilmesi derler ki Kuran'da "Şüphesiz israf edenler şeytanın kardeşleridir (K.XVII. 27) buyrulmuştur. Has tebdil senin şarabının sirke ve müşkülününü hal olmasıdır. Senin alçak bakırın halis altun olur. Kafir nefsin Müslüman olur. İslam olur. Kilin gönül kıymetini alır" dedi. Hemen o anda Nu-reddin baş koyup Hacı Bektaş'a gösterdiği rağbetten vazgeçti." (a.g.e. sy 481)

Görüldüğü gibi gerek Vilayetname ve gerekse Ariflerin Menkıbe-leri kendi Müşidlerini seven ve bağlananlarca kaleme alınmıştır. Her ikisinde de efsaneye varan övgüler ve kerametlerle karşılaşmaktayız. Zaten tüm Menakıplarda bağlanılan kişiyle ilgili o kadar akıl ve hav-salanın almayacağı güç ve kudret gösterileri vardır ki biz tüm bunları bir bir sayıp döksek yalan ve dolan maratona düzenlemiş oluruz. Bu tür abartmaları sadece aşırı sevgi ve bağlılık sözleriyle özetlemekte yanlış olur. Biz göre kendisine yazım görevi verilen kişinin dünyevi gereksinimleri, yoksulluğu ve beklentileri derlediği bilgileri abartmalı bir şekilde yüzeysel ifadelerle sıralamak ve göze girmek gibi bir zorunluluğun ycdesinde getirdiği öykünmelerdir okuduklarımız. Aslında dinsel açıdan mucizelerin peygamberlere ve kerametlerin de Müşidlerle bırakılmış olması hayal dünyalarını korkusuzca ve özgürce işletmek olanağını tanıyordu bu tür yazarlara... Bir gerçekte o ki menakıpların yazıldığı dönemlerde kölelik varlığını sürdürüyordu. Cariyelik kuru-mu da öyle. İnsanlar pazarlarda alınıp satılıyordu. Bir destan, bir yalan ve bir söylence bir martaval yazdırabilmek için para basıp yazar bul-mak işten bile değildi. Ama bu abartmalı hikayelerden hareket ederek ne Hünkar Hacı Bektaş Veli ve ne de Mevlana Celaleddin Rumi'yi suçlamak olası... Bu eserler yazıldığı zaman bu iki büyük düşün önde-ri sağ ve hayatta olsalardı böyle bir birilerine tarizde bulunan iki insan olarak gösterilmelerine razı olurlar mıydı hiç?

Gerek Hacı Bektaş Veli ve gerekse Mevlana Celaleddin insana önem vermişlerdir. İnsanı sevmiş ve sevdirmişlerdir. Her ikisi de kit-leleri eğitmişler ve onların yani toplulukların yüzyıllardanberi sürege-

len ve her dönemde daha da yakıcı ve içten sayıca artan ilgi ve sevgilerine muhatap olmuşlardır. Burada bir parantez açmak istiyoruz.

Mevlana ile Mevleviliği birbiriyle karıştırmamak lazım. Çünkü Mevlana sağ iken Mevlevilik diye bir tarikat yoktu. Mevlevilik Mevlana'nın ölümünden sonra oğlu Sultan Veled ve Hüsametdin Çelebi tarafından kurulmuştur. Mevlana'yı ve Mesnevi'yi camiye sokan Hüsametdin Çelebi'dir. Çünkü O'nun zamanında cuma namazlarından sonra Mesnevi, bölümler halinde camilerde okutulmaya başlandı. Oysa Şemsi Tebrizi'nin yanıp tutuştuğu Mevlana özgür düşünceden yanadır. O Sema'lar, Cem ayinleri, müzikten yararlanma coşku ve cezbe, itikaf, riyaziyat gibi sufiliğin tüm kurumlarını benimsemiş, kendi yaşamında uygulamıştır. Ölümünden sonra oğlu Sultan Veled babası Mevlana'yı tekrar şeriatın kalıplarına sokabilmek için çok uğraştı. Mevlana'ya ait eserlerin pek çoğunu yeniden gözden geçirterek düzeltirdi ve eski metinleri de değiştirdi. Bu savımız bir varsayım değildir. Çünkü Selçuklu yönetiminin sünni oluşu ve sultanlarla vezirlere yaranma çabaları üstelik yeni kurdukları Mevlevilik gibi bir tarikatı yayılabilmek ve yandaş toplamak amacıyla böyle bir davranış içinde olmaları gerekmektedir.

Hacı Bektaş Veli ile Mevlana Arasındaki Benzer Uygulama ve Görüşler

Özellikle Mevlana'yı, Şemsettin Tebrizi çok değiştirdi. Şemsettin Tebriz'nin bir Alevi olduğunda -yaşantısına bakılırsa- hiç kuşku yok. Bir yönüyle de Kalenderi ve hayderi düşüncelerin de birikimini özbenliğinde taşıyan bu Tasavvuf Eri'nin Mevlana'ya ilk tanışmalarında Bëyzatı Bestami'mi daha büyük? Yoksa Muhamed'mi? diye sorması hayli ilginçtir. Bir yanda Şeriat ve Kuran bir yanda tasavvuf ikilemi Mevlana'yı sarmış ama verdiği yanıtın sonra aralarında kopmaz ve sarsılmaz bir dostluk vücut bulmuştur. Bu ilk karşılaşma hakkında Mevlana'nın sözleri çok anlamlıdır:

"Bütün sarhoşların canına andolsun, sarhoşum, Ey hilebaz sevgili elimi tut. Canlarıyla oynayanların canlarına andolsun, can kesildim ben. Onun korumasıyla azad olanların canlarına ant içerimki özgürüm.

Utarid gibi deftere düşkündüm. Yazarların üst yanında yer atırdım. İçki sunanın yüzünü görüncü sarhoş oldum. Kalemlerimi kırdım.

"Gözyaşlarımı su yapıp abdest aldım da kıldığım namazda Kiblem sevgilimin yüzü oldu. Kilisede ve Kâbe'de taptığım sensin."

Halk tarafından büyük bir sevgi ve saygıya mazhar olan Mevlana Şems gelene kadar vaazlar verir, fetvalar çıkarırdı. Şems geldikten sonra bu görevlerinin tümünü de bıraktı. Bir aşk ve cezbe eri olarak yeni bir kimliğe büründü. Mevlana'nın ünlü yedi vaaz "Mecalisi seba" adlı eserindeki altı vaazını Şemsten önce yapmıştı. Yani bir ömür boyu altı vaaz.. Şems ile arkadaş olduktan sonra Mümeddin Pervane'nin ısrarlarına dayanamayarak bir defa dahacami mimbere çıkmıştır.

Mevlana şeriatçıları bile yadırgatan şu sözleri söylemedeydi:

"Elimde Kuran vardı. Şimdiyse aşkla çeganeye sarıldım. Her an Tanrı'yı zikreden dilimde artık şiir var, rubai var, nağmeler var."

Bir diğer rubaisinde de Mevlana şunları söyler:

"Bir derviş beni el çırpan, oynayan bir adam haline getirdi. Beni ululuktan akıldan ve candan yoksun eyledi. Sonunda onun gönlü, benim gönlüm oldu. Beni dilediği kalıba soktu."

Görüldüğü gibi Şems, Mevlana'yı daha önce içinde yaşadığı katı kurallardan soyutlamış O'nu gönül kabesine giden yola sokmuş, kiblesini de sevgilisinin yüzüne (Tanrı'nın varlığına) çevirmiş, Kuran'ı da ona gereksinimi olanlara bırakmış coşku ve cezbenin yolunu tutturmuştu.

Mevlana ve Şems buluştukları tarihten itibaren 1246 Şubatı'nda 15. güne kadar on beş ay yirmi beş gün yani toplam olarak 468 gün birlikte kalmışlardı.

Aslında olan şuydu: Ebu Müslim Horasani tasavvuftan yola çıkarak askeri ve müdahale ile kan emen, insan satan, soygun mallarını bölüşen, ocak söndüren, şeriatı saf yapısından uzaklaştırarak Arap egemenliğini kendi yayılmacı siyasetlerine alet eden Emevileri yıkmış arna olumlu girişimini hayatıyla ödemişti. Araplara özgü bu veriler canlılığını ve etkilerini -dini açıdan- Arap etiketiyle Mevlana döneminde de sürdürmekteydi. Selçuklu Sultanlarının içi geçmişlikleri ve soytarılıkları da bir yandan çürümüşlüğe ve kokuşmuluğa yol açarken bir de üstüne üstlük kendi vezirlerini cezalandırmak istediğinde diri diri kazanda kaynatan, kitaplıkları yakan Moğolların zulumları nedeniyle Anadolu insanı ve toplulukları çıldırmak üzereydi. Tüm bu ters-

liklerden şekvacı ve yalgın olan Mevlana gerçekleri söyleyen bir Şemsettin karşısında huzur buluyor korkusuzca bu dizeleri dile getiriyordu Hiç kimse bu sözlerin altında başka bir anlam aramasın. Yanlış olur.

İnanç. Tamam gerekli. İnanmak mutlu ederse insanı o inancın, ayrıca müşfik ve insancıl olması da bir koşul. Yaşamı tökezleten, ruhları sendeleten, yasakçı önlemlerle ufukları bir cezaevi koridoru yapan çıkarıcı ve üçkağıtçı müdahaleleri dupduru bir denize atılan ve görüntüleri bozan bir çakıl taşı saymalıyız. Tanrı'nın görüntüsünü bozan tek varlık insandır çünkü.

İşte Mevlana ile Alevi Düşünür Şemsettin'in bir arada kaldıkları bu sürelerde itikifa çekildikleri, riyaziyat yaptıkları söylenir. Ayları bulan rehain çıkarma, sema ve tefekkür nedeniyle cuma ve bayram namazlarına da katılmamaları Mevlana'yı sevenleri ve çevresini kızdırmıştı. Bu konuda artan serzenişler karşısında Şemsettin Tebrizi şöyle konuştu: "Namazın kazası caizdir. Ama coşku ve cezbenin kazası olmaz." Bu arada ortaya (namaz) ve (Sema) ikilemi çıkıyor. İşte Hacı Bektaş Veli ile Mevlana arasındaki düşünce benzerliğini bu noktada açık ve seçik bir şekilde bulmaktayız:

Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in "İbtida-Name" adlı eserinde açıkladığı gibi Mevlana, Şemsettin ile buluşmadan önce canla, başla gece ve gündüz ibadet eden bir kimseymiş. Tüm ömrünü zahitlik ve din ilmine adanmış. Bu duraklarda bu gaye ile erimiş ve ilerlemiş. Ama daha sonra Şemseddin O'nu sema'a davet edince her şey değişmiş." Sema edince işin doğrusu der. Sultan Veled: o seçkin Padişah (Mevlana) öncekine kıyasla yüz kat daha ileri gitti. Sema etmenin onun için en doğru yol olduğunu kavradı" tümcesinin ne anlama geldiğini açıklamaya gerek var mı?

Bu konuda Şems ile ilgili bir efsanevi olayıda burada anlatalım: Şems bir tarihte Konya'nın ilçelerinden birinde kalmak için yer bulamamış, camilerden birisine giderek bir köşeye sığınmıştı. O sırada cemaat namazla meşguldü. İbadetin bitiminden sonra müezzin garip bir kişinin uzanıp yattığını görünce üzerine yürüdü:

-Burası Tanrı evidir. Han değil.

Şemst'e

-Bu gece burada kalmak zorundayım. Gidecek bir yerim yok de-

yince müezzin bağırıp, çağırmaya başladı. O kadar sözler söylüyordu ki Şems incinmişti.

-İnşallah şu susmayan dilin şişer, deyip camiden ayrıldı.

Bu sözü söyler söylemez müezzinin dili şişmeye başladı. Nefes bile alamıyordu. Bu durumu gören imam, Şems'in arkasından koştu.

-Devletli Sultanım bizim miskin müezzin sizin gönül kâbenizi yık-mış, ne olur bağışlayın da şu dertten kurtulsun.

Şems içini çekmiş.

-Çok geç artık. Şişen dili bir daha inmez, demiş. Ben bir şey yapamam. Yalnız imanla ölmesi ve ahret azabı görmemesi için dua ederim.

"Arifler raksedin, Canlara can katan dünya padişahının önünde"

"Sofiler çark atın, dönüp oynayın"

dizelerini söyleyen Mevlana'nın müridlerinden Salahaddin Zerkubi hastalanmıştı. Mevlana'dan aldığı öğretisi ile uyumlu bir şekilde gömül-meyi vasiyet etmişti: "Cenazemi davullar, kudumlar defler çalarak neşeli, sevinçli bir halde ellerinizi çırpıp oynaya oynaya kaldırın. Be-ni mezarıma kadar sema yaparak götürün."

O'nun bu vasiyetini Mevlana ve arkadaşları yerine getirdiler. Cena-zenin önünde bölük-bölük davul, kudüm ve def çalanlar sıralanmış, güzel sesli okuyucularda besteler ilâhiler okuyorlardı. Mevlana başı açık sema ediyor ve naralar atıyordu. Cenaze, o tarihe kadar görülme-miş bir coşku içinde ve bir düğünü andırır gösterilerle taşınarak Mev-lana'nın babası Baha Veled'in yanına gömüldü.

Yine rivayet edilir ki Şeriat ehli bu cenaze törenini seyrederken şaşkınlıklar geçirmiş, hayretler içinde kalmışlardı.

Selahaddin Zerkubi'nin mezar taşındaki dizeleri de Mevlana'nın yazdığı rivayet edilir:

"Bu mezar arifler güneşi, kurtuluş bayrağı, gariplerinbaşkanı (Pa-dişahı) varlıkta ve sözde olgunlugun timsali, arayan ve dileyen kalple-re güven ve huzur veren, Tanrı'nın nûru, en güçlü kanıt, beceri ateşi, içi dışı huyu temiz, Tanrı sırlarının denizi, bilinmeyen varlığın çevir-meni, uygulayıcı imamı, eşsiz ve ömeksiz sırlar saklayıcısı, çağın Be-yazid'i yaşanan anın Cüneyd'i hak ve dinin koruyucusu Kuyumcu Fe-ridun'un toprağıdır, Tanrı sırlarını kutlasın.

Bu dizelerin söylendiği dönemde henüz Mevlevilik kurulmamış ol-

masına göre Mevlana'nın Beyazıd-ı Bestami ve Cüneyd gibi tasavvuf erenlerinden söz etmesi onları örneklemesi hayli ilginçtir. Nitekim Vilayetname'de de iki ayrı bahiste Beyazıd-ı Bestami'den söz edilmektedir. (Bk. sy. 5 ve 19)

Mevlana'nın Şeb-i Aruz yani ölümü vuslat gecesi sayma yorumu Alevilikte vardı.

"Mukadder olan ölüm ise Bektaşî için ayrılık değil kavuşmadır. Bir yeni aleme doğuştur. İnsanı sevgiliye kavuşturan ışıklı yoldur. Bektaşî düşünüşü ve inanışını ölümü güzelleştirmiş, böylece insanlığa en büyük teselliyi sunmuştur" (Bk. Bedri Noyana.g.e. sy. 297)

Bektaşilerde ve Mevleviler'de ölüm için "Hakka yürüme" deyiimi kullanılır. "Hakka yürüyenin sırlandığı (toprağa verildiği) günün akşamı kendi dergahında veya göçtüğü yerde evindeki odasında çerağlar uyarılıp hayrına kurban tıglayıp helva yaparlar ve akşam lokma edildikten sonra meydan açılır, ayn-ül cem yapılır."

Bektaşilikteki Cem ayini ile Selahaddin Zerkubi'nin sema yapılarak surlanması ortak bir adet in habercisidir. Sırlanma deyiimi Mevlana dilinde de kullanılmıştır.

Vilayetname'deki Hacı Bektaş-Ahi Evren başlıklı bölümde de Mevlana'yı değiştirip Derviş yapmasına içerlenen Konya'daki bazı alimlerin Şemsi Tebrizi'yi Aliyüddin Keyhusrev'e şikayet etmeleri ve Mevlana'yı kendi meclislerine geri getirmesini istemeleri karşısında Sultan'ın "Erenlerden biri gelmiş onu derviş yapmış, şimdi ben gel dön, onlara katılma diyemem demesi üzerine bu alimler Konya'yı terketmişlerdi. Onları geri getirtebilmek için Sadreddin-i Konevi aracılığıyla Ahi Evren görevlendirilmiş, bu Pir keramet yoluyla küskün alimleri geri çevirebilmişti. İşte bir efsanede olsa Hacı Bektaş'ın düşüncelerine bağlı ve onun müridi, halifesi olan bu Pir'in Mevlana ve Şemse karşı yapılan bir komployu barışçı yollarla ve keramet gücünden yararlanarak çözümlemesi ve ortaya çıkan münafere ti önlemesi Şems ile Mevlana'nın Zühd yolundaki hizmetlerini sürdürmelerine yardımcı olması bu veliler arasındaki dostluk bağının en güzel göstergesidir.

Aynı tarihin (yolun) yolcuları olduklarının da kanıtıdır.

Yazarlar içinde Hacı Bektaş Veli ile Mevlana arasında uçurumlar yaratmaya çalışanlara raslamaktayız.

Bunlara göre.

a- Mevlana sırtını saraya dayamış. saraydan yararlanmış Selçuklu hükümdarlarıyla uyum içinde yaşamıştır. Başkaldırmalarda halkın yanında yer almamıştır. Göçerler-yanı göçerler ve köylülerle ilgilenmemiştir.

b- Eserlerini türkçe değil. farisi diliyle yazmıştır.

c- Mevlevilik tarikatını kurmuştur. Bektaşilik ve Alevilikle hiçbir ilgisi yoktur.

Bunlara kısaca ve sırasıyla yanıt verelim:

a- Mevlana'nın saraya sırtını bağladığı, sarayla uyum içinde yaşadığı doğru değildir. Selçuklu saray çevresi ona bağlanmıştır. Mevlana'nın bilgisinden kültüründen yararlanmak istemişlerdir. Selçuklu sarayı sünni inanca bağlıydı, çoğunluk olarak.. Bunun kanıtı Konya il merkezinde bugün dahi tarihi değeri çok büyük olan Alaaddin ve İplikçi gibi camilerin temellerinin onlar tarafından atılmış olmasıdır. Oysa Mevlana Şeriatın o güne kadar kabul edip benimsemediği Sema yapma geleneğini uygulayan, coşku ve cezbe ile rebap, bender eşliğinde kendinden geçerek gazel ve Rubailer söyleyen bir Düşünürdü. O'nun bu hareketi dönemindeki alimlerin büyük eleştirilerine neden olmaktaydı. Mevlana kendi kişisel çıkarları için değil, Şemsi Tebrizi'den aldığı ilham ve yöntemlerle ayin-i cem düzenliyor Ellakinin yazdığına göre günlerce sema yapıyordu. "Takiyye" kurallarına da riayet ediyordu. Mevlana bir politika adamı değildi. Kendi inançların yaymaya çalışan, düşünce üreten, çevresine ışık saçan bir sanat ve edebiyat adamıydı da.. Vezir Muineddin Pervane'nin ona sahip çıkması ve Selçuklu sultanlarının ona ilgi göstermeleri engin bilgisinden dolayıdır.

Mevlana'nın bir elit bir aristokrat gibi yaşadığı ve saray çevresinden başkaca bir çevrenin dışına çıkmadığı doğru değildir.(1)

Abdülbaki Gölpınarlı'nın Mevlana'nın Hayatı adlı eserinden aldığımız bir listeyi burada anımsatmak isterim.

Mevlana'nın asıl arkadaşları halk kesimi icindeydi. Onları çok sevdi. Bu sebeple de Vezir Muineddin Pervane, "Mevlana eşsiz bir Padişah, eşi bulunmayan bir sultan, fakat müritleri kötü" demişti.

Mevlana bu sözü duyar duymaz kendisine bir mektup yazarak "İyi olsalar ben onlara mürid olurum." demiştir.

İşte Mevlana'nın sevdiği yol arkadaşlarından bazıları:

Babasıyla Belhten göçen Muhammed Hadim, Erzincanlı Hekim Alaeddin Kürdi, Mevlana'nın idamdan kurtardığı Rum asıllı Süryanos, Konyalı Ahi Ahmet Şah, Kazzaz Ahi Ahmet, Çiftçi Ahi Seydarveri, Kürkçüler hamamında natırlık yapan Ahi Natur, Resam Rum asıllı Ay-nüddevle, Mimar Tebrizli Bedreddin, Çobam Dellak (berber), Konyalı tüccar Hacı Semire, Hanende Şerefeddin Osman, Marangoz Bedreddin Neccar, Resam Bedreddin Yavaş, Hacac Nesac (dokumacı), Şeyh Gehvareger (Beşikçi) Neyzen Hamza, Debbağ Hüsameddin, Ressam Rum Kaloyan, Kemal Kavval (Hanende), Rebai Ebubekir, Marangoz Mahmut ve Sinan, Pamukçu Kattani vs.

Görüldüğü gibi Mevlana'nın tüm dostları halk katmanları içinde yer alan ve halk deyimiyle sıradan insanlardı.

O da Hünkar Hacı Bektaş Veli gibi halkla bir ve beraber olmuştur. Zaten aynı inancı paylaşan ve bölüşen gönül erlerinin başka türlü davranmaları mümkün değildir. Onlarda bu ortak yan olmasaydı Hacı Bektaş, Yunus Emre ve Mevlana aradan geçen yediyüz yıllık zaman aralığından sonra günümüzde bu kadar sevilen, aranan insanlar olamazlardı.

b- Eserlerini Türkçe yazmamasına gelince o dönemde Selçuklu sarayı dahil tüm devlet dairelerindeki resmi dil farsçaydı. Türkçe yeni yeni kırsal kesimlerde konuşulmaktaydı. Türk dilinin bayraktarlığını da güzel şirleriyle Koca Yunus kırsal kesimlerde yapmış ve yaratmıştır. Karamanoğlu Mehmet Beyin her yerde ve devlet dairelerinde Türkçe konuşulacağına dair çıkardığı yasanın ancak üç gün yürürlükte kaldığını ve üç gün sonra da ortadan kalktığını pek azımız biliriz. Peki neden? Çünkü o tarihte bile Konya'da yaşamakta olan halkın dörtte üçü gayri müslim kişilerden oluşuyordu ve bu kesim kendi ana dillerini konuşmaktaydılar. Ancak pek çoğuda o dönemin İngilizcesi sayılan Fars diline aşinaydılar. Bu büyük kitle Türkçe'yi henüz öğrenmiş değildi. Bu konuda hayret edilecek bulgularla karşılaşyoruz. Mevlana ve Hacı Bektaş Veli zamanında yazılmış olupta günümüze ulaşmış - Yunus Emre Divanı dışında- hiçbir Türkçe yapıtla karşılaşmıyoruz. Elbetteki sözlük, dil ile ilgili risaleler ve halk şiiri dışında.

Ahmet Yesevi, 12. yüzyılda yaşamış bir düşünür.. O'nun yazdığı

söylenen yazılar gerçekten kendisine ait olduğu kanıtlanıyorsa Türk diliyle yazılmış bir tasavvuf kitabına sahip olunacaktır. Bakınız 12. yüzyılda bile Türkçe olarak yazılmış hiçbir tasavvuf kitabı yok ki Mevlana suçlanabilsin:

"Ahmet Yesevi'nin Türkler arasında tasavvuf esaslarını yaymak için hece vezni ile Türkçe ve halk edebiyatı şekillerine uygun manzumeler yazdığı malumdur. Diğer şiirlerden ayırmak XC-XVI asırlardan beri hikmet adı verilen bu manzumeler bir araya toplanarak Divan-ı Hikmet isimli şiir mecmuası vücuda getirilmiştir ki Yesevi ve Nakşibendi ananeleri bunu doğrudan doğruya Ahmet Yesevi'ye isnad etmektedirler. Halbuki bugün elde bulunan yazma ve basma Divan-ı Hikmet nüshaları en sathi bir tarzda tetkik edilince, bu manzumelerin muhtelif Yesevi dervişlerine ait olduğu derhal anlaşılır. Divan-ı Hikmet'in eski bir nüshasını bulmak şimdiye kadar mümkün olmamıştır. Herhalde şimdiye kadar XVI. asırdan evvelce ait bir nüshanın malum olmadığını emniyetle söyleyebiliriz."

Bu yazdığımız tümceler ünlü araştırmacı Prof. Fuat Köprülü'ye aittir.

Oysa söz konusu olan eser şiir tarzında yazılmıştır, üstelik Düzyazı da değildir. Şiir yapılı eserlerden bulmak hiç de zor olmaz. "Divan-ı Hikmet" adlı eseriyle Ahmet Yesevi'ye Türkçe eser yazdırmış olmanın ayıbı ortada:

"Divan-ı Hikmet'te Hoca Ahmet Yesevi'den 250 yıl sonra öldürülen Seyyit Nesimi'den bile söz edilmesi bu şiirlerin Ahmet Yesevi adına daha sonradan yazıldığını gösteren bir başka kanıttır." (Bk. Rıza Zelyut a.g.e. sy. 222)

Şimdi şapkamızı önümüze koyalım ve doğru konuşalım.

12 ve 13. yüzyılda Anadolu'ya doğudan çıkıp gelen kafiler yurt mekân ve meslek edinmek, ekecek toprağa sahip olmak, ayakta durmak mücadelesi vermekteydiler. Bunlara karşı Selçuklu sultanları Frank askerleriyle savaş açmaktaydılar. Bu sultanların kendi isimleri bile Farsça'ydı. İşte başta Mevlana'da olmak üzere Türkmenler hakkında hoyratça sözler söylenmesinin nedenlerini buralarda aramak lazımdır. Öte yandan Hünkar Hacı Bektaş'ın da şiir ve deyişleri dışında Türk dili ile yazılmış bir eseri yoktur. Bu şiir ve deyişlerinde Hacı Bektaş'a ait olduğu çok kuşkuludur. Makalaat bile Hacı Bektaş'tan

sonra onun bir Halifesince Arapça yazılmıştır. Vilayetname ise Hacı Bektaş Veli'nin değildir. Hacı Bektaş'a izafe edilen bazı dörtlükler de onun yolunu izleyen Kaygusuz Abdal'a aittir.

Son yıllarda başlatılan bir kampanya ile Hacı Bektaş Veli'nin Türkçe yazdığı öne sürülürken, Mevlana'nın Farsça yazdığı, Hacı Bektaş'ın Alevi ve Bektaşî olduğu halde Mevlana'nın Sünnî olduğu yolunda ayırıcı, bölücü, koparıcı propagandalar yapılmaktadır. Bu iki büyük veli arasında uçurumlar yaratılmak istenmektedir. Düşünce, inanç, yaşam tarzı ve insan sevgisi açısından birbirleriyle ikiz kardeş kadar yakın olan bu Sufilerimizi bu haksız sataşmalardan soyutluyor ve bağrı-mıza basıyoruz.

Konya'da bulunduğum uzun yıllar süresinde aralıksız 30 yıl düzenlenen Mevlana törenlerine gelen toplam milyonlarca gönüldaş arasında törenden sonra Hacı Bektaş'a yolcu olan binlerce insan gördüm. Demekte görevli olduğum için yol, gidecek vasıta ve otel konusunda bana başvuruurlardı.

Bir defasında dört hanım büroya geldiler ve benden güvenilir bir taksi bulmamı istediler. Sordum nereye gideceksiniz? Mevlana törenlerini izledik. Mevlana'nın türbesini ziyaret ettik. Şimdi de Hacı Bektaş Veli'yi ziyaret etmek istiyoruz.

-Peki dedim Mevlana size yetmedi mi?

-Evlad, evlad sevgi güvercinin bir kanadını Mevlana öbür kanadını da Hacı Bektaş olarak görüyoruz. Destur ver de gidelim.

Kalktım zorla elini öptüm. Ve bu hanımları kendi arabamla Kırşehir'e kadar götürdüm. Önemli olan şu . Vatandaş bu iki büyük düşünür arasında hiçbir ayırım yapmıyor. Her ikisine de yalnızca, dolunca seviyor. Bizim görevimizde bu sevgiyi çoğaltmak olmalı. Öyle değil mi?

Rebab mı, Saz mı?

Bilindiği gibi Mevlana'dan sonra ortaya çıkan Mevlevilikte yapılan Sema ayinlerinde kullanılan deyimlerle, Alevilik törelerinde kullanılan deyimlerin pek çoğu aynıdır ve tümüde Kürtçe'dir.

Bunlardan bazı örnekleri sayalım:

Dergah, Derviş, Mürid, Müşid, Niyaz, erkan, Pir, Kemer, Meydan, Tennure, Hırka, Sema-Samah, Newruz, Pay-ı Maçan, Sımat (So-

mat ve Sumak) Bektaşiler'de ve Mevleviler'de çıkarılan dergah yemeğinin adı. Lokma, Sırlamak, Nefes, Nezir, Vahdet, Dem, Er, Erenler, Tüba (hayat ağacı), Post, Postnişin, vb.

Her iki felsefede de dervişlerin coşku ve cezbe platformuna ulaşmaları için kullanılan yöntem raks ve müziktir. ana malzeme diyebileceğimiz raks ve müziğin uygulanması ise tespit edilmiş tören kurallarıyla yapılır. Bu törenleri her iki felsefede de Postnişinler yönetir.

Ancak Alevilik ve Bektaşilik'te kullanılan müzik aracı Saz iken. Mevleviler'de Rebab, Ney, Bender gibi klasik çalgılarla sema yapılır. Alevilik'te müzik sözü Türkçe nefeslerden oluşur. Mevleilik'te ise söz farisicedir. 15. yüzyıldan sonra Mevleviler'de de Osmanlıca dili güfte-lerde egemen olmuştur.

Bütün bunlar coşku ve cezbe için kullanılan araçlardır. Bu farklılığı büyütmemek lazımdır. Kaldı ki her iki felsefede kullanılan bu müzik araçlarının kökenleri eski Anadolu uygarlığından çıkıp gelmektedir.

Tarih İçinde Saz:

Saz konusunda "Konya Sazı ve Türküleri" adlı kitabımızda yer alan araştırmamızın bir özetini burada ele almak isteriz:

Bizim tesbitimize göre saz Anadolu'da bilinen en eski bir müzik enstrümanıdır. Yani vurgulu enstrümanların ecdadı ve atasıdır: Saz.

Her türlü müzik aletine de saz adı verilir. Bunun örnekleri çoktur. "Vurgulu sazlar" deyi mi bütün vurgulu enstrümanları anımsatır. "Sazlar akort edildikten sonra" konser başladı derken aynı anlam ortaya çıkar. Halk arasında da "Saza gidelim.", "Saz takımı" gibi deyimlerle karşılaşırız. Bazı bestelerde de saz sözcüğünden yararlanılmıştır: Saz semaisi, saz eseri gibi.

Çalgı çalanlar için de aynı deyim kullanılır: Sazcı, Sazande örneklerinde bunu görürüz.

Saz genellikle kestane ve dut ağacından yapılır. Bu iki tür ağacın anavatanı Anadolu'dur. Başka yörelerde kolay yetişmez. Sap kısmı ise gürgendir. Sap ve gövdenin yanları ceviz ve sedeflerle süslenir. Altı, sekiz ve oniki telli olabilir. Tezene adı verilen kiraz kabuğundan yapılmış bir mızrapla tellere vurularak çalınır. En küçüğüne cura, ortaboy olanına bağlama, oniki telli olanına da divan sazı, ya da meydan sazı

adı verilir. Curayla, bağlama arasındaki saza da tambura adı verilir.

Ünlü müzikolog Gazimihal'in bildirdiğine göre saz sözcüğü farisicedir. Ancak sazın Anadolu kökenli olduğu öne sürülür. Fars Devleti L.Ö. 534 yılında kurulmuş olmasına göre Anadolu'daki uygarlıkların tarihi Sümerlere uzanan bir çizgi içinde M.Ö. beşbinli yıllara kadar varır. Özellikle Guti uygarlığının müzik araçları yönünden üstünlük ve ayrıcalığı vardır. Tarihçi ve yazar Homeros'ta sazın geçmişini Anadolu'ya bağlar ve İsa'dan 900 yıl önce bu enstrümanın kullanıldığını açıklar. Aleviliğin ve Bektaşiliğin Anadolu patentli oluşunun kanıtlarından birisi de bu törede sazın varlığıdır. Özellikle kırsal kesimin ve aşkıllık geleneğinin bir aracı olan bu enstrüman bu felsefenin örgütlenmesinde önemli bir rol oynadı.

Tarih İçinde Rebab

Günümüzde yaşamakta olan tek Rebabi Edip Sev'iş Mevlana Sema törenlerinde otuz yıla yakın bir süre içinde hizmet vermiş bir gönül adamıdır. Çok değerli Sema ayini besteleride yazmıştır.

Mevlana atmosferini duyabilmek ve böyle bir ortamda bulunmak için emekliliğinden sonra Konya'ya yerleşmiştir. Çeşitli kongrelerde bildiriler de sunmaktadır. İşte Konya Kültür ve Turizm Derneği'nce düzenlenen ve 26 bilim adamının katıldığı, çoğunluğunu Yabancı Orientalistlerin oluşturduğu uluslararası kongrede Edip Sev'iş'in bildiri konusu Rebab'tı.

Yazar bu bildirisinde şunları söyler:

"Mevlevi müzikisinden ayrılmasına olanak olmayan üç saz vardır: Ney, Rebab ve Kudüm.

Rebab hiç şüphesiz, dünyanın en eski yaylı sazıdır.

Onun ismine Tanrı tarafından gönderilen kitapların ilk ikisinde raslanılır: "Tevrat" de "Zebur"da.

O devirlerde yaşayan insanlar, evlerinde mabedlerinde, buldukları topluluklarda, Rebab çalarak musiki yönünden ilahi bir vccd (çoşku) içinde ayinlerini icra ederlermiş."

Yine Edip Sev'iş'ten öğrendiğimize göre Mevlana kullanılan rebab'ın altıtelli olmasını emretmiştir. Mevlana bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: "Bizim rebabımızın altı köşeli olması, dünyanın altı ciheti-

nin sırlarını açıklamasındandır. Elif gibi telleri de, ruhlann Allah'ın Elifi ile beraber olduğunu gösterir."

Görüldüğü gibi her iki felsefede yararlanılan enstrümanlar Anadolu ve mezopotamya kökenlidir. Gerek Alevilik'te ve gerekse Mevlevilik'te müzisyen diyeceğimiz gönül erleri içinde yaşadıkları yörelerin havalalarını ya nefes olarak ya da ayin müziği olarak değerlendirmişler ve zenginleştirmişlerdir.

Kırsal kesimlerde gelişen Aleviliğin müziği halk müziğiyle bütünleşirken, Mevlevi müziği kent ve saray müziği ile beslenmiştir.

Selçuklu sarayının Bizans İmparatorluğuyla olan ilişkileri Mevlevi ayin müziğinde Bizans kökenli bir müzik yapılmasına yol açtı. Aradan yüzyıllar geçtikten sonra bu müzik haliyle çok gelişmiş, klasik Türk müziği adını almıştır.

O halde coşku ve cezbe aracı olan ve Tanrı ile bütünleşmede tefekkür kapılarını açmaya yarayan bu müzik türlerinin aralarındaki şekli farklılık hiç te önemli değildir. Önemli olan bu türlerin hangi amaçla ve niçin kullanıldığını tespit etmektir. işte kullanma amacı açısından ortada hiç bir fark yoktur.

Hilmi Ziya Ülken Ne Diyor?

Hilmi Ziya Ülken Bektaşilik ve Mevlevilik hakkında şu yargıya varır: "Bütün zahiri iftiraklara rağmen Bektaşilik ve Mevlevilik bir menşeden gelmektedir."

Yazar yazısında ayrıca her iki Pir'in aynı kaynaktan geliştiğini, Aşıkpaşa'nın Garipnamesiyle, Mesnevinin aynı inanışlara vardığını kabul etmektedir. Bektaşî ve Mevleviliğin geçimsizliğinin başlangıcı ve bunu uzatani kuvvetlendiren faktörün daha ziyade sonradan ortaya çıkan olaylar olduğunu söyler. (Bk. Bedri Noyan. a.g.e. sy 390)

Ali Naci Baykal Dedebaba'nın Bedri Noyan'a gönderdiği bir mektupta konumuzu ilgilendirdiği için ilgimizi çekti:

Bu mektubunda Baykal Dedebaba Hacı Bektaş Veli'nin "Üs-ül-hakika"sında Mevlana hakkında şunların yazılı olduğunu öne sürer, "Erenlerde, Pir'lerde ayrılık olur mu hiç? Güneşten kopan nurlar Allah yolunda buluşurlar.. Her biri ayrı ayrı etrafına nur saçır. Büyük de bir, küçük de.. Hepsi güneşten kopmuş, hepsi birleşince aynı nur olmuş.

İşte vahdete varış. Erenlerde büyüklük, küçüklük olmazmış. Çünkü: Allah yolunda her evliyanın kalbinde Allah Yatar "buyuruyorlar. Bu sözlerin gerçekten Hacı Bektaş Veli'ye ait olup olmadığını tesbit edemedik ama yine de Bektaşî camiasında yer almış ve hizmetler vermiş yol pîrlerinden birisine ait olması ve bu camianın görüşlerini yansıtmaması yönünden bizce çok değer taşımaktadır.

Hünkar Hacı Bektaşî Veli ve Mevlana Celaleddin-i Rumi konusundaki bu araştırmamızı Mevlana'ya izafe edilen bir Gazel ile noktalamak istiyoruz. Bu gazelin şerhini haç ziyareti esnasında tünel içinde yaşamını yitiren arkadaşımız Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'ndan aldık. Bu gazel aslında bu iki büyük pîrin ortak duyguları gibi geldi bana.. Düşünce benzerliği, yol ve yöntem birliği. Yani Vahdet:

(Dün gece, seher vakti nihayet buldum. Haşhaş tanesi içinde örs buldum. Kaybettiğim bir külâh leblebim vardı, onu Molla Süleyman'ın defteri içinde buldum

Bir deve katarı, Kaf Dağı'na doğru giderken onu, sonsuz bir denizin sahilinde dolandır buldum.

Salih'in dişî devesini, Musa'nın asasını ve babanın ruhunu her üçünü ana karnında cansız yaşar buldum

İsa'nın eşeği ve iğnesi ona ayakbağı oldu. O eşeği evde, iğneyi yakada buldum.

Yedi iklimin hasılı buğday, darı ve içinde arpadan pişirilmiş bir ekmeğe buldum ve onu çiğnemedim yedim.

Üçyüz altmış sığırı boynuzlarıyla başaşağı ve tandırda, içi dört parçalı kebab olmuş bir ceviz içinde buldum.

Dudakları hikmet sütüyle dolu yüzbinlerce ahu yavrusunu, bülbül yumurtası içinde feryad eder buldum.

Dün gece seher vakti meyhaneye gittim. Küpte, İsrail'in Sûr'unu feryad eder buldum

Rum diyarında bir gün develere nal bağlıyorlardı. Onlardan kaybolan halkayı Hakan kulağında küpe [Mengüş] buldum.)

HACI BEKTAŞ VELİ VE SONRASI

Baba İshak başkaldırmasından sonra baba İlyas'ın önde gelen halifelerinden Şeyh Osman, Sarı Saltık, Barak Baba, Şeyh Balı, Emircem Sultan öldürülmekten kurtuldular. Babailerin arta kalanlarının Hacı Bektaş'ın çevresinde bir hale oluşturdukları anlaşılıyor. Bu birliğin ortaya çıkmasında Baba İlyas umutsuz bir anda ve öldürülmeden önce bir işaret vermiş olması akla gelen bir varsayımdır. Hacı Bektaş'ta arkasında büyük bir mürid ve halife topluluğu bıraktı. Bunların adlarını daha önce açıkladık. Ancak burada hayli ilginç bir durumla karşılaşyoruz. II. Keyhusrev'in Frank askerleriyle kazandığı bu zaferden sonra inanç açısından yenilmeyen Aleviler ve Bektaşiler kendi felsefelerinin yayılması için büyük bir çaba gösterdiler. Göçerler ve köylülerin yanı sıra Kalenderi ve Haydari görünümlü dervişlerin gezginci olmaları ve yaşamın en çetin koşullarına uyabilme yeteneği göstermeleri , hatta yoksul yaşamayı felsefelerinin bir gereği saymaları bunların hem uzak kentlere, yörelere gitmelerine yol açarken hem de gittikleri illerde ve köylerde kendilerini kolayca adapte etmelerine olanak verdi. Hatta saygı ve sevgi göstermelerine de...

Selçuklunun ihtışamlı yaşantısı ve halka yaptığı zulüm, binlerce Anadolu'lunun Babailer İsyanı'nda öldürülmelerinin verdiği acı ve üzüntü bu gönül erlerinin kolayca mekan tutmalarına yaradı.

Bu gönül erlerinden Cemalettin Sultan Akdeniz yörelerine, Sarı İsmail Sultan Mentеше'ye, Kolu Açık Hacım Sultan Kütahya'ya Resul Baba Sultan Altıntaş'a, Pirab Sultan Konya'ya, Seyyid Receb Baba, Sarı Kadı, Ali Baba, Barak Baba Bigadiç'e, Bahaeddin Atlaspuş, Yahya Paşa, Dost Hüda, Samut Baba, Abdal Musa, Sultan Elmalı'ya, Seyit Ali Sultan, Karaca ahmet Sultan, Taptuk Emre, Sarı Salduk Dobruca'ya yollandılar. Dede Gargın, Güvenç Abdal, Hızır Samut, Pir Ebi Sultan, Baba Mansur, Karadonlu Can Baba, Abdal Murat, Geyikli Ba-

ba. Seyyid Kadı ve gözü Kızıl çeşitli ve yörelerde felsefelerini yaymak için görev yaptılar. Kadıncık Ana Sulucakaraöyük'te Hacı Bektaş Veli'nin Türbesi ve dergahı yanında kaldı. Kadıncık Ana'nın Ahi Evren'den olan çocuklarıyla kocasının öldürülmesi üzerine Hacı Bektaş Veli'ye sığındığı yolundaki görüşe katılmıyoruz. Zaten Bedri Noyan'ın anlattığı gibi Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra vasiyeti uyarınca Posta İdris Hoca'nın oğlu Hızır Bali geçti. Sonra sırasıyla Rasul Bali, oğul Yusuf Bali, Mürsel Bali ve onun oğlu Balım Sultan geçmiştir. Balım Sultan evlenmedi ve nesli bitti. Balım Sultan'dan sonra posta Hacı İskender Dede, Emir Kazım Dede, Hüdadad ve onu izleyen 28 Dede Baba oturdu.

Celaleddin Ulusoy ise Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra posta oğul Seyyid Ali Sultan'ın oturduğunu bu evladının gerçek adının ise İbrahim olduğunu ve Timurtaş, Hızır Lala lakabları ile de anıldığını anımsatır. Çok hareketli, enerjik ve çalışkan olması nedeniyle Rumeli'de "Kızılderili" olarak adlandırılmıştır. Seyyid Ali Sultan bu arada Dimetoka'da sonradan kendi adını taşıyan tekkeyi kurmuştur. Öldüğü zaman geride iki oğul bıraktı. Bunlar Rasul Bali ve Mürsel Bali'dir. Rasul Bali, Hacı Bektaş Dergahı'nda Postnişinlik görevini yürüttü. Ancak ölümünden sonra Hacı Bektaş'a gelen Mürsel Bali kırk dört yıl Pir Dergahı'nda postnişin oldu. Dimetoka'da hastalanıp ölen Mürsel Bali babasının yanına gömüldü. Mürsel'den sonra Hacı Bektaş Veli dergahında Bali Çelebi (Balım Sultan) ve Kalender Çelebi postnişin oldular. Mürsel Bali'nin oğul olan Balım Sultan 1484 ile 1516 yılları arasında Postnişinlik yaptı. Yerine gelen Kalender Çelebi idam edildiği 1528 yılına kadar aynı görevi üstlendi.

Daha sonra sırasıyla büyük oğul İskender Çelebi, sonra bunun kardeşi Yusuf Bali Çelebi (Ö. 1569_ Posta oturdu. Yusuf Bali zehirlererek öldürüldü. Dede babalığın geldiği tarih ise onun ölümünden önce 1551'de başladı.

Prof. Yörükoğlu'nun belirttiği gibi gerek Noyan'ın gerekse Ulusoy'un verdikleri isimler arasında büyük farklılıklar vardır. Bu benzezmelikler birisinin Dede babalığa, ötekini ise Çelebi koluna bağlı oluşlarının bir sonucudur.

biz konumuzun bu bölümünde Balım Sultan üzerinde biraz detaylı-

ca durmak istiyoruz. Çünkü Hacı Bektaş Veli'den sonra kaynaklarda ikinci en büyük pir olarak anılmaktadır. Bektaşiliği kurumsallaştıran ve günümüzdeki görünümüne kavuşturanın Balım Sultan olduğu öne sürülür. Gerçekten Balım Sultan Bektaşiliğin toplumsal ve insancıl yönlerini barışseverliğini, yardımseverliğini en ön plana çıkarmış bir gönül erenidir. Yüzyıllardan beri gelen Aleviliğe ait kuralları toparlamış derlemiş ve dergahta bir düzen içinde yaşatılmasını sağlamıştır. Aynı süre içinde yine sağlam bir uygulama biçimi yaratan kardeş inanç felsefesi Mevlevîliğinde bu toparlanmanın ortaya çıkmasında bir etken olduğu akla gelmektedir.

Bunca emek ve çaba göstermiş olan Balım Sultan'ın yaşamı yine yeterince bilinmiyor. Bu durum Post sahiplerinin kendi kişiliklerine fazla önem vermeden inançlarına büyük bir özveriyle bağlanmalarının sonucu olsa gerek. 1462 yılında doğduğu ve 1516 yılında öldüğü rivayet edilir. 54 yıla sığdırılmış kısa bir ömür ama büyük bir çaba ve çalışma... 1519 yılında yapılan türbesinin kapısı üzerinde bulunan yazıtta Hacı Bektaş oğul Resul Bali'nin oğlu olduğu yazılmıştır Yazıtın metni şudur:

"Veliler kutbu, abdallar özü Horasanlı Hacı Bektaş Veli'nin (Allah uyuduğu yeri nur etsin) oğlu Resul Bali'nin oğlu Hızır Bali'nin şerefli kubbesi kumandan Şehsuvar Bey oğlu, Ali Bey 925 yılında yaptırdı."

Prof. Dr. Fuat Bozkurt bu yazıt için şunları söyler:

"Hacı Bektaş'ın Mevlana ile çağdaş olduğu ve 13. yüzyılda yaşadığı düşünülürse türbedeki bu yazıtın yanlışlığı ortaya çıkar. Hacı Bektaş ile Balım Sultan'ın ölümleri arasında 250 yıl gibi uzun bir zaman dilimi vardır. Ölümünden üç yıl sonra yapılan türbesi üzerine yazılan yazıt bile çelişkilidir."

Bozkurt'un bulduğu yanlışlık şudur: Türbenin üzerine Balım Sultan'ın Resul Bali'nin oğlu olduğu yazılmıştır. Oysa Resul Bali 1441 yılında ve Balım Sultan'ın doğumundan otuz yılı aşkın bir süre önce ölmüş bulunuyordu.

Balım Sultan söylencelere göre Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden Dimetoka tekkesi postnişini Seyit Ali Sultan'ın torunlarından. Macar kökenli Gedik Ahmet Paşa Kırım ve Tuna'ya yaptığı seferlerden dönerken Dimetoka tekkesine konuk olmuştur. Balım Sultan'ı babası-

nın izniyle saraya getirmiştir. Özel bir eğitimden geçtikten sonra Hacı Bektaş tekkesine gönderilmiştir. Burada hizmetlerini tamamlamış ve Postnişinliğe yükselmiştir.

Balım Sultan'ın en büyük özelliklerinden birisi II. Beyazıd'ı Bektaşî yapmış olmasıdır. Elbetteki bu savın gerçeklik derecesini kanıtlayacak kesin bir belgeye sahip değiliz.

Balım Sultan ile ilgili yaptığımız araştırmalarda Celalettin Ulusoy'un verdiği bilgileri de ilginç bulduk. O'nun düşüncelerine de yer vermek istiyoruz:

"... Balım Sultan Mürşid postuna oturduğu zaman, Osmanlı tahtında Beyazıd II. bulunuyordu. Devlet işlerinden çok felsefe, astronomi, edebiyat ve din konularıyla meşgul olan bu padişahın Balım Sultan'la da olan ilişkileri bilinmektedir. Beyazıd II. 65 yaşındayken oğlu Yavuz bir egemenlik hırsı taşıyan acımasız yaratılıştaki idi. İran'la yapılan savaştan sonra Yavuz Sultan Selim Mısır'ı zaptetti. Halifelik kurumunu da İstanbul'a getirdi." "... Ümeyye Oğulları'nın ve Abbas Oğulları'nın saltanatından bu tarafa, halifelik, politika çıkarlarına ve egemenlik hırslarına alet edilmişti. Adeta manevi ve maddi bir baskı bir zulüm aracı haline getirilmişti. Başlangıcından beri, bu anlamdaki halife-hükümdar kurumunu ve yönetimini meşru saymayan Hz. Muhammed'i temsil eden bir makam olarak görmeyen Alevi-Bektaşîler olayı hoş karşılamadılar. İşte bu halifelik olayı ve çok sevilen Beyazıd II'nin zorla tahttan indirilmesi ve büyük bir olasılıkla öldürülmesi Alevi-Bektaşî çevrelerinde bir hoşnutsuzluk ortamı yaratmıştı. İşte böylesi bir havada Alevi-Bektaşîler'in temliscisi durumunda olan Balım Sultan, dikkatleri üzerinde toplamıştır."

Celalettin Ulusoy'a göre Balım Sultan'ın ölümünden sonra, onunla ilgili olarak Hacı Bektaş Veli'nin evlenmemiş olduğu ve Dede-babalık ve dervişlik kurumunun Balım Sultan tarafından kurulduğu hatta Balım Sultan'ın bir baba olduğu ortaya atılmıştı. O'na göre Dede-baba ve mücerred dervişlik onun ölümünden 36 yıl sonra, Kalender Çelebi isyanının getirdiği kargaşa içinde ortaya atılmış ve Balım Sultan'a bağlanmak istenmiştir.

İlk Dede-baba olan Sersem Ali, Balım Sultan'ın ölümünden 36 yıl sonra İstanbul'dan gönderildi."

Yine bazı yazarlara göre de Osmanlılar bu kargaşayı yarattılar. Aleviliğin birleştirici öğelerini zayıflatmak, toplumun içine ikiliği sokmak, tarikatın içine girerek onları denetlemek, devlet ideolojisini Alevilik içinde güçlendirmek için böyle bir yol izlendi.

Zaten Balım Sultan'ın kardeşi Kalender'in başkaldırması ve yakalanarak idam edilmesi de devlete (Osmanlılar açısından, Osmanlılar'a) böyle bir girişimde bulunma cesaretini vermişti.

Buna karşılık Mevlevilerde Mevlana ahvadı olan Çelebiler Osmanlı'yla uyum içinde geçindiklerinden bu tarikata karşı devletin olumsuz bir tepkisi hiçbir zaman görülmedi. Ancak görülemezdi de. Çünkü tüm uyarlamaları Bektaşilikle aynı olan Mevlevilik onun kurucusu olan Sultan Veled'le birlikte on üçüncü yüzyıldan itibaren sünnilik yolunu seçmiş, Hilafeti benimsemiş ve mevcut düzeni korumaya çalışmıştı. Oysa Sünni olmayanlar için yaşamak ne kadar zordu.

Yavuz Sultan Selim'in lakabı Saru Görez olan müftü Hamza Nurettin'e verdiği şu fetvanın acımasızlığı ortadadır. "Kızılbaş taifesi kafirdir. Öldürülmesi farzdır. Hatta öldürülenlerin malları, kadınları, çocukları öldürenlerin kısmetidir."

Balım Sultan'la İlgili Eleştiriler ve Yanıtımız

Doçent Dr. Yaşar Nuri Öztürk Balım Sultan'ı ağır bir dille eleştirir: "Bektaşiyeciler tarikatinde kısmen veya tamamen İslam dışı görülen bütün unsurların, ismi etrafında toplandığı hemen hemen ilk şahıs olan Balım Sultan, tarihsel kişiliği ve karışık, enteresan bir tip olarak karşımıza çıkıyor. Bizim tetkiklerimizde ulaştığımız sonuçlara göre diyebiliriz ki Hurufiliğin Türk insan ve irfanına yaptığı kötülüğü, Balım Sultan Bektaşiliğe yapmıştır. Bu zat Bektaşiliği dejenere eden Hurufi-Hıristiyan unsurların tam ortasında durmakta ve bu iki bozucu unsuru benliğinde toplayıcı ve temsil edici şahsiyet olarak dikkat çekmektedir."

".. Balım Sultan, Bektaşiliğe stasavvufun en fazla nefret ettiği şekilciliği getirip yerleştirmiş ve bu tarikatı böylece İslâmî ruhundan uzaklaştırmıştır. Öztürk, Bektaşiliğe sokulduğunu savladığı bozuklukları şöyle sıralıyor:

" a- On iki bin imam töresi:... Balım Sultan'ın soktuğu on iki imam

töresi ise, tarikatın bir rüknü halinde karşımıza çıkmakta ve her mün-tesibin temel inançları arasında yer alması gereken bir kabul olarak sunulmaktadır. İşte, bu ifrat ve aşırılık noktasından sonrasdır ki, bozulmuş Bektaşiliğe has ve telakki olarak görülebilir."

"b- Mücerredlik: Evlenmeden yaşamak demektir. Balım Sultan mücerredliği adeta ilahlaştırmış, böylece tarikatını saptırmıştır. Bu İslam'a ters düşmektedir."

"c- Şarap serbestisi: ... Şarap içme (demlenme) ve Balım'ın töreleş-tirdiği bir gayri islami tavidir.

"d- İbahilik: Bozulmuş devri Bektaşiliği'nin belirgin vasıflarından bi-ri de İslam'ın öngördüğü ibadetlere karşı lakaytlıktır."

Bu konuda Yaşar Nuri Öztürk Balım Sultan sonrası devrin genel kanaatine göre Şeiât ve Tarikat makamlarına geçmiş olanlar (makam-ı intihaya gelenler veya hakikat ehli) için ibadet kaydı ortadan kalkmış-tır. Bu makama gelmiş kişi, bunları bir kere icra ile görevini bitirmiş olur" demektedir.

"e- Kulağa küpe takmak: Balım Sultan, mücerred Bektaşî Babala-rı'nın bir kulaklarına, tanıma işareti olarak küpe takılması adetini ge-tirmiştir."

"f- Teslis ve Hulul: Hıristiyanlığın baba-oğul-ruhulküdüs trinitesi, Allah Muhammed-Ali şeklinde ve Hurufiliğin bir uzantısı olarak Bek-taşiliğe sokuldu."

"g- Oniki Post: Oniki imam sırrı, Bektaşilik'te giderek hayat ve ge-leneklerin bir çoğunda tecelli etmeye başlamıştır. Bektaşî tacı oniki di-limlidir. Tekkelerin meydan yerleri, tekke üstündeki baca ve kubbeler hep on iki dilimli olur. İstanbul'un en ünlü ve en güzel Bektaşî tekkele-rinden biri olan Merdivenköy tekkesinde bu özellik açık bir şekilde görülmektedir."

Aynı konuda Öztürk şunları ekler:

"On iki rakkamının 'kutsal tecellileri'nden biri de, Bektaşî tekke-sinde ve bunun oniki post halinde Balım tarafından dondurulmuş bu-lunmasıdır. Postların herbiri Bektaşiliğin en büyük isimlerinden birine izafe edilerek anılmış, böylece o kişilerin ölümsüzlüğü de sağlanmış-tır."

Oysa yazısının başında Balım Sultan Hacı Bektaş'taki Pir evine dö-

ner dönmez kan bağı ile Hacı Bektaş'a bağlı olduğu söylenen ne kadar kişi varsa hepsini yerlerinden söktürüp atırdığını öne sürerken bu bölümde de Postların her birinin bu zevata verilmek suretiyle ölümsüzleştirdiğinden söz eder.. Yani iki sayfa önce yazdıklarıyla iki sayfa sonra yazdıkları birbirini tekdüz etmektedir.

Büyük bir Bektaşî Velisine bu denli sataşan Öztürk'ün niyeti bellidir. O'na göre Sünnî mezheplerin bünye ve varlığında görülmeyen, bulunmayan her şey İslama aykırıdır. İslam yalnız ve yalnız dört mezheple sınırlı bir inanç sistemidir. Biz sünnî inanç içinde yer alan dört mezhebin hangi yüzyılda ortaya çıktığını kitabımızda daha önce açıkladık. Ne Hz. Peygamberin ve ne de dört Halife zamanında hiçbir mezhep ve tarikatın mevcut olmadığını da belirtmiştik.

Kısmen Abbasiler ve kısmen de Emeviler zamanında ortaya çıkan mezhep ve tarikatların hangilerinin usta hangilerinin çömez olduklarına dair karar verecek bir organ ya da kurul yeryüzünde mevcut değildir.

Öyle bir gerçek kurul olsaydı zaten bu kadar mezhep ve tarikat İslam'da görülemezdi. Günümüzde de bu mezhep ve tarikatların bağlıları aynı içtenlikle inançlarına sahip çıkmaktadırlar. Elbetteki Öztürk bunları yazdı diye onun arkasından yola düşecek cayıcılarla karşılaşacak değiliz.

Ancak tek yanlı ve kendi inançlarına göre yaptığı bu sataşmalara katılmadığımızı açıklamak isteriz.

Yazar kitabının adını "Tarihi Boyunca Bektaşîlik" koymuş ama aslında bu inanca bir hicviye getirmiştir. Amacı kitabın adına bakarak alanları sünnî yapmak olsa gerektir.

Oniki İmamî sayma ve sevme Bektaşîliğin ana kurallarının başında yer alır. Muaviye ve oğlu Yezid'in başlattıkları Hz. Ali düşmanlığı, Emeviler ve Abbasiler zamanında da O'nun ahvadı olan oniki imama karşı da yürütülmüş ve daha önce yazdığımız gibi bu imamların da hemen tamamına yakını halifelerce zehirlenilerek öldürülmüştür.

Halifeler istila, fetih, ganimet, sömürgecilik gibi yayılcı bir politika izlerken oniki imam İslam inancına sahip çıkmış, fıkıh, tefsir, fetva, siyer gibi ilimlerle meşgul olmuşlardır. Kuran'ı oklatan cariyesine erkek elbisesi giydirip imamlık yaptıran işte bu halifeler arasında görülmüştür. Ebu Müslim Horasini'yi Hallac-ı Mansur'u, Sührever-

di'yi idam ettirende bu Halifelerdir. Oniki İmamı sevenlerden kanı dökülenlerin haddi hesabı yoktur. Sayın Öztürk yirmibirinci yüzyıla yaklaştığımız bu zaman kesitinde aydınlığı söndürüp, karanlığa boğanların türkülerini çağırmaktadır.

Şarap konusunda Öztürk'ün öne sürdüğü savları da doğru değildir. Bektaşilikte belki demlenenle toleransla bakılır ama ille de şarap içileceğine ve şarap içmeyenin Bektaşi olmayacağına dair bir kural yoktur. Özellikle Kürt Aleviliğinin egemen olduğu yörelerde eski tarihi oluşumun aksine İslamiyet'in Sunni mollalarının????? ağır baskısı yüzünden cem törenlerinde tam tersine kesinlikle içki içilmez. Alevilik'te görülen içki geleneğini bir kural bir prensip olarak değilde bir adet olarak yorumlayabiliriz. Eline beline diline sahip olmak koşuluyla bu kemale erebilmiş olgun kişilerin samahtan sonra demlendikleri yöreler vardır.

Aynı adetler Selçuklu İmparatorluğu'nda ve Osmanlı Hanedanlığı'nda da yaşandı. Sünni inanca bağlı olan örneğin Selçuklu İmparatorluğu'nda şarap kuyuları, şarap nazırları ve şarap askerleri vardı.. Şarap askerlerinin görevi, şarap kuyularına zehir atılmasını önlemektir. Böylece şarap içmenin sünni inancın egemen olduğu bir devlet bünyesi içinde üstelik resmi yapısıyla kadrolaştırıldığını belirttiğimizde Sayın Öztürk şaşıracaklar mıdır acaba? Bu konuda kendilerine tarihi bir olayı da tanık gösterelim. Ünlü Vezirlerden Sadettin Köpek öldürüleceği zaman Sultan'ın sofrasında bulunan kişiler bu işin üstesinden gelemezler ve yaralarıyla mücadeleyi sürdüren bu Veziri Sultan'ın şarap askerleri gelip yetişerek katletmişlerdi.

Oysa Bektaşi Dergahları'nda hiçbir zaman şarap askerleri ve şarap nazırları bulunmamış, şarap kuyuları da kazılmamıştır.

Alevilik'te görülen içkili ayin geleneği(demlenme) içip sarhoş olmak için değil nefis terbiyesi için yapılmıştır.

Mücerredlik ise tüm Aleviler için değil. Dedeler ve Dedeбалar'la takılması da talibin isteğine bağlıdır. Genel bir kural olarak uygulanmış değildir. Ancak Sayın Öztürk'ün teslis ve Hulul başlığı altında yazdığı "Allah-Muhammed ve Ali" şeklindeki sevgi bağı tüm Aleviler'in yani bütün cemaatı bağlayan bir prensiptir. Sayısal benzerlikten yola çıkarak Öztürk'ün bunu Hıristiyanlıktaki Baba-oğlu ve Ruhul Ku-

düs üçlüsüne benzetmeye hakkı yoktur. Bu takdirde dinler arasında var olan pek çok benzerliği ele almak mümkündür. Örneğin sünnet kurban kesme, oruç, kutsal yeri ziyaret tek Tanrılı dinlerin hepsinde vardır. Hatta İslam'a 13. yüzyılda geçmiş Hıristiyan adetleri de görülür. Dini nikah yapmak gibi... Bunları sayfalar dolusu çoğaltabiliriz. Hıristiyanlar'da pazar günü kustaldır. İslam'da da kutsal gün cuma günüdür. Özel namazı vardır. Şimdi Hıristiyanlıkta kutsal gün var diye, kendi dinimizdeki kutsal günü çıkarıp atacak mıyız?

Dinlerdeki benzerlikler ele alınarak sataşmaya, prensipleri horlamaya hiçbir gerek yoktur.

Bize göre Sayın Öztürk Sultan Balım'ı ele alarak ta başlangıçtan beri Alevilik'te var olan Prensipleri onu hedef yaparak küçümsemeye çalışmaktadır.

Yazar'ın İbahilik başlığıyla öne attığı ve Bektaşiliğin (bozuluşu) olarak gösterdiği (ibadete karşı gösterilen ilgisizlik) diye vurguladığı iddiası da yanlıştır. Bu konunun Sultan Balım'la başladığı yolundaki savı da doğru değildir. Hayatını dahi tüm detaylarıyla bilemediğimiz Hünkar Hacı Bektaş'a atfen bu konuda bir ictihat bir görüş ortaya koymaktan aciziz. Ancak iyi niyetle mi, kötü niyetle mi yazıldığını bilemeyeceğimiz Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri adlı eserinde yer alan ve daha önce açıkladığımız bir tümcüyü burada tekrar etmek isteriz: "Cica'nın oğlu Emir Nureddin Hacı Bektaş Veli'nin hizmetine gider. Orada bir süre kalır. Gözlemi şudur: Hacı Bektaş dış görünüşe hiç saygı göstermiyor, şeriata uymuyor ve namaz kılmıyordu." Aynı eserin bir başka yerinde de Eflaki, kendi görüşü olarak Hacı Bektaş Veli'nin şeriata uymadığını yazmaktadır.

Vilayetname'de de kendisinden abdest alması istendiğinde temiz suyla doldurulan abdest ibriğinden hep kan aktığını görürüz. Kanla abdest alıp namaz kılınamayacağına göre bu iddiaların Menkıbelerde yer alması bunlarında çok mubağalalı yazılmış olmaları nedeniyle biz bektâşilerin namaz hakkındaki görüşlerini bir başka başlık altında incelemek üzere bu tartışmaya burada son vermek istiyoruz.

Institut kurde de Paris

HACI BEKTAŞ SOLUYAN MESLEK VE KURUMLAR

1- Ahilik:

Veli Ahi Evran (Evren)'ın Kuşçirli olması hayli ilginçtir. Hacı Bektaş'la dost ve arkadaş olmalarını aynı toprakları mekan tutmalarıyla açıklarsak bu yeterli olamaz. Arada bir düşün ve eylem birliğide olduğu kuşkusuz. Ahi Evren debbağ olduğu için kunduracılar, saraçlar bu loncalar grubunda Ahi Evren'i pir sayıyorlardı. Debbağların Ahi Evren tekkesine bağlı olduklarını ve tekkenin başında da onun soyundan gelen bir Ahi Baba'nın bulunduğunu biliyoruz. Anadolu, Rumeli esnafı bu tekkeye bağlanmıştı. Ahi Evren daha sonraları diğer meslek örgütlerinin (Loncalarının) piri kabul edildi. Ahiliğin kökeni Fütüvvet örgütlerinden çıkar gelir. Daha da öncesi geçmişi Zağros yöresi sakinleri Kürt halkı ile. Mezopotamyaya kadar inen ince ve uzun bir yol izler.. Meslek örgütlerine manevi bir içerik kazandırın yine Kürt sufiler oldu. Alevilikteki (düşünlük) kurumunda gördüğümüz gibi mesleki anlaşmazlıklar şeriat mahkemelerinde değil (musalaha) adı verilen kendi kurullarında görüşülüp karara bağlanırdı.

Ahi Evren'den de önce örneğin 1183'te Abbasi Halifesi Nazır Fütüvvet şalvarı giyerek bu kurumun yönetimini eline almıştı. Daha sonraki dönemlerde Ahilikle birlikte saray Fütüvveti de Anadolu'ya bulaştı. İzzeddin Keykavus ve Alaaddin Keykubat Halifelik mekanından Konya'da fütüvvet şalvarı giymişlerdir. Biz Ahiliğin özellikleri üzerinde durmaktan çok Bektaşilikle Ahilik arasındaki ilişkiyi üzerinde durmak istiyoruz. Ahiliğin kapıları yalnız esnafa değil tüccarlara da açıktı. Rum ve Ermenilerde loncalara katılmaktaydılar. Ahi birlikleri ekonomik ve siyasi açıdan özerk olduğundan özellikle Ahi Evren zamanında siyaset yapabilen bir güce kavuşmuştu. Moğollar zamanında Selçuklu iktidarı zayıfladığı için Ahiler daha da güçlendiler. Ama tu-

tum ve davranışlarıyla da çalışma ve gelir kaynaklarının azalmaması için ayaklanmalara karşı yönetimden yana tavır aldılar. Ahiliğin Selçuklu Başkenti Konya'da merkezileşmesi zaman zaman yönetimden yana tavır alan Mevlevilerle Ahiler arasında sürtüşmelere neden olmuştur. Göçerlerle, Köylüler bir yanda, yönetim piramidinin ucunda ve her ikisi arasında yer tutan Ahilerin zaman zaman yalpalanma politikası izledikleri görülür.

Osmanlı'nın kuruluş döneminde Ahiliğin seyfi (kılıçlı) kolu önem kazandı. Bunlara genelde "alpler" adı verildi. Aşıkpaşazade ise "Gaziyan-ı Rum" olarak anar. Osmanlı yönetimi güçlendikten sonra Ahilik geriledi. Bektaşilere katıldılar ve bu tarikat içinde eriyerek güç ve kan kaybettiler.

Yilayetname'de "Hacı Bektaş'la Ahi Evren birbirlerini çok severlerdi. Hatta Ahi Evren bir gün sohbet ederken "Her kim bizi şeyh edinirse aslında onun şeyhi, Hacı Bektaş Hünkâr'dır." diye bir bulgu ile karşılaşırız. Ahi Evren'in öldürülüşünü izleyen günlerde, -eğer Kadıncık Ana, gerçekten onun eşiyse- ve bir kısım yazarın öne sürdüğü gibi Ahi Evren'in bu eşinin çocuklarıyla Hacı Bektaş'a sığınmış olması doğruysa bu iki pir arasında sıkı bir dostluk ve işbirliği olduğu kesinlik kazanır. Ancak saf yapısıyla sufiliğin manevi yapı kazandırdığı Ahiliğin güçlü olduğu dönemleri ele alarak bir tarikat veya mezhep olarak düşünmek doğru bir tanı olamaz. Ahilikte birliğe giren Yiğit ustasının yanında bir yıl ile altı yıllık bir çalışma süresinden sonra ustalık berati alır ve dükkan açabilirdi. Böylece bir meslek öğrenmek isteyen Yiğit bir yol atası ile bir yol kardeşi seçmek zorundaydı. Tüm birlik üyelerinin ödedikleri aidatlardan oluşan kasadan gerekli olduğunda üyelere borç verilir. Yani Ahilik aslında yaşanan dünyanın geçim kaynaklarını meslek olarak motive eden bir kurumdu. Bu nedenle Ahilik Bektaşiliğin zenginliğine manevi anlamda hiçbir şey katmamış tam tersine bu manevi sistemin ve felsefenin yastığına baş koymuştur.

2- Bektaşilik ve Yeniçeriler

Yeniçeri Ocağını Hacı Bektaş'ın kurduğu söylenirse de bu kanıtlanmadı. Aslında Yeniçeri Ocağı 1363 yılında Orhan Gazi tarafından kuruldu. Savaşlarda işgal edilen bölgelerde devşirilen Hıristiyan ço-

cuklar özel olarak yetiştiriliyor ve bu ordunun askerleri olarak savaşa sokuluyorlardı. Osmanlı sarayının Kapukulu Ocakları'nı Yeniçeriler doldurdular. Padişah sefere çıktığında ona refakat ederlerdi.

Yeniçeriler hiç evlenmezler, Türklerle de ilişki kuramazlardı. Orhan Gazi devşirilen bu gayri müslim çocukları padişahlığa bağlamak için kurulu orduya kutsallık vermek istedi. Rivayete göre Yeniçeri adaylarından bir bölümüyle Sulucukaraöyük'e gitti. Teke Postnişinine kurduğu yeni ordu için hayır duası etmesini istedi. Pir duasını yaparken "Bunların adı yeniçeri (yeni asker) olsun dedi Cenabı Hak yüreklerini ak, pazularını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını tehlikeli, kendilerini daima galip buyursun." Yeniçeriler Pir olarak Hacı Bektaş'a bağlandılar. Törenden sonra Hacı Bektaş Tekkesi'nden kutsal bir kazan alındı ve Yeniçeri ocağına götürüldü. Bu kazan yüz yıllarca sonra yeniçerilerin padişaha isteklerini iletmek için kullandıkları kazandı.

Yeniçerilerin yönetime karşı başkaldırmaları "Kazan kaldırmak" deyiimiyle açıklanırdı.

Yeniçeri ordusu kurulmuş ve icazetini almıştır, iş bitmiştir. Yeni ordunun bireyleri kutsal bir ocakla bağ kurarak atalarının sahip olduğu Hıristiyanlıktan arındırılmışlardır ve klasik duaları olan "Allah, Allah illallah, baş üryan, sine püryan, kulluğumuz padişaha ayan, üçler, yediler, kırklar, gül-bang-ı Muhammed, nur-ı Nebi, Kerem-i Ali Pirimiz, Sultanımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli, demine devranına Hû diyelim Hü" kubbeleri, caddeler ve semaları inletmişlerdir ama günü gelmiş Bektaşî ocaklarının tümüyle kapatılmasına, binlerce insanın öldürülmesine, ocak pirlilerinin de sürgün edilmesine de yol açmışlardır. Aslında Bektaşilik bir inanç ve felsefedir. Bu felsefe içinde toprakların fethi değil, gönüllerin fethiydi önemli olan... İşte Orhan Gazi'den sonra I. Murat Bektaşiliğe ilgi duymuş Hacı Bektaş Veli Türbesini inşa etmiştir. II. Beyazıt ise onarma emrini vermiştir.

Ocağın kuruluşunun Edirne'nin fethinden sonra gerçekleştiği bu ilk düşüncenin Kara Rüstem ile Çandarlı Halil'in buluşu olduğu ve Sultan'a bunlar tarafından önerildiği de önu sürülür. Kuruluşla birlikte eski gazi-ahi tipin gazadaki yerini ve devşirme askerler almış oluyordu. Müslüman ailelerden ve Müslümanlığa katılmış gayri müslim aile evladları ocağa alınmazdı. Devşirmelerin sağlıklı, gösterişli olmasına

özen gösterilir, sünnet ettirilir ve bir süre dil öğrenmeleri ve yetiştirme-leri için kırsal kesimlerdeki ailelere teslim edilirlerdi. Yeniçeri ocaklarında paralı askerlik usulu uygulanmıştır. Nitekim bu durum zaman zaman aldıkları paraları azımsayan yeniçerilerin bir tür grev olan ka-zan kaldırma yoluna başvurdukları görülecektir.

17. yüzyıldan sonra ocağa Türklerde girmeye başladı ve yeniçerilere evlenebilme hakkında 16. yüzyıl ortalarında verildi.

Ocaklarda asker sayısı başlangıçta bin iken IV. Mehmed'in zamanında iki yüz bine yükselmiştir.

Osmanlı yönetimi Yavuz Sultan Selim dönemine kadar Alevilere, Yeniçerilere hoş görü ile baktılar. Ancak Yavuz Sultan Selim'in silah zoruyla Peygambere ait emanetleri alıp getirmesi ve Mısır seferinden sonra kendisini İslam halifesi ilan etmesinden sonra katı ve acımasız bir Sünni kesiliverdi. Şii Safevi devletinin güçlenmesinin buna neden olduğu öne sürülürse de bu doğru değildir. Yavuz Sultan Selim önüne dünya haritasını getirtmiş ve uzun uzun baktıktan sonra yanındakilere "fethetmek için dünyanın bu kadar küçük olduğunu düşünmemiştim" diyebilen bir insandı. Bu yüzden de harpte hile helaldir düşüncesine sarılmış ve Yeniçerileri kendi safına çekebilmek için kulağını deldirtmiş. Balım Sultan küpesi (Menkuş) taktırmış ve kendisini Bektâşi gibi göstermiştir.

Yeniçeri ocaklarının bozulması 16. yüzyılda başladı. hiçbir iyileşme göstermeden üstlendiği bu çöküntüyü sürdürdü. Yeniçeri ocağı o hale geldi ki devlete ait bir kurum olma görünümü altında çeşitli isyan, cinayet ve soygunların kaynağı haline geldi.

Ayrıca Yeniçeriler XVI yüzyıldan sonra istemedikleri padişahı, ve-ziri tahttan indirecek bir güce ulaştılar. Osmanlı dünyası ise 19. yüzyılda batı ülkeleriyle diplomatik ve kültürel ilişkiler kurmuştu artık. Ordunun -yeniçeri yapısı içinde- ilköğrenimi anlaşılmıştı. Kol ve pazu kuvveti, kılıç keskinliği ve yapılan dualar sonuç getirmiyordu, artık.. Sultan II. Mahmut olaya el attı. Sekban-ı Cedid adında yeni bir ordu kurmak istedi. Ancak Yeniçeriler isyan ederek bu yeni asker ocağını kapattırdılar. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'yı da öldürdüler. II. Mahmut zorunlu olarak yeniçerilerle anlaşma yaparak Eşkinçi Ocağı-nı kurdu. Bir süre sonra yeniçeriler yeniden ayaklandı. Etmeydanı'nda

toplanaarak Eşkinci Ocağı'nın yöneticilerinden Kol Kethüdası Hasan Ağa'yı da çağırıldılar. İsyân büyük boyutlara ulaştı. Bektaşilerde bu isyanı desteklediler. Ama II. Mahmut hazırlıklarını iyi yapmıştı. Huseyin Paşa ve Kara Cehennem isyanı bastırmak üzere görevlendirdi. Yeniçeri kışaları top ateşine tutuldu. Vak'a-i Hayriye adını alan bu operasyonun yapıldığında takvimler 1826 yılını gösteriyordu.

Operasyon sonunda Bektaşî babalarının büyük bir bölümü idam edildi. Sürgün listesinin kabarık olmasında Nakşibendi Tarikatı önderleri büyük rol oynadılar. Sürgüne gidenler arasında Melckpaşazade Abdülkadir Efendi, Şanizade Ataullah Efendi, Ferruh Efendi gibi alimlerde vardı. Cevdet Paşa tarihinde belirtildiği gibi "bu sırada bir yığın insan haksız yere idam ve sürgünle cezalandırıldılar." Yeniçeriliğin ilgasından sonra bu ocakta Miralay rütbesiyle görev yapan Bektaşî Şeyhliği de son buldu. Ancak bu ruhani-askeri sıfat yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye kurumunda, Mareşal rütbesiyle bir Mevlevî şeyhine tevdi edildi. Rumelinde bulunan Bektaşî dergahlarının yıkılması için Hacı Ali Bey ve Pirteveli Ahmet Efendi, Anadolu tekkelerini yıkmak için de Cebcebaşı Ali Ağa ve Müderris Çerkesli Mehmet Efendi Padişah buyruğuyla görevlendirildiler. Tüm dergahların mal ve paralarına el kondu. Rumeli'de dergahın yıkılmasını kabul etmeyerek isyan eden Esat Baba Aksaray'da idam edildi. Hacı Bektaş'taki Pir tekkesine de II. Mahmud Postnişin olarak Bektaşilikle hiç ilgisi olmayan Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Mehmet Said Efendiyi atadı.

Bektaşî ve Alevilere uygulan bu zulüm II. Mahmud'un ölümüne kadar devam etmiş ve onun ölümünü takiben Halil Revnaki Baba Merdivenköy Bektaşî Dergahını açmış bunu diğerleri izlemişti. (Bk. Cemal Şener a.g.e. Sy. 130) II. Mahmud yeniçeriliği ilga eden -ortadan kaldıran- fermanında Yeniçerilere daha çok dini suçlar yöneltilmiştir:

"İşbu Yeniçeri tائفesi şeriatı muğayır ve küfre götürecektir. haramları helal sayma, oruç ve namazını terk ve Hülefa-i Raşidin Hazretlerine sövüp küfretme gibi hakaretlere cesaret ederek, bir takım saf iman sahiplerini, bilgisizliklerinden yararlanmak suretiyle saptırarak delalet yoluna sevk etmişlerdir.. (Bk. İrfan Gündüz. Osmanlılar'da Devlet-Teke Münasebetleri sy. 135 Yaşar Nuri Öztürk'ten naklen)

Devrin Şeyhulislam'ı Tahir Efendi de Bektaşî Tekkelerinin kapatılmasına birçok kişinin idamına yol açan, pek çok bilginin eserlerinin yok edilmesine, kitaplarının yakılmasına yol açan kararların alındığı toplantıda şu sözleri söylemişti:

"Hacı Bektaş Veli ve diğer büyük pirlerin hepsi Allah erleri olup onlara asla ve asla bir diyeceğimiz yoktur. Şeriatla mekruh olan, tari-katte haram menzilesinde olduğu halde, bazı cahiller Bektaşilik adı altında nefislerinin sefil arzularına uyarak, farzları yerine getirmek şur-da kalsın, haramları helal ilan etmek ve ibadetleri küçümsemek sure-tiyle kafir oldukları şayi ve mütevâtır olmakla, diğer büyük tarikatla-rın temsilcileri olarak sizler ne dersiniz?.. dendikten sonra karar bölü-münde şunlar yazılmıştır:"

"Bazı Bektaşilerin oruç yemek, namazı terketmek gibi kötülükler-den başka dört büyük halifeye küfrettikleri tevâtür derecesinde vaki ve malum olduğundan... Bektaşî tekkelerinde bulunan Babalar ile mürid-ler adına olan piçlerin itikadlarını düzeltmek üzere Hadim, birgi, Kay-seri gibi ulema makarî olan beldelere sürülmelerine... karar verildi. (Bk. aynı yukarıda yazılı olan kaynaktan)

Bektaşilerin katli hakkındaki fetvada şöyledir:

"Müslim namına olan Zeydi Meşihat iddiasında olup eldad ve zındıka itikadında olduğunu izhar ve bu veçhile dai-ül fesat olduğu şeran sabit olsa Zeyd Emrül-ulelemir ile siyaseten katli meşru mudur?"

-Elcevap. Alalâhî âlem vaciptir.

Bu suretle zeyd veche muharrem üzre elhad ve zındıka ile ahz olunduktan sonra tövbesi makbul olur mu?

-el cevap Allahı âlem olmaz, belki katl olunur (öldürülür)

Sahir ve sai bilfesad olan Zeyd kablet tövbe ahz olunsa Zeyd'e ne lazım olur.

-Elcevap: Allah âlêm katl olunur.

Ketebci fakir Kadızade Mehmet Tahir (E.B. Şapolyo Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi sy. 343).

Bektaşilere reva görülen bu zulümü yeniçerilerin tutum ve davranışlarıyla ilgili görmek yanlışdır. Ancak karar verme makamında olanlar bu inceliği gözardı etmişlerdir. Bunu bilerek ve isteyerek yapmışlardır. Olayın bu şeklide gelişmesi ve sonuçlanmasında diğer tarikatla-

rın oynadıkları rolleri de unutmamalıyız.

Kendisi de bir sünni olan Cevdet Paşa (Tarih) adlı kitabında Şeyhülislam'ın fetvalarını şu iddiasıyla haklı çıkarmaya çalışır: "Bununla beraber icraatın genel manada isabetli olduğu kabul edilir. Büyük kısmı yıkılan ve diğer kısmına el konan Bektaşî tekkelerinin incelenen durumları ilginç görünüşler ortaya çıkarmıştır: Bütün tekkelerde mebzul şekilde alkollü içki bulunmuştur. Hatta, birçok yerde içki şişelerinin ağızlarına yırtılan Kuran sayfalarının tıkaç yapıldığı gözlenmiştir." (Bk. a.g.e. 12/184) -Yaşar Nuri Öztürk'ten naklen)

Bu suçlamamın ilkel bir kontr-gerilla hareketi olduğu anlaşılıyor. Bektaşîleri kötülemek için üstelik dince kutsal sayılan varlıkları aşağılama pahasına.. Bir Bektaşî tekkesinde böyle bir olayın cereyan etmiş olacağını öne sürmek ancak olsa olsa Bektaşîliğe savaş açanların yapabilecekleri bir iftiradır.

Ancak yeniçerilerin kendi kişisel davranışlarını Bektaşîlikle karıştırmamak gerekir. Yeniçeriler de zaten var olan bir tarikatı başlangıçta kendileri için bir inanç kültürü olarak sahiplenmişler ve bu felsefeden yararlanmışlardır. Zamanla bu inanç kültüründen uzaklaşarak uygunsuz davranışlar sergilemişlerse bu Bektaşîliğin değil, kendilerinin kişisel hata ve suçlarıdır. Kaldı ki Yeniçerilerin hedef alınmaları onların temsil ettikleri inanç sistemiyle hiç de ilgili değildir. Bir meslek grubunun temsilcileri olarak daha fazla para almak istemişler, padişah ve sadrazamları makamlarından indirmişler tamamen askeri ve siyasi platformda oluşan istekleri yüzünden devlet yönetimiyle ters düşmüşlerdir. Yeniçeri başkaldırmalarında kendilerinin ideolojik olarak dinsel bir istekte buldukları görülmüş müdür? Hayır. Ancak Yeniçeri kışkırtıcıları topa tutulup yok edildikten sonra şiddet ve hiddet Bektaşî Dergahları'na doğru yönlendirilmiştir. Olup bitenlerden Bektaşîler sorumlu tutulmuşlardır. İşte yanlışlık buradadır.

Institut kurde de Paris

HACI BEKTAŞ VELİ VE ESERLERİ

Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu rivayet edilen Makalat'ta İmam Cafer'e ait düşüncelerle Bektaşiliğin batınılık felsefesi işlenmiştir. Bu kitap sonradan Hünkâr'ın müridlerinden Molla Sadettin'ce kitap haline getirildi.

Makalat hakkında bilgi verirken Alevilik'teki "Batını felsefe"nin içeriğini açıklamak zorundayız.

Kutsal kitap Kuran, emirler, yasaklar ceza ve mükafatları açıklar. Bunlar kuran'ın dış görünümüdür. (Zahiri) İmam Ali'ye göre bu zahiri görünümün dışında ayetlerin batın (görünmeyen, bilinmeyen içsel) uygun olanla olmayanı belirten (Had) ve Tanrı'nın her ayetle insanda gerçekleştirmek isteği (Muttala) anlamları da vardır.

Batınılık konusunda altıncı İmam Cafer'üs Sadık'ın açıkladığı sınırlı sır şöyledir:

Kuran'da herkesin anlayacağı emirler ve nehiyeler deyiş ve ibarelerden sonra sırasıyla işaretler, gizli anlamlar ve hakikatler yer alır. Kuran'ın dış zahiri anlamı herkes içindir. İşaretler bu merhalede ilereyenlere özgüdür. Sırlı anlamlar Tanrı dostları (evliyalara hitap eder. Hakikatler ise Nebi'lere (peygamberlere) mahsustur.

Aslında Kuran'ın batını varlığı dileyen ve ona aşına, vakıf, hemdem olmak isteyen herkese sunulmuştur. Ancak bu yolda emek harcamayan Kutsal kitabı kelimeler ve tümcelerden oluşmuş bir emir ve cezalar anayasası gibi düşünenlerin şeriatın içinde sıkışıp kalmaları mu-kadderdir. Oysa Kuran inananların sadece namaz kılmaları oruç tutmaları, hacca gitmeleri, zekat vermeleri için indirilmiş değildir.

İşte şeriat İslamiyeti bunları yapma koşuluna indirgemıştır. Oysa önemli olan insanı en üstün niteliklerle donatmak, manen teçhiz etmek ruhsal dünyasını zenginleştirmektir. Zahiri kurallar bu kemale, ermişliğe insanı götürecek araçlardır, ama amaçlar değildir. Amaç Kuran'ın

batını yollarını keşfederek ilerlemek ve Tanrı ile coşku ve cezbe içinde bütünleşerek sürekli sevgi ve ibadet dairesi içine alınarak her iki dünyayı bir arada yaşayabilecek kapasiteye kavuşmaktır. Sünnilikle, Alevilik arasındaki yol ayrımının başladığı nokta burasıdır.

Dört Kapı Kırk Makam

Hacı Bektaş'ın Makalat adlı eseri Aleviliğin temel görüşlerini açıklar. İnanç dört kapıya ve kırk makama ayrılmıştır. Dört kapı: Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarından oluşur. Görüldüğü gibi Alevilikte Şeriat yadsınıyor. O da var.. Tabidir ki bu görüş sünni teolojiye uymaz. Sünni inançta yol tektir o da şeriattır. Şeriata Kuran'a batını anlamlar vererek eklemeler yapmak küfürdür.

Makalat'ta Hacı Bektaş'ın yaptığı açıklamaya göre her kapının ayrıca on makamı vardır. Bu nedenle makam sayısı kırka ulaşır. Erkan on yedidir. Menzil üç yüz altmış altıdır. Vilayet tabakası on ikidir. Vilayet dairesi yedidir. Vilayet bölümü dörttür. Yetmiş üç fırka vardır. Bunun sadece bir fırkası Fırka-i Naciye (Kurtulmuş olanlar)dır.

Makalat'ın en başındaki "Bundan böyle, insanın yaratıldığı dört türlü nesnenin ilki toprak, ikincisi su, üçüncüsü ateş ve dördüncüsü yeldir"bulgusu Gutilerden, Sümerlerden çıkıp gelen ve Zerdüşt Peygamber'de noktalanın "Yaratılış efsanesinin" bir yansımasıdır. Adem'in yalnız topraktan yaratıldığına ilişkin Şer'i görüşe aykırı düşüğünden sünni inanç tarafından kabul görmez.

Ancak Hacı Bektaş Veli Alevilikten çıkıp gelen bu felsefeyi batını bir yorumla yumuşatmıştır. O'na göre asılları yel yani hava olanlar Abidlerdir. Bunlar ibadet erleridir. Gece gündüz ibadetten ayrılmazlar. İkinci bölümde olanlar Zahitlerdir. Bunların asılları ateştedir.

Ve bunlar tarikat taifesidir. Bu sebeple gece gündüz yanmaları kendilerini yakmaları lazımdır. Her kim kendini bu dünyada yakarsa ahirete her türlü azaptan kurtulur. Şun iyi bilin ki bir kez yanan başka yanmaz Hacı Bektaş'ın bu sözü batını ve mecazi anlamdadır. Tarikat ehline nefsinı yakıp öldürmeyi tavsiye ediyor.

Üçüncü Bölük Muhiplerdir. Asılları Topraktır. Toprak teslimiyet ve rızayı temsil eder. Bu yüzden Muhip de teslimiyet ve rıza içinde olmalıdır.

Makalat'a göre Şeriatın on makamı şunlardır:

1-) İman 2-) İlim öğrenmek 3-) Namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, gücü yetene Hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cenabetten temizlenmektir. 4-) Helal kazanmak ve faizi haram bilmek 5-) Nikah kıymak 6-) hayz ve loğusalıkta cinsel ilişkiyi haram bilmek 7-) Sünnet ve cemaat ehli olmak. 8-) Şefkatli olmak 9-) Temiz yemek ve temiz giyinmek 10-) İyiliklere sarılmak ve kötülüklerden kaçınmak.

Tarikatın on makamı şunlardır:

1- Pir'den el alıp tövbe etmek 2- Mürid olmak 3- Saç kesmek (Traş olmak) ve elbise değiştirmek 4- Nefis savaşında (mücadele etmek) olgunlaşmak ve pişmek 5- Hizmet etmek 6- Korkmak 7- Ümit etmek 8- Hırka, Zembil, Makas, Seccade, Subha (yüz taneli tesbih) İbral (iğne) ve asadır. Bunlar azizdir, azizlere verilir. 9- Sahip-makam (makam sahibi) sahip-cemiyet (cemiyet sahibi) Sahip-nasihât (Nasihât sahibi) ve sahibi muhabbet (Muhabbet sahibi olmak 10-Aşk, şevk ve fakirlik üzere olmak.

Marifetin on makamı şunlardır:

1- Edep 2- Korku 3- Perhiz yapmak 4- Sabır ve kanaat 5- Utanmak 6- Cömertlik, 7- İlim 8- Miskinlik 9- Marifet 10- kendini bilmek.

Hakikatın on makamı şunlardır:

1- Toprak olmak (Bazı yazaklar bunu alçak gönüllü olmak şeklinde yazmışlardır) 2- Yetmişiki mileti ayıplamamak 3- Elinden geleni esirgememek 4- Dünyada her nesnenin kendinden emin olması (güven içinde var olması anlamında) 5- Mülk sahibine yüzünü sürüp yüz suyunu (yaratılış nedeni olan Muhammed nurunu bulmak. 6- Sohbetle hakikat sırlarını söylemek 7- Seyr-i sülük 8- Sır 9- Münacaat 10- Tanrı'ya ulaşmak

Görüldüğü gibi Makalat o dönemlerde Sufilikte moda olan sayısal sınıflamalar (huri filik) yoluyla renklendirilmiştir. Öte yandan Hacı Bektaş Veli'nin Makalattaki görüşlerine göre Şeriatın tüm kuralları yani emirleri Namaz, oruç, zekat, hac yerine getirilmelidir. Özellikle abidler için gece ve gündüz hakkın ibadetinden ayrılmayacaklarını vurgulamaktadır.

Nejat Birdoğan bu kırk kuralın talip kişi bir tanesi ni eksik yaparsa

yoldan düşeceğini belirtiyor ve sonra şunları ekliyor: "Oysaki Anadolu Alevileri'nin çoğu namazı, orucu, hac olayını akullarına bile getirmemektedirler. Bu durumda düşmüş mü sayılacaklardır? Öyle ise bir tartışma alanı açmak gerekir. Şöyle ki konuştuğumuz Alevi ileri gelenleri Haccı 'Pir Kapısı' olarak tanımladılar. Araştırmalarımız da da bu Haccı hep 'insan gönlü' olarak bulduk demektedir.

Nejat Birdoğan Zekat için Alevilerin yol ehlinin kendisini öbür canlar yanında kurban sayması, durumu iyi olanların yoksullara yerini belli etmeden kaynak sunmaları şeklinde uyguladıklarını söyler.

Yazarın Namaz hakkındaki yorumu da şöyledir:

"Özellikle beş vakit namaza da Kuran'da karşı çıkmalar vardır. Denmektedir ki "evet Kuran'da namaz buyruğu vardır. Ancak beş vakit kılınacağına ilişkin bir buyruk yoktur. Evkat-ı hamse, ya da salat-ı hamse tamlamaları bulunmuyor. İslam'dan önceki beş putun özlemine çekenler Halife Ömer zamanında bunu açığa vurunca Ömer bu istekleri olamazlamış. Ancak beş putu beş vakit namaza koyarak gidermeye ve unutturmaya çalışmıştır. Her vakitte kılınan iki rekât farz da mal ve mülkün karşılığı. Halife Osman'ın hem Mekke'de hem Taif'te mülkü olduğundan dört rekâta çıkardı. Zamanla rekâtlar bugünkü sayılara çıktı." (Bk. Nejat Birdoğan a.g.e. sy. 350)

Biz bir araştırmacı olarak bu konuda kişisel bir yorumda bulunmuyoruz. Amacımız uzun yıllar derinliğine araştırma yapmış Nejat Birdoğan gibi bilim adamlarının görüşlerini, değerlendirmelerini açıklayarak bir tartışma ortamı yaratmaktır. Çünkü gerçekte Aleviler'de namaza, oruca, hacca ve zekata karşı değişik bir bakış açısı ve değişik bir yorum görmekteyiz. Elbetteki bu değişik tutum ve davranışın temel nedenleri olmalıdır. Bir açıklaması olmalıdır. İşte bu konuyu inceleyen araştırmacılar konu ne kadar hassasta olsa -objektif olarak ve yan tutmadan- gerçekleri ele alıp değerlendirmek zorundadırlar. En doğru olanı bulmak için böyle bir savaşı yaşamak ne güzeldir.

Dikkat edilirse görülecektir ki biz bu kitabımızda incelediğimiz her konuyu kaynakçalarla işledik. Konu çok hassas olduğundan kişisel görüşlerimizi ve yorumlarımızı çok sınırlı tuttuk. Alevilik'le ilgili eskiden yazılmış ya da son yıllarda kaleme alınmış tüm yapıtları işlediğimiz her konuda tek tek elden geçirdik. Bize göre Aleviliği kendimize

göre eğip bükme ya da gönlümüzden geçtiği yani olmasını istediği-
miz bir biçimde sunmak yerine gerçek Aleviliğin özüne ve "ne oldu-
ğuna" ulaşmak onu iyi kavramak ve gerçek görünümüyle vermek için
büyük çaba gösterdik. Elbetteki karşılaştığımız hassas konularda da
bir bilim adamı olmanın soğukkanlılığıyla bu titizlikten hiç kopup ay-
rılmadık.

İşte bu tutum ve davranış içinde göremekteyiz ki şeriatın içinde
yer alan kuralların biçimlenmesi tarihte Zaman İçre olmuştur. Yani tü-
müyle bir anda oluşmuş Tanrı buyrukları değildir. Vahiyyeler zaman sü-
reci içinde gönderilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamberin ölümünden sonra
da ibadet kurallarında yeni inkişaflar eklemeler fazlalıklar ortaya çık-
mıştır.

Son peygamberin ölümünden sonra aynı görevi halife sıfatıyla sür-
düren ilk dört halifenin vahiyyelerin son bulması nedeniyle bu şekilde
kararlar almaya yetkili oldukları ve zaman ile zemininin gereksinme-
ler ne, topluluğun açıkladığı isteklere göre icraat yaptıkları olasılığıyla
karışlışıyoruz.

Makalat'ta zaten Kuran'da var olan namaz, oruç, hac ve zekat gibi
ibadetlerin yapılmasını şeriat kapısı içinde zorunlu görmektedir. Ma-
kalat namaz ve rekât sayılarıyla bunların ne zaman eda edileceğine da-
ir ek bir bilgi vermediğine göre uygulana gelen namazla ilgili kuralla-
rın geçerli sayıldığı gibi bir kanıya varabiliriz.

Şeriat kapısı Hz. Peygamberin ilkelerini kapsar. Tarikat kapısının
ise Aleviliğin ilkelerini içerdiği ve Hz. Ali'nin düşüncelerini ifade etti-
ği öne sürülmektedir.

(Ayn'el yakıyn) - (İlm'el Yakıyn) ve (Hak'el Yakıyn) üçlemesiyle
tarih edilen Marifet kapısı ise, ilim dünyasına girişi, bilgisizlikten kur-
tulmayı, Hakikat kapısı ise evrenin tüm sırlarını keşfetme yeteneğine
sahip olmayı deyimler. Bu son mertebede kişi her türlü kayıttan azade,
benlikten kopmuş.

Tanrı ile bütünleşerek "Birlik"e kavuşmuştur.

Makalat'a göre önemli olan insanın arınmasıdır. Arınma da dört
kapının ve kırk makamın kişiye sağlayacağı eğitimle mümkün olur. İş-
te Makalat bunları öğretmekle kalmaz aynı zamanda İslam'da Batıni-
lik düşüncesinin de ender yapıtlarından birisi olarak önem taşır.

İlkin Arapça yazıldığı ve yukarıda da belirttiğimiz gibi müridlerinden Molla Sadettin tarafından Türkçe'ye çevrildi. Bu çeviriyi 1413-1414 yıllarında Hatiboğlu adlı bir Derviş manzum dile aktardı ve "Bahrü'l Hakayık" adıyla yayımlandı.

Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'tan sonra "Fevoid" adlı bir başka eserinden de söz edilir. Fuat Köprülü "Bektaşiliğin Menşeleri" adlı makalesinde "Fevoid"den ve yine Hünkâr'a ait bir Fatiha tesfirinden bahseder. Yine Hünkâr'a isnad edilen Şerh-i Besmele kitabının orijinali ortada yok. Şimdi ortalıkta görülenlerin ise Alevilik inançlarından arındırılmış ve Osmanlı devletinin İslam anlayışına göre şekillendirilmiş bir kopyası olduğu anlaşılıyor. Çünkü Hz. Muhammed, Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin adlarının yerine Muhammed, Ali, Ebubekir, Osman ve Ömer monte edilmiş. Böylece Sünni inanç düzlemi egemen kılınmış.

Bir olasılıkta şu ki Hacı Bektaş Veli'nin yazdığı öne sürülen kitaplarla yine ona izafe edilen şiirlerin onun fikir ve düşüncelerinden yararlanan yol halifeleri ve müridlerince yazıldığıdır.

Aradan geçen büyük zaman kopukluğu, Anadolu'da sık sık yaşanan başkaldırmalar ve nüfus hareketleriyle her on yılda en az bir kez yaşanan savaşların pek çok kaynağı yok ettiğini biliyoruz.

HACI BEKTAŞ VELİ'YE İZAFE EDİLEN ÖZLÜ SÖZLER VE RUBAİLER

Yaptığımız araştırmalarda Hacı Bektaş Veli'ye ait kesinlikle bağlantılı olduğu bilinen hiçbir yazılı belge ile karşılaşamadık. Bu kanımızı daha önce de belirtmiştik. Ancak Bektaşiliğe bağlı gönül dostları ve canlar sözlü anlatılar (nakiller) yoluyla duyup işittiklerini veciz sözler ve şiirler haline getirmişlerdir.

Örneğin:

Hararet Narda'dır sac'ta değildir
Keramet başdadır sac'ta değildir
Her ne ararsan kendinde ara
Kudüs'de, Meke'de Hac'da değildir.

dizelerinin Hacı Bektaş'a değil yol halifelerinden Kaygusuz Abdal'a ait olduğu kesin olarak anlaşılmıştır. Tek başına bu olay bile Hacı Bektaş Veli için söylenen özlüsöz ve şiirlerin O'na ait olmayacağı, O'nu sevenlerce, "O"na bağlı olanlarca yazıldığı varsayımını güçlendiriyor. Mevlana ile çağdaş olan Hünkâr'ın bir yazar ve bir şair olarak gösterilmesi çabalarının Mevlevilerle, Bektaşiler arasındaki mücadele- nin ürünü olabileceği de akla gelen olasılıklardan biridir.

Daha önce de açıkladığımız gibi Mevlana "Mevleviliğin" kurucusu değildir. Yani bir tarikat kurmuş değildir. Oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Arif Çelebi Mevleviliği ihdas etmişlerdir. Mevlana bir şair olarak yaşadı. Düzyazılı yapıları da vardır. Ama Hacı Bektaş Veli Bektaşiliğin kilometre taşıydı. O'nun edebiyatçı olmak, şairlik ve yazarlık yoluyla üne kavuşmak gibi bir amaç gütmeyeceği kesindir. Belki edebiyatı bir amaç değil de bir araç olarak kullanmış olabilir. Ama o, bir

inanç felsefesinin kaptanlığını yapmış ve bu geleneği yaşatmak ve kendinden sonraki kuşaklarda aktarmak ve iletmek için çaba göstermiştir. Örgütsüz mücadele olmaz derler. Hünkâr Bektaşilik çatısı altında inananları kendi çevresinde toplamış onları aydınlatmış, eğitmiş ve Bektaşiliği bir örgüt haline getirerek sürecen kılmıştır. Bu nedenle onun tinsel değeri bir edipten, bir şairden çok daha büyüktür.

İşte bu görüşümüzü açıkladıktan sonra halk arasında Hacı Bektaş Veli'ye izafe edilen özlüsözlerle, şiirlerden bazı örnekleri burada sergilemek istiyoruz:

Özünü bilersen, özürden kurtulursun.

Ölü, canından habersiz olandır.

Aşk meydanı, erenlerin ve bilenlerindir.

Yazının başlangıcı da noktadır, sonu da nokta.

Marifet nefsi silmek değil, bilmektir.

Okunacak en büyük kitap insandır.

Dikkat et lokma seni yemesin, sen lokmayı ye.

Soframız hak sofrası, lokmamız rıza lokmasıdır.

Mürşidlik , alıcılık değil, vericiliktir.

Alem Adem, Adem de alem içindedir.

Hak yolunda aşık olanın ayağı yüzüdür.

Ayağa kalkacaksan hizmet için kalk

Adalet her işte hakı bilmektir.

Sadakat gülü koparmak değil, koklamaktır.

Gözü ileride, gönlü geride olan kimse, yola gidemez.

Nefsine, hiddetine, eline, beline, diline sahip ol.

Aklı olmayanın imanı, imanı olmayanın da aklı yoktur.

Oturduğun yeri pak et, kazandığın lokmayı hak et.

Çalışmadan geçinenler bizden değildirler.

İnsan oğlunun en büyük düşmanları, yalancılık-boğazına düşkünlük- Mal ve mevki hırsı -Koyu gıybet- Edepsizlik, hiyanet ve Hak'ı inkardır.

Şiirler:

Sevgi muhabbet kaynar yanan ocağımızda
Bülbüller şevke gelir gül açan bağımızda
Hırslar kinler yok olur aşkla meydanımızda
Arslanlarla ceylanlar dosttur kucağımızda.

Rengimiz güldür bizim gül gibi açacağız
Gönüller aşk ile sevgiler saçacağız
Hak hakikat yolunda bir yüzümüz var bizim
Olduğumuz gibiyiz ve öyle kalacağız

Dostumuzla beraber yaralanır kanarız
Her nefeste aşk ile yaradanı anarız
Erenler meydanına vahdet ile gir de gör
Kırk budaklı şamdanda kırkımız bir yanarız

Abu hayat ile kevser, yüce yayla bizdedir
Mecnun'u çöle salan ahu Leyla bizdedir
Okuma bilersen talib kendi kitabına bak
Musa'nın Tur'u sina'sı, sırrı Mevla bizdedir.

Erkek, dişi sorulmaz muhabbetin dilinde
Hakk'ın yarattığı herşey yerli yerinde
Bizim nazaramızda kadın-erkek farkı yok
Noksanlıkla, eksiklik senin görüşlerinde.

Kudret eliyle kurulmuş yıkılmaz yapımız bizim
Aşk kalemiyle kazılmış silinmez tapımız bizim
Yaradan'a sığınıp, ümit ile gelenlere
Ezelden-ebede kadar, açıktır kapımız bizim.

Haşaki bizim Semah'ımız oyuncak değildir
İlahi bir aşktır salıncak değildir
Kim ki semahı bir oyun sayar
Mümin diye namazı kılınacak değildir

İlim irfan mürşiddir karanlıkları koğar
İnsanları cehalet, gaflet bunaltıp boğar
Gönüllerde parlayan o sadet güneşi
Dağlar ardından değil, gerçek inançtan doğar

Eğer haka talipsen her an ona doğru ak
Kainat kitabına irfan gözü ile bak
Yolumuzun esası çalışmaya bağlıdır
Ayağa kalkacaksan, bari hizmet için kalk.

Haksızlığa uğramazsın sahip isen eline
Devasız derde düşmezsin sağ kın isen beline
Bu erenler buyruğudur, canı gönülden dinle
Bela!ara uğramazsın hakim isen diline

Hakk'a talip olan kişi başka murat isteme
Dostun seninle beraber başka vuslat isteme
Bu dünya bir sofradır, istekler gelip geçer
Eğer bizi buldun ise başka murat isteme.

DÖRT KAPI VE KIRK MAKAMIN SOSYAL YAŞAMDAKİ UYGULANIŞI

Tevella-Teberra:

Alevilikte Ehl-i Beyt sevgisi esastır. İslamiyet'in Zağros üzerinden Irak, Kürdistan ve İran çizgisi içinde Horasan'a doğru yürümesi sırasında ve özellikle Halife Ömer zamanında başlayıp otuz yıl kadar süren savaşlar sonunda Anadolu'da eski uygarlıklar ve İran'daki eski kültür yenilmiş bile olsa silaha dayalı bu yenilgi zoraki dine girenlerde tepki uyandırmıştı. Çok kan dökülmüş, pek çok insan öldürülmüş, mallar ganimet sayılıp götürülmüş kadınlar ve çocuklar esir alınarak gazilere dağıtılmıştı. Ancak İslam dünyasında Halife Ebubekir'in iktidarından itibaren bir taht kavgası da başlamış bulunuyordu. İmam Ali'ye yapılan haksızlıklar büyük akisler yapmıştı. Aslında her şeyin Allah'tan olduğuna inanan bu büyük imam sabır gösteriyordu. Ebubekir'den sonra, Ömer ve Osman zamanında da 24 yıla varan bir zaman boşluğu içinde İmam Ali'nin Halife olmak için hiçbir çaba göstermediğini biliyoruz. İmam Ali İslamiyete (devlet olmaktan o devleti yönetmekten) daha fazla önem vermekteydi. Ama ne var ki yandaşlar hiçbir zaman liderler kadar sabırlı olmazlar. İşte İslamiyeti silah zoruyla ve savaş yaparak kabul eden komşu ülkeler İslamiyete değil ama devlete dayalı İslamiyete karşı eski kültürlerinden ve uygarlıklarından gelen varlıklarını dayattılar. Bunun içinde bu komşu ülkeler Ehl-i Beyt'e yapılan haksızlıkları ele alarak Arapları en zayıf yönlerinden vurmaya kalktılar. Sonunda başarılı da oldular. İran'da Şiilik, Anadolu'da Alevilik bu sayede eski Kürt inançlarından yola çıkılarak kurulmuş oldu. Her (iki felsefede) iki felsefede sevgi ve saygısını İslami devlete karşı İmam Ali'ye ve Ehli Beyt'e bağladı.

İşte Aleviler'in İmam Ali'yi ve Ehli Beyti sevmelerinin tarihsel temeli budur.

Şu da var ki İmam Ali ve Ahfadı da İslamiyet'in gülleridir. Onların fazileti, özverileri, bu benimseme de rol oynadı ve atılan adımları atılan temelleri kuvvetlendirdi. Bu sevgi ve bu muhabbet artık tarihin karanlıklarında kalan esas nedenden çok ötedir. Alevilikte İmam Ali ve Ehlibeyt sevgisine Tevella denir.

Bu deyim Ehlibeyt'i sevenleri de sevmek anlamını da içerir.

Teberra ise sevilmeyen kişilerdir. Bu kategoride Aleviliğe saldıran, zarar verenler hedef alınmıştır. Alevilikte Ebubekir, Ömer ve Osman teberra edilen kişilerdir. Çünkü Ehlibeyt'e zarar vermişlerdir. Bu yüzden sevilmezler. İşte Alevilik'te temel ilkelere birisi budur.

Teberra edilenler arasında asıl Muaviye ile oğlu Yezid, Muaviye'nin babası Ebu Süfyan, Annesi Hind bulunmaktadır.

Bunlardan Ebu Süfyan Hz. Peygamber'i öldürmeye çalışmış, savaşta dişlerini kırmıştı. Annesi Hind ise Peygamberin sevgili amcası Hamza'nın ciğerlerini çıkarıp yemişti. Muaviye imam Ali'ye isyan etmiş, oğlu Yezid'de Kербela faciasını yaratmıştı.

Ehli Beyt ile ilgili olarak oniki imam hakkında daha önce bilgi vermiştik. Bunlardan altıncı imam olan Ca'fer-üs-Sadık'ın kurduğu Caferi adı verilen mezhepte Tevella-Teberra dinin fer'ileri içinde yer alır. Ebu Hanife bu imamdan 12 yıl ders almıştı. Caferi mezhebinde dinin esası beştir: Tevhid (Allahın Birliği), Nübüvvet, Mad (ahrete inanmak), adalet ve imamet

Dinin fer'ileri Oruç, Namaz, Hac, Zekat, Cihad-emir, Nehiy, Humus, Tevella ve teberra'dır.

Bu mezhebe göre din iyi ahlak ve fazilet üzerine kurulmuştur. Bunu sağlamak için de kabul, Muhabbet, Rıza, Hizmet, gönül bağlama esaslarına uyulacaktır. Mezhebe ait hükümler: Marifet (bilgili olmak), Sehavet (cömert olmak) Yakıyn (Tanrıya yaklaşmak, onunla bir olmak), Sadakat ve tefekkürden ibarettir. Mezhebin erkanı: Bilgi, sükunet, sabır şükür, iyi huy, ihlas ve rızadır. Binası: Tövbe, teslimiyet, Züht ve takve ile kanaattir. Vacib ise ibadet, korku, zikir, dünyayı terktir. Farzları da üzlet (yalnızlık) gönül zenginliği, şevk ve ihsan olarak özetlenir.

Caferi mezhebinde günde toplam onyeddi rekat namaz kılınır. Caferilere göre İslamın şartı denen beş husus dinin esası değil, fer'idir. Bu

esas bu şekilde kabul edilmemiş olsa her namaz kılmayan, oruç tutmayan kimsenin dinsiz olması gerekecekti. Oysa bunları yapmayan bu mezhebe göre dinden çıkmış sayılmaz.

Ehlibeyt ile Aleviliğin konuştuğu dil aynı dildir.

Bu dil batınîlik dilidir.

Bu inançlarda insana sevgiyle yaklaşılır.

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

BEKTAŞİLERDE AHLAK VE ADAB

Bilgi Bağı:

Alevilik ve Bektaşilikte okumak ve bilgilenmek esastır. Kuran'ın gelişinde ilk hitap "İkra" yani oku ve öğren demek olmuştur. Bu destur İmam Ali için Hz. Peygamber'in ünlü Hadisi'nden alınmıştır: "Ben ilmin şehriyim. Ali'de o şehrin kapısıdır."

Alevilerde tüm aileler olanak ölçüsünde ne yapar yapar çocuklarını kız-erkek ayrımı yapmaksızın okullara gönderip, okutmaya çalışırlar. Bunu bir ibadet sayarlar. Günümüz Türkiyesi'nde bu azım ve gayret sonucu pek çok Alevi evladı öğrenim yapmış ve devletin en yüksek kesimlerinde görev almışlardır. Onların bu eylemleri yalnız kendileri için değil yaşadıkları topluma da yararlı olma amacına dayanır. Bilgi bağı Alevilik'te o değin örgütlüdür ki kırsal kesimlerde yaşayıp ta olanakları olmadığından devlet eğitiminden uzak kalanlar Bektaşî Dergahlarında aldıkları eğitim ve görenekle saz şairi olabilmişlerdir. Onların söyledikleri dizeler fevkalade güzeldir. Sohbetlerinde çok espriler yaparlar, çevrenin tarihi ve coğrafyasıyla, folkloruyla, gelenekleriyle ilgilenirler. Günümüzde bile isim yapmış halk aşığının büyük çoğunluğu Alevidir. Yüzlercesinden çok yakın arkadaşlık yaptığım ve bugün haka yürümüş olan iki tanesinin adlarını bu kitabımda anılarımı sırlayarak anmak isterim: Birisi Davut Sulari, öteki: Elazığlı Nimri Dede. Bu ikincisi Kaygusuz Abdal gibiydi. Şiirleriyle göçtü. Tüm Alevi ozanların edebine, adabına; insana ve saza gösterdikleri erkana ve saygıya, onlardaki olgunluğa hayran kalmışım. Bu sözlerim Alevi olmayan Ozanlarımızı küçümsemek anlamına gelmez. Onların da şiir sanatında becerileri ve ustalıkları pek büyüktür. Ancak Alevi ozanlar sazlarıyla samahlarıyla katıldıklarından cem toplantılarında bulduklarından bu ocaklardan apayrı bir ilham ve kemalat almışlardır. İşte bu bilginin verdiği bir kazançtır ki, takdir edilir.

Hiddete ve Şiddete Hükmetme Bağı:

Dört kapı ve kırk makam felsefesinin ortaya koyduğu gerçeklerden biriside hiddet ve şiddete hükmetme bağıdır. Bizim deyim olarak kullandığımız "bağ" sözcüğü Alevilik'te "kemer" olarak söylenir. Yani varlığı içtenlikle kuşatan gökkuşağı olan bağ.. Bu bağ insanları bağlamaz. Ama özgürlüğe götürür.

Özgürlüğün bedeli de hiddete ve şiddete tutsak düşmemektir. Tutsaklık hiç de güzel bir şey değildir. Çünkü her tutsaklığın faturasında yüzde on hesap altı işkence bulunur özellikle, günümüzde!

Aleviler hiddet ve şiddete kapılarak gönül kırmayı gönül kabesini yıkmakla bir tutarlar. Daha da doğru bir sloganla -çağdaş bir sözcükle- Bektaşiliğin er ve mert önerisi olan şu sırrı bu felsefenin dağarcığında yer alan gerçek bir sözle noktalayalım:

"İyiliğe iyilik her kişinin kârıdır" kötülüğe iyilik er kişinin kârıdır" Şiddete ve hiddete karşı hükmetin sırrı Alevilik hazinesinin bu bahar havalı ve bereket sağıcısı yağmurlu tümcesinde gizlidir.

Hiddet ve şiddet "Şer"den hasıl olur.

İşte aşağıya aldığımız şu nefes Bektaşilerde muhabbet meclislerinin sonunda söylenir sonra yemek yenir:

Subh u şâm çekelim gülbang
Hayırlar fetholsun şerler defolsun
Niyaz et muradın gani Mevlâdan
Hayırlar fetolsun şerler defolsun

Sabahın vaktinde durup duaya
El kaldırıp yüzün çevir semaya
Yere yüzler sürüp yalvar Mevlaya
Hayırlar fetholsun şerler defolsun

Leyle-i muzlimde aşık-ı naçar
Çar civarın alsa derd ile efkar
Sıdk ile oniki imama yalvar
Hayırlar fetholsun şerler defolsun

Akıl ol hey kardaş uyma kallaşa
Beyhude yerlere düşme savaşa
Var türaba yüz sür Hacı Bektaş'a
Hayırlar fetholsun şerler defolsun

Bin bir ismin biri kadiyel-hâcât
Andan hasıl olur her türlü necat
Pire yüzler sürüp eyle münacat
Hayırlar fetholsun şerler defolusun

Perişan fetheyle hayra dehanın
Daima zikretsin Hak'ı zebanın
Eşiğine baş koy Balım Sultanın
Hayırlar fetolsun şerler defolsun.

Hiddet ve şiddet insanları incitir gönülleri üzer. Bu konuda Koca Yunus'un şu dizeleri Bektaşilikteki bu erkanın özüdür:

"Gönül çalab'ın tahtı, çalab gönüle bahtı
İki cihan bedbahtı kim gönül yıkarısa"

Hoşgörü Bağı:

"Yaratılanı hoş gör, Yaratandan ötürü" sözü Alevilikte erkanın en önemli adap kurallarından birisidir. Bu felsede bağnazlık, gericilik, yoktur. Ama Alevi, kendisinden başka türlü düşünenlere saygı gösterir. Kimseyi zorlamaz. Kimseyi suçlamaz. Manevi zenginlikler "Nasip" barajından akar ve dağılır. herkes payına düşeni alır. Hoşgörünün iki ayağından birincisi kanaat ikinciside bencilliğe buğz etmektir. Aleviler dinde zorlama olmayacağına ilişkin (2. Bakara Sûresi, Ayet: CCLVI) kurala harfiyyen uyarlar. Bu hoşgörüye ait örnekler Bektaşilere isnat edilen fıkraların pek çoğunda da yer alır.

Burada Dede Baba Bedri Noyan'dan naklen iki Bektaşî fıkrasını örnek göstermek istiyorum:

"Baba Erenler caminin önünden geçerken, içerden gürültü duyar.

-Ne oluyor Yahu? diye sorar.

-Camiye bir domuz girmiş de, onu kovalıyorlar, derler. Erenler şaşkın başını sallar:

-Allah Allah der şimdiye kadar softanın domuzunu çok gördüm ama cami içinde domuzun softasını ilk kez görüyorum."

İkinci fıkra:

İmam camide vazedyordu:

-Cenabı Hak Hazretleri doğmaz, doğurmaz, benzeri yok, eşi yok... Ne yerededir, ne göktedir.. Yemez, içmez.

Erenler, yanındakini dürter:

-Uzun yoldan dönüp dolaşiyor.. Adam "Yoktur" diyecek ama gali-ba cemattan korkuyor, der.

Bektaşî fıkralarına ilgili bölümde yer vereceğiz. Ancak burada şunu belirtelim ki bu fıkralarda "Yasak", "günah", "küfür" kurumlarıyla korkutulan inanç sahibi kişilere Bektaşilikte bir tolerans alanı yaratılmakta böylece manevi telörgülerden ve beton duvarlardan arındırılmış bir sevgi ve huzur ortamı sunulmaktadır.

Bize göre Bektaşî nefesleri içinde yer alan Şathiyat örnekleri de bu tolerans ortamının kazandırdığı güzel ürünlerdir. Hoşgörünün bir iyimserlikle ve yaşama tozpembe bakmakla zorluklardan, katılıklardan soyutlanarak elde edilebildiğini hiç unutmayalım.

İşte Koca Yunus'tan bu Tolerans ürünlerine ilişkin duygulu bir örnek:

"Din-ü millet sorarsın Aşıklara din ne hacet
Aşık kişi harab olur Aşık bilmez din diyanet

Aşıkların gönlü gözü maşuk dapa gitti durur
Ayruk surette ne kalur kim kılısar zühd-ü tâat

Tâat kılan uçmak için din tutmayan tamu için
Ol ikiden fariğ olur neye benzer bu işaret

Her kim dostu sever ise dosttan yana gitmek gerek
İşi gücü dost olacak cümle işten olur azat

Onun gibi maşukanın haberini kim getire
Cebrail ü melek sığmaz şöyle olundu işaret

Soru hesap olmayı sar dünya ahiret koyana
Münker-ü Nekir ne sorar tersolıcak cümle **murat**

Havf u reca gelmez ayruk varlık yokluk bırakana
İlm ü amel sığmaz anda ne terazi var ne sırat

Ol kıyamet pazarında her bir kula baş kayusu
Yunus sen aşıklar ile hiç görmeyesin kıyamet.

Cömertlik ve Konukseverlik Bağı:

Alevilikte hep başkalarına verme adabı diğerkamılığın bir icabıdır. Mahallede birisinin ac yattığı gecede diğeri tok olanların ibadetlerinin geçerli olmayacağına ilişkin görüş bu felsefede lafta kalmamış erkân olarak kurallara bağlanmıştır.

Bektaşî ve Alevi evinde nesi varsa konuğuna çıkarır. İkram eder. Kendisi ve çocukları konuğun hizmetindedir. Bedri Noyan'dan öğrendiğimize göre "Baba'lara verilen icazetnamede gelene-gidene yemek yedirme kaydı vardır." Her eve ve her dergahta daima (Gaip Erenler payı) ayrılır. Konuk gelmediği ahvalde ayrılmış olan yemekler bir fakire verilir. Noyan'a göre bir Bektaşî konuksuz kaldığı gün "acaba ne suç işledim de bugün bir konuk gelmedi?" diye üzülür. Hacı Bektaş Veli İzzet, ikramı daima uygulatmış örnek bir Hünkâr'dır. "Sofra" sözcüğü Bektaşîlik'te adeta manevi bir anlam içerir. Acıkmış bir kişinin doyurulması bir ibadet türü sayılır. Zaten Anadolu'ya yayılan Sufilerin dünya telaşından azade olmaları, günü birlik yaşamayı riyaziyat olarak kabullenmeleri, açlığa karşı gerektiği az ölçüde yiyecek sağlamak için zembil taşımaları yerleşim birimlerinde ve dergahlarda sürekli kazan kaynatılmasına neden olmuştur. İşte bu sayede pek çok sofi manevi ilimlerle meşgul olma imkanına kavuşmuş, kendi felsefelerinin yaşatılması için hem kolaylıkla yer değiştirebilmişler hem de inançlarının özünü nefes olarak yazıp durmuşlardır.

Bu sırta agah ve önder olan Hünkâr'ın şu buyruğu çok anlamlıdır:
"Cömertlik dördtür. Mal cömertliği baylarındır. Ten Comertliği Zaitlerin. Can cömertliği Aşıklarındır. Gönül cömertliği ise Ariflerin."

Demek oluyor ki cömertlik sadece mal cömertliğiyle sınırlı kalmı-

yor. Bektaşilikte Sofra'nın kutsal olduğunu söyledik.

Gerçekten de öyledir. Çünkü sofraya mertebe sırasıyla oturulur. Mürşid'in "Bismi şâh, Allah Allah Evvel Allah diyelim. Kadim Allah diyelim. Geldi Ali sofrası ya Şâh diyelim.. Şâh versin biz yiyelim. Allah, Eyvallah Hü" duasıyla yemeğe başlanır. Önce tuz tadılır. Yemeğe ilk Mürşid başlar. İzin almadan konuşulmaz. Sofrada sigara içilmez. Uzun süren muhabbet sofralarında sigara tablası sofraya konamaz.

Sofradan kalkması gereken kişi sağ eli üstte olarak iki elinin parmak uçlarını sofraya kenarına dokundurur eğilerek niyaz eder, sonra kalkar. Gelince yine niyaz ederek yerini alır. Kaşıkların çukur yanı yukarı doğru konur. Yemek sonunda yine dua okunur. Mürşid yemek tercemanını okurken konuklar ellerini sofraya kenarına dayayıp başlarını eğer hafif sesle Allah Allah diye tekrarlarlar. Sonra tuz tadılır ve sofradan niyaz edilerek kalkılır.

Alevilik ve Bektaşilikte törensel yiyecek yapma adeti de vardır. Bunlar 10 Muharrem, Newroz-Hızır Nebi Bayramı ve Hıdırellez günlerinde yapılan Aşüre, Newroz macunu vb. yiyeceklerdir. Kırklar Meclisi'nden kök ve anlam alan bu yiyeceklerde en az kırk çeşit malzeme kullanılır. Bu gelenek çocuğa ad verme, sünnet ve okula başlama erkanlarında görülüyor.

A- Newroz Sofrası ve Erkanı

Newroz Erkanı adını ünlü Newroz olayından almaktadır. Aleviliğin ilk temelini atanlardan Ebu Müslim Horasani'den Ebu'l Vefa'ya kadar uzanan o ince ve uzun yolda cem ayinlerinin adı Milattan önce 1825 yıllarında tarih sahnesine çıkan Kasit ülkesinin hükümdarlarının genel adı Cemşid'den alınmıştır. İşte bu hükümdarlardan birisi Eabili işgal ettiğinde gökte iki güneş görüldüğü yolunda bir eafsane ortaya çıkmıştı. Bu güneşlerden birisi Kral Cemşid'in parlayan yüzüydü. Babil 21 Mart günü işgal edildiği için bu tarih bahar bayramı olarak kutlanmaya başlandı. Newroz'un anlamı "Yeni gün" demektir. Cemşid'le birlikte "yeni bir günün" başladığına inanıldı. Takvimler için de bu tarih yeni yılın ilk günü sayıldı. Yine Milattan önce 612 yılında da aynı gün Ninova (Niniv) Med İmparatorluğunca feth edilince bu iki bayram bütünleştirildi. İşte geçmişleri Med İmparatorluğu'yla ilgili olan

Ebu Müslim ve Ebu'l Vefa kendi soylarından gelen Newroz'u bir Kürt yaratması olarak Alevilik felsefesinin içine soktular.

Alevilik'teki Newroz erkanının böyle bir geçmişi var. Bu konuda Firdevsi'nin Şehnamesi ile Kürt Tarihi ve Uygarlığı kitabımızda detaylı bilgiler bulunuyor. (bk. Kürt Tarihi ve Uygarlığı Kaynak Yayınları-Istanbul, 1991)

Newruz macunu da işte bu törenin Aleviliğe girmiş olan şeklidir. Uzantısıdır.

Dedebaba Bedri Noyan Hocası Prof. Dr. Süheyl Ünver'in 21 Mart 1967 yılında Haber gazetesinde yazdığı Newroz başlıklı yazısından şu alıntıyı yapar:

"Bu Newroz Macunu geleneği Proto-Sümerliler ve Sümerliler zamanından beri gelmektedir. Nitekim beş bin yıl önce ve belli günde Astronomiye meraklı ve bu konuda bilgili olan bu uygar kavim "Newroz" yenigün bayramında Nippur kentinde adı Isın olan mabedde altın kap içinde ve birçok değişik maddeden oluşan macunu dağıtırlardı."

Süheyl Hoca'nın Astronomiye meraklı dediği halk Kürt Guti halkıdır. Astronomi'nin ilk kurulduğu yerde bugünkü Harran ovasının bulunduğu yerdir. Nitekim Nippur Kenti Gutilerin başkentiydi ve Isın mabedi de bu kent merkezindeydi.

Dr. Rıza Nur'da Türk Tarihi adlı eserinde "Newroz" bayramının Cemşid tarafından yaratıldığını ve bu bayramın tarihinin binlerce yıl eskilere gittiğini açıklamaktadır. (Bk. a.g.e. sy. 79)

İşte Alevilik'teki Newroz erkanı ile bu erkan içinde dağıtılan macun olayı aynı zincirin iki halkasıdır ve üçüncü halkayı da Cem ayınının Cemşidle olan bağı ortaya koymaktadır ki bu üç olgunun birlikteliği de bizim savımızın doğru olduğunu gösterir.

Dedebaba Bedri Noyan'da Newroz geleneğinin islamiyetten çok önceleri var olduğunu vurgulayarak Bizim görüşlerimize tanıklık etmektedir: "Newroz (yenigün) diye anılan bu bayramın üç bin yıla hatta bazı kaynaklara göre çok daha fazla bir geçmişe sahiptir. O zamanlardan beri hiçbir siyasi, dini, sosyal bir faktör bu geleneğe etki yapmamış ve bu günü unutturamamıştır." (Bk. a.g.e. sy. 158)

Gerek Süheyl Ünver Hoca'nın Dr. Rıza Nur'un ve Bedri Noyan'ın ortaya koydukları bu ortak bulguya göre Newroz'un Arap ve Ortasya

kültürüyle hiçbir ilgisi bulunmadığı ve İslamiyetten gelen geleneklerle de hiç bir şekilde bağlantılı olmadığı kesinleşiyor.

Alevilik'teki Newroz kutlaması (erkani) sabahtan başlar" Newroziye" adı altında bu bayram için hazırlanan nefesler, şiirler okunur. Samah yapılır. Gece de "meydan" açılır ve müridlere "nasip" verilir. Çerağlar yakılır. Ebu Müslim Horasani Emevileri devirip Abbasileri iktidara getirdikten sonra Arap kökenli bu halifeler de Newroz'dan etkilendiler. Newroz günü halifenin sarayında tören yapılır, armağanlar dağıtılırdı. Halk renkli yumurtaları pişirir helva yapar birbirlerine dağıtırlardı. Sokaklarda halkın üzerine gül suları serpilir, havai fişekler atılırdı. Osmanlı padişahlarında da Newroz'a özel bir önem verildiğini görüyoruz. Padişahlara Newroz günü "Newroziye" adı verilen telhisler yazılır, padişah kutlanırdı. Her 21 Mart günü Müneccimbaşı yeni takvimini padişaha sunar ondan bahşiş alırdı. Newroz günü sarayın Hekimbaşısı Newroz macunu kaynatır padişah ve yakınlarına ikram ederdi. Alevilik'te Newroz sabah erkânında Newroziye şiiri okunduktan sonra Saki, Uyarıcıdan (Baba Efendi'den) başlayarak herkese süt ikram eder. Dağıtım sırasında Derviş dua yapar alan da niyaz ile alır içer. Meydandan çıkılınca kahvaltı sofrasına oturulur. Renkleri beyaz yiyecekler yenir. Süt, yumurta, kabuğu ayıklanmış iç badem. Bu bir gelenektir. Newroz'da yapılan Macuna gelince bu konuda Prof. Dr. Süheyl Ünver'in tesbit ettiği bir reçeteyi yazımıza alıyoruz:

Ak anber, misk, gül kurusu, tarçın kabuğu, sandal ağacı, karanfil, kırmızı böceği, şekerci çöğeni, gül çiçeği, Haşebi sadal, havlican, vanilya, kakule, zencefil, pespase, hindistan cevizi, kişniş, gül suyu, melek otu, kasb-ı itri, badem yağı, cüvan perçemi, altun haşhaş, beyaz şeker, renk vermek için boya.

B- Alevilik ve Bektaşilik'teki Aşure geleneği:

Arap aylarından muharrem'in onuncu gününe "Aşure" denir. Oysa Alevilerde dağıtılan fatıha verilen addır. Aşire Kürtçe'de yemek anlamına gelen (Aş) ile yine aynı dildeki Şıra anlamındaki Şire'den türemiştir (bkz Musa Anter Kürtçe-Türkçe Sözlük s.9 ve s. 137)

Aşure on iki muharrem günü hatırlanır. Adı "Aşure ve Mersiye Erkani" olan bir törenle yapılır.

Bedri Noyan'ın verdiği bilgiye göre dergahlarda ve zaviyelerde ha-

zırlanır. Gerekli ürünler önce ayrı ayrı pişirilir. Buğday, kuru fasulye, nohut, kuru bakla, kestane gibi... Ayrıca kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı gibi tatlılık verecek meyve türleri eklenir. Buğdayı büyük bir kazana yerleştiren Dergahın Ahçıbaşı (Ahçı Baba) büyük bir kepçeyle kazanın başına gelir. "Destur Ya.. İmam" deyip kepçeyi kazana daldırır. O sırada yanında bulunanlar "ya Hüseyin" derler. Aşçı Baba'dan sonra hepsi sırayla kepçeyle kazanı karıştırırlar. Her eline kepçe alan "destur ya İmam" diyecek ve hazır bulunanlarda "Ya Hüseyin" diye karşılık vereceklerdir. Aş pişinceye kadar saatlerce bu tören böyle sürer. Aşure piştikten sonra Aşçı başı Mürşide haber götürür. "Buyurun erenler.. Ruh'u şüheda Taziyesine meşgul olalım. Aş hazırlandı" der. Mürşid'de "Eyvallah" deyip kazanın başına gelir. Ve törende yapılması gerekli dua ve gülbankları yerine getirir.

Bir Newroziye örneği:

Gönüller şâd oldu ilkbahar geldi
Newruz bayramına eriştik ya Hu..
Çemenzar şevk ile nûra benzedi.
Newruz bayramına eriştik ya Hu..

Gelin cümle canlar birlik olalım
Arz-ı niyaz edüp dâra duralım
Muhabbet bezminde zevkler bulalım
Newruz bayramın da eriştik ya Hu..

Atlattık bu demde gamlı günleri
Eriştik safaya sürdük demleri
Açılınca Şah'ın goca gülleri
Newruz bayramına eriştik ya Hu..

Hüsni Baba'm der ki Ali'dir Şah'ım
Ehl-i Beyt yolunda fedadır canım
Bunlarla kaimdir benim imanım
Newruz bayramına eriştik ya Hu..

Hüseyin Hüsni Erdikut Baba

Rıza - Teslim ve Tövbe Bağ:

Alevilikte özellikle tövbe kurumu ruh sağlığı ve ruh sağlamlığı için gereklidir. Geçmişte kusur işleyip bunun manen acısını çekenler için bir tür psikanaliz olan bu yöntem o kişiyi rahatlatır ve çalışmalarında başarılı olmasına yol açar. Tövbe hemen hemen her inanç sisteminde vardır. Ancak diğer inançlardaki tövbe işlenmiş bir günahın affı için Tanrı'ya yalvarmaktır. Amaçta bu hatadan dolayı dince verilecek cezadan kurtulmaya yöneliktir.

Oysa Alevilik'te bunun yanı sıra tövbenin asıl görevi Talibin yeni doğmuş sayılmasına olanak vermesidir. İkrar töreninde Talibe önce tövbe ettirilir. O güne kadar yaptığı suçlar bağışlanır. İzleyeceği yol ve yöntem öğretilir. Bu törenden sonra suç işleyen, suçlu sayılır. Hata ve yanlışlardan beri olmanın yolu da Rıza ve teslimiyetten geçer. Rıza'nın sırrı elinden geleni yaptıktan sonra tecelli eden duruma boyun eğmektir. Olumlu hallerde sevinen gönül, olumsuz hallerde de iyimser olmalıdır. Bektaşî ve Alevî yola girerken her olacağa rıza gösterir. Boynunu rehberine teslim eder Tiğ-bend (yünden örülmüş ince ip kemer) boynuna kemend olarak takılı meydana girer teslimiyeti sembolize eden Teslim taşıda boynunada asılı durur.

Teslimiyete ve Rıza'ya ait bir nefes sunuyoruz:

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Sürülüp kasaba gittik
Kanarayı mesken ettik
Didar defterine yettik
Şükür hoş gördüler bizi

Halimizi hal eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Hak divanına dizildik
Pir defterine yazıldık
Bal olduk şerbet ezildik
Doluya saydılar bizi

Pir Sülтанım Haydar şunda
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi

Tövbe ile ilgil örnek bir nefeste şudur:
Kurbanlar tığlanıp gülbang çekildi
Gaflet uykusundan uyanageldim
Dört kapı sancağı anda dikildi
Uryan biryan olup meydana geldim

Evvel eşiğine koydum başımı
İçeri aldılar döktüm yaşımı
Erenler yolunda gör savaşımı
Can baş feda edip kurbana geldim.

Ol demde uyandı batın çerağı
Rehberim boynuma bend etti bağı
Üçer adım ile attım ayağı
Koç kurban dediler inanageldim

dört kapu selamın verip aldılar
Pirim huzuruna çekip yettiller
El ele Hakka olsun dediler
Henüz masum olup cihana geldim.

Pirim kulağıma eyledi telkiyn
Şah-ı Vilayete olmuşum yakın
Mezhebim Ca'ferüs-Sadık-ul metin
Allah dost eyvallah peymanaya geldim

Özüm darda yüzüm yerde durmuşam
Muhammed Ali'ye ıkrar vermişem
Sekahüm hamrini anda görümüşüm
İçip kana kana mestane geldim.

Yolumuz oniki imama çıkar
Mürşidim Muhammed Ahmet-i Muhtar
Rehberim Ali'dir sahip Zülfikar
Kulundur Şahiya divana geldim.

Riyadan Arınma Bağı

Muaviye ve oğlu Yezid Alevilik'te riya ve münafıklığın sembolleri sayılır. Alevi ve Bektaşî ahlakında onlara hiçbir şekilde benzemek esastır. Sol gösterip sağ vuran, kişisel çıkarları için en kutsal inançları bile ezip geçen, iktidarı eline geçirip masum insanları -üstelikte riya-karca suçlayarak- kanlarını döken insanlar kötü örneklerdir. Tarihte yaşanmış olaylar herkes için bir ibret olduğuna göre bu olaylardan dersler çıkararak ahlaklanmak gerekir. İşte bu sebeple Alevi Canlar zalimlikten zulumdan uzak dururlar. Bilê bile bir karınca bile ezmezler. Hata ve kusurları olanların ıslahı için çaba harcarlar. Topluma yönelik olmayan kişisel hataları ve yanlışları hoşgörü ile karşılayıp kişinin kendi nefsini arındırmasını beklerler. Alevilikte bu tür eğitim sertlikle değil; şefkatle yapılır. Evet Bektaşîler şefkatte güneş gibi, cömertlikte su gibi, alçakgönüllükte toprak gibi, teslimiyette ölü gibi, kusurları ayıpları saklamada gece gibi olmak zorundadırlar. Bektaşî ahlakına göre zulmeden, dedikodu eden, bilgisine göre iş işlemeyen, üzerine düşen görevi yapmayan, birini başkasına gammazlayan, falcılık eden, doğru yolda olan için kötü söyleyen, uyanıcısı olmayan, emanete hiyanet eden, olgun kişileri birbirinden seçen ve ayrı görenler halkanın dışında kalırlar.

Alevilik'te ve Bektaşîlik'te Hünkâr Hacı bektaş'a ait olan şu söz tüm kötülükleri önlemek ve iyi ahlakla ahlaklanmak için en doğru anahtardır:

Eline, Diline, Beline Sahip Ol

Bektaşı ozanları da iyi ahlakın yol ve yönetimini yazdıkları nefeslerde dile getirmişlerdir:

Hakikat içre can isen
Yol içinde hicaptan geç
Vahid ilen Vahid olgıl
Yürü gayrı hisaptan geç

Oku bu defteri gayrı
Gel eyle hazrete seyri
Budur chl olanın hayrı
Yürü özge sevaptan geç

Oku bu defteri aşkı
Gör ne pend etmiş ol üstad
Kelam-ı aşktan al irşad
Bu burhansız kitaptan geç

Görünce bir günahkar can
Muhammed aşkına affet
Ali-sıfat bir iş işle
ki lutfeyle gazaptan geç

Didar isteyen ey Can
Uyku haramdır şöyle bil
Hemişe çeşmi bidar ol
Yürü ol tatlu candan geç

Harab-abaddır bu dünya
Hezar yapsan abâd olmaz
Baş ağırtma gel ey Arif
Bu bünyadsız haraptan geç

Kemal ehliyen hemdem ol
Hatayî sen şâhî tanı
Ummagîl habisten ihsan
O bağludur o baptan geç.

Bektaşilikte Çalışmak Dosta dostça davranmak ve büyüklere saygıda önemli bağlardan sayılır.

Hacı Bektaş Veli "gündüz dünya işine, gece ise ahret işine bakınız" demiştir. Hacı Bektaş Veli'de "namerde değil, merde bile muhtaç olmayın diyerek tarım kesiminde çalışmış, orakla ekinleri biçmiş ve hayvanları otlatmış yani çobanlık yapmıştır.

Bektaşilikte nefisini bilmek, benlikten geçmek, alçak gönüllü ve kanaatkar olmak, iftira, kibir, kıskançlıktan, hased, kin, dedikodu gibi kötü ahlaklardan arınmak doğruluk, iyilik yardımcı olmak, sıkıntı ve acıya dayanmak, sabır göstermek iyi ahlakın göstergeleri olarak benimsenir ve aynen uygulanır.

Bu kurallar küçükten büyüğe, talipten müride, müriden mürşide kadar tüm canlılara korunmuş ve ibadetin gölgesi sayılmıştır. Nitekim Taç giyen Dervişte bile şu koşullara sahip olması aranır: Bilgi sahibi olmak, isyankar olmamak, nefesine uymamak, gaflette olmayıp can gözü açık olmak, tama etmemek, dünyaya bağlanmamak, isteklerden geçmek, şehvet perest olmamak, kibirden uzak olmak, kimseye acı ve eza vermemek, pinti ve aceleci olmamak, kazaya rıza ile teslim olup vesvese etmemek. Bunların toplam sayısı onikidir. Giyilen tacın da kubbesi oniki dilimlidir. Böylece derviş bu prensipleri başının üsünde tutmuş olur.

Dostluk-Kardeşlik Bağı: Musahiplik

Musahiplik Bektaşiliğin en önemli kurumlarından birisidir. Deyim Arapçadır. Sohbet eden arkadaşı anlamındadır. Fakat batını dilde sahip olma, koruma demektir. Yandaşılar birbirlerine sahip çıkacak maddi ve manevi açıdan yardım edeceklerdir.

Bu kurumun İslam'daki "müminler kardeştir" sloganıyla bu ikincisi genel bir kavram olduğundan aynı doğrultuda olan deyimler değildir. Musahiplik yalnızca iki Müslüman kişı arasındaki yeminleşme ba-

ğıyla kurulur. Müminler kardeşliğinde yeminleşme yoktur. Alevi inancına göre Hz. Muhammed ile İmam Ali Seb'e suresi ayet 46. ya göre Hicretin yedinci ayında Medine'de -Mescid-i Nebevi'de Musahib olmuşlardır. Böylece Zat., Nübüvvet ve Velayet yücelikleri kutsal bir bağla bir araya gelmiştir.

Musahib olmanın koşulları ve kuralları şunlardır:

1- Musahib olmak isteyen iki kişi muhib olmalıdır. Yani ikrarı alınmış olmalıdır.

2- Her iki adayın evli olması gerekir. Veya her iki aday da taliblik ikrarı vermiş (bekar iki muhib olmalı) Genelde evli olmaları aranır.

3- Musahib olmak isteyen adayların, karakterlerinin birbirlerine uygun olması gerekir.

4- Adayların kesin olarak eline, diline, beline sahip olmaları bu azalarından hiç kimseye zarar vermemiş olmaları gerekir.

5- Adaylardan her ikisinin de zengin veya yoksul olmamaları gerekir. Adaylardan birisi zengin ise diğeri maddi bakımdan Musahib olacağı adaydan fakir olmalıdır. İki yoksul kişinin de musahip olmaları genel kurala aykırıdır. Ancak kesin anlaştıkları söz konusu olursa karşı çıkılmaz.

6- Adayların aileleri arasında iki kuşak önceye dayanan evlilik bağının bulunmaması gerekir.

7- Adaylardan her hangi birisinin yüz kızartıcı suç işlemiş, ceza almış olmaması gerekir. Suçlu kimselerin musahiblik ikrarı alınmaz.

8- Adayların aileleri arasında düşmanlık ve birbirine zarar vermişlik bulunmamalıdır.

9- Adayların her zaman birbirlerine yardım edebilmeleri için aynı bölgede olmaları ve birbirlerine yakın oturmaları gerekir.

10- Adaylar arasında akrabalık bağının bulunmaması gerekir.

11- Adaylardan birisinin diğeri adaydan farklı konumlarda olması gerekir. Örneğin adaylardan birisinin maddi bakımdan daha iyi olması, kültür bakımından daha bilgili olması gibi farklılıklar aranır. Temeli sosyal ve ekonomik yardımlaşma olan Musahiblikte böyle koşulların aranması olağandır. Zengin olan aday, fakir olan adaya yardım edecektir. Sanatkar olan aday, sanatı olmayan adayı yetiştirecektir. Güçlü olan aday, güçsüz olan adayı koruyacaktır. Böylece sosyal denge ku-

rumuş olacak ve sağlıklı bir toplum meydana gelmiş olacaktır. (Bk. Haydar Kaya Musahiblik sy 68)

Musahib olmak isteyen iki dost önce durumu ailelerine açarlar. Daha sonra her iki taraf ailelerini bir araya getirip görüşürler. Ailelerinde ortak kararı alınır. Durum Rehber'e iletilir. Rehber adayları dinler. Pir'e (baba'ya) bildirir. Destur alır. Adayları Pir'in huzuruna çıkarır. Pir her ikisine de düşünceleri için bir yıl deneme süresi tanır.

Bir yıl sonunda cayma olmazsa adaylar niyetlerini tekrar rehber'e açıklarlar. Pir'i ziyaret edip kararlarını bildirirler. Toplanacak ilk Ayin-i Cem'de musahiblik ikrarları alınır. Musahiblik erkanı adayların hazırlanması, ikrar merasimi, görgü erkanı, Ayin-i Cem gibi Bektaşiliğin kutsal tören düzeninden geçerek tamamlanır.

Musahiblerin karşılıklı sorumlulukları:

Musahib olan dört can birbirine karşı sorumludurlar. Çünkü dünya ve ahret kardeşi olmuşlardır. Bu kardeşlik gerçek aileden gelen kardeşlikten çok daha güçlüdür. Gerçek kardeşler arasında anlaşmazlıklar, kavgalar çıkabilir. Musahib kardeşliğinde hiçbir anlaşmazlık ve niza görülmez. Yazar Haydar Kaya'nın belirttiğine göre öz kardeşlerin çocukları birbirleriyle evlenebildikleri halde Musahiblerin çocukları karşılıklı kardeş olduklarından üç göbeğe kadar evlilik yapamazlar.

Öz kardeşlerden birisinin ölüm halinde dul eşi diğer kardeş ile evlenebilir. Musahiblerden birinin ölümü halinde dul kalan eşi diğer Musahib ile kesinlikle evlenemez. Çünkü kardeş sayılırlar. Öz kardeşler kendi ana ve babalarına karşı gelebilirler. Musahibler birbirlerinin ana ve babasına karşı gelemazler. Özel kardeşler arasında miras hukuku geçerlidir. Musahibler arasında ise yardımlaşma geçerlidir.

Musahiblerden birisinin suç işlemesi halinde otomatikman diğer musahib sorumlu tutulur. Çünkü diğer Muhasibi koruyup, kollamamış ve suçtan alıkoymamıştır. Bu yüzden taraflardan birisi herhangi bir karar alacaksa mutlaka diğerine danışır. Yapacağı her eylemi daha önceden bildirir.

Görüldüğü gibi sosyal ve toplumsal dayanışmanın tüm dünyada en güzel örneği Bektaşiliğin çatısı altında yer almıştır. Musahibliğin önemli özelliği bu yardımlaşmanın geçici değil sürecen olması hatta

tarafardan birisinin ölümü halinde bile sürüp gitmesidir. Yine takdir ve hayranlıkla karşılanması gereken bir başka özelliği de taraflara arasında zenginlik, kültür ve sanat farkının var olmasını koştullamasıdır. Böylece zengin olan, fakir dostuna, bilgili olan bilgisi az olana yardımcı olacak toplumsal eşitlik sağlanacak, sınıfsal yapıdaki uçurumlar doldurulacaktır. Üstelik bu güzel bağ sorumluluk duygularını da geliştirmektedir. Çünkü yek-diğerinin suç işlemesini (suç birliği) yüzünden engellemektedir.

Bektaşılık'te Musahibliği işleyen nefeslerde pek çoktur:

Eğer farz içinde farzı sorarsan
Yine farz içinde farzdır musahib
Dört kapıdan kırk makamdan ararsan
Yine farz içinde farzdır musahib

Musahibsiz kişi Cem'e gelir mi?
Ettiği niyazlar kabul olur mu?
Muhammed Ali'den derman bulur mu?
Yine farz içinde farzdır musahib

Musahibsiz kişiyi ceme götürmen
Tecellisi bozuk Hakk'a yetürmen
Musahibsiz ile durup oturman
Yine farz içinde farzdır musahib

Farz Allah'tan kaldı ya sünnet kimden?
Musahibin işi daima sırdan
Musahibli kişi ol Şah-ı merdan
Yine farz içinde farzdır Musahib

Pir Sultanabdal'ım ey kerem kâni
Yine sensin dü cihanın sultanı
Aş Nani buldun musahibin hani?
Yine farz içinde farzdır musahip

Institut kurde de Paris

ALEVİLİKTE KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ BAĞI

Alevilikte ve Bektâşilikte kadına "Bacı" denir. Mürşidlerin eşlerine de "Ana Bacı" Dedebaba eşine de "Anabacı Sultan" denir. Bu güzel deyimler kadına verilen önemin ifadesidir. Genelde tüm araştırmacılar çeşitli makul nedenler göstererek Müslümanlıkta kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik gözetilmediğini yazmaktadırlar. Alevilikle ilgili özellikle son yıllarda çıkan kitap yazarlarının büyük çoğunluğu bu kanıdadır. Bu hassas konuyu işlerken biz de objektif bir yaklaşımla bu olguyu inceleyip irdelemek istiyoruz. Tarihi Kürt halkları, anaerkil toplumlardı, kadına büyük önem verilir ve saygı gösterilirdi.

Oysa Müslümanlıkta bir erkeğe dört kadın alma hakkı verilmesi, mirasta ve tanıklıkta erkeğe tanınanın yarısının hak olarak tanınması, erkeğin karsını boşama hakkı olmasına karşın kadına bu hakkın verilememesi gibi nedenler bir eşitsizliğin söz konusu olduğu yolunda bulgular ortaya koyuyor.

Aksi görüşte olanlar da İslam'da devri cahiliye dönemine kıyasla büyük ilerleme olduğuna değinirler. Çünkü İslam'dan önceki sürelerde kız çocuklarının diri diri gömüldükleri yolunda bir sav vardır. Bu yazarlar ayrıca Bakara süresinde "Kadınlar, erkeklerin kendi üzerinde haiz olduğu hukukun eşini erkekler üzerinde haizdirler" ayetine atfen eşitliğin İslam'da var olduğunu söylemektedirler. Peygamber'in de "En hayırlınız eşlerine işi davranandır" hadisi de örnek gösterilir.

Ancak Nisa suresinin 34-35 ayetlerinde "Erkekler kadınların destekleyicisidir. Onun için iyi kadınlar itaat edicidir. Serkeşlik etmelerinden endişe ettiğiniz kadınlara nasihat edin. Onları yataklarında yalnız bırakın. Onları dövün Fakat size itaat ederlerse onlara zulüm etmeyin" deniyor.

Hiç bir Alevi ve Bektâşi Vahiy yoluyla gelen bu emirlere karşı çıkmaz ve hiçbir itirazda bulunmaz. Çünkü Kutsal Kitap Kuran'ın bir bölümüne inanıp bir bölümüne inanmamak diye bir şey söz konusu olamaz.

Ancak içki, namaz, oruç ve Haç konusunda da görüldüğü gibi Ale-

vilerin (kadın konusundaki) yorumları Sünni inançta olanlara kıyasla farklıdır.

Bektaşiler uygulamada kadını erkekten hiç ayırmazlar. Fark gözetmezler. Bedri Noyan'ın da yazdığı gibi kadınlara dervişlik payesi dahi verilmiş, derviş kisvesi giydirilmiştir. Bu nedenle Aşıkpaşazade yaşadığı dönemde "Bacıyan-ı Rum" topluluğunun oluştuğunu açıklar. Oysa ilerici bir tarikat sayılan Mevlevilikte bile kadınlardan derviş yapılmamıştır, başlangıçtaki birkaç istisna dışında... Alevilik'te kadın daha özgürdür. Peçe giyemez. Saklanmaz, kaçmaz ve kocasıyla birlikte gelen konuklara hizmet eder, sohbet bulunur, ayinlere iştirak eder samah yapar. Kadının bu özgürlüğe kavuşması Anadolu halklarının eski kültürlerinin Alevilik kanalıyla ortaya çıkması sonucu mümkün olabilirdi. Zerdüştlük ve Yezidilikte de ayinler kadın erkek bir arada yapılırdı. Eski Anadolu kültüründe özellikle Çatalhöyük Uygarlığı'ndan başlayarak kadının hem yönetici hem de manevi bir lider rolü oynadığı görülür. Çok tanrılı dinler zamanında da İlahların yanında İlaheler yer almıştır. Alevilik tarihinde ilk kadınlı erkekli Cem Ayini düzenlenmesini -yazılı kaynaklar açısından- Ebu'l Vefa'da görmekteyiz. Prof. Dr. Fuat Bozkurt'un sözünü ettiği ve 1242 yılında (Bize göre verilen tarih yanlış) Şeyhlere kadınları da kattığı ve bu toplantılarda er-bacı hep bir arada daire biçiminde oturdukları Şeyh Baba İlyas'ın da er-bacı ayırımı yapmaksızın tümüne dolular sunduğuna dair Yaşar Ocak'tan naklen anlattığı olay Ebu'l Vefa'dan yüzotuz üç yıl sonra yaşanmıştır.

Bir inanç hangi yörede ortaya çıkmışsa ancak o yörede yaşamakta olan toplulukların inançlarıyla bütünleştiği zaman tutunur. Nasıl dışardan devrim ithal edilemezse inançların uygulama teknolojisinin de şurdan burdan hele hele özellikle Ortasya'dan ithal edildiğini düşünmek abestir.

Alevilikteki bu kadın-erkek eşitliğini sağlamak değilse böylesine kolay olmazdı.

Olmazdı çünkü Şeriata göre kadın inam ya da halife olamaz. Kadın cuma ve bayram namazları kılamaz. Kadın toplum içinde hiçbir görev alamaz. Şeriata göre erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakılmamıştır. Namaz kılan bir kimse için önünden köpek, domuz ya da kadın geçerse namaz bozulur. Uğursuzluk üç şeyde vardır: Karıda, evde ve atta. Kadınlara insanın karşısına şeytan gibi çıkarlar. Ve de

kadının kestiği yenmez.

Dedehaba Bedri Noyan'ın yazdığına göre Alevilik'teki kadına karşı gösterilen ilgi, saygı ve eşitlik sonucu bacılar arasında pekçok değerli müsikişinaslar, şaireler, yazarlar, ressamlar yetişmiştir. Şeref Bacı Gülsüm Bacı, İkbâl Bacı (Mızıkalı Derviş Teyfik eşi), Sakine Bacı (Şücaeddin tekkesi mürşiti Ali Rıza Hadi Kızı), İzmirli Emine Beyza Bacı, Arife Bacı, Hüsniye, Useyle, ünlü Zeynep Kamil Bacı vb. gibi. Kadın hakları açısından durumu incelersek, Alevilerde tek evlilik esastır. Aleviliğin son yılları nazara alınmazsa tarihi kadiminde birden fazla kadınla evlenene raslanılmamıştır. Alevilerde eşini boşamak kesinlikle yasaktır. Alevilerde "üçten dokuz" kadın boşatılmaz.

Alevilikte kadının kestiği yenir.

Kadın erkekleriyle birlikte savaşa katılır. Alevilikte savaşta düşmanın karısı ve kızı ganimet olarak alınamaz. Oysa Alevi Pir'lerinden Şah İsmail'i (aşık Hatayi) yenen Yavuz Sultan Selim Eşi Taçlı Hatun'a ganimet olarak el koymuş ve komutanlarından birisine vermiştir. Aynı Sultan sözüm ona Anadolu'da Halife olarak şeriatın bekciliğini yapacaktır.

Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakaraöyük'e geleceğinden Kadıncık Ana'nın hiç tanımadığı ve bilmediği Hünkâr'a -Vilayetname'ye göre- diğer yandaşları arasında dönüp selam göndermesi olayı Alevilik'te kadına verilen ortak önemi kanıtlar.

Bektaşî ve Alevi semahlarında kadın ve erkeğin bir arada samah yapmaları bu tekke ve dergahları bir aile ocağı haline getirmiştir. Ahlak ve edebin daha da gelişmesine yarar sağlamıştır. Manevi uzlaşmayı, birliği, eşitliği sağlamıştır. Tasada ve kıvançta bir olan eşlerin dergahta ve erkanda duada bir olmalarından beraber olmalarından daha güzel ne olabilir?

Alevilik ve Bektaşîlik'te bacıların sanat ve edebiyata katkılarının büyük olduğundan söz ettik. Şimdi Emine Bacı'ya ve Adviye Anabacı'ya ait şiirleri sunuyorum:

Benim derdim gibi derde
Giriftar olmasın kimse
Ko, ben derdimle yanayım
Haberdar olmasın kimse

Benim derdim gibi dert yok
Meğer bir bir beyan etsem
Ölürsem ağlayanım yok
Meğer kendim figan etsem

Emine Bacı'dan bir başka şiir:
Hadis ile ey -Şah-ı kerem, kerem
Kevser ırmağının balı görünür
Katt-ı gametinde ya nur-i ekrem
Şecere-i tabanın dalı görünür

Gökten Aşıklara iner hidayet
Anı taksim eder şah-ı velayet
Hamıyyetten belli sahip kemalet
Her gande zikretsem hali görünür

Şimdi halin bilmez oldu er erin
Var ise tatmamış aşkın kevserin
Sinemde ney gibi himmeti Pir'in
Nevai Muhammed Ali görünür

Ab-ı saf-ı dilde mecellemiz aşk
Divan-ı Mevlaya hedayamız aşk
Kemal-i Rabbani sermayemiz aşk
Şem-i'nin gülünün malı görünür.
(d.1846-Ö.1940)

OLURUM

Sevdiğim Muhammed, aşınam Ali
Yollarına candan kurban olurum
Muhabbet bağına girdim gireli
Gerçekten erenlere mihman olurum

Ta.. ezelden nasibimiz bu imiş
Ahirim kan, evvelimiz su imiş

Gece, gündüz dilde zikrim Huu.. imiş
Kırkların caminde Selman olurum

Can ile baş koydum Pir'in yoluna
Katıldım, karıştım, aşkın seline
Bir suna misali kondum gölüne
Deryaya ulaşip umman olurum

Târık'i nazenin, Guruhu Naci
Beytül mukaddeste olmuşum Hacı
Sırnını eyle "Adviye Bacı"
Noktayı kübrada pinhan olurum

ADVIYE ANABACI

Institut kurde de Paris

BEKTAŞILIKTE CEM TÖRENLERİ:

Bektaşilikte Giysi Kültürü:

Bektaşilikte ve Alevilikte muhibbanlar (sempatiizanlar) için özel giysi giyme zorunluluğu yok.. Sadece nasip alma töreninde başlarına "Arrakiye" adı verilen keçeden yapma ve yünden örme bir başlık giyerler. Bellerine de üç düğümlü yünden örme "Tığ-bend" denilen ipi bağlarlar. Bektaşilikte ve Mevlevilikte ayinler için özel giysiler giyilmesi tarih öncesi Anadolu kültürünün bir uzantısıdır. Çünkü Sümerler, Gutiler, Mitanniler, Kasitler ve Hititlilerle Asurlular zamanında ayinleri krallar yönetirken mabedlerde görev alanlar oyuna ve müziğe katılanlar özel giysiler giyerlerdi. Oysa Müslümanlıkta ibadet sırasında özel giysi giyme zorunluluğu yoktur. Camiler de imamların sarık takmaları bile sonradan çıkmış bir adettir. Yoksa bu imamın sarıksız namaz kıldırması namazı bozamaz. Müezzın ve kayyumlara da özel giysiler giydirilmez. İşte İslam'da bulunmayan bu özel giysi giyme geleneğinin bu şekline eski Ortasya kültüründe de raslanmaz. İşte eski Kürt inançlarındaki bu dinsel giysi ve araç geleneği Alevilik yaratmasıyla İslâmiyet'e de girmiştir.

Gezgin Değişler de bu giysilerden başka yanlarında teber, nefir ve keşkül ve Cild-bend denilen meşin çanta taşırlar. Bu giysi ve eşyaların içeriği ve taşıdığı anlamlar hakkında Bedri Noyan'dan derlediğimiz bilgileri özetle sunacağız:

Taç:

Kubbesi oniki terklı (dilimli) başa geçen alt kenar bölümü (lengeri) ise dört parçalı, beyaz keçeden yapılır. Başlık olarak kullanılır. Kubbedeki dilimlere terk denir. Bunlar Şeriat-Tarikat-Ma'rifet ve Hakikat kapılarıdır. Buna Hüseyini taç denir. Üst bölümde dilimlerin birleştiği noktaya "mühür" ya da "gül" adı verilen ufak yuvarlak birparça konur.

Alt parçalar gibi kubbesi de dört parça keçeden yapılmış olan taca Horasani ya da edhemi taç denir. Yedi terkli olanına da Şemsi taç denir.

Dervişlerin Taç'ında sarık olmaz. Baba yani Mürşid Taç'ın da yeşil renkte bir sarık sarılır. Dede Baba tarafından Halife seçilmiş olan Halife Babaların sarığının ucu sağ taraftan omuza doğru sarkıtılır.

Arrakiyye:

Arak, ter demektir. Eskiden kavuk giyildiğinde, kavuğun terden kirlenmemesi için altına giyilen takkeye bu ad verilir. Bunlar düz, yarım küre şeklinde renkleri beyaz, kırmızı ve deve tüyü renginde olan başlıklardır.

Kemer:

12-14 cm. eninde 275-300 cm boyunda yünden örme bir kuşaktır. Kırmızı renklidir. Kenarı boyunca şeridler halinde sarı ve yeşil çizgiler uzanır. Bu üç renk Zerdüşt inancında da kutsal renkler arasında yer alır. Aynı renkler tarihte Kürt bayrağının renklerini de oluşturmuştu. Baş tarafında deriye dikilmiş kemer tokaları olup, bunlarla bağlanarak bele dolanır. Eski fütüvvet Erbabı ahilerde de kemer "şed" bağlamak geleneği vardı. Kemer-best olmak manevi bakımdan "Kemal" ibareti sayılırdı, Hz. Ali'nin bizzat kemer kuşattığı onyeddi kişiden söz edilir. Gülbanklarda bu olgu "17 kemer best" diye sık sık geçer. Kemer'in yedi kez bağlanmasının anlamı şudur:

Sırasıyla muhabette, hidayete, cömertliğe, alkçakgönüllüğe, doğruluğa, azamete ve itaate adım atmayı sembolize eder.

Cil-Bend:

Kemer üzerine tokalı bir kayışla bağlanan, meşinden yapılmış, kapağı ön yüzüne sarkan dikdörtgen şeklinde ufak bir kutu gibidir. Altı düz yüzünde sağlı-sollu Ali yazılmıştır. Bu Ali'lerin son harfleri çatalı olarak uzanır ve Zülfikar adı verilen çift uzantılı kılıça benzetilir.

Üst köşelerinde Hasan, Hüseyin adları yazılır. Çiçek motifleri işlenir. Bektaşî elbiselerinde cep olmadığı için tütün tabakası, mühür, mendil ve nefes defteri bunun içine konur.

Bektaşî elbisesini kefen saydığından cep bulunmaz. Cil-bend taşıma

ve içinde benzer eşyalar bulundurma geleneği Zerdüşt dininde Ateşgede görevlilerince de kullanılmıştır. Cild-Bend sözcüğünde bu inanç sisteminden çıkıp gelmektedir. Yani bir Kürt geleneğidir.

Hırka (Fahir):

Düz yakalı boyu topuğa kadar uzun omuzlardan eteğe kadar bolca cübbe gibi dümdüz uzun ve geniş kollu bir giysidir. Yaka ve kol ağzlarında göğüs hizasına kadar ön kenarlarında on iki sıra birbirine paralel dikiş çizilmiş ve cebsiz düğmesizdir. Fahir adı da verilir. Anlamı "Giydiğimiz bu hırka ile öğünürüz" demektir. Alevilikte Hırka ayıpları örtmek, görmemek ve göstermemek için ortaya çıkmıştır. Hadis'e göre" bir müslimin ayıbını örtenin, Allah'ta dünyada ve ahirette ayıpları nı örter" Hırkanın kurumlaşmasının nedeni bu Hadisi Şerif'tir.

Tennure:

İnce kumaştan yapılmış düz yakalı, kollu, önü yukarıdan aşağıya açık geniş uzun etekli bir entaridir. Düz beyaz renkli olur. Yaka ve bele kadar ön kenarlarında on iki sıra sık paralel dikiş çekilir. Yakası yandan ince şeritle bağlanarak kapatılır. Belinde de böyle şeritler vardır. Cep ve düğmesi yoktur.

Tennure arap alfabesinde lamelif harfinin ters çevrilmiş şeklidir. Bunu giyen içinde bir elif harfi gibi durur.

Tennure ten'i nur etme sembolüdür.

Bedri Noyan'ın verdiği bilgiler içinde Bektaşilerin önceleri ince deriden yapılmış tennureler giydiklerini öğreniyoruz.

Teslim Taşı:

1-2 cm. kalınlığında ön yüzü bombeli kenarlarında on iki düzgün ay şeklinde çukurluğu olan 5-15 cm. çapında bir taşıdır. Yukarıdan aşağıya çapı boyunca, içinden delinir. Buradan geçen bağ ile boyuna takılır. Bağın enseye gelen bölümü ince deriden olur. Bu bağın teslim taşı içinden geçen ucu, alt tarafı özel bir şekilde örülmüştür. öyle ki en altında dört tane halka şekli kalır. Bunlar dört kapıyı sembolize eder.

Taşın üst ve alt kenarlarında bağın geçtiği deliklerin yanında tesbih tanesi gibi iki yuvarlak bulunur. Bunlara habbe denir. Dr. Bedri Noyan kendi kitaplığında bulunan elyazma bir eserden söz eder. Adı Evrad-ı

Abdalan'dır. Bu eserde Teslim Taşı için şunlar yazılmış: "Teslim taşının kayısı İsmail için inen kurbanın derisidir. Ve dahi Nesimi Sultanın yüzülen derisine işaretler. Ve kaytan, Mansur'un ipidir. Yukarı Habbe: İmam Hasan aşağıdaki Habbe ise Kerbala Şchidi İmam Hüseyin'e. On iki terkler ise (kenardaki girintiler) Oniki İmam efendilerimize işaretler. Dış yüzü Hatice-tül Kubra, iç yüzü ise Fatma-tül Zehra'ya işaretler."

Bilindiği gib İslamiyette put, eşyalara inanmak ya da kutsal anlamlar yüklenmiş eşyalar bulunmaz. Tek istisnası Hacer-i Esved taşıdır. Şeriatta sembozile edilmiş araç ve gereçlerle karşılaşmıyoruz. Görüldüğü gibi Teslim taşıda eski Anadolu uygarlıklarından çıkıp gelen bir adettir. Özellikle teslim taşının Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı çevrede bol miktarda bulunan (onyx) adı verilen harelî taşlardan yapılmış olması da bu savımızı haklı çıkarır. Günümüzde Hacı Bektaş taşından çeşitli ev eşyaları vazo, kase, tabak, yumurta avize, şekerlik ve sigara kutuları gibi sanatsal değeri olan turistik eşyalar yapılmakta ve bu ürünler bölgeye iyi bir gelir sağlamaktadır.

Teslim Taşıyla ilgili bölümü noktalarken değerli yazar Dr. Bedri Noyan'dan "Evrad-ı Abdalan'ı günümüz diline çevirerek yayınlamasın diliyoruz.

Palhenk Taşı:

Palhenk Ebu'l Vefa dilinde "Dizgin" demektir. Farsçaya da bu yöreden geçmiştir. Dervişlerin gönüllerini Tanrı'ya bağlamalarının sembolüdür. Yantaşı anlamına gelir. Değerli yazar Bedri Noyan'dan derlediğimiz bilgilere göre "cline-diline-beline (eteğine) temiz olmak gerçekliliğini" sembolize eder ve bir yazmaya göre de "Ehl-i kanatim, açlığa ve tokluğa sabrediciyim" anlamını sergiler. (Bk. Bedri Noyan a.g.c. sy. 212) Palhenk taşı kemer üzerine takılır. Merkez noktasına Neccef taşı ya da değerli mücevherler de yerleştirildiği görülmüştür. Kenarlara oniki ufak taş yerleştirilir. Bu süsleme sayısal olarak oniki imamı ifade eder. Sadece üç büyük mücevher yerleştirilirse bunlar - Allah-Muhammed-Ali'yi sembolize etmektedir.

Haydariye:

Eteği belden biraz aşağıda kolsuz bir yelectedir. Kıvrımsız olan düz yakasının çevresi ve ön kenarlarına -hırkadaki gibi- oniki sık paralel dikiş dikilmiş olup düğmesizdir. Omuz bölümü, omuz başlarını örtecek şekilde yarım daire halinde biraz aşağıya sarkıktır. Beyaz, açık ya da koyu bej kahve rengi kumaşlardan yapılır. Tennure'nin üstüne, hırkanın altına giyilir. Makamat-ı Mubareke'yi (Kutsal türbeleri), oniki imam türbelerini ziyaret edenler bunun ön kenarlarına, yukardan aşağıya doğru, ziyaretleri sayısına Habbe takarlar. Habbe: Nefes ya da Yemen taşından bazan daha değerli taşlardan yapılmış, fındık içi iriliğinde yuvarlak taşlardır. Kısa bir gümüş zincire monte edilmiştir. Sağlı, sollu en fazla 14 tane fakat genelde oniki tane takılır. Bu kutsal yerler şunlardır: Nefes Kербela, Samıra, Horasan ve Medine...

Kamberiye

Nefes ya da Hacı Bektaş taşından yapılmış bir ucu sivrice yumurta şeklinde ve büyüklüğünde bir taştır. Ortası uzunlamasına delik olup alt ve üstünde gümüş ya da altın birer rozetle süslenmiştir. Sivri tarafında bir madeni halka vardır. Kordon şeklindeki kuşağın ucunda halka şeklindeki ucu bu madeni halkaya geçirilir. Kuşağın diğer ucundaki halkasından da taş geçirilerek bele sarılı tutulur. Taş belde tam ortada önde durur. Tennure üzerine, kemer altına bağlanır. İmam Ali'ye sadakatta hizmet etmiş olan Kanber'in adını taşıyan bu taş hizmet ve vefa, bağlılığı sembolize eder.

Tiğ-Bend

Nasip alan her Can'ın bir tiğ-bend'i olur. İkrar töreninde Müşid tarafından üç düğüm vurularak, uyarılan Can'ın beline usulüne göre bağlanır. Üç gün kesilen kurbanın yününden oniki kat iplik ile özel şekilde örülür. Uzunluğu ise 2-2,5 metredir.

İkrar töreninde nasip alacak Can'ı, Rehberi meydan odasına alırken bu tiğ-bend'i boynuna takarak müşid huzruna kadar getirir. Bunun İsmail'in kurban edilirken bağlandığı ipi ve Mansur dara çekilirken boynuna takılan ipi sembolize ettiği söylenir.

Görüldüğü gibi Alevilikte kullanılan araçların sembolize ettiği an-

lamlardan Hallac-ı Mansur'un da Alevi sayıldığı ve Alevi olduğu kesinlik kazanıyor.

Menguş

Küpe demektir. Bunun mücerred yani hiç evlenmemiş ve evlenmeyecek olan dervişlerin sağ kulaklarına takılır. Balım Sultan tarafından uygulamaya konduğu söylenir. Balım Sultan yataının iç kapısının eşliğinde -lkrar töreni sabahında tahta bir kaşığın sivriltilmiş sapıyla kulak memesi delinir. Kulaktaki yara tamamen iyileştikten sonra menguş takılır. Yazar Bedri Noyan eski bir yazmada İmam Ali'nin Duldül'ünün nalından kinaye mengûş'un Bektaşî kültürüne girdiğini ve Kûfe'dan Bağdad'a giderken düşen nalı seyisi Kanber'in alarak kulağına küpe diye taktığına dair bir bilgi ile karşılaştığını beyan etmektedir.

Bize göre de halk arasında "Kulağına küpe olsun" şeklinde bir deyim vardır. Bu hikmetli sözlerden ibret almak, onları unutmamak, hafızada saklamak ve uygulamak anlamına gelir. Diğer bir anlamı da Mücerred olan Devrişlerin evlenmeme konusunda verdikleri sözü tutmaları ve unutmamaları olabilir. Bu arada Akapunturan bir Anadolu versiyonu da olamaz mı?

Elbetteki bizim bu düşüncelerimiz bir varsayımdan öteye gitmemektedir.

Nefir:

Gezici Dervişlerin taşıdıkları boynuzdan yapılmış borudur. Özellikle yaban keçisi boynuzundan yapılır. Dervişler bu boruyu omuzlarına ya da boyunlarına asarlar. Üzerleri altın ve gümüş süslemeli olanları vardır. Kimileride kendinden oymalıdır.

Ormanlarda, dağlarda, vahşi hayvanlara karşı, öttürerek, onları ür-kütüp korkutmak ve kendisini korumak ya da yerini diğer dervişlere bildirmek için taşınır. Bize göre İsrafil'in borusuyla bir gönül bağı olabilir.

Teber:

Çift ya da tek ağızlı, bir nevi balta gibi, yuvarlak, iki metre kadar uzun saplı bir savaş ve korunma aracıdır. Gezgin dervişler bunu elle-

rinde taşılırdı. Bazılarının uç tarafı mızrak ucu gibi sivridir. Gezici dervişler yolculuk sırasında yaban hayvan saldırılarına karşı korunmak için kullanırlardı.

Keşkûl:

Keşkûl Dervişin yemek kabıdır. Hindistan cevizi kabuğundan yarı uzunlamasına kesilerek ağzı açık hale getirilir. Adı: Keşkûl-ü fukara'dır. Buradaki "fakir" deyimini mistik anlamda kullanılmıştır.

Kaşığı:

Sırt kaşımaya yarayan 35-40 cm. boyunda tahtadan kemik ya da fil dişinden yapılır. Uç tarafı el şeklindedir. Bunları dervişler kendileri yaparlardı. Bektaşiler tımaqla kaşımayı uğursuz sayarlar. Bedri Noyan'dan öğrendiğimize göre bunlardan başka kutsal emanet olarak (sancak-bayrak) post (seccade) Çerağ (ışık verici-şamdan) sofru buhardan, gülubdan ile özellikle saz sayılabilir.

Görüldüğü gibi Alevilik ve Bektaşilik'te Pir'den başlayarak (Dede-babalar) Babalar, müridler, canlar için devrişan diyeceğimiz bu gönül erleri inançlarını sembolize eden çeşitli eşya ve araçlardan yararlanmışlardır. Özellikle yol giysileri, taşıdıkları eşyalar bu felsefenin toplumsal gücünü geliştirmiş saygı ve ilgi uyandırmıştır. Ayrıca bu giysiyi giymeye bu araçları taşımaya hak kazanan canları da taşıdıkları sorumluluğun bilinci içinde tutmuştur.

BEKTAŞILIKTE VE ALEVİLİKTE KUTSAL YERLER

Anadolu'da cami kurumuna karşı Kürt Sufizminin dergah ve tekkeyi çıkardığını Muaviye ve oğlu Yezid'den itibaren zenginleşmenin, varlıklı olmanın dayatıldığından söz etmişim. Bilindiği gibi Bektaşiler namaz gibi ibadetlerini camilerde değil, gizli olarak yaparlar. Bunun bir nedeni var. Öncelikle ibadet sırasında her şeyden arınıp Tanrı'nın varlığıyla hem-hal olmak. Yani bilimsel dille söylersek (Consantre) olmak. Ama Cem ayinlerinde ise (Consantre) olma müzik, raks ve zikir yoluyla elde edilir. Coşku ve cezbe katmanlarında "ruh" masmavi göklerde kendisine geniş boşluklar bulmakta güçlük çekmez. Birlik, beraberlik ve topluluk halindeyken bu ervahta olmak aynı kökten büyüyen sayısız çiçeklerin sergiledikleri özgürlüğe benzer.

Bu nedenle Alevilerin ve Bektaşilerin dergah ve tekkelerine verdikleri önem pek büyüktür. Bazılarının Bektaşiler'in camiden uzak durmalarını Hz. Ali'nin camide öldürülmüş olmasıyla yorumlamaları çok yanlıştır. Biz bu şekilde açıklamalarda bulunan yazarlarla karşılaştık. Bunların hepsi de sünni inançlı kişilerdi. Onun için bu görüşe katılmıyoruz. Bu yazarların bilmediği cihet şu: Dört Halife zamanında cami aynı zamanda bir yönetim yeri idi. Yani devletleşen İslam, yönetimle ilgili iştişareleri camide yapıyor ve önemli bazı kararları burada alıyordu. İmam Ali öldürüldüğü anda İslamın Dördüncü Halifesi olarak bu görevini yürütmekteydi. Öte yandan öldürülenin kişiliğidir önemli olan, yoksa öldürüldüğü mahal değil.

İşte Alevilik ve Bektaşilikte kendi felsefesine yayılma ve açılma olanaklarını hazırlarken dergah ve tekke kurumlarından yola çıkmıştır.

Ayrıca Ebu Müslim Horasani'den başlayarak Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki başkaldırmalarda tekke ve dergahlar aracılığıyla organize edilmiş ve bu mekanlar sayesinde halk kitlelerine ulaşılmıştır.

O halde tarihsel çizgisi içinde Dergah ve tekkeler üzerinde durmayı yararlı bulduk.

Pirevi:

Pirevi Hacı Bektaş ilçesidir. Üç ayrı avlu üzerinde ve çevresinde birçok yapıları bulunan bir site görünümündedir. Pirevi ilk kez Kızılca Halvet denen ufak bir oda olarak ortaya çıkmıştır. Hünkâr'ın ölümünden sonra Murad Gazi tarafından kubbesi yaptırılmıştır.

Pir evinde aşevi, ekmek evi, at evi konuk evi, meydan evi, kiler evi, çamaşırhane gibi bölümler bulunmaktadır. Bu sitenin dışında Balım evi (kadıncık evi), Han bağı, Dede bağından oluşan bu ünitelerin birer babası ve her evin dervişleri vardır.

Bu tesisin bugünkü durumu şöyledir:

Pirevi ve avlusunda Feyzi Baba çeşmesi.. Ekmek evi, sol yanda Konukevi, At evi'de eskiden bu mahaldeydi. Şimdi yalnız çeşme görülüyor. Bu avlunun adı "Nadar avlusudur." Giriş kapısına "çatal kapı" denir. İkinci avluya üçler kapısından girilir. Bu kapı, iki avluyu ayıran duvar içindedir. Sağda aş evi ve mescit, sol yanda çamaşırhane, meydan evi, kiler evi yer almıştır. Halen aş evinin üst katı müze müdürlüğü odasıdır. Kiler evi ise kitaplık haline getirilmiştir. Aş evindeki karakazan Bektaşiler için kutsal sayılan eşyalar arasında yer alır. Meydan evinde eskiden ikrar törenleri yapılmıştır.

Üçüncü kapıya Hazret avlusu denir. Giriş kapısının karşısında Hacı Bektaş Veli'nin türbesi yücelir. Hazret avlusunun sağ yanında Balım Sultan türbesi bulunmaktadır. Site içinde oniki eski Dede Baba ile Güvenç Abdal ve eski Bektaşilere ait mezarlar da yer almıştır.

Pirevi dışında kutsal yerler yöreye yayılmıştır. Arafat dağındaki çilehane, içi oyuk bir kayadan ibarettir. Pencere gibi açılmış deliğinden çıkılır. Buradan çıkabilenler günahsız sayılır. Adı Minderkaya olan mahal ise Çilehane önündedir. Hünkâr'ın bunun üstüne oturup ilçeyi seyrettiği ve tefekküre daldığı rivayet edilir.

aynı yörenin az ilerisinde Kadıncık Ana ve Kulunçkaya bulunur.

Zemzem pınarı da buradadır ve pek çok manevi söylenceye kaynaklık etmiştir. Suyu kutsal sayılır.

İlçede Balımevi denilen Kadıncık Ana evi vardır. Hacı Bektaş Veli'nin yıkılırken düzelttiği ve günümüzde de yerinde duran ve beктаşilerce kıyamete kadar yıkılmayacağına inanılan kutsal duvar bu evde bulunuyor. Balımevi'nin yanında Akpınar, soğuk suyu ile bet ve bereket dağıtır. Susamışların gönül ateşlerini serinletir. Bilindiği gibi Vilyetname'de sözü geçen ve Hacı Bektaş'ın keramet yoluyla akıttığı pınarlardan birisidir.

Bektaşî dergahlarına gelince bunlar dervişlerin oturdukları, törenlerin yapıldığı yapılardır. Büyük ve ünlü olanlarına "Astâne" ve Hânkah" adı verilmiştir. Daha ufak olanlara tekke, köşe, bucak, zaviye (açı) adı verilmiştir. Bazı yazarlar da ocak deyimini kullanmaktadırlar.

Tekkelerde baba ve aile cfradının oturduğu bir bölüm bulunur. Dervişler için odalar, aşevi, meydan odası, konuklar için yatak odaları yapılır. Bu tekkelerin durumlarına göre bağ, bahçe, sebze ve meyve bahçeleri, tarlaları, sürü hayvanları ile bunları muhafaza edecek ağıllarda sahip oldukları görülür.

Elbetteki dergah ve tekke açılması ve bu yerlere gerekli icazetin verilmesi de kurallara bağlanmıştır. Tüm Tekke ve Dergah Postnişinleri Dedebaba'dan icazet almak zorundadırlar. Bu iki yolla olur. Baba olacak Derviş için çevresindeki Muhibbanı (Bektaşiler) icazet verilmesi için bir mazbata hazırlayıp imzalarlar ve aday olan babanın bu işe çil ve layık olduğuna tanıklık etmiş olurlardı. Mazbatanın sonuç bölümünde gösterdikleri adaya icazet verilmesinin uygun olduğunu beyan ederlerdi. İkinci olasılıkla şuydu: Dervişler arasında uygun aday yoksa ve bulunmamış ise bu durumda Pir Evi'nden Mürşid (uyarıcı Baba) istenirdi. Uzak yörelerde eskiden muhabere olanaklarının zaman alması yüzünden Dedebaba'nın seçtiği ve uzak yörelerde yerleşmiş bulunan Halifeleri aynı icazeti verme hakkına sahiptirler. Ancak bu şekilde yapılan atamalarda Halifelere verdikleri icazetleri bizzat götürüp üç yıl içinde onaylatmadıkları takdirde verilen icazet geçerliliğini yitirirdi. Dergahlar onu yaptıran ve orada meftun bulunan kimsenin adını taşır. Her dergahın bir türbesi olur ve bu mahalle hakka yürüyen Postnişin-

ler gömülür.

Eskiden Türkiye'nin pek çok yerleşim merkezinde dergah ve tekeler vardı. Ancak tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin yasadan sonra bunlar kapatılmıştır. Ancak günümüzde Türkiye dışında Amerika, Irak, Mısır, Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya'daki Bektaşî tekkeleri çalışmalarını sürdürmektedirler.

Bektaşî ve Alevî ocaklarının dağılışı ve Türkiye'de ve dışardaki varlıkları hakkında en geniş bilgi Nejat Birdoğan'ın kitabında yer almıştır. Araştırmak isteyenler bu esere başvurabilirler. (Bk. Adı geçen eser sy. 203-234)

KUTSAL GÖREVLER

Bektaşilikte bir örgüt düzeni göze çarpar. Tarikatla ilgili işlerin yürütülmesi kurallara bağlanmıştır. Çalışma düzeni kadar bu tarikata girişten başlayarak ileri kademelere doğru yol alışlarda bir plan içinde yapılır. Bu titizlik giyimde, yemek yeme biçiminde, ayinin ve erkanın uygulanmasında da görülür. Bekatşiliğe girmek isteyen Muhib -Talib adı verilir. İkinci aşama ise Dervişliktir. Babalık ise üçüncü mertebedir. Mücerredliğin ise evlenmemiş derviş anlamına geldiğini açıklamıştık. Dördünü derece ise halifeliktir. Bu makamı dolduracak kişinin baba aşamasında olması koşuldur.

Muhiplikte tarikata girmek isteyen kişi yetkili birine başvurur. Dileğini açıklar. Rehber adı verilen kişi talibin isteğini Pir'e iletir. Muhib' ikrar verir ve Tekkede hizmet görür. Gerekli sabır ve başarıyı gösterebilirse Ayin-i Cem denen bir törenle Dervişlik aşamasına yükselir.

Derviş olan kişi başına özel tac giyme hakkını kazanır. Buna derviş tacı denir. Görevleri ve sorumlulukları artar.

Babalık Dervişin göstereceği başarıya, hizmet süresine, bağlılığına, özverisine ve tarikatdaki kurallara intibak ve alışmasına göre tevcih edilir. Halife mertebesinde olan yetkiliden "İcazet" alma koşuluyla Baba olma yolu önünde açılmış olur. "Baba" olunca tacının üstüne bir sarık sarılır. Baba aşamasında bulunan kişi peygamber soyundan geliyorsa yeşil, gelmiyorsa beyaz sarık sarmak zorundadır.

Halife olabilmek için dilek yetkili olan Halifeye iletilir. Uygun görülürse gerekli törenler yapıldıktan sonra "Baba" halifeliğe yükselir. Bu andan sonra tacına kara sarık sarılır. Halife olan kimseye "icazet" in yanı sıra tuğ, çerağ, sofrası, alem verilir.

Erkânın Yürütülmesi İçin Görev Yapanlar:

I. Mürşid

(Pir] de denir. Hz. Muhammed İmam Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi tembil eder. Onların adına ikrar alır, nasip verir . Ayin-i Cemi yürütür. Talibi ve Dervîşi eğitir. İrşat ona aittir. Mürşid'e Ebu'l Vefa dilinde Sercem'de denir. Anlamı Cem'in başı demektir.

2- Rehber

Tarikata girmek isteyen Taliblere yol yöntem gösterir. Kuralları öğretir. Talib ve musahib adaylarına önderlik eder. İkrar alınırken yardımcı olur. Taliblerin devamlı izleyicisidir. Genel ahlak ve kurallara aykırı davranışlarını engeller. İyi yolu gösterir. Mürşid olmadığı zaman ona vekillik eder.

3- Gözcü

Tarikata yeni girmiş ve dervîş olmuş kişileri gözetler. Olumsuz işlere tevessül etmemelerini sağlar. Zikir ve ibadetlerine yardımcı olur. Kurallara uymayanları uyarır. Ayin-i Cem'in kusursuz yapılmasından huzursuzluk çıkmamasından yana tavır koyar. Düşkünlerin ve suçluların ayine girmelerini engeller. Dışardan ayine yapılacak müdahalelerinde önler.

4- Çerağcı

Kandillere yağları, fitilleri koyar. Mumları hazırlar. ayin sırasında gazı biten şamdanların gazını yeniler. Bitmekte olan mumları yeniler. Buhurdanlıkların temizlenmesi ona aittir. Gülsuyu ve diğer güzel kokuları dağıtır. Boş zamanı kalırsa meydancıya yardım eder.

5- Zakir

Zikri iyi bilir, ilahi nefes ve düvazları okur. Genelde sesi güzel olanlardan seçilir. Saz çalmakta ustadır. Cem süresince zikri yönetir

6- Süpürgeci (Farraş)

Cem evinin temiz tutulmasından sorumludur. Postları serer. Cem'e

hazır hale getirir.

7- Meydancı (İznikçi)

Oniki postu hazırlar. Cem yapılacağı zaman bunları kurala uygun bir şekilde yerleştirir. Cem evine gelenlere oturmaları için yer gösterir. Oturma tarikata giriş sırasına göre düzenlenir. Bu nedenle dünyevi makam ve rütbeler geçersizdir. Yaşı büyükte olsa Tarikata yeni girenler en gerilerde oturur. İşte bunları meydancı düzenler. Özel isteklere yanıt verir.

8- Niyazcı (Kurbancı)

Cem evine gelen lokmaları gülbanktan sonra muhiblerin elinden alır ve korunmasından sorumlu olur. Getirilen kurbanları takdim edenlerin vekaletini alarak tekbirleyerek keser yüzer ve pişirmeye hazır hale getirir. Kendisine süpürgeci, saki ve İbriktar yardımcı olurlar.

9- Sakkacı

Aliyin-i Cem süresince susayanlara su dağıtır. Merasimde içilecek şerbetleri hazırlar.

10- İbriktar

Elinde leğen ibrik omuzunda havlu ile yemekten sonra Mürşidden başlayarak sırasıyla tüm canlılara ellerini yıkamaları için yardımcı olur. Diğer zamanlarda Niyazcıya yardım eder.

11- Peyik-Pervane

Ayin-i Cem yapılacağı zaman Mürşid'in emriyle ev ev gezerek habercilik görevi yapar. Ayin-i Cem'de samaha kalkmak isteyenleri samaha kaldırır.

12- Beşikçi (Ayakçı)

Ayin-i Cem'e iştirak edenlerin boş kalan evlerini her hangi bir zarara uğramaması için bekler. Evlerinin güvende olmasını sağlar.

Biz bu bilgileri ilk kez Bektaşî İlmihali adında bir kitap yayınlayan Haydar Kaya'dan derledik. Kendisi önsözünde Bektaşî İlmî halini Muhammed Seyfeddin İbn-i Zülfikari Devriş Ali isimli bir yazardan çe-

viridiğini öne sürmüştür. Yazılış tarihini ise Miladi 1845 yılından elli-yüz yıl önce olarak belirtiyor ki buna tarih denemez.

Ancak aynı yazarın Seyyid Ahmet Refik Bey'in ve İzmir Merkez Yayla dergahı Postnişinlerinden Ali Ulvi Baba bendeganından Tavaslı Hüseyin Haki Kemteri tarafından da yazıldığını bu eserin ise tarihinin 1922 olduğunu belirtmiştir.

İşin ilginç yanı aynıyazar Musahiplik adlı ikinci bir kitabında bu sıralamayı ve görevleri uğraşlarını değişik bir kategori içinde sunmuştur.

Prof. Dr. Fuat Bozkurt ise kutsal görev sıralamasını şöyle yazar:

Dede

Rehber: Rehberi Dede seçer. Rehberlik soydan gelmez. Rehberin halk arasında sevilen, saygın bir kişi olmasına özen gösterilir.

Çerağcı: Çağdaş aydınlatma araçlarının bulunuşu ile sembolik bir görev niteliğindedir.

Süpürgeci: Carcı'da denir. Dinsel tören içinde her arada ortaya çıkar. Koltuğunun altında sembol bir süpürge bulunur. Bu süpürgeyi meydana üç kez çalar. "Ya Alah, Ya Muhammed, Ya Ali" der. Böylece hizmetler arasında kısa bir dinlence verilmiş olur.

Gözcü: Bu hizmetin Karaca Ahmet'ten kaldığına inanılır.

Dolucu: Saki de denir. Dinsel törende "dolu" adı verilen içkiyi dağıtır. Alevi dinsel törenlerinde yaşlı erenler ve sazıcı dolu adı verilen rakı içebilir. Kimi zaman bu hizmeti görenler musahip ve eşleridir. Böylece dört kişilik bir öbek oluştururlar. Kurban pişerken dedenin önüne gelirler. Sağ ellerinde rakı şişesi, sol ellerinde kadehler vardır. Ellerini sarkıtıp , başlarını eğip öne doğru eğilerek dara dururlar. Dedenin yanında yerlerini alarak dolu dağıtırlar. Bu hizmetin İmam Hüseyin'den kaldığına inanılır.

Pervane: İznikçi adı da verilir. Dinsel törenin yapıldığı yer ile dışarı arasındaki ilişkileri sağlar. Evlere dedenin buyruklarını iletir. Köyde olup bitenlerden dedeye bilgi verir. Tinsel törenin yapıldığı köyde bir olay olmamasına çalışır. Aralıklarla dedeye ve topluma "Kurtla, kuzu yanyana" biçiminde bilgi verir. Bu her şeyin yolunda olduğu anlamındadır.

Kurbancı: Dinsel törende kurbanın kesilmesi ve pişirilmesinden sorumludur. Dedenen niyaz alır. Dede "kurbanınız kabul olsun. Hak

Muhammed Ali yardımcısınız olsun" diye dua eder. İnanca göre derisi yüzülen kurban bıçak değdirilmeden kara kazanda bütün olarak kaynatılır. Kemikleri kırılmaz. Yalnızca eklemlerinden ayrılır.

Kuyucu: Kurbanın barsak, kemik ve derisi dışarı atılmaz. Bunlar bir kuyu kazılarak oraya gömülür. Bu işleri yapan hizmet sahibi kuyucudur.

Selman: Kurban yenmeden önce ve yendikten sonra başta dede olmak üzere tüm toplumun ellerini yıkama görevini yapar. Sağ elinde ibrik sol elinde leğen dedenin önüne gelir. Dede şhadet parmaklarını leğenin üzerine uzatır. Selman üç damla su döker. Her su döküşte "Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali" der. Sonra topluluğa döner. "Erenler hayır hizmet eyleyin" der. Dedenin parmaklarından damlamış üç damla suyu içer. Topluluk "Nuru iman olsun, gittiği yer gam kasevet görmesin, Hak Muhammed Ali Şefatçın olsun" diyerek dua eder. Bu işlemlerden sonra sofrası kurulur. Kurban yendikten sonra Selman aynı biçimde yine gelir. Omzunda havlu vardır. Başta dede olmak üzere yaşlıların ellerini yıkamalarına yardım eder.

Institut kurde de Paris

HACI BEKTAŞ VELİ'YE BAĞLI TEKKELER

- Emrem Yunus Sultan (Ankara-Beypazarı)
Haydar Sultan (Ankara-Keskin)
Hasan Dede (Ankara-Kırıkkale)
Seydim Sultan (Çorum)
Banun Sultan (Kırşehir)
Nureddin Baba (Nevşehir)
Abdal Musa (Elmalı-Antalya)
Kafi Baba (Finike-Antalya)
Mızraklı Baba (İzmir)
Karadutlu (İzmir)
Horasanlı Ali Baba (Tirc-İzmir)
Hamza Baba (Turgutlu-İzmir)
Bekri Baba (Menemen-İzmir)
Niyazi Baba (Manisa)
Abdal Murat (Bursa)
Geyikli Baba (Bursa)
Sucaaddin ve Uryan Baba (Seyitgazi-Eskişehir)
Resül Baba (Altıntaş)
Kolu Açık Hacim Sultan (Uşak)
Seyit Cemal Sultan (Balıkesir)
İncir Baba (Çanakkale)
Mehmet Şeyh Dede (Çankırı)
Masumlar (Sivas)
Piri Baba (Merzifon)
Gani Baba-Garip Musa (Divrik)
Koyun Baba (Osmancık)
Gulgul Baba (İrak)
Kaygusuz Abdal (Mısır)

Koço Baba (Kalecik-Ankara)
Seyit Ali Sultan (Dimiitoka)
Hıdır Abdal (Malatya)
Saltuk Baba (Babaeski)
Horasanlı Ali Baba (Tarsus)
Veli Baba (Senirkent)
Gül Baba (Budapeşte)

Amerika (Micigan): Bu dergah Amerika'daki Bektaşiler aralarında topladıkları otuz bin dolayla yaptırdılar. 1953 yılında Kahire dergahından icazet almış olan Derviş Recep bu dergahın ilk babası oldu. Bedri Noyan'ın verdiği bilgiye göre Dergah binası iki katlı. Binaya bağlı bir de çiftliği var. 400 kadar elma ağacı ekin ekilen bir bölüm ile, şarap imalathanesi, barakalar, kiler, tavuklar için büyük ve modern tavuk yetiştirme bölümü derhaga gelir sağlar. Dergah (Bektaşilik Sesi) adlı bir de dergi çıkarmaktadır.

İstanbul'daki Tekkeler

Rumelihisar, Öküzlümanı, Karaağaç, Yedikule, Sütlücc, Eyüp, Üsküdar, Merdivenköy, Çamlıca ve Karacaahmet

Köy Aleviliği'nin Tekkesi Yok

Aleviliğin kentlerden kırsal kesime mi, yoksa kırsal kesimlerden kent merkezlerine gittiğini açıklayan en (keskin) ve (kesin) kanıt köylerde tekkelerin bulunmasıdır.

Alevilik ve Bektaşilik tohumu ilk önce kırsal kesimde yeşermiştir. Yani Ebu'l Vefa diliyle "nohut şehre gitmiş ve orda leblebi olmuştur." Evet nohut olmasa, leblebi olur muydu.

Alevi köyleri kendilerinden uzak yörelerde bulunan birer ocağa bağlıdırlar. Bu ocaklar uzak kentlerde mekân tutmuş olsalarda yine birer tekke kurmuşlardır. Yani sevgi ateşiyle onu tutacak maşa birbirinden mesafe olarak aralıdır. İşte bu tekkelerde görevde bulunan dedeler uzun zaman içinde Alevi köylere uğrarlar. Aynı gelenek Yezidilikte de vardır. "Kavval" adı verilen görevliler Yezidi köylerini dolaşırlar. Ebu Müslim Horasani, Hallaç-ı Mansur, Addi B. Misafir ve Ebu'l Ve-

fa'nın köyleri gezdiklerini bilmekteyiz. Özellikle Ebu Müslim'in bir günde 96 köy gezdiğini İrene Melikoff "Abu Müslim Khorasani" adlı eserinde vurgulamıştır.

Bu geziler dinsel karakterli de olsa Selçuklular, Osmanlılar zamanında yaşanan başkaldırmalarda da yararlı olmuştur.

Alevi köylerinde Cem bir köy evinde, bir su başında, bir ağaç altında yapılır. Dersim'de dağ tepelerinde yüce ve yukarı doğa parçalarının sergilenmiştir. Köy Aleviliği'nde tarikat cemlerinden çok, özel gün cemleri yapılır. Abdal Musa cemi, Hıdırellez Cemi, Newroz Cemi, Muharrem cemi vb. gibi...

Alevi köylerinde Alevi baba ve anneden doğan her çocuk Alevi sayılır. Bu yüzden Talib olma ve Aleviliğe girmek için İkrar Töreni'ne gereksinme duyulmaz. Bu da doğaldır.

Bu yörelerde Alevilik dört duvar arasında kalmamış köy meydanına açılmıştır. Bunun en büyük yararı tüm topluluk aynı inanç çerçevesi içinde aynı görüşü ve aynı duyguyu paylaşmış, Takiyye'ye gerek kalmamıştır. Diğer bir yararı da şudur:

Düşünlük cezası alan kişi toplumun dışında kalma riskini göze almamış tümünden doğduğu yöreyi terketme zorunluluğunu göz önünde bulundurmuş bu da köy içinde iyi ahlakın, doğruluğun, faziletin, kemalatin gelişmesine yol açmıştır. Büyüğün, küçüğe, sevgisi; küçüğün büyüğe saygısı artmış eksilmemiştir. Ekonomik alanda da karşılıklı yardımlaşma ve sorunları birlikte çözme tutkusu gelişmiş bereket artmış ve "taşmış, dökülmemiştir."

Alevi Köylerinin Maddi Katkıları

Anadolu'da tahtacılar, çepniler ve köy Alevileri arasında yılın belli gün ve "Baba"nın uygun gördüğü tarihlerde para toplanır. Hak adı verilen bu yardımlar üç aşamada toplanır. Yani üç amaç için verilir.

Kara kazan hakkı: Bu dergahın yemek içmek giderlerini karşılar

Mürşid hakkı: Bu gelirler Babalarla, Çelebilere bölüştürülür.

Çerağ hakkı: Türbede, tekke ve dergahta kullanılan mum, gaz gibi aydınlatma giderlerinin karşılanmasına harcanır.

"Baba"lar ve "Çelebiler" Alevi ve Bektaşî köylerine yılın bilinen bir ayında bu "hakların" toplanması için görevli gönderirler. Bunlara

Çelebi ya da Baba'nın yetki verdiklerine dair mühürlü bir belge verilir. Görevli gittiği köyde bu belgeyi köy muhtarı ve ihtiyar heyetine ibraz eder. Ya da o köyün Bektâşi babası varsa o da başvurabilir. Köy yetkilileri özel bir defter açarak istenen parayı toplarlar. Verilen miktarlar bu deftere işlenir.

Her şey bir düzen içinde yürütülür. Toplanan paraların sarfiyatında da aynı titizlik ve denetim uygulanır. Bu nedenle sünni halk arasında Şeyh ve Babaların, çelebilerin halkı sömürüp Şeyh ağalığı ihya ettiklerine dair çıkarılan dedikoduların hiçbir aslı ve esası yoktur. Bunların hepsi de birer kuru iftiradan başka bir şey değildir.

Bu sistemi Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde görev yerlerinden kaçan medrese mollalarıyla, kaçak yeniçeri bıçkınlarının halktan yol keserek, köyleri basarak yaptıkları soygunlarla, zorla para toplama yönelik tutum ve davranışlarıyla karıştıran yazarlarda görülmüştür. Korkutma, tehditle gasp suçları günümüzde de yaşanmaktadır. Bu tür eylemleri Bektâşiliğin ve Aleviğin yüce ve kutsal yapısından tenzih etmek gerekir.

İşte bu hak toplamalarının dışında gelenek gereği Nezir, Niyaz, Akçesi Adak'tan elde edilen gelirler de vardır. "Yol mangın", "Dem akçesi" gibi verecek kişinin niyetine ve sehavetine bırakılmış bazı yan gelirlerden de söz edilir.

Bu gelirlerden ilk üçü dileğe bağlıdır. Adak eden, nezd eden niyaz eden ayırdığı parayı görevliler geldiğinde görevliye tevdi eder köylülerin gözleri önünde deltere yazdırır ve teslim ettiği paranın hangi kuruma ve ne maksatla verildiğini adayan kişi görevliye açıklardı.

Yörük, Tahtacı, Aşiret, Çepni, Kızılbaş olarak da adlandırılan köy Aleviliği üzerinde 1908 yılında araştırmalar yapan Prof. White, her yıl iki kez köye gelen "dede"nin bir ayın hazırladığını bu ayın sırasında dinsel öğütler verdiğini, dualar yapıldığını ve kadın erkek bir arada samah yaptıklarını açıklar.

Adına "tekke şiiri, nefes" denen Kaygusuz Abdal'ın biçimlendirdiği ve özleştirdiği yapısıyla Koca Yunus'tan daha değişik içeriğiyle gönülleri büyüleyen Alevi-Bektâşi şiirleri de daha çok (Köy Aleviliği'nin) ürünleridir. Bu şiirler daha sonra Kent Aleviliğinde mekan tutmuşlardır.

Köy Aleviliği'nde yukarıda söz konusu ettiğimiz belirli ve önemli

günler cem törenleri dışında muhabebet samahları da yapılır. Bu samahlar bir adak adayan kişinin töreni hazırlamasıyla başlar. yemeği ve doluyu o getirir. Samah esnasında saz eşliğinde nefesler okunur. Köy samahlarında içki içildiği görülmemiştir. Genelde şerbet sunulur.

Mum Söndü Yalanı

Köy Aleviliğini incelerken bu iftira üzerinde de durmak isteriz. Genel inanç farklılıkları yüzünden Sünniliğe bağlı kişiler bu yalanı uydurmuşlar ve yüzyıllar boyu bu iftiralarıyla Aleviler'in horlanmalarına ve ezilmelerine yol açmışlardır. 1833 yılında Mareşal Moltk'nin de komuk olarak bulunduğu bir askeri birliğe komuta eden subayın bir Alevi köyü basarak kadın ve çocukları mum söndü iftirasından yolaçarak yaptığı tahrik edici bir konuşmayla nasıl süngülediğini bu Alman subayının kitabından öğreniyoruz. Bu iftiranın kolayca maya tutmasının başlıca nedeni Sünni inançlarla, Alevi inanç arasındaki büyük farklardan ileri gelir. Sünni inançta kadın ve erkek toplu olarak biraraya getirilmez. (Yakın akrabalar dışında.) Tesettür (kapanma) ve saçını bile göstermemek Sünni inancın temel kurallarından birisidir. Hatta öylesine ki Sünni bir erkek eşini yitirdiğinde -ölümle nikah son bulduğundan- karısının bedenini tutarak kazılmış mezara koyamaz. Bunu ölen kadının varsa çocukları ya da kardeşler yapar. Hacca gidecek bir kadın mutlaka nikahlı olması gerekir. Bu farzı yerine getirmek için de kocasıyla gitmek zorundadır. Oysa Alevi toplumda kadın erkekten, erkek kadından kaçmaz. Öyle uzun boylu örtünmesinde gereği yoktur. Kadın bir toplulukta kimin erkek kimin kadın olduğuna hiç aldırmadan normal bir şekilde konuşur, konuları tartışabilir, fikrini, düşüncesini açıklayabilir, alınacak kararlarda etkin rol oynayabilir. Çalışma alanlarında da bu eşitlik sürer gider. İşte Sünni inançta olanlar bu demokratik yaşam tarzını yanlış anlamışlar, yanlış yorumlamışlardır. İslam'da horlanan müziğin ve samah içinde bulunan raksın Alevi törenlerinde kullanılması sünni kesimi ayağa kaldırmıştır.

Özellikle saz çalmak ve nefes okumak onlar için dinden çıkmak demektir. Bir yanda Kuran'daki "dinde zorlama yoktur" ayetini okuyup benimserlerken Alevi kesime en büyük zorlamaları dayatmaktan da geri durmamışlardır.

Evet samahlarda dinsel ve ayin tavrı içinde nefesler okunması din dışı tutulan şiirin coşku ve cezbede Tanrı ile bütünleşmekte kullanılması Alevi toplulukların üzerine yıldırımları çekmiştir. Daha öncede söz konusu ettiğimiz ve Kuran'ı Kerim'deki El Şuara (ozanlar) suresi şöyledir:

"Haber vereyim mi size, şeytanların kime indiğini? Onlar bütün yalancılar ve suçlulara inerler. Onlar şeytanlara kulak verirler. Şeytanların çoğu yalancıdır. Şairlere sapıklara uyarlar. Gömüyor musun onların her vadide dolaşıp durduklarını? Şüphesiz onların sözleri fiillerine uymaz. Ancak inananlar ve iyi işlerde bulunanlar ve sık sık Allah'larını anıp haksız bir saldırıya uğradıkları zaman kendilerini savunanlar müstesna. Ama zalimler kendilerinin nereye sürüklendiklerini bir gün anlayacaklardır." (26. sure).

Sünni inançtaki kişileri saldırıya geçirten bir başka neden de Alevilik'te başvurulan ve daha sonra inceleyeceğimiz "düşkünlük" kurumunun varlığıdır.

Düşkünlük kurumuna göre suç işleyen kişiye düşkün denir. Suçlu Cem'de Dede karşısına çıkarılır ve cezalandırılır. Sünniler verilecek cezanın şeriatı göre yani şeri kurallara göre ve bu yargılamayı yapacak din temsilcisinin fetvasına kararına bağlatır. İşte tüm bu ve diğer çeşitli nedenlerden dolayı Alevi kesimi suçlama yoluna gitmişlerdir.

Eskiden Cem ayinleri elektrik olmadığından mumların eşliğinde yapılmasından dolayı ve samah yapılmasından hareketle törenin belli bir aşamasında mumların kasken söndürülerek alem yapıldığı gib çok çirkin, yakışsız ve gülünç iftiralarını ortaya atarlar.

Oysa cem ayinlerinde yukarıda da açıkladığımız gibi mumların yakılması söndürülmesi Çerağcı adı verilen kişiye ait bir görevdir. Toplantıya katılan hiçbir kimse çerağcıya müdahale edemez. Öte yandan Alevilerde en önemli cezaların başında düşkünlük olarak adam öldürme, yalan söyleme, zina işleme sıraları açıklama gelir (bk. Bedri Noyan a.g.c. Sy. 205).

Görüldüğü gibi binlerce suç içinde zina üçüncü sırayı sırayı almaktadır. Alevilikte boşanmanın olmadığını belirtmiştik. Bu kesin kuralın tek istisnası ise zina suçu işlemektir.

Oysa Alevi ve Bektaşiler Tanrı'nın birliğine, Kuran'a, Muham-

med'e ve İmam Ali'ye gönülden inanmaktadırlar.

Ama kışkırtıcı kullardan Yavuz Sultan Selim ile Dördüncü Murad'ın Şeyhülislamları "Alevilerin öldürülmesinin helal olduğuna ve onlarla sa-
vaşan mücahitlerinde şehit sayılacaklarına" fetva çıkarmışlardır.

Görüldüğü gibi "Mum Söndürme" iftirası Selçuklu ve Osmanlı'da Devlet desteklidir. Öldürülmelerine bile fetva verilen bu masum insan-
ları iffetsizlikle suçlamak biraz hafif kalıyor. Sünniler devlet eliyle kış-
kırtılmış, yüzyıllar süren bir münafereğin temelleri atılmış pek çok bel-
ki de yüzbinlerce Alevi kadın çoluk çocuk çeşitli dönemlerde Tanrı-
Muhammed ve İmam Ali aşkı için canlarını feda etmişler ve kılıçtan
geçirilmişlerdir.

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda halkı aydın-
latmasında büyük yarar vardır.

Koca Yunus'un "sevelim, sevilicim" sözünün gereği Alevi ve Sün-
ni yurttaşlar arasında bir eşitlik ortamının oluşturulmasına önem veril-
melidir. Anadolu ortamında buna büyük gereksinme vardır.

Kadınların aşağılanması Alevi ve Bektâşi Hanım ozanlardaca kı-
nanmıştır:

İlk şiir Naciye adında bir hanımca Edip Harabi Baba tarafından not
edilmiştir.

Ey erenler nasıl ersiniz
Söyleyin sizinle davamız vardır
Bacılara niçin nakıs dersiniz
Bizim de Hazret-i Havva'mız vardır.

Bizi de halk eden Sübhan değil mi?
Arslanın dişisi arslan değil mi?
Söyleyin makbu-i Rahman değil mi?
Ümmü Külsüm Zeynep Leylamız vardır

Naciye fakıyre kemtêr bacıdır
Muhammed Ali'ye kuldur neçidir
Cümle erenlerin başı tacıdır
İşte Fatımatüz-Zehra'mız vardır.

Not: Ümmü Külsüm ve Zeynep Hz. Ali'nin, Leyla ise İmam Hüseyin'in evladlarıdır.

İkinci Nefes şudur:

Ya Muhammed bize nakıs diyorlar
Nedendir erlein bu hataları
Ehl-i Beyt'e karşı düşkün olanlar
Çünkü doğru değil müddeaları

Validemiz Havva, bacı değil mi?
Haticetül-Kübra, bacı değil mi?
Fatımatüz-Zehra bacı değil mi?
Kuran'da bunların var senaları

Ezvac-ı tahirat nakıs olur mu?
Nakıs diyen erler Hakk'ı bulur mu?
Böyle söz erlerden hiç umulur mu?
Kim doğurdu bunca enbiyaları

Abes bir şey halk etmemiştir Huda
Nakıslığı kabul etmeyiz asla
Bacılar büyüttü işte esbela
Bu dünyaya gelmiş evlilayanı

Sanmayın ki ersiz olmaz dünyayı
Düşünün bir kere Meryem anayı
Pedersiz doğurdu koca İsa'yı
Bacıların yoktur müdaraları

Ey erler biz sizden ziyade eriz
Çünkü size candan hürmet ederiz
Gittiğimiz yolda hep beraberiz
Etmeyiniz böyle boş davaları

Gerçi kıyafetçe size uymayız
Hakikatte sizden geri kalmayız
Malumunuz olsun erden saymayız
Bize nakıs diyen budalaları

Nakıstan mı geldi Ahmed-i muhtar
Nakıs-zade midir Hayder-i Kerrar
Ananıza nakıs demeyin zinhar
Tesir eder size bed duaları

Zehra'nın nutkunu güzel dinleyin
Ey erenler erler doğru söyleyin
Biz doğurmadık mı beyan eyleyin
Sizi irşad eden bu babaları.

Not: Bu nefes Zehra adına Edib Harabi Baba tarafından yazılmıştır.

Institut kurde de Paris

BEKTAŞILIK'TE TÖRENLER:

Meydan

"Kurbanlar tığlanıp gülbang çekildi
Gaflet uykusundan uyana geldim
Dört kapı sancağı anda dikildi
Uryan biryan olup meydana geldim."

Bektaşî ve Aleviler'de ibadet yeri "Meydan"dır. İbadet meydanı, erenler meydanı ve Kırklar meydanı adı da verilmiştir.

Giriş kapısının meydana bakan yüzüne "eşik" denir. Genişçe olan meydanın tam ortasına "Dar" ve "Dar-ı Mansur" olarak adlandırılmıştır. Mevlevilerde de meydanın tam ortasından geçen çizgiye hattı-üstüva denmiştir. Benzer yönleri vardır. Giriş kapısının karşısında Küre makamı ya da Hz. Fatıma ocağı denen bir ocak bulunur.

Odaya girerken sağ karşı taraf köşede yerden biraz yükseltilmiş olan bölümde Mürşid Postu "Ahmed"i Muhtar Postu serilmiştir. Mürşid makamını oturduğu zaman sol yanındaki mahalde "Çerağ tahtı" vardır. Adı "Tahtı Muhammedi"dir. Dört basamaklı olan tahtın üç basamağına mumlar konmuştur. Sayısı on iki tane dir ve "Talib çerağları" diye isimlendirilmiştir. Enalt basamağa ise "Kanun-u evliya çerağı" denen üç fitilli bir kandil yerleştirilmiştir. Fitiller Allah-Muhamed Ali nurunu saçar.

Tahtın önünde beyaz bir örtü üstüne "Meydan taşı, kanat taşı Müriyet taşı" denen bir taş yerleştirilmiştir.

Çerağ tahtının solunda Rehber Postu serilidir. Buna "Aliv-el - Murtaza postu" da denir.

Görüldüğü gibi aynı cisim için birden fazla adlandırma yapılmaktadır. Tekrar giriş kapısından içeri girersek sol tarafımızda duvar boyuna

postlar dizilmiştir. Bunların sayısı 12'dir.

1- Horasan postu: (Hacı Bektaş Veli makamı) - (Pir Postu)

2- Mürşit postu: Ahmed-i Muhtar makamıdır. Bu post Hz. Muhammed postudur.

3- Rehber postu: İmam Ali makamıdır.

4- Aşçı postu: Seyyit Ali Sultan makamıdır.

5- Ekmekçi postu: Balım Sultan makamıdır.

6- Nakip postu: Kaygusuz Abdal makamıdır.

7- Ataç postu: Kamber Ali makamıdır.

8- Meydancı postu: Sarı İsmail Sultan makamıdır.

9- Türbedar postu: Karadonlu Can Baba makamıdır

10- Kurbancı postu: Hz. İbrahim makamıdır.

11- Ayakçı postu: Abdal Musa Sultan makamıdır.

12- Mihmandar postu: Hızır aleyhisselam makamıdır

Giriş kapısının solunda bir taş daha görülür. adı Kızıl Eşik. Mürüvet taşıdır. Kolu açık Hacim Sultan makamıdır ve suçluya ceza makamı olarak kullanılır.

M.Tevfik Oytan'da Bektaşiliğin İçyüzü adlı yapıtında Mürşid postu ile Rehber postuna yer vermemekte bunların yerine 8. sırada Kilerci Postu: Şankulu Hacim Sultan makamı ile 9. post olarak Kahveci postu: Şah-ı Şazili makamı postlarını yerleştirmektedir.

Pir evindeki meydana bu postlara yetkili babalar otururlardı. Diğer dergahlarda ise sırayla Baba, Derviş ve Muhibler otururlardı. Meydanı hazırlayan görevli ocağı tutuşturur ve چراغی uyarır. Meydana önce Mürşid girer postuna oturur. Sonra mertebe sırasıyla önce erler sonra bacılar girerdi. Bacılar ayrı bir tarafa otururlar. Mevlevi semalarının da ise meydana önce Semazenler en sonrada Postnişin girer.

Meydan: Tanrı'ya Uzanan Eller

Meydan Alevi ve Bektaşilerde ibadet yeridir.

İbadet bireysel olarak her yerde yapılır. İbadetin zamanı ve mekanı olmaz. Tanrı'ya seslenmek için ne telgrafa. ne fax'a. ne uyduya gereksinim olmaz. Ben sizin şah damanız kadar size yakınım diyen bir Yaraticıya. bir Kadir-i Mutlak'a ulaşmak için rabıta aleminde hiçbir engel yoktur. Bu "visale" kavuşmaya ne resmi kıyafet gerekir. ne de içi ihti-

mamla teyzin edilmiş dört duvara, kurşun dökme kubbelere, som altından yapılmış ay motifli alemlere bir ihtiyaç duyulur.

Kara kaya altındaki karıncanın kara ayağını görebilen, onun her bir hücrelerini planlayan, her ağacın krokisini kendi tohumuna önceden derceden Yüce Kudrete "Ya Rab" diye seslenen her can daha bu duygu yüreğinde belirlediği anda rabıta "imtizaç" haline geçer. Bu öyle bir haldir ki Arifler anlar ancak.. Aleviliğin işte özü budur.

Ancak toplu dinsel törenlerde el birliği gönül birliğiyle bir ve bir arada zühd ve zikir yoluyla, müzik eşliğinde samah yaparak mutlak kudretle bütünleşmeye çalışmanın fani alemin eşrefi mahlukatı olan insan için ne değin önemli olduğunu da idrak gerekir. Hallacı Mansur, Ebu'l Vefa ve Suhreverdi ektrad diliyle bu sırrı keşfeden gönül erlerindedir. Ebu'l Vefa çizgisiyle açılan meydanlar bu gönül erlerine ibadetin bir şekil ve şemail olayı olmadığını bir sır alemi olduğunu öğretti.

Onun için meydanlar Alevilikte pek değerlidir.

Dedebaba Bedri Noyan Meydan ve Cami hakkında şunları söyler:

"Cami'ye gündüz girilir. Orası sırata tabidir. Meydan'a ise gece girilir. Zat'a mazhardır. Yani cami gündüz açık, gece kapanıp meydan ise gündüz örtülü, gece açıktır. Cami sıfatlar alemi, Meydan ise Zati-ı ilahi sırrıdır. Cami'de şeriat, Meydan'da marifet vardır. Cami'de ibadet için, Meydan'da hem ibadet ve hem de tevhid için toplanılır.

Cami, (insanlar için ilk kurulan ev Mekke'deki evdir ki kutludur) "Ali İmran Suresi ve bağlılık yönü orasıdır, ayeti gereğidir. Meydan "Beytt-ül Mukaddes" yani kutsal evdir. Gayb erenlerinin toplantı yeridir. Mahşer yeridir. Uhrevi (öbür dünyaya) doğuş alanıdır. Meydan ezel'in başlangıcı, edeb'in sonudur. Can alınıp, can verilen, peyman (yemin, söz) alınıp ikrar verilen yerdir. Meydan (ölmeden ölen için) öğünülecek kabüdür.

...Meydan ezeli sahne, Ali'nin isteği, Tecelli makamı, Tanrıevi, ilahi aşk bahçesi, Tanrı sırrının niyaz sayfası, Yaratıcı'nın sırlarının meydana vuruş alanı Aşıkların cennetidir."

Bedri Noyan'ın bu anlattıkları Hallac-ı Mansur ile Ebu'l Vefa'nın anlattıklarının aynıdır. Çünkü yürüdükleri yol aynı yoldur. Bedri Noyan Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin de soluduğu bu gerçekleri şöyle noktalar:

"Cami, (yüzünü mescid yönüne döndür) Bakara süresi, ne Meydan ise (Doğu yönü de batı yönü de Allah'ındır) ayetine uymuştur.

Cami, dünya meydanı: Meydan, büyük mahşerdir. Cami, hayat örneği: Meydan ebedi hayata götüren ölüm sahnesidir. Cami, ibadet borcu ödemek: Meydan niyaz ve Mi'raca varmak içindir. Cami güven yeri; Meydan, kurban yeri sonsuz saltanat yeridir.

Cami'de kibleye dönüş var. Meydan'da karşılıklı kible oluş. Cami'de Hoca ve Müezzin var. Meydan'da Mürşid ve Rehber. Cami'de sonradan konma bir mimber var. (Muaviye zamanında) Meydan'da Tahtı Muhammedi var. Cami'de ezan-ı Muhammedi, Meydan'da ezan-ı muhabbeti ve gülbank-ı Ahmedi var. Cami'de amin... amin derler. Meydan'da Allah, Allah.. Cami'de fatiha okunarak el yüze sürülür. Cami'de ateş korkusu ve cennet için yalvarış varken, Meydan'da her ikisinden de geçilerek Tanrı rızası ve cemel aranır.

İşte Bektaşî için Meydan'ın durumu ve değeri kısaca budur."

Muhammed Ali'nin kıldığı dava
Yok meydanı değil var meydanıdır
Muhammed kırklara niyaz eyledi
Ar meydanı değil er meydanıdır

Kırklar özün bir araya koydular
Anlar cenazesinin susuz yudular
Deveyi gördün mü gördüm dediler
ört elin eteğin sır meydanıdır

Gezdiğin yerlerde ara bulasın
Sahba olup daim kevser dolasın
Sakla sırtını kim settar olasın
Çek çevir kendini kâr meydanıdır

Ne diyeyim şu erkanı kurana
Yuf çekerler bu meydanda yalana
Üçyüz altmış merdiveni bilene
Kör meydanı değil, gör meydanıdır

Abdal Musa aydur gerçek er isen
Ali'yi sevene muhib yâr isen
Hakk'ın didarını görem der isen
urganı boynunda dar meydanıdır.

ABDAL MUSA

İLAHİ

Semadan sırr-ı tevhidi
Duyan gelsin bu meydana
Derunumca bugün Allah
Diyen gelsin bu meydana

Görenler nur-u gaffarı,
Duyanlar sırr-ı settarı
Cihanda şişe-i arı
Sıyan gelsün bu meydana

Saladır ehl-i irfane
Getürsün camı kurbane
Bugün başını meydana
Koyan gelsin bu meydana

Geçip bu ab ile gilden
Dahi cümle heyakilden
Bu dünya nakşını dilden
Yuyan gelsün bu meydana

Gönül maksudunu buldu
Cihan envar ile doldu
Bugün Nuri imam oldu
Uyan gelsin bu meydana

Abdülehad Nuri 17. yüzyıl

Kırklar meydanına vardım
Gel beri. hey can dediler
İzzet ile selam verdim
Gir. işte meydan dediler

Kırklar bir yerde durdular
Otur diye yer verdiler
Meydana sofrâ kurdular
Lokmamıza ban dediler

Sıdk ile tevhid edelim
Çekilip hakk'a gidelim
Aşkın dolusun içelim
Kalalım mestan dediler

Kalkıp semalarla oyna
Açılıp pak olsun ayna
Kırk yıl bu kazanda kayna
Dahi çıksın can dediler

Şah Hatayi nedir halin
Dua edip kalkar elin
Kesegör gıybetten dilin
Olursun Sultan dediler

ŞAH İSMAIL

MEYDANDA

Muhammed Ali aşkına
İnsan meydanda meydanda
Pir Bektaş Veli aşkına
Kurban meydanda meydanda

Çerağlar. canlar uyanmış
Gönüller şevk ile yanmış
İlahi aşka boyanmış
Erkan meydanda meydanda

Dâr'a boynu bağı varır
Niyaz eder yalvarır
Sonra inciler çıkarır
Umman meydanda meydanda

Erir demir gibi sertler
Kendini yok eder mertler
Tatlılaşır burda dertler
Derman meydanda meydanda

Canı, başı feda ile
Masivaya veda ile
El eledir geda ile
Sultan meydanda meydanda

Yücelirde Miraç'ına
Erişir devlet Tac'ına
El uzatır muhtacına
Yezdan meydanda meydanda

Canan ile Devran ile
İman ile süphan ile
Piran ile peyman ile
Ferman meydanda meydanda

Beraberce Ali Aba
Hem Mustafa, hem Mürteza
Fakir Bedri Dede Baba
Noyan Meydanda meydanda

BEDRİ NOYAN

İkrar verme Nasip Alma Töreni

Meydanda yapılan törenlere Erkan adı da verilir. Bunların en ünlüleri İkrar verme -nasip alma ve görgü cemleridir. Musahipliğin de bir törenle yapıldığını daha önce belirtmiştik.

İkrar vermeye nasip almaya Miraç'ta derler. Bu yeni bir yaşam ve doğuş olarak betimlenebilir. Talib bu törenle "Hak, Muhammed, Ali'ye ikrar, iman ve bütün günahlardan tövbe yoluyla arınıp eline diline beline sahip olacaktır. Nasip alma ise and içme töreniyle noktalanır. Bektaşiliğe talib olanın bir rehberi vardır. Rehber öğrenciyi yetiştirdikten sonra Bektaş babasına durumu iletir. Gerek soruşturmalar tamamlandıktan sonra Mürşid nasip vereceğini rehberine duyurur diğer meydan görevlileriyle meydan hazırlanır. Ayinler hep akşamları yapılır.

Erkan'ın yapılış şekli (Babagan Kolu) ile Alevi (Sofyan kolu) arasında bazı farklılık gösterir.

Tören hazırlığını daima erler yapar. Ayakçı ve Meydancı bir gün önceden Meydan odasını siler sürüpür temizler. En ufak bir toz zerresi bile bırakmazlar. Çünkü toz ve çer çöp günahın cisimleşmesidir. Temizlik işini yürütenler akşama doğru postları sererler. Saki törende içilecek şeker şerbetini sürahisıyla bardağıyla birlikte hazırlar ve getirir. Çerağcı şamdanları temizler ve mumları yerleştirir. Buhurdan glabdını siler parlatır. Aşçı Talibin getirdiği kurbanı erkani ile uğlar. Nasip alacak can, boy abdesti alır, temiz elbise giyer. Akşam güneş batınca Rehber abdest niyetni okur ve istekliye abdest aldırır.

Erkek istekliyi rehber, kadın istekliyi de rehberin eşi bacı-ana hazırlar

Mürşid akşam Cemecinin gülbengini okuduktan sonra rehber çanların gelmesini beklemeden yerinden kalkarak Mürşid'e niyaz eder. İkrarı alınacak can için izin ister. Mürşid'den izin aldıktan sonra tekrar niyaz eder. Geri geri çekilerek kapı eşiğine niyaz eder ve istekliyi hazırlamaya gider.

Rehber Meydan odasında nçtıktan sonra bekcı ile birlikte kendisini bekleyen istekliyi teslim alır. Bekcđ görevinin başına döner. Rehber su dolu ıbrığı eline alır, havluyu sağ omuzuna atar. Leğen Talibin önüne koyar. Talib çorapların çıkarır ve abdest almaya hazır durumda bekler.

Rehber: "Ey Talib-i rah-ı Hak (gerçek yolun isteklisi) görünür kirlerden arınmak için abdest almaya başlar der ve su dökmeye başlar.

Talibin eline su dökerken rehber,

-Ey Talib, Ezelden bu ana gelinceye kadar Allahın men ettiklerine

el sürdün ise cümlesinden arınmak için ellerini yıkamak Allah'ın farzıdır. Elerini yıka der ve Maide süresinin 6. ayetini Türkçe olarak okur.

Ağızına su verirken rehber.

-Ey Talib. Ezelden bu ana kadar ağızından çıkan küfür ve hata gibi her ne olduysa, cümlesinden arınmak için ağızını yıkamak Peygamberin sünnetidir. Ağızını yıka, der.

Burnuna su verirken rehber.

-Ey Talib ezelden bu ana kadar meydana gelmiş olan yüz kızartıcı işlerin cümlesinden arınmak için ve uzak durmak için yüzünü yıkan Alahın farzıdır. Yüzünü yıka

Kolların yıkarken rehber

-Ey Talib ezelden bu ana gelinceye kadar kol salmış olduğun yasağların cümlesinden temizlenmek için kolların yıkaman Allahın farzıdır. Kollarını yıka.

Başını meshederken rehber.

-Ey Talib baş azanın en değerlisidir. Gövde insanı taşıyıcı, baş hükmedici. Ezelden bu yana düşünmeden işlediğin kötü işler tümünden temizlenmek ve uzak durmak için başını yıkaman Allah'ın farzıdır başını yıka.

Ayaklarını yıkarken Rehber.

-Ey Talib, ezelden bu ana kadar Allah rızasına uymayan günah ve suça götürücü yerlere vardın ise tümünden temizlenmek ve uzak durmak için ayaklarını yıkaman Allah'ın farzıdır. Ayaklarını yıka.

Sonunda silinmesi için omzundaki havluyu Talibe uzatan rehber şu telkini yapar:

-Ey Talib kendini bildiğinden bu ana kadar bilerek ya da bilmeyerek işlemiş olduğun günahlardan, hatalardan, masiva çamurundan silinip pak olman içindir. Cümle günahlarından arınırcasına ve bir daha işlemek ahdü peymanı ile silin.

Talib rehberin her telkinatından sonra (Allah Eyvallah) diyerek telkini dua olarak kabul ettiğini bildirir.

Abdest İmam Caferi Sadık içtihadına göre alınır. Her organ ikişer defa yıkanır. Kollar dirsekten parmak uçlarına doğru, ayaklar bilekten parmak uçlarına doğru yıkanır.

İkrar Töreni: Meydana Giriş

Abdestin rehber aracılığı ile tamamlanmasından sonra Mürşid eşiğe, Horasan postuna, Dar'a ve kendi makamına niyaz eder, baba çerağını, ocak makamındaki Cerağı uyarır ve postuna oturur.

Ardından rehber aynı makamlama niyazını yapıp Küre makamına oturur, rehberin bu eylemini Çerağacı'ndan başlayarak diğer kıdem sırasıyla bütün erler ve yine kıdem sırasına göre bacılar aynı niyazları ifa ederek sağlı sollu yerlerini alırlar. En son olarak ikrar verecek ve nasip alacak olan canlar içeri girer ve kapı yanında bir yere yerleşirler.

Nasip olacak erlerden birinin eşi orada ise tören süresince bu eş meydan odasına alınmaz.

Herkes yerini aldıktan sonra en son meydancı içeri girip kapıyı içerden kapatır ve artık hiçbir kimse içeri giremez ve içerden çıkamaz. Meydancı da niyazlarını yapar postuna oturur.

İkinci Erkan: Buhur Yakma ve gülsuyu Serpme

Herkes yerini alınca Rehber ya da görevli dervişe işaret eder. Görevli buhurdanı niyaz ile alır kure makamındaki ocaktan aldığı ateşi bunlardan koyar sonra tercümanı okur. Mürşir ve hazır bulunanlar da selavat getirirler. Sonra buhurdan bırakılır galapdan alınır. Aynı tercüman okunur aynı niyaz yapılır.

Rehber önce Baba'ya sonra sırasıyla cümleye gülsuyu serper.

Rehber niyaz eder tercüman okur:

(B-ismi şah, Allah Allah. Evvel zahir, batın, hazır, gaib ayn-ül-cem erenlerinin gül cemallerine aşk olsun) der. Mürşid de Aşk olsun diye yanıtlar.

Üçüncü Erkan: Mürşid'in Talibine Sorması:

Gözcünün yanında bulunan Talib Rehber tarafından Mürşid'in huzuruna götürülür. Mürşid önüne diz çöken Talib, posta Mürşid'in dizlerine ve ellerine niyaz ettikten sonra:

Mürşid "ey canlar akşamlar hayrola diye seslenir. Hepsi birden boyun keserler. Yere doğru saygıyla eğilirler. Cem'de bir fatiha ile üç ihlaz duası okunur. Bu arada Ehli-beyt'e ve 12 İmamlara selacat getirilir. Bunlar ihmal edilince Mürşid Huu der ayağa kalkılır. Mürşid ya da baba şunları söyler:

-Ey canlar bu mahalle neden ve nasıl geldiniz? Hak işitip ,hak bilip, hak görüp geldiniz. Canlar, siz Muhammed-Ali ve oniki imam efendilerimizin katarına katılıp Pirimiz Hz. Hünkar Hacı Bektaş efendimizin erkanı aliyyelerine girmek istiyorsunuz? Bu yol güçtür, mela-met yoludur. Demirden leblebidir. Kıldan ince kılıçtan keskindir. Ateşten gömlektir. Erenler buyurmuşlar: Gelme Gelme... Dönme... Gelenin Malı, Dönenin Canı...

Lakin sizi biri teşvik etmiş zorlamıştır. Eğer görüp işittiğinizi hak diye kabul edip hak yoluna kurban olmaya gelirsiniz. Ve eğer vicdanınızda itiraz varsa, erenler yolunda zorlama yoktur. Geri dönerseniz, Son pişmanlık fayda etmez. Hakerenlerin vermiş olduğu pend ve nasihatlarla, öğütlerle amel ve hareket edecek misiniz? Bu canlar hep Ehl-i ikrar ve el etek sahibi kişilerdir. İkrarınıza şimdi şahit oldukları gibi, yolunuzdan dönerseniz, mahşer gününde de şahit olacaklardır. Bu hususu iyice düşününüz. Düşündünüz mü? Ne dersiniz?

Talib ya da Talibler:

Allah cyvallah.. Razıyız. diye yanıt verirler Muhammed Ali Hacı Bektaş Veli yolunda canımız kurban, tenimiz tercüman olsun..

Mürşid:

-Sözümüzü kabul ile ikrarınıza sadık kalacağımıza dair kefiliniz var mı? diye sorar.

Cem erenleri içinde bu sorumluluğu kim önceden kabul etmiş ise yerinden kalkarak meydana gelir ve niyazını yapar.

-Mürşidimden destur olursa bu can kardeşime kefilim diye kefaletini bildirir.

Mürşid istekliye:

-Ey Can Hak Muhammed Ali yolunda Mürşid'e varmaya rehber ister. Burada ki canların hepsi iman ehli ve ikrar sahibidirler, rehberlik yapabilirler. Kim kendinize Rehber edinmek isterseniz varın ona niyaz edin, diyerek istekliye ikrar boyunca Rehberlik (Peşinelik) yapacak zatı seçme özgürlüğü verir.

Talib, arzu ederse kendisini hazırlayan rehberlik makamındaki zatı, dilerse bir başka kişiyi varıp niyazını yapıp saygı ile geri çekilir. Meydan ortasındaki peymançeye geçer.

Mürşid rehber olması istenilen Cana:

-Erenler bu can sizin rehberliğinizi istedi. Kalkın Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Pirimiz Hünkar Hacı Bektaşî Veli Hazretlerinin erkanı üzere bu cana rehberlik eyleyin.

Rehber yada rehberlik adayı can yerinden niyazla kalkarak istekli Can'ın yanına gelir. Önce istekliye ardından Mürşid'e niyaza vardıktan sonra, istekliyi Cemevinin kapısından besmele ile çıkarır. İsteklinin başındaki başlığını besmele ile alır. Mürşide götürür. Mürşidin önünde diz çöker, başlığı iki elinin üstünde tutar ve Dehr süresinin 28.29. ayetlerini okur:

(Onları biz yarattuk, uzuvlarını birleştiren biziz, dilersek onları benzerleri ile değiştiririz. Bu sadece bir öğüttür, dileyen Rabbine giden yolu tutar.)

Mürşid besmele çekerek başlığı alır. Onun yerine bağlılığı sembolize eden Tığ-ı bend denilen boyun bağı verir. Rehber boyun bağıni niyaz ederek alır, isteklinin yanına gelir. İstekli önceden çoraplarını çıkarır. Tığ-ı bendi isteklinin boynuna takarken tekbir ve salavat getirir Tığ-ı bend'in uçlarını eline alan rehber kapıya varır. Kapı açılarak Rehber ile İstekli niyaz ettikten sonra ayağa kalkarlar. İstekli Rehberin arka tarafına çekilir. Rehber kapı eşiğinden dışarıda durarak Tığ-ı Bend tercümanını okur:

Biksm-i Şah Allah Allah
Hizmet-i merdane bend ettim dil pendini
Kuşade kalmışam nefsimde dost pendini
Rehber ile Pir'e ettik iktida
Takdi Selman boynuma teğ-ı bendini

Ber Cemali Muhammed Kemal-i imam Hasan Hüseyin Ali,ra bölende salavat (her ikisi de salavat getirirler)

Mürşid ve cem erenleri birlikte salavat getirirler. Rehber yedeğinde istekli olduğu halde içeriye girer. Kapının iç tarafında tekrar Dar'da durarak Rehber Ali İmran Suresinin 97. ayetinin baştarafı ile Tahrim suresinin 6. ayetinin bir bölümünü okur:

(Orada nice apaçık delillerle İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girse güvenlik içinde ölür)

Ey İman edenler kendinizi ve ailenizi o ateşten koruyunuz.

Ayetlerin okunmasından sonra Rehber ve İstekli Horasan Postuna niyaz ederler. Tekrar geri çekilip meydan ortasında Peymançe'ye geçerler. Peymançe'de Rehber sağda, istekli solda durur. İsteklinin Tığı bendi rehberin sağ elindedir. Sağ elini rehber göğsünde tutar. İsteklinin sağ eli rehberin sol elinin içindedir. Sol eli de göğsündedir. Bu tuş ikrar süresince devam eder.

Meydan ortasında durduktan sonra Rehber A'raf suresinin 23. ayetini okur: Adem ve Havva Ya Rab. Biz kendimize zulmettik. Şayet bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak Ziyankârlardan oluruz dediler. Rehber ayetin bitiminden sonra Özürdar Tercümanını okur:

Bism-i Şah Allah Allah. Eli erde yüzü yerde özü dâda, Hak Muhammed ali yolunda, erenler meydanında, Pîr divanında canı kurban, teni terceman oniki imanı ve ondört Masumi Pak efendilerimizin dostlarına dost düşmanlarına düşman olmak kavliyle: Hak erenlerin nasihatın kabul ve gereğiyle amel etmek üzere yalın ayak başı açık yüzü üzere sürünerek gelmiş... (isteklinin baba adı ve kendi adı söylenir, can kardeş ayin-i cem erenlerinin icazetiyle Muhammed Ali yoluna Hacı Bektaş Veli tarik-i nazenine dahil olmak isteyen koç kuzulu kurbandır.

Hakkı görüp hak bilmek, Mansur gibi dar'a durmak, Nesimi gibi özün yüzdürmek, Fazlı gibi borçtan kurtulmak ister, bunun için Pîr'in himmetini niyaz eder. Tarik-i hakka girmeye destur var mıdır?

Rehberin sormasından sonra Mürşid önce ayincem erenleriyle birlikte salavat getirir ardından cem erenlerine sorar:

-Ey Canlar, erenler, kardeşler bu meydanda olancan, yüzü üzere sürüne geldi. Niya zeder ki oniki imam efendilerimizin katarına Muhammed

-Ali Hz. Pîr'in doğru yoluna taliptir. İş bu aşık boynu bağlı, erenler meydanına gelmiş, kul ve kabul olmayı diliyor. Ve bu yola girmek için niyaz eder. Ne dersiniz? Bu canı kardeşliğe kabul eder misiniz? Bu candan razı mısınız?

Bunun üzerine hepsi birden "Hû, eyvallah" deyip hep bir ağızdan kabul ettiklerini söylerler. Bu sözlerden sonra Mürşid:

"Aşığı getir" der Rehber Talib'i Mürşid'in önüne getirip teslim

eder. Teslim sırasında şu ayet okunur:

"Kuşkusuz Allah ve Melekleri Peygamber Muhammed'i överler" ahzap suresi 56. Ayet.

Rehber Talib'in sol yanına geçer ve bir dizi üzerine çöküp bir elini Talibin sol omzuna koyup, bir elini de kendi dizi üzerine koyarak durur. Bu sırada isteklinin üzerine beyaz bir örtü örterler. Buna "Kefen pûş" denilir. Mürşid "Allah-Muhammed Ali"yi simgeleyen üç boğumlu "tarik" adı verilen kutsal alaca değneğini eline alarak, adayın sırtına üç kez değecek biçimde vurarak "Eline, beline sahip ol. Gelme gelme Dönme dönme gelenin malı, dönenin canı sözünü tekrarlar. Rehber ayetin okunması ve bu tercümanın Mürşid tarafından söylenmesinden sonra Talibin boynundaki tığ-ı bendi çıkarır yanbaşına bırakır. Talibin sağ elini sol elinin içine alır. Başparmağını kendi başparmağına karşı koyar. Talip, sol eliyle Mürşid'in sağ eteğini sıkıca tutar. Rehber Talibin biraz gerisine çekilerek oturur ve hafifçe onun eteğini tutar. Bu şekilde bir zincir oluşturulur. Mürşid isteklinin omuzlarını tutar, kulağına eğilir. Tekbir getirdikten sonra, ona şu tövbeyi tek tek yüksek sesle tekrarlatır:

"Estağfurullah, Estağfurullah Estağfurullah el'azim.. El kerim... ila ahiri" dedikten sonra "Bütün suçların için bilerek ya da bilmeyerek, yanlışlıkla, açık ya da gizli olarak işlediğini, bilinen ya da bilinmeyen suçların için tövbeler olsun. Tanrım, sen gizlileri bilici, ayıpları örtücü suçları bağışlayıcı sıkıntıda kalanlara yardım edicisin..." der. Bu girişten sonra Mürşid, istekliyle şu öğütleri verir:

-Ey Talib Allah, Muhammed, Ali Oniki İmama iman getir. İmam Cafe-i Sadık mezhebine bağlı olduğunu bil. Gerçek mürşidin Hz. Muhammed, Rehberi İmam Ali ve Pir'in Hünkar Hacı Bektaş Veli'dir. Ve yine mezhebin Caferi, gürühun ise Naci'dir. Yalan söyleme. Kimsenin ardından dedikodu etme... Şehvetperest olma edepli ol.. Kibir ve kin tutma. Gördüğünü ört, görmediğini söyleme.. Elinle koymadığın şeyi alma. Küçükleri sev ve koru. Büyüklerini say ve hizmetlerinde bulun. Hakkın özünde ve sözünde bil. Tüm ikrar verdiğin sözlerden dönme.. dönme.. Gelenin malı dönenin başı.. ve böylece Allah Muhammed, Ali, Oniki imam, ehlibeyt hanedanına inanç getirip içten karar verdin mi?" İstekli, kendisine söylenen bu sözlerin hepsini birden (Allah ey-

vallah) diyerek kabul eder.

Bunun ardından Mürşid, Talibin boynundaki Tığ-ı bendi çıkarıp üç yerinden düğümler ve düğümlerken Al-i İmran suresi 200. ayeti okur: "Ey inanlar. Sabırlı olun, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihada hazır bulunun, Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya erişebilesiniz."

Talibin beline kuşatır, rehberine teslim eder.

Taliple Rehber Mürşide niyaz ettikten sonra Dâr'a çekilip peymançe dururlar. Rehber şu tercümanı okur:

Bu ikrar tercümanıdır:

Bismillah, Bism-i Şah Allah Allah
Hümdülillah kim oldum bende-i hası hüda
Can-ü dilden hem aşk ile Çaker-i âl-i abâ
Rah-ı zulmetten çıkıp doğru yola bastım kadem
Hab-ı gafletten uyandım can gözün kıldım kuşa
Oniki imam bendesiyim men gürüh-ü naciyim
Yetmiş iki fırkadan oldum beri ve dahi cüda
Mezhebim Hak Caferi'dir gayrılardan el yudum
Pîrim üstadım Hacı bektaş Veli kutb-ül evliya
Hak deyüb bel bağladım ikrar verüp gerçeklere
Mürşid'im oldu Muhammed, Rehberimdir Mürteza
Bercemali Muhammed, kemali İmam Hasan
İmam Hüseyin Ali râ bülende salavat Hu Dooost.

Mürşid ve cem crenleri birlikte salavat getirirler. Salavattan sonra Mürşid, Rehber hizmetinden ötürü Hizmet Gülbengi okur, Rehber ve Muhib peymançede iken gülbağı birlikte alırlar.

Gülbangın bitişinden sonra Rehber ve Muhib birlikte secdeye varırlar. Secdeden kalkınca, Mürşid Rehber'e

-Erenler var dervişe kutlu makamları bildir diyerek Rehber'e görev verir.

Bundan sonra Rehber 40 makamı da Talibe birer birer tanıttuktan sonra götürüp yerine oturtur ve kendisine der ki:

"Ey Talib Allah Erenlerin yardım ve iyilikleriyle ve cemdeki can

kardeşlerin izniyle doğru yolu görüp ikrar-bend oldun, Allah erenler ikrarında sürekli eyleye.. Bu oturan canlar hep senin manevi kardeşlerindir. Biz seni senden alıp sana verdik. Seni sana teslim ettik.. Sen sana sahip ol.

Mürşidin bir gülbankı ile ikrar verme töreni son bulur. Ara verilir. Meydan kapısı açılır. İsteyen dışarı çıkıp ihtiyaçlarını giderir. Bu arada canlar ikrar veren talibi kutlarlar.

Verilen ara bitince herkes meydan ortasına gelip başeğer niyazda bulunur ve yerlerini alırlar. Bundan sonra muhabbet bölümü başlar. Sakiler şerbet dağıtır. Zira Zakirlere (Sazcılara) gelir. Onlar da üç nefes okurlar.

Bazı durumlarda ikrar töreninden sonra sofraya açılır. Sofradan sonra gülbank çekilir ve ayın son bulur. Toplanma yalnız ikrar verme nasip almak içinse yukarıda yazılan töre yeterlidir. Eğer toplanma tarikat namazı ve zikir için ise o zaman erkan yürütülür. Erkan üç aşama halinde yapılır. Birincisinde ayet ve dualar, ikincisinde ikramame halinde yapılır. Birincisinde ayet ve dualar, ikincisinde ikramameler ve nefesler, ilahiler okunur, üçüncüsünde ise oniki imam adına düvazde-i imam'lar okunur. Her bölümün bitiminde kısa gülbank çekilir. Cem erenleri secdeye varırlar.

Talib beктаşi olduktan sonra yine normal yaşamına ve işine devam eder. Zaman zaman cem ve muhabbet toplantılarına, törenlere katılır. Ancak Ayin-i Cem'e birden giremez. Yeni canlar için "Koldan kopan" denilen küçük törenlere katılır. Edeb, erkan ve semahları da öğrendikten sonra Ayin-i Cem'e katılabilir.

Biz bu eserimizde tüm erkanları tümüyle vermiş değiliz. Okuyucuya bir fikri sunmak için en önemlisi olan ikrar verme, nasip alma erkânına ağırlık verdik. Erkanların tamamı değerli yazar ve Dedeбaba Doc. Dr. Bedri Noyan'ın Bektaşilik ve Alevlik Nedir? Başlıklı kitabında yazılmıştır. Bu konuda bilgi edinmek isteyenler bu kaynağa başvurabilirler.

Bunlar arasında Alevi-Kızılbaş İkrarı, Dar'dan indirme Erkanı, Cem Birleme, Bektaşî Ayn-ül Cem'i gibi erkanlar arasında bazı detaylara ilişkin farklılıklar bulunuyor.

Geleneklere, özel günlere dayalı diğer erkanların adları şunlardır:

Yeni doğmuş çocuğa ad verme erkani, sünnet olma, okula başlama erkani, Kerbela ve matem erkani, Newroz erkani, baş okutmu erkani, Hakka yürüyen için erkan, kurban tıglama erkani...

NEFES

Hak nefesin inkar eyleyen talib
İblistir bu cemden sürülsün gitsin
Hakkın divanında yüzü karadır
Esfeldir defteri dürülsün gitsin

Yok ise kalbinde muhabbet sevi
Yıkıktır kalbinde Allahın evi
Özünden haberi olmayan divi
Salıver yabana yorulsun gitsin

Yalnız kafeste sakla bir kuşu
Kiminle söyleşir olmasa eşi
Günahın meydana koymıyan kişi
Yüzünü eğinde ırılsın gitsin

Canını Cellada teslim etmeyen
Rehberin gittiği yola gitmeyen
Mürşidin buyruğunu tutmayan
Çürüktür yuları kırılsın gitsin

Budala'm kudretin elidir elim
Hakka ıyan oldu bütün ahvalim
Biz olalım mazlum onlar da zalim
Ali divanına sürülsün gitsin.

Institut kurde de Paris

ALEVİLER'DE SEMAH

Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin Semah üzerine görüşü şudur:

"Sema ariflerin aleti, muhiblerin ibadeti, taliplerin maksududur. Bizim semamız oyuncak şey değil, ilahi bir sırdır. Mecazi değildir. O kimse ki seması bir oyun sayar. O, cifedir. Namazı kılınır kimse değildir." (1)

Mevlana'da bir rubaisinde Sema için şunları söyler:

"Yücesin nur gibisin bil ki bütün sır sende
Bir ekin aşkın ile gitgide yüz olmadayım
Sen sen oldukça sema etmedeyim çevrende
Ben sen oldukça da çevremde dönüp durmadayım."(2)

Dinsel ayinlerde yapılan oyunun Anadolu çıkışlı olduğunu baştan-beri yeri geldikçe açıklamıştık. Bazı yazarlar bu geleneği getirir getirir Şamanizm ve orta asyaya bağlarlar. Resmi ideolojiye yardımcı olmak için ortaya konan bu savların gerçekte uzak yakın hiçbir ilgi ve ilintisi yoktur. Ortasya'dan Anadolu'ya gelen kavimler bu topraklarda büyük bir kültür birikimiyle karşılaştılar. Anadolu'ya gelinceye dek göçer olarak yaşayan bu kavimlerin birlikte olma ve birlikte yaşam dışında kültür üretmeleri ve bunları yeni toplumlara kabul ettirmeleri mümkün değildi. Bu kavimlerin zaten bu yolda hiçbir girişimleri de olmadı. Ünlü tarihçi B. Nikitin, Anadolu'ya göçen Türk kavimlerin İslamiyeti Şeriat yapısı içinde benimsediklerini ve kırsal kesim geleneklerinin bu dine karşı dayatmadıklarını açık seçik söyler. Tarihçi Marr'da aynı düşüncededir. Alevilerde Semah konulu ilginç bir kitap yazmış olan İlhan Cem -Erseven de "Şamanizmi güçlü bir dinsel yapı olarak görüyoruz. Çünkü şamanizmin dışındaki dinlerden olan Maniheizm, Budizm ve Mazdehizm gibi dinler Türk boyları arasında yayılmaya baş-

lamıştır. Bu dinler, kendi ozanları aracılığıyla kendi şiir ve geleneklerini yayıyorlar, taraftar topluyorlardı."(3) derken aynı yaklaşımı sergilemektedir. Ancak asıl suyun kaynağı olan Kürt yaratması Zerdüştlüğün ve Yezidiliğin bu yazar önemini kavrayamamıştır.

"Tarihi gelişim içinde Anadolu'da oyunun çok eski dönemlere inip gittiğini görürüz. Milattan sekiz bin yıl önce bile Anadolu'da oyun vardı. Nitekim Çatalhöyük'te ele geçen resimlerde kimi figürlerin dans eder biçimde olması bu görüşümüzü kanıtlar. Arkeolog Mellart bu dansların av öncesi yapılan törenlerde uygulandığını söyler"(4)

Bu bulgu da Anadolu'daki dans ve oyunun eskiliğini kanıtlar.

Anadolu oyun ve rakslarının dış kaynaklı olmadığını kanıtlayan bir başka neden de şudur: Anadolu yörelerindeki oyunlar ve rakslar arasında bir benzerlik yoktur. Bu yörede yaşayan kavimlerin oyunları birbirinden ayrı ve değişik biçimlidir. Halk oyunları halkın kendi inançlarından, yaşam biçiminden çıkar gelir. Her oyun onu yaratan topluluğun geçmişiyle, uygarlığıyla bağlantılıdır. Oyun giysilerinden tutun da, kadınlı erkekli oynanması veya oynanmamasına, oyunda çalınan enstrümanlara, oyunlardaki türkü ve şarkılara kadar her şey Edirne'den Van'a kadar büyük değişiklikler gösterir. Kimi yörelerde davul zurna, Kars-Artvin yörelerinde olduğu gibi kimi yerlerde armonika, başka yerlerde de kemençe, kaval, tutum, saz, dümbelek, rebab, ney, bender gibi yaylı, soluklu, vurgulu enstrümanlar kullanılır. Oyunu biçimlendiren devinme hareketleri de değişiktir. Yörelere göre durgun oyunlar, omuz titretmeler, diz ve ayak hareketlerine bağlı rakslar, hızlı döneler. Yavaş oyunlar, hızlı ve kıvrak oyunlar sergilenir. Oyun giysilerinde ayakkabı, çorap, kuşak, yelek, şalvar, üç etek, entari, tepeli ve tepesiz başlık dolama baş örtüsü, yelek, kaytan, zülûf, kelebek kordele, üslük ve el mendili gibi kıyafetler bölgelere göre değişir. Özellikle Güney Doğu Anadolu'da oynanan oyunlardaki giysiler eskiçağ Anadolu kavimlerinin giydiklerine büyük benzerlik gösterir.(1)

Bu benzerlik yöre halkının Gutiler, Kasitler ve Mitannilerle olan akrabalıklarının bir sonucudur.

İşte Anadolu'nun kendi varlığında yer alan kavimlerin oyunla ilgili izleri bile karakterini korurken ve yörelere göre benzemezlik gösterirken Ortasya'dan gelen bir oyun türünün ana kaynak gösterilmesi bi-

limsel bir sav olamaz. Eğer bu sav doğru olsaydı günümüzde Anadolu'da oynanan oyunların giysilerin ve kullanılan enstrümanların da aynı kaynaktan çıkıp gelmiş olmasına göre aynı olması gerekirdi.

Oyunlar yaşamı mutlulandırma tutkusundan ürer. Yerleşik yaşama düzeninde inançlarla bağlantılı olarak doğar ve gelişir. At terkisine bağlı torbalarla bir yerden bir yere taşınmaz.

Oyunlarda yukarıda yazdığımız araç ve gereçlerin yanı sıra insan faktöründe önemlidir. Oyunların coğrafya ile iklim ile de bir bağlantısı vardır. Törenlerin, dini inançların, geleneklerin bu konudaki önemi yadsınamaz. Ama pek çok yazarın unuttuğu ya da görmezlikten geldiği en önemli faktörlerden biriside oyunların oynandığı alanlara, tiyatro binalarına, dağ tepelerine ve dergah ve tekelere de gereksinim vardır. Alan olmayan yerde at koşar mı? İşte oyunlarla Anadolu arasındaki bu kopmaz bağı incelerken bu yörelerin tarihteki kültür birikimini, oyunlara verdiği önemi ve bu oyunlar için kurduğu alan ve tiyatro sahnelerini göz önünde bulundurmak zorundayız. Sırasında mimari sanatını da konuşuran Anadolu eski kavimler arasında yer alan Kürtler raksın, oyunun, semahın ve semanın en görkemlisini en azametlisini, en incisini, en duyarlısını ortaya koymuşlardır. Bu sanatsal gösterilerin üstüne değil şamanizmin kendisi gölgesi bile düşmemiştir.

Nitekim aynı konuda elle tutulur, gözle görülür kanıtlar öne süren İ. Zeki Eyüboğlu şunları söyler:

Özellikle Doğu Anadolu'da, Karadeniz'in doğu yörelerinde kadınların giysileri, başlıkları, eteklikleri, çarıklar, giysi yakaları, çoraplar, İvriz'de, öteki yörelerde bulunan Hitit kabartmalarında görülen kadın giysilerinin tıpkısıdır. Bu benzerlik öyle gelişigüzel bir olay sonucu değildir. Hititlerin egemen oldukları bölgelerde görülen giysi benzerliği ilginçtir. Sözcüğü Batı Anadolu kadın giysilerinde bu benzerliği Urartu insanının yaşama geleneği arasında bir yakınlık olduğunu, özellikle yün eğirme, iğ, iplik gibi araçların hiç değişmediğini, çocuk giysilerinin eskiden olduğu gibi bugünde sürüp gittiğini, Ankara Arkeoloji Müzesi'ndeki bir küpün üzerindeki düğün sahnesinin günümüzde de bu yörede aynen oynandığını Maraş'ta bulunan bir kaya kabartmasında görülen yün eğiren bir kadınla bir çocuğun giydikleri çorap, çarık, başlık, eteklik, kuşak ile bağlayış biçiminin günümüzde de tıpkısının gö-

rüldüğünü, el ele tutuşarak oynanan oyunlarında kabartmalarda görüldüğü şekilde yapıldığını vurgular (2) Bu yazara göre halk oyunlarının- hangi kökenli oldukları konusunda taşıdıkları adlarda önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Horo ya da Güney Doğu Anadolu'daki orijinal söyleşiyle Horan oyununun kökeni Ortaasya olamaz. Çünkü Asya Türkçesi'nde (h) sesizi ile başlayan söz yoktur. Zeybek oyunu içinde durum aynıdır. Çünkü Zeybek sözünün kökeni "Zaihbakoz" dur. Rumca'ya Sümerler, Gutiler ve Kasitler'den geçmiştir.

(1) İ. Zeki Eyüboğulu: "Ankara Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bu buluntular üzerinde görülen giyim kuşam biçimiyle bugünkü halk oyunlarındaki giysiler arasında değil bir benzerlik, bir tıpkınlık vardır. Özellikle kadın giysileri değişmemiştir. (Bk. Anadolu Uygurluğu sy. 416) demektedir.

Asya'da ne Zeybeklerin giydikleri giysi, ne oynadıkları oyun vardır. Asya Türkçesi'nde (z) sesizi ile başlayan bir sözde bulunmaz.

Halay oyunu içinde aynı gerçeklerle karşılaşmaktayız. Oyunla ilgili giysilere Asya türkleri arasında raslanmaz. Yine (h) sesizi ile başlayan Halay Türkçe bir sözcük değildir.

Alevilik'teki Samah ile Mevlevilik'teki Sema'da bir Anadolu yaratmasıdır. Bu dini oyunların Ortasya ile hiçbir ilgisi yoktur. Olamaz. Ne giysiler, ne oyun figürleri Ortasya kökenli değildir. Pek çok yazarın da belirttikleri gibi bir oyunun kökeni araştırılırken bu oyunlara bağlı yenen yemeklerin içilen içkilerin içeriği de söz konusu oyunun hangi yöreye ait olduğunu kanıtlar. Alevilikteki Sımat ile Mevlevilikteki Sumak adı verilen tören yemeklerinin malzemesi ve hazırlanışı ile sunuluş biçimi de bu törenin Sümerler ve Gutiler zamanındaki tapınaklarda gösterilerden sonra yenen yemeklerle büyük bir benzerlik gösterdiği görülür. Nitekim Proto-Sümerlerden olan Gutilerin keşifleri olan Newroz macununun hazırlanışı hakkında daha önce gereken bilgiyi vermişik.

Genelde Anadolu kökenli oyunlar sırasıyla 1- Tapınma, Tanrı'ya yönelik ve Tanrıların öfkelerine karşı özür dileme ve korunma, zelzele, sel baskını heyelan gibi olayların olmaması için 2- Şeytanla mücadele, kötü ruhları kovalamak için 3- Bereketle ilgili dinsel oyunlar: Balık ve orman hayvanları avlamak, yağmur yağmasını sağlamak, ta-

rımsal ürünlerin doğal afetlerden korunması için 4- Ölen kişilerin ruhsal huzurlarını sağlamak, Tanrı'ya ulaşmaları amacıyla yolları açmak engelleri kaldırmak, günahlarının affı için, 5- Doğum, evlenme törenleri için 6- Bahar, Şarap ve bereketle ilgili takvimsel törenler için 7- Kavmilerin kahramanlık, fetih gibi nedenlerle düzenledikleri törenler için oyunlar yaratılmıştır. İşte Anadolu'da oyunların nedenleriyle zamanlaması da büyük önem taşır.

İslam ve Oyun

Gerek semahın ve gerekse oynanan oyunlarla çalınan müziğin Arap ve İslam kültürüyle bir ilgisi yoktur. Semah ve sema dinsel gösteriler olmalarına karşın Arap ve İslam kültürüyle bağlantılı olmaması hayli ilginçtir. Bunun nedenlerini Dergah ve Cami ikilemi başlıklı bölümde açıklamıştık. Dans, oyun ve raks İslam dininde daha çok hadis ve fıkıh yoluyla mekruh sayıldı. Ancak Gazali gibi düşünürler bazı olumlu yaklaşım göstermişlerdir:

"Müzik ve şarkı söylemeye izin vardır. Eğer bunlardan doğacak sevince izin varsa, şenlik günlerinde şarkı söyleme gibi ya da evlenmede, uzaktan birinin çıkıp gelmesi, düğün şenliğinde, Kur'an-ı Kerim öğrenimini bitirdiğinde, hep bunlarla beliren bir sevinç vardır.. Bu nedenle, bunların şiir, ezgiler, dans ve hareketlerle anlatılması övgüye değer..."(1)

Gazali'nin bu sözleri pek değerlidir. Çünkü yaşadığı dönemde Şeriat ile sofilik -bir'sellik arasında bağ kurarak fıkıhçılara karşı bir hoşgörü köprüsü oluşturmuştur. Gazali'nin bu düşüncelerini ılımlı bir şekilde sunarak savunması belki de tarihte pek çok Sofinin kolunun, kanadının kırılmasını, derilerinin yüzülmesini önledi. Değerli Prof. Dr. Erol Güngör'ün İslam Tasavvufu'nun Meseleleri adlı araştırmasından Gazali ile ilgili derlediğimiz görüşlerinin bir özetini yeri geldiği için sunmak isteriz:

"Sunni Müslümanlıkla Sufi hareketi arasındaki bağlantının korunması ve sufiliğin İslam-dışı bir yön tutturulmaması için harcanan çabaların en önemlisi Gazali'nin çalışmalarıdır. Bütün İslam tarihinde din anlayışı bakımından Peygamber'den sonraki en önemli dönüm noktasının Gazali olduğu söylenir. Hatta bu konuda oynadığı rol bakımından ona

-Peygamber'den sonraki en büyük Müslüman- diyenlerde çıkmıştır." İşte bu yorumlar ve bu bulgular yukarıda da belirttiğimiz gibi Selçuk Üniversitesi'nin Rektörü iken genç yaşta vefat eden ve kendisiyle Konya'da bulunduğu süre içinde arkadaşlık yaptığımız Prof. Dr. Erol Güngör'e aittir.

Gazali, Bir'sellik-Tasavvufta neyin öncelik taşıdığı neyin gereksiz olduğu konusunda yaptığı ayrımlarla dikkati üzerine çekmiştir. Gazali ömrünün ilk safhalarını bir fıkıh bilgini olarak geçirdi. Zamanla şiddetli bir düşünce buhranına kapıldı. Uğraştığı ilimleri, inanç ve ibadet konusundaki görüşlerini bıraktı yaşam biçimini değiştirdi. Sufi olarak yaşamaya başladı. Bu operasyondan sonra Müslümanlığın şeri kurallarını yadsımadan dinin kuru bir iman ikrarından ve ibadetleri yerine getirmekten ibaret olmadığını düşündü. O'na göre iman kalbin derinliklerinde yaşayan bir şeydir. Sufilikte bu deruni hayatın yaşanılması konusunda bir metot olarak büyük bir değer taşır. Gazali bu değer gerçekte neden ibaret olduğunu sufi yaşamın tüm subjektif deneyimlerini sınıyarak gördü. Gazali İslam'daki şeriat ile Sufiliği iki ayrı varlığın uzlaşması olarak değil aslında ikisinin bir olduğunu açıklamaya çalıştı. Nitekim Gazali'den sonra Sufi-Alimler deyimi ortaya çıktı. Artık İslam alimlerinin çoğu aynı zamanda sufi; Sufilerin de pek çoğu aynı zamanda alim kimselerdi. O kadar ki İslam reformcusu olarak şeriatı sapmalar yapanlara ve doğal yapısıyla sufiliğe karşı olmayı meslek edinen Müslüman liderler (Halifeler) bile Bir'selliğin çeşitli yönlerine ilgi beslemişler içlerinde keşf iddiasında bulunanlara bile rastlanmıştır. (Bk Fazlur Rahman, İslam)

Gazali'ye göre nefsi kötülüklerden kesmek ve ahlaki kötü sıfatlardan arıtmak gerekir. Kalbi Allah'tan gayri her şeyden ayırmak ve sadece O'nunla doldurmak gerekir.

Gazali bunun bilim ve amelde elde edilebileceğini öne sürer. Ünlü Mutasavvıf ebu Talib Mekki'nin Kutü'l-Kulûb gibi eserlerini okuyarak Bir'selliğin bilgiye açık özünü kavramıştır. Sufiliğe özgü Coşku ve cezbe (Vecd) katmanlarının önemini öğrenmiştir. O'nun Vecd ve Zevk dediği şey aracısız idraktır. Yani iman konusu olağan şeyi, akıl yoluyla değil; bizzat müşahede ile bilmektir. O üç türlü bilgidен söz eder: Aracısız (vasitasız) idrak, ilimden elde edilen bilgi (akıl ve muhakeme yo-

luyla elde edilen bilgi) üçüncü ise basitçe inanarak bilenen ve öğrenilendir. Sufinin vasıtasız bilgisini elde etmek için onun gibi yaşamak, yani kalbi bütün dünyevi ilgilerden koparıp orada sadece Tanrı'ya yer vermek lazımdır. Gazali bunun için işini ve ailesini terketmiş iki yıl boyunca Kudüs ve Hicaz'da dolaşmıştır. Bu iki yıl boyunca çok keşiflerde bulunduğunu -normal gözle görülmeyecek şeyler gördüğünü söylüyor ki, bunların sonucu olarak Sufilerin Allah yolunda olduklarını, onların gidişlerinin en iyi gidiş, yollarının en doğru yol ahlaklarının en temiz ahlak olduğunu öne sürer. Gazali'ye göre "Sufilerde duran ve hareket eden her şey, dışları ve içleri Peygamberlik nurundan kaynaklanmaktadır." İmanı akla dayanan ilim ya da felsefe ile incelemek olanaksızdır. İlim hali yaşayan insan imana dayalı araştırmasının sonucunu doğrudan doğruya güncel deneyimleriyle elde edebilir. Örneğin Allah'ı hiçbir zaman görmek mümkün değil. Görgüye dayalı Allah'ın varlığı kanıtlanamaz. Ama Allah'ı yaşarken kalbinin derinliklerinde duyan bir insan O'nun varlığı için hiçbir kanıt aramaz. İmandan muratta budur. İşte Sufi'inn zevki (Vecd) bunu vermektir. İlim bir şeyin doğruluğunu delil bularak kanıtlamaya çalışır. Zevk ise hal dediğimiz şeylerin yaşanmasıdır.

Gazali özetle Bir'selliğin dinin gerçeklerine ulaşabilmek için tutulacak en iyi yol olduğunu, dinin esasını Peygamber'in tebliğinin teşkil ettiğini, Peygamber'in ise bizim ulaşamadığımız bir alemle temas halinde olduğunu, bizim göremediklerimizi onun gördüğünü, bizim bilmediğimizi onun bildiğini bunu ise aklı aşan bir merhalede oluştuğunu, Tasavvuf yolunun vecd kanalıyla o melekeyi anlamamıza yardım ettiğini söyler. Bu ölçütlere göre görevi bu olan Birselliğin o halde kendine özgü ayrı bir hakikatler alemi mevcut olamaz.

İşte bir yanda şeriat öte yanda Sufilik arasındaki açmazları Gazali'nin bir hale ve yola koyduğu İslam'a yeni bir birlik anlayışı getirdiği ifade edilir.

İslam tarihinde Anadolu kavimlerinde dayatılan dergah ve tekkelerdeki müzikli gösteriler Gazali'nin savunmanlığı sayesinde suç olmaktan çıkmıştır.

Zaten kutsal kitap Kuran-ı Kerim'in makamlı okunup okunamayacağı hususu da İslam aleminde uzun yıllar Fıkıh bilginlerince tartışma

konusu yapılmıştı. Sonuçta makamlı okunmasında bir sakınca görülmedi.

Ancak Mevleviler'de Sema törenlerine kadın oyuncu alınmadığından bu ayinler hoşgörüyü karşılanmışsa da Aleviler'de icra edilen Semah'lar kadın erkek birlikte oynandığından yapılan eleştiriler günümüzde bile canlılığını korumaktadır.

Raksa karşı çıkan bilginlerden birisi de İmam İbn-i Tamiyya'dır. Aleyhte verdiği bir fetvada şu sureleri gösterir:

"Yerin üzerinde kurula kurula yürümce.. / İsrâ Suresi. 37. "Yerin üzerinde çalımlı çalımlı yürümce. Çünkü Allah büyüklük taslayanları, övünenleri sevmez.. / Lokman Suresi. 18.: "O Esirgeyici'nin kullarına gelince, onlar o kimselerdir ki yeryüzünde alçakgönüllükle yürürler.. / Furkan Suresi. 63.

İbn-i Tamiyya, raksı çalımlı yürümeye benzeterek Tanrı'nın bunu doğru bulmayacağını savunuyor. (1)

İşte bir yandan Gazali'nin görüşü diğer yanda zaman zaman ortaya çıkan ters görüşler ve fetvalar Alevilik'teki Semah'ın gizli yapılmasına yol açmıştır.

Sema ve Semah'ın Anadolu Görünümü

Kökene Zerdüşlük ve Yezidiliğe inen Sema ve Semah'ın Anadolu'daki tarihi görünümü konusunda yazarlar çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Bunlardan Ariflerin Menkıbeleri adlı eseri Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında Türkçeleştiren Tahsin Yazıcı gerek dip notlarda gerekse açıklama bölümlerinde, gerekse umumi endekste çok değerli bilgiler sunmuştur. Bize göre Abdülbaki Gölpınarlı kadar Tahsin Yazıcı'nında Mevlana konusunda -Mevlevilik konusunda bir ömür boyu yaptığı araştırmaları bilimsel değeriyle abide nitliğindedir. Piyasada gördüğümüz pek çok ara yazarlar onların bu çalışmalarından yararlanarak devlet kademelerinde layık olmadıkları mevkilere kadar yükselmişlerdir.

Ünlü bir atasözümüz vardır: Davulu çalanla, parsayı toplayan aynı olmaz. Neyse biz Tahsin Yazıcı'nın Ariflerin Menkıbeleri adlı eserde ve açıklama bölümünde yazdığı Sema bölümünün bir özetini sunmak istiyoruz:

Sema

Dönmek, oynamak, güzel sesle ve müzikle vecde gelmek demektir. Dini bir perde altında insanların oynamak ve müzik gereksinimini karşılayan bir çeşit eğlence şekli.. Dilimize çevirdiğimiz Eflaki'nin bu eserinde de son zamanlarda özellikle Mevlevi tekkelerinde görülen bu eğlencenin o zamanlarda her yerde ve herkes tarafından düzenlendiği görülmektedir. Hatta Mevlana, bazan bir kuyumcu dükkanın önünden geçerken duyduğu çekiç sesleriyle, bazen de bir değirmen taşının çıkardığı sesle dönerek oynamaya başlar. Eskidenberi Sufilerin bir bölümü hatta ondan önce Yunan Filozofları arasında revaçta olan bu adetin özellikle Mevlana ile daha fazla rağbet gördüğü anlaşılıyor. Sema'nın Mevlana devrinde ne şekilde yapıldığına dair açık bilgimiz yoktur. Yalnız Eflaki'nin anlattıklarına bakılırsa bazen Mevlana'nın tek başına dini bir vecdle herhangi bir sese uyup dönerek oynadığı, bazen de müridleri arasında def, ney çalan ve şarkı okuyanların iştirakiyle kurulan bir koronun müziğine uyarak çevresindekilerle birlikte raksettiği görülmüyor. Yine bir devirde Sema, son zamanlarda olduğu gibi yalnız Tekke ve dergahlarla sınırlı değildi. Mevlana'yı sevenler, onun için bazen evlerde, bazen de bahçelerde sema toplantıları düzenlerler, konuklara şerbet ve yemek ikram ederlerdi. Mevlana zamanındaki Sema hakkında bilgimiz bundan ibarettir. Sema toplantılarının son zamanlarda aldığı şekil şudur:

Tekkelerde sema yapılmasına özgü bir yer vardır. Buraya semahane (Semaevi denir, Semahanenin ortasında cilalı bir döşeme ile kaplı meydan vardır. Bu meydanın çevresinde parmaklıklarla ayrılmış sofalar ve daha yüksekçe yerlerde meydana bakan mahfiller bulunur. Meydanın kıbleye bakan tarafında da bir mihrap vardır. Konuklar mahfillere ve sofalara dolar. Mevlevi dervişleri de bellerine eliflam dedikleri kuşak ve arkalarına, mintan üzerine güldeste denilen kolsuz ve yakasız ceket ve başlarına sikke giydikleri, omuzlarına da derviş hırkasını attıkları halde çıplak ayakla meydanın etrafına dizilip ayakta dururlar. Müziği idare eden grup da kendilerine ayrılan bir yerde oturur. Bu hazırlık bittikten sonra Şeyh meydana girer ve "Selamün aleyküm" der. Meydanın etrafına dizilmiş olan dervişlerin başında bulunan ve Sema-zenbaşı denilen Derviş de "aleyküm selam" diyerek Şeyhin selamına

karşılık verir. Hepsi yerlerine oturduktan sonra bir müddet derin bir sesizlik hüküm sürer. Sonra müziği idare edenlerin bulunduğu yerden bir kişi "Naat" denilen manzumeyi makamlı olarak okur. Bu bitince Neyzenbaşı o gün okunacak ayinin bestesinden bir taksim yapar. Herkes tam bir sesizlik içinde bunu dinler. Bu taksim biter bitmez, semahanenin etrafına dizilmiş olan Dervişler hep birden ellerini yere vurarak semaya kalkarlar. Hırkalarını oldukları yere bırakarak birbiri arkasına sıraya dizilirler. Müziği idare eden grup kendi yerinde kalır. Kudümler usuliyile vurulmaya başlayınca neyler de okunacak ayinin makamını çalmaya başlarlar. Sema edecekler kollarını çapraz olarak omuzlarına koyup kendileriyle birlikte ayağa kalkmış olan Şeyhin başkeserek verdiği selama aynen eğilerek mukabele ederler. Sonra Şeyh oturduğu posttan bir iki adım ilerler. Bir selam resmi daha yapılır. Bu sırada Semazenbaşı Şeyhin huzuruna gelir. Başkeserek eğilir. Üçüncü bir selam töreni daha yapıldıktan sonra Samazenbaşı yüzü Şeyhe dönük olduğu halde üç adım geri çekilir. Bu suretle Şeyhle onun arasında bir yol açılır. Semazenler sıra ile bu aralığa gelerek Şeyhin elini öper ve bu aralıktan geçip Sema'ya başlarlar. Semazenlerin hepsi meydana girince Semazenbaşı da yerinden ayrılarak Dervişler arasında gezip mihveryerin bozulmamasına çalışır. Müziği idare eden grup pesrevden sonra ayin okumaya devam eder. Ayinler, sema esnasında verilen selama göre düzenlenmiştir. Bimici selam birinci Semazenler oldukları yerde dururlar. Semazenbaşı Şeyhin önüne gelip selam verir. Tekrar Sema başlar ve ondan sonra bu şekilde dört selam merasimi bitince semaya son verilir." Tahsin Yazıcı'nın bu açıklamasında önemli gördüğümüz deyim Sema'nın dinsel bir eğlence olarak gösterilmesidir. Diğer önemli bir nokta ise Mevlana'nın Sema hiçbir kurala uymaksızın daha öncede belirttiğimiz gibi İmproöst olarak yapmış olmasıdır. Üçüncü önemli nokta bu sema denen şeyi mevlâna'nın bulup ortaya çıkarmadığı onun dışında böyle bir uygulamanın çevrede mevcut olduğu gerçeğidir. Nitekim Hasan Fehmi Tugal da "Vaktiyle umumi ve adi görülen birçok meseleler bilahare muayyen zümrelere inhisar etmiştir. Mesela, Mevlevi ayinlerindeki sema bir zaman Anadolu gece hayatında bütün zengin salonlarında olagelmiş bir şeydi. Hatta bazen Mevlana'ya mensup zümrenin, bu sema'a iştirakine mümanat olunur-

du. Demek ki sema, Mevleviliğe mahsus değildi. Bilhassa Mevleviliği'nin icat ve tesisi değildi." (1)

Yazar Tugal bu bulgusunu şöyle sürdürür:

"Sultan Veled'i Konya Uluları'ndan birisi bir gece Sema'a davet eder. Yaren semada biraz mübalağa yaptı. Ahi Mustafa kızarak "bundan sonra Mevlevilerin bizim Sema'mızda işleri yoktur. Bunların mübalağalı varışlarından hiçkimse semada yer bulamıyor dedi."

Böylece Sema'nın Mevlevi olmayanlarca da uygulana geldiği gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Dinsel oyun ve raks Mevlana'dan çok önceleri Zerdüştlükten ve Yezidilik'ten çıkıp gelmiştir. Çevrede yaygın olmasının nedeni de budur.

İlhan Cem Erseven'de haklı olarak günümüzde oynanmakta olan Semah ve Sema'nın 15. yüzyıldan sonra bizim olmaya başladığını söyler. Her iki tür oyun bu yüzyıllarda daha derli toplu ve kurallara bağlı içeriği ve sunuş şekli dahasevecen ve etkili bir yapıya kavuşturuldu. Ne Mevlana'nın ve ne de onun ölümünden sonraki zamanlarda bir Sema ayin müziği yoktu. Tüm bunlar 15. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Mevlevi ayin müziğine ait elde mevcut ilk eserler bu tarihten sonra bestelenmiştir. Beste yapısında da Bizans müziğinin büyük etkisi görür.

Sema ilgili açıklamalar da yine 15. yüzyıldan itibaren sembolik anlatılarla süslenmiştir. Sema güneşin çevresinde dönen çark atan planetler olayıdır. Oyunun içinde güneş vardır. Hattüüstüva vardır. Ve en önemlisi Zerdüş inancıyla Yezidilik'ten gelen Çar Anasır: Ateş-suhava-toprak dörtlemi ayin içinde dört selam olarak monte edilmiştir. Daha öncede açıkladığımız gibi insanın varlığı, olaylar ve cisimleşmeler bu ünitelerin ürünleridir.

Şimdi de 15. yüzyıldan itibaren daha görkemli bir şekilde oynanan Sema'nın Mevlevi dervişlerince yapılan yorumuna geçelim

İlk taksim genelde Ney'le yapılır. Ney asıl vatanı olan kamışlığa özlemine dile getirir. Bundan sonra (Devri Veledi) başlar. Müsikinin temposuyla sema alanında Şeyh ve Semazenler üç defa devir yaparlar . Bumerasim karşılıklı görüşmek yani baş kesmek ya da yüz yüze niyaz etmek ve sonsuz varlığa teslimiyeti sembolize eder. Semazenlerin başında külâh mezar taşına, sırtındaki hırkası mezarına, etekliği de ke-

fenine işaretir. Onlar dünyadan soyunmuş, yokluk aleminin aşk per-
vaneleridir. Devri Veledi, ölümden sonra dirilmeyi, şeyhin önderliği-
le sonsuzluk alemine yönelmeyi belirler. Üç defa devir yapmak ise, sı-
rasıyla Hak'kı bilmeyene, Hak'kı görmeye ve Hak'la bir olmaya işaret
eder.

Semazenler, birbirlerine baş keser ve böylece alçak gönüllüğün en
seçkin örneğini sunmuş olurlar. Bu selamlaşma, ayrıca yaş ayırımı gö-
zetilmek sizin birbirinin gönül kiblesinde secdeye varıştır.

Devri Veledi'den sonra Ayın başlar. Semazenler hırkalarını çıkarır,
mezarlarından sıyrılırlar. Semazenbaşı postun önüne yürür. Şeyh'in
sağ elini öper, Şeyh'te onun sikkesini. Bu semaya izin almak demektir.
Bundan sonra Semazenler Şeyhle görüşür ve semaa kanat açarlar. Se-
ma ederken kol açan Semazenin sağ eli, dua eder gibi yukarıya, sol
eli, aşağıya açıktır. Bu (Haktan alır, halka saçarız) anlamına gelmek-
tedir. Bir başka deyimlede (Göğe ağarız, yere yağarız, varlığımız
Hak'kın rahmetinde yok olmuştur) demektir.

Semazeler hem kendi etrafında döner, hem de meydanı devreder-
ler, aynı gezegenlerin, yıldızların hem kendi çevrelerinde hem de gü-
neşin etrafında döndükleri gibi. Yani Sema, bütün alemlerin, güneşin
etrafında yaptıkları bir devri alemdir. Sema, insanı gerçek varlığa
ulaştırın bir araç ve bir can sarhoşluğudur. Sema'nın ilk devresi alemler-
i seyretmektir. Hakkın büyüklüğüne ve yüceliğine bu yolla ulaşılır.
Birinci selamda Aşıklar, şüphelerden kurtulur ve Tanrı'nın birliğine
iman eder. İkinci selam ise, tüm varlığı bu Tanrısal birlik içinde erit-
medir. Üçüncü selamda Aşıklar kendilerini arındırıp "oluş" mertebesine
ulaştırırlar. Böylece varlık içinde yok olmuşlardır artık. Dördüncü
devrede ise "Varlık içinde" yok oluşun vuslatına erişilir. Vuslat mert-
besinde semazenler ayak direyerek kendi merkezleri çevresinde çark
ederler.

Sema'nın dördüncü selamında Şeyh'te sema'a girer. Ekvator çizgisi-
nin ortasında sema eden Şeyh şüphesiz burada Mevlana'yı temsil et-
mektedir. Şeyh, bir süre sonra posta doğru çekilir ve posta varmasıyla
da, sema son bulur.

Biz bu yazımızda Sema'nın en gelişmiş ve kurallara bağlanmış olan
şeklinin ve özellikle ayın müziğinin 15. yüzyılda belirdiğini vurgula-

dık. Ancak Mevlana'nın halifesi Hüsameddin Çelebi'nin ve Mevlana'nın oğlu Ulu Arif Çelebi'nin büyük katkılarını ve bu katkıya ait detayları daha önce açıklamıştık.

Alevilikteki gelişmelerde Semah olarak aynı zamanlamadan geçmiştir. Balım Sultan bu gelişmenin mimarlığını yapmıştır.

Semah'ın Uygulanışı

Üstad Nejat Birdoğan Alevi raksları için samah sözcüğünün ne zaman kullanılmaya başlandığının bilinmediğini söyler. O'nun varsayımı şudur: Mevlevi sema'ından (XIII yy.) sonra Alevi raksları da bu adı alsa gerek."

Bu kanısını aslında destekleyen iyi bir kanıtta bulmuştur ama bizce pek değerli olan bu bulgusunu öğrenmeden açıklar:

"Halk kültürünün bize yansımada büyük görev yapan deyişlerde ise Samah şöyle yer alıyor. Ölümsüz Yunus Emre'nin (M 1240-1322) divanında, samah yerine sema sözcüğünü görüyoruz."

Bu semaa girmeyen sonra peşiman olur
Erişür bizüm ile ser-be ser düşman olur

Bir niçenin gönline şeytanlara tolup durur
Erenler semaina anlar erişgen olur

Yunus aydur Mevlana epsem otur yerinde
Bu sohbeta doymayan sonra sevişgen olur.

Sema şeklinde de olsa Samah'tan ilk söz eden Koca Yunus olmaktadır.

Ama şiirde Mevlana'nın adının geçmesi o dönemde Mevlana'nın da aralarına karışıp Kürt kökenli bu Zerdüş uzantısı dansın icrasında yer almış olmasına göre gerçekte o dönemlerde Samah ya da semah sözcüğünün henüz kullanılır olmadığı anlaşılıyor. Kırsal kesim insanı dilinde sözcüklerin -galat- olarak konuşulan dile göre uyarlandığını biliyoruz. Sema sözcüğü Ebu'l Vefa dilinde vardı. Ancak Anadolu'nun Türkçeleşmeye başlamasından sonra Türk dil kurallarına göre Ebu'l Vefa

dilindeki Çarçöve Türkçe'ye çerçeve olarak uyarlandı. Çengal çengel olarak geçti. Çakuç ise çekiç olmuştur. (Bu sözcükler için Bk. Y. Ziyaddin Paşa Kürtçe-Türkçe sözlük)

İşte biz değerli yazar Birdoğan'ın bulgularını bu çerçeve içinde değerlendirmekteyiz.

ŞAH İSMAİL (HATAI) Ö.1524. ise

"Gir sema bile oyna

Silinsin açılsın ayna

Kırk yıl kazanda dur kayna

Daha çig bu ten dediler." dörtlüğünde "Semah" yerine "Sema" deyimini kullanmıştır. Yine Nejat Birdoğan'dan öğrendiğimize göre

PIR SULTAN ABDAL'da (Sema) deyimine daha fazla yer verir:

"Gördüm çarh-ı felek semasın döner

Talip olan , mürşid meyinden kanar

Yüreğine bir od düşmüş de yanar

Yanar da Muhammed Ali çağırır."

Bir başka nefesinde.

"Senin aşıkların semanın tutar

Gel dinim, imanım İmam Hüseyin"

Ya da "Kırkbudakta sema yanar

Abdalları sema döner"

"Havanın yüzünde sema tutarken

Ab-ı kevser şarabından içerken

Muhammed, gül reyhanını seçerken

Turnalar, Ali'ni görmediniz mi?"

örnekleri bu savımızın örnekleridir.

"Samah" öneklemeleri ise Alevi Ozanlar'dan Kul Himmet'te, Kul Hüseyin de ve XIX Ozanları'ndan Derviş Ali'de de görülür.

Böylece (Sema) ve (Semah) sözcüklerinin başlangıçta ayrı ayrı kökenlerden gelen ve inanç felsefelerinin benzemezliğinden, oynanan oyunların değişik oluşundan, çalınan enstrümanların farklılığından kaynaklanmadığını anlıyoruz.

Samah, törenleri dem bölümünün sonrasında yapıyor. Zakirlerin düvaz imamlarından sonra coşku havaları çalınıyor. Buna Alevilik'te (Cuş) denir. Üç kez çalınan bu cuş müziğinden sonra (Dede Semahı, Baba Semahı, Pir Samahı, Muhammed miraçtan indi semahı, batıda ise kısaca Miraçlama denen kısa samahın yapılmasına geçilir. Eröz'den naklen anlatan Birdoğan'a göre Dede ayağa kalkar, ayaklarını mühürler gövdesiyle samaha başlar. Bu ağırlama bölümüdür ve yeldirme bölümü yoktur. Törendekiler dedeyi yansıtılarak buna katılırlar. Bu samah ezgi olarak cuş havasıyla da yapılır. Öyleki üçüncü cuş havası bu samah olunca kendiliğinden bu samah yapılmış sayılır. Dede samahı bitirip yerine oturunca samahların asıl sırası gelmiş olur. Orta toroslarda dede samahı yoktur. Tahtacı köylerinde, içeri ceminde dededen hayırlı aldıktan sonra ilkönce sazandar Muhammed Ali Samahı ile başlanır. Bu samaha bir çift kalkar. Üçe kadar (üçler aşkına) birer çift kalkar. Üç semadan sonra "Huu... Dost..." denir. Dedenin izniyle ihtiyaçlar giderildikten sonra o zamana kadar dizüstü ve dini bir cezbe içinde olanlar "üçten sonra bizim birimiz kırk, kırkımız birdir" diyerek üçer çift olarak samaha kalkarlar.

Tarikat Samahı, evli olmayanın oynadığı bir samah olup buna "Mengi" de denir. Kırklar samahı, orta yaşlılardan oluşan kişilerce ikili, dördü, altılı olarak oynanır. İçeri samahı ise yaşlılar tarafından ve ibadet havası içinde oynanmaktadır. Söylenen ezginin şiirsel özelliği de dua şeklindedir.

Ancak yaptığımız araştırmalarda Samahların bu saydıklarımızla sınırlı kalmadığı anlaşılıyor. Yukarıda yazdığımız türler daha çok tahtacılar da görülen samahlardır.

İlhan Cem Erseven kitabında Türkiye genelinde oynanan samahların büyük bir bölümünü toplamıştır. Bunların yörelerini ve adlarını ayrıca belirteceğiz. Bu yazara göre samahlar ağır, orta ve hızlı olmak üzere üç bölümlüdür. Önce ağır samah nefesleriyle başlar, gittikçe nefeslerin ritmine göre hız kazanır. Oyun sırasında yorulanlar başka bir oyuncunun dizine niyaz eder? Birini niyaz ederek kaldırmak Alevi görgü ve töresince en büyük saygı nişanesidir. Bazı öpülen erkek veya kadın geçerli bir mazereti yoksa bunu yerine getirmek zorundadır. Yorulan erkek kendi yerine bir erkeği, kadın ise bir başka kadına niyaz

etmek zorundadır. Samahlarda el ele tutuşmak yokur. Oyun karşı karşıya oynanır.

Erseven'e göre muhabbetlere ve cemlere karı-koca gidilmesi köy Aleviliği'nde koşuldur. Dul kadın ve erkeklerde toplantılara katılabilirler. Çünkü bunlar daha önce karı-koca olarak cemlere girmiş olduklarından ve cem erkanının bildiklerinden ve huyları bilindiğinden yalnız gelmelerinde bir sakınca yoktur. Samaha başlamak zamanı, muhabbetin yöneticisi, tarikat önderi sayılan Dede (Mürşid) tarafından belirlenir. Muhabbete kişileri çağırma ta yönetimce yapılır. Çağrılmayan kimse muhabbete katılamaz. "Düşkün" olanlarda cemlere ve muhabbet toplantılarına alınmazlar.

Samahlarda oynayanların sayıları da düzenlenir. Samahlar 2-4-6-8-10-12 kişilik gruplar halinde oynanır. Tek yazılı düzenleme de vardır. Bu durumda 3-5-7-12-14-17 uyarlaması yapılır. İnanç felsefesindeki kutsal sayılar atlanmaz. Bu düzen dualarda ve gülbanklarda da sürdürülür. "Üçler, beşler, yediler, oniki imamlar, ondört masum-u pak, onyeddi kemerkesi denerek yardım ve şefat istenir. (Bk. İlhan Cem Erseven a.g.e. Sy. 142-143)

Ancak sayısal zenginlik samahlarda sınırlı değildir. 16-40 ve daha kalabalık samahlarda yapılır. Kalabalık samahlarda oynanan oyunların değişik olduğu görülür. 16'lı oyunda dörder kişilik kümeler halinde karşı karşıya dört dizi yapılır. Cephelerde karşılıklı 54 erkek ve 4 kadın yer alır. Çaprazlama oynarlar. 16 kişilik samahlarda dörder kişilik diziler halinde yer alanlar birbirlerine çarpmadan bir yana sürtünmeden gelip geçerler. 40 kişilik samahlar ise Fethiye Tahtacıları arasında kadir geceleri oynanır ve toplantı kırklar cemi anısına düzenlenir.

Samah oynamak için Mevlevi Dervişleri'nde olduğu gibi özel kıyafetler giyme zorunluluğu yoktur. Oyunlar günlük giysilerle oynanır. Anak giyilecek elbiseleri çok temiz olması gerekir. Giysiler yöreye göre giyilir. Üçeteğin giyildiği yörelerde üçetek, fıstanın giyildiği yörelerde de fıstan giyilerek samah yapılır. Bacıların başları her yörede kapalıdır. erkekler ise kasketlerini çıkarır bunun yerine mendil ya da poşu bağlarlar.

Tahtacılardaki samahlar doğu yörelerindeki samahlardan çok farklıdır. Bu konuda Nejat Birdoğan şu açıklamayı yapmaktadır:

Dede, Rehber, Mürebbi-Dikme, Gözcü, Meydancı, Sazcı-Guyende, Kurbancı, Saki Carcı-Süpürgeci, Ayakçı, Davetçi, Okuyucu, Hizmetçi, Kamber-Nezaretiçi gibi makam sahibi (oniki post sahibi) tamamlandıktan sonra "Erkân Meydanı" sazın bir düvazde nefesiyle açılır.

Dede ya da dede dikmesi olan Zat, erkânı yönetir. Sazcı çeşitli nefesler çalar. Her nefesin sonunda saki cümleye dem sunar. Sâki meclisin dileğine göre erkek ya da kadın arasından seçilir. Şarap, rakı kalaylı tas içine konur. Kadeh dağıtılır. Neşeler artıpta muhabbet ilerledikçe sazıcı samah çalar ve pervaneler oyuna kalkarlar. İlk bir erkek can ayağa kalkar. Kendisiyle pervaz etmesini istediği bacının önünde el ayak bağlar (Dara durur). O bacı de derhal ayağa kalkar ve başındaki yazmayı (çember) bir uçlarından peşrev tutarak erkeğin başından aşağı geçirir, beline bağlar. Ellerini erkeğin omuzlarına koyarak sağ ve sol omuzlarından öper. Bu hal teslimiyet alametidir. Erkek de iki omuzlarından kucaklayarak alnından öper. Artık saz samah havası çalmakta, bu çiftler sazın ahengine uyarak birbirlerine el değdirmeden ve dedeye, ocağa arka dönmeden ilahi bir vecd içinde oynamaktadırlar. Samah dönerken kollar teker teker sağ ve sol yanlara kalkar. El avuçları yere bakar. Boş kalan el göğse bağlanır. Ayaklar da çelmeler yaparak mühürlenir. (Çelme: sağ ayak sol ayağın üstüne doğru atılarak sola doğru dönmek). Oynarken çoşan çiftler ve çevredeki canlar "Şah Şah-Şah" diye el çırpırlar. Samah bitince erkek ve kadın gene başlangıçta olduğu gibi birbirlerini deraguş ederek ve dedeye niyaz ederek yerlerine otururlar. Böylece birer çiftle başlayan mahabbet gitgide herkesi çoşturur. Kırklar samahı ile son bulur. Bu samah mevcut erkek ve bacıların diledikleriyle hep birden ayağa kalkıp oynamalarıdır. (Bk. Nejat Birdoğan a.g.e. sy. 454)

Samah Türleri

Yatır Samahları: Bu samaha "Çoban Baba", "Koyun Baba" samahı da denir. Cemde bulunan tüm canlar katılır. Bu oyun ulu kişilerin türbelerinde ölüm ve doğum günlerinde Hıdrellez ve Newroz şenliklerinde yapılır. Alevi ve Bektaşî Canlar yanlarına yiyecek ve içeceklerini alır ziyarete gittikleri Yatırın anısına orada günlerce muhabbete giderler. Kurban tığlanır, pilav, zerde, helva pişirilir ve akşamları da mu-

habet yapılır. Bazı yerlerde üç gün bazı yerlerde bu birliktelik yedi gün sürer. Gelenlerin hepsi birlikte Çoban Baba samahına kalkarlar ve samahın bitiminden sonra herkes dağılır.

Ali Nur Samahı: Bir başka adı da "Fatma Ana Samahı"dır. Kırk yaşın üstünde üç bacı tarafından oynanır.

Çark Nur Samahı: Hızlı oynanan samahlardan biridir. Bu samahta kırk yaşın üstündeki kadınlarca oynanır. Zor bir samah olduğundan her bacı bu oyunu oynayamaz. Samahtan önce Hatayi'nin yazdığı Tevhid okunur:

"La ilahe illallah

La ilahe illallah

Ali Mürşid güzel şahım

Şahım eyvallah eyvallah

Kırklar Samahı: Tüm Alevi-Bektaşilerin kutsal saydıkları ve daha önce içeriği hakkında bilgi verdiğimiz Kırklar cemiyle ilgili olarak yapılan samahtır. En az 4 en çok 12 kişiyle oynanır.

Demgeldi Samahı: Bu samahta ağırlama, karşılama ve hızlanma biçimleri nefeslere bindirilmiştir. Oyuncular önce yavaş sonra canlanma ve son kerte de yürüyüş ve hızlanmayı sergilerler. Bu üç aşama bitince Mürşid gülbank okur. Dardakiler yere kapanarak niyaz eder sonra yerlerine gidip otururlar.

Turnalar Samahı: Turna ile İmam Ali arasında bir ilişki olduğuna inanılır. Samah oynanırken de turmanın kanat vuruşu, uçuşu, duruşunu simgeleyen figürler yapılır. Çok ağır oynanır.

Bu samahta okunan nefes şudur:

Yemen ellerinden beri gelirken

Turnalar Ali'i görmediniz mi?

Havanın yüzünde samah dönerken

Turnalar Ali'mi görmediniz mi?

Ah yar, yâr, dost.. dost

Medet Şah.. Şah.. Şah.. Ali'm şah.. Ali'm.

Kırat Samahı: 16-18 kişiyle oynanır. At Aleviler'de kutsal hayvanların başında gelir. Zerdüş Peygamber'in dinini yaymasında en büyük etken krala ait bir atı tedavi ederek zindandan kurtulması ve kral

ailesini de Zerdüş'te inanarak onu korumalarıyla ilgilidir. Kürt kökenli Aleviler'de atın eti yenmez ve sütü de içilmez. Zerdüş'te Peygamber'le ilgili olayın tarihçesi şöyledir:

Zerdüş'te Peygamber dinini yaymak için kendi yöresinde on yıl uğraştı. Ama kimseyi kendisine inandıramadı. Bir mağaraya çekilerek itikafa daldı. Köylülerin arasına katılarak onların topraklarını ekti. Biçti. Göçerlerin yerleşik düzene geçmeleri için çabalar gösterdi. Benzer çabaları daha sonraki tarihlerde Baba İshak Kefersund'da ve Hacı Bektaş Veli'de Sulucakaraöyük'te yapacaktı. Yaşı kırkı bulmuştu. On yıllık uğraştan sonra kendisine tek bir kişi inanmıştı. Bu kişi yeğeni Met-yomah'tı. Sonra zorunlu olarak yaşadığı bölgeyi terk etti. İnançlarına yandaş bulmak için bugünkü İran'ın doğusunda egemenlik kurmuş olan Kral Vistapa'nın ülkesine gitti. Bu yöre de sihirbazlık ve büyü yaptığı savıyla tutuklandı. Daha sonraki tarihlerde de ünlü düşünür Suhreverdi ile Baba İlyas'ta aynı suçlamalarla suçlanacak ve öldürüleceklerdi. Zerdüş'tün yaşadığı dönemde de bu suçun cezası idamdı. Artık dinini yaymak için hiçbir umudu kalmayan ve hücrelerinde ölümü bekleyen Zerdüş'te için bir mucize oldu. Kral Vistapa'nın en çok sevdiği atı hastalanmıştı. Hayvan dört ayağını karnına doğru çekmiş bir türlü yerden kalkamıyordu. Halk arasında tellarlar bağurmuş, gelip gidenler atı sağlığına kavuşturamamışlardı. Sonuçta Zerdüş'te tedavi işine talip oldu. Zindandaki bir tutukludan gelen bu haber kralın ilgisini çekti. Çünkü atını çok seviyordu. Siyah atı tedaviye başladı. Birinci gün ön sol ayağını, ikinci gün sağ ön ayağını, üçüncü ve dördüncü günlerde de arka ayaklarını havaya kaldırdı. Bu keramet yüzünden Kral Vistapa saray erkani ve tüm tabasıyla Zerdüş'te dinini kabul etti. Zerdüş'te 77 yaşında Turanlılar tarafından öldürülünceye kadar bu ülkede kaldı.

Kırat Samahı'nda söylenen deyişlerden örnekler:

"Kırata yol mudur eştiği zaman
Dizginini boynuna düştüğü zaman
Sarıdan köpüğü saçtığı zaman
Severim kıratı bir de güzeli."

Diğer Samahlar:

Türkiye'de yörelerden yörelere uzanan samahlardan örnekler pek çoktur. Bunları da kısaca belirtmek isteriz:

Alaçam Semahı: Ordu'nun Ünye ilçesinde Nalcılar adı verilen Aleviler vardır. Trabzon ve gümüşhane yörelerine Doğu Anadolu'dan gelmişlerdir. Genelde meslekleri demircilik ve nal yapmaktır. Bu samahta kadınlar çok hızlı sema dönerler. erkek dönmez, elini kolunu ve ayağını müziğe uydurarak hareketler yapar.

Altıya gıtmek samahı: Yalnız erkekler oynar. Altı kişiden oluşur. Oyun ceketsiz ve çıplak ayak oynanır.

Yeldirme samahı: erkekler tarafından oynanır

Tekeleme samahı: Bir erkek bir kadın ya da iki kadın tarafından oynanır

Pervaz: Bekar tek bir kız tarafından oynanır.

Erzincan samahı: Erkân samahının bir tekrarıdır.

Gençler samahı: Evlenmemiş erkeklerle, genç kızlar bir evde toplanarak oynarlar.

Şiran Samahı: Gümüşhane-Şiran yöresi Samahıdır. 5 bacı ve 4 erkek tarafından oynanır.

Gönüller samahı: Sivas yöresinde uygulanır. Genç kızlar samahı da denir.

Ya Hızır samahı: Tokat, Sivas ve Malatya yörelerinde ve ortayışta 4-6 kişi tarafından oynanır.

Newroz samahı: Newroz kutlamalarında oynanan bir samah çeşididir.

Muhammed-Ali samahı: Tahtacı samahlarından biridir.

Çorlu samahı: Trakya'da yaşamakta olan Aleviler'in oynadıkları bir samah çeşididir.

Hacı Bektaş samahı: Silifke'de tahtacılar yöresinin en yüksek dağı olan Kırtıl'ın güney yamacında yaşarlar. Bu topluluğun en önemli oyunları Mengi adı da verilen samah oyunudur.

Samah sözcüğü yörelere göre de değişiklik gösterir. Bunlara dair de örnekler sunmak isteriz: Zamah, semah, zamak, semak gibi...

ALEVI MÜZİĞİ

Müziğin Sünni kesimce uzun süre yasaklanması Alevilik'te,

1- Şehir tekke gizli müziği

2- Halk (Köylü) gizli müziğinin doğmasına neden oldu. Aleviliğin çıkış merkezleri Doğu Anadolu ve eski adıyla Zağros yöreleri olduğundan ve Saz denen aletin de Anadolu kültürünün bir enstrumanı olmasından ötürü bu tarihi sanat varlığı eski antik çağ dini ayinlerinin uzantısı olarak Alevilik kanalıyla yaşamını sürdürdü. Elbetteki bu kolay olmadı. Şeriatı göre "şeytan aleti" sayılan sazların kırılıp parçalanması ve O'nu çalanları kafir ilan edilmeleri Alevi müziğinin gizli müzik ürünleri yaratmasına neden oldu.

Köy ve kent çalgıları ile müzikleri ayrıcalık gösterir. Alevi müziğinde var olan pentatonik (beş tam ses aralıklı) ezgiler Betaşi müziğinde yoktur. Buna karşılık Bektaşî müziğinde çokça var olan koma sesler Alevi müziğinde bulunmaz. Alevi bağlaması ve kemanisi yerini bektaşîlikte sanat müziği çalgılarına bırakmıştır. (1)

Alevi müziğinde sayısız ürünlere raslamaktayız. Ancak Bektaşî müziğinin ürünleri yok. Alevi müziğinin çoğunluğu dinsel içeriklidir. Dinsel içerikli olmayanları da vardır. Ancak bu örneklerde de insanları eğitici, doğruluğa götürücü, iyi ahlaklı yapıcı temalara yer verilir. Alevi müziğinde güftelerin sıralanması şöyledir:

1- Deyişler: Alevi düşüncesinden çıkan günlük yaşantıyı işleyen, taşlamaları da içeren serbest konulu dünyevi şiirlerdir.

2- Dinsel yapı ve dokuda olan şiirlere Nefes adı verilir. Nefes'ler Alevi'lik düşüncesini yansıtır.

3- Düvazımam (Düvazdeh İmam):

Ebu'l Vefa dilinde 12 İmam anlamına gelir. Bu şiirlerde 12 imamın adlarına sırasıyla yer verilir.

4- Mersiyye (Ağıt): Muharrem matemi ve İmam Hüseyin'e ağıtlar-

dan oluşur. Muharrem matemiyile olanına "Muharremiye" adı da verilir.

5- Naat (övgü): Mevlevilikte de Naat vardır. Alevilik'teki naat'ta İmam Ali ve Peygamber övülür. Ayrıca 12 İmam ve Hacı Bektaş Veli için de naatlar yazılmıştır.

6- Newroziiyye: 21 Martta yapılan bu bayramla ilgili okunan şiir-
lere bu ad verilmiştir. Örnekleri pek çoktur. Çünkü Kürt halkının en
eski bayramı olması ve Aleviliğinde bu yörelerde ortaya çıkışı bu bay-
ramın bu inanç felsefesinde yer almasına neden oldu.

7- Zülfikamame: Bu şiir türünde Hz. Ali'nin kahramanlığı ve kılıcı
Zülfikar'ın keskinliği ve efsanevi öyküleri anlatılır

8- Miraçname: Bu şiirlerde Peygamberin miraca gidişi, yolda önü-
ne arslan çıkması, yüzüğünü arslana vererek geçmesi, geri döndüğün-
de de Kırklar meclisini onurlandırması anlatılır.

9- Devriye: İnsanların galubela'dan dünyaya geldikleri değişik de-
neylere uğradıktan sonra yine Tanrı'ya döneceklerine ait şiirlerdir.
Maden, bitki, hayvan, insan aşamaları ve insanın kemalata ulaşması
devriyenin işlediği konuların başında yer alır. Devriyeler Zerdüştlük
inancının arı duru Alevi'lik içinde mekan tutmuş bir kalıntısıdır.

Telli sazdır bunun adı
Ne ayet bilir ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Venedik'ten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allahın sersem kulu
Şeytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi haram yemez
Şeytan bunun neresinde

İçinde mi dışında mı
Burgusunun başında mı
Göğsünün nakışında mı
Şeytan bunun neresinde

Dut ağacından tekkesi
Kirişten bağlı perdesi
Behey insanın teresi
Şeytan bunun neresinde

Dertli gibi sarıksızdır
Ayağı da çarıksızdır
Boynuzu yok kavuksuzdur.
Şeytan bunun neresinde.

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

ALEVİ HUKUKU

Alevi dergahlarında "kapı" ve "eşik" çok önemli iki merhalelidir. İki manevi duraktır. İşte dergaha adım atmadan ve eşikten geçmeden önce Talib kapının üzerinde asılı duran şu yazıyı okur: "EDEP YA HU..."

Diline eline ve beline sahip olması gereken her Can, daha başlangıçta edebli olmanın gereğini anlar. Çünkü Edeb sözcüğü ağyarını manî, efradını cami bir deyimdir. Alevi hukukunun da sloganıdır. Edebli olmayanın aramızda işi ve yeri yoktur anlamına gelir. Alevilik'te ve kent bektaşiliğinde yol kurallarını çiğneyenlere bazı yaptırımlar uygulanır. Bunlar sürekli ve geçici olarak iki türdür. Sürekli olan yaptırımlara "yoldan düşme" denir. Bu cezayı alanın bulunduğu yöreyi terk edip gitmesi gerekir. Geçici olanında ise terk zorunluluğu yoktur ama öngörülen yaptırımlar da çok ağırdır. Çünkü Alevi toplumun kurallarını uygulamak ve disiplini sürekli kılmak gerekir. Zaten dış dünyadan Alevilere yönelik bir yığın horgörmeler, dışlamalar varken bunun yanı sıra kendi içlerinden birisinin kuralları çiğnemesi hiç hoş görülmez. Aleviler'e yönelik saldırılar siyasal olduğu kadar diğer mezhep ve tarikatların da dinsel baskılarıyla beslenmektedir. Bu zorlukların karşısında Alevi toplum düzenini yaşatmak gerekir. Alevilik'te suç işleyenin selamı alınmaz. Hiçbir gereksinimi toplulukça çözülmez, evine gidilmez, malı, davası komşularıninkine katılmaz, düğünlere gidemez, toplantılara çağrılmaz, bayramlaşılmaz, hali ve hatırı sorulmaz, hastasıyla ilgilenilmez, ölüsü varsa kaldırılır, yardım edilir. Ancak evine gidildiğinde yemeği yenmez, suyu içilmez. Teselli bulsun diye kırk gün konuşulur. Kırkıncı gün boykot gene sürer. Cezalar böylesine ağır olunca da hiçbir Alevi toplum düzenini bozmayı göze alamaz. (Eröz, Alevilik ve Bektâşilik).

Yoldan düşme şu durumlarda söz konusu olur. Kuran'da evlenil-

mesi yasak olan kişilerle evlenmek. İkrardan dönmek ve Zina suçu işlemek. Bu üç duruma neden olanlar yoldan düşmüş (merdut-tard edilmiş-kovulmuş) sayılırlar. Ölümleri halinde cenazeleri yıkanmaz, namazları kılınmaz büyük bir disiplinle uygulanan "Düşkünlük" kurumu Alevi canlarda diğer canlara karşı iyi davranmanın yollarını açar: Kazanılan iyi ahlak sonucu her Alevi Can güçlü ve kazanmış durumda iken bağışlamayı, kızgın zamanda yumuşak davranmayı, düşmanına iyilik etmeyi ve kendisinin gereksinimi varken bile elindeki başkasına vermeyi huy edinir.

İkrar'dan dönmenin yoldan düşmeye yol açmasının nedeni şudur:

Yola girerken Talibe şu sorulmuştur: "Bu yol güçtür. Ateşten gömlektir giyilmez. Demirden leblebidir çiğnenmez. Kıldan ince bir köprüdür geçilmez. Kılıncıtan keskindir dayanılmaz. Demirden yaydır çekilmez. Gelme gelme. Dönme dönme. Gelenin malı, dönenin canı."

Talib ise bu anımsatmalara boyun eğeceğini ikrar vererek kabul etmiştir. Artık çaresi yoktur ve verdiği bu sözü yerine getirmek zorundadır. Kaldı ki İkrar töreni sırasında Rehber (yol gösterici) Talibe Meydan odasındaki makamları gezdirirken (Meydan Taşı) denilen ve suçlulara ceza verilen yeri gösterirken şöyle uyarıda bulunmuştur: "Ey Tanrı yüzünü görmeye istekli olan kişi. Erenler meydanında bu taş meydan taşı derler. Bu makamda Erenler yoluna doğru gitmeyi terbiye ederler. Elinde kudret kılıncı ile duran kolu açık Hacim Sultan'dır. Makam O'nun makamıdır. Korkup çekinilecek makamdır. Niyaz et."

İşte İkrar veren Talib artık tüm yaşamında bu sözünü anımsayacak ve Alevilik kurallarına harfiyyen uymaya çalışacaktır.

Üstad Bedri Noyan Alevilik'te Düşkünlük adı verilen hukuk kuralları uygulamalarıyla ilgili derin araştırmalar yapmış bir yazardır. Bedri Noyan'a göre Alevi ve Bektaşî yolunun günahları "orta derecede günahlar" ve "Gühanı Kebairler yani büyük suçlar başlıkları altında toplanmıştır.

Orta Derecede Günahlar:

Bir suç işleyip halkın gözüne değse, halk içinde eksik bir yol göstermiş olsa, yabani bir kimseye el kaldırmış, bir kimseye kibir, kin ve garez etmiş eliyle komadığını almış, gözüyle görmediğin faş etmiş, bir

kimseye zarar vermiş olsa, bunlar ve benzerleri orta derecede suçlardır. Bunları işleyen Talib kendi günahını peymançeye geçip (Dara durup) yola boyun vererek "mürüvvet" diyerek ele verirse sistem sürülüp beş tariyk vurulur. Tercüman (Belli bir para demektir) alınır.

Büyük Suçlar: (Günahı Kebair)

Mürşidinden destursuz gizlenmiş olsa, rehberinden keza musahip kardaşından izinsiz bir iş etmiş olsa, musahibin evine, malına zarar verici olup onları örtücü, koruyucu olmasa, musahip evine eli uzunluk etmiş, yol sırtını açmış, mürşid gözünden düşmüş, musahibinin gönlünü kırmış, yola gelip dönmüş ve yeniden meydana gelmiş olsa bunlar büyük suçlardan sayılır. Büyük suçlu olan, yola boyun verip peymançede dara durup mürüvvet diyerek yüzünü yere sürerse ona kırk tariyk vurulur. Eğer mürşid, kırktan geçerse on iki tariyk vurulur. Bunun hiçbirini bağışlamak erkan değildir. Ayrıca tercüman olarak bir kurban tığlatılır.

(Not: Tariyk vuracak kişi, kendisine Zülfikar verilmiş kimsedir. Meydan Taşının sahibi "Kolu açık Hacim Sultan" yerindedir. Aslında Zülfikar Hz. Ali'nin kılıncının adıdır. Onun sahibi Hz. Ali'dir. Bu görevi seçilen kişi (Derviş) de ağırbaşlı muhibler arasında temiz tanınmış kimse olmalıdır. Zülfikar'ın Cebrail kanalıyla gönderilip onun tarafından Hz. Ali'nin beline bağlandığı yolunda bir söylence vardır. Peygamber kendi göçüşünden sonra onu kullanmamasını vasiyet ettiğinden Hz. Ali'nin bu kılıncı "Necf deryasına" attığı ve onun yerine elinde bir ağaç parçası tuttuğu, buna (Ser-deste) ya da "Destc-cup" dediği dolayısıyla infazlarda Zülfikar yerine kayın ağacından koparılan bu dalın kullanıldığı söylenir."

Sitem vurmak ya da tariyk vurmak konusu Bektaşî ve Aleviler'de çoğunlukla sembolik olarak yapılır. Suçlunun topluluk içinde Dâr'a çikıp Meydan taşına başını koyması zaten manevi bir yaptırımdır.

İşte bu nedenle tariyk vurmada suçların büyüklüğü ve küçüklüğü önemli rol oynar. Birinci kademe suçlarda yukarıda açıkladığımız gibi vurma eylemi semboliktir. Bu hafif suçlarda Zülfikar sahibi infazcı suçluyu meydana getirirdi. Varsa meydan taşına yoksa Aleviler'de cemevinin eşiği önüne ıhtırır, başını göğsüne indirtirdi. Kendisi onun sol

yanına geçer, sol dizini yere koyar, sağ dizini dikerek diz çökerdi. Serdeste denilen değneği sağ elinin baş ve işaret parmakları arasına alır, sağ elini sağ dizine dayar ve onu hiç kıpırdatmaz, kolunu da hiç kulak memesine çıkartmaz ve hafifçe suçlunun sırtına kaç tariyk denmişse o kadar vururdu. Sonra suçluyu ayağa kaldırır, mürşid katına götürüp niyaz ettirirdi. Mürşid, suçluya öğüt verir, sonra "cümleden, cümleye" diyerek meydanda bulunanlara niyaz ettirirdi. Büyük suçlarda ise bu böyle değildi. Gerçekten ceza uygulanırdı. Üstad Bedri Noyan Alevilik'teki düşkünlük uygulamasının tarih perspektivindeki değerini şöyle açıklıyor:

"Alevilik'teki bu uygulama büyük bir topluluğu hak aramak için devlet kapısına düşürmeden kendi camiası içinde çözüm yolları bulmaya yaramıştır. Bugün bile Alevi ve Bektaşî köylerinde, polis ve jandarma ile ilgili olay olmaz. Aleviler anlaşmazlık kendi aralarında ise mahkemeye başvurmazlar. Birçok ilçede kaymakamları ve yargıçları Bektaşî ve Alevi köylerinden çok memnun olduklarını açıklamışlardır. Geleneklere sınıksız bağlı olup küçüklere sevecenlik, büyüklere saygı ile birbirlerine yardım ederek Alevi yurttaşlarımız yaşamlarını sürdürmektedirler."

Tarihte Yer Alan Bazı Olaylar:

Alevilik'te bu ceza sistemleri halen uygulanmaktadır. Büyüklere saygısızlık yasaklanmış bir işi yapmak, kız kaçırmak, kocaya kaçmak, zina etmek, genel yere gitmek suçtur. Kaçan ve kaçırılan kız ile ya da onu kaçıran erkek ile bir çatı altında olmak bile düşkünlüğe yol açar. Şikayetçi olan kimsenin rehberine başvurması ile taraflar ve tanıklar dinlenerek bir karara varılır. Düşkün olan bir oğlu eğer babası eve alırsa o babanın cezası üç kat olur. O da toplumun dışına çıkartılır ve boykot ona da uygulanır. Düşkün olan kimse, kurban yiyemez ve yediremez. Tek başına yaşamak zorundadır. Musahibin eşine sadece kem gözle bakmak bile ağır cezaya çarptırılmak için yeterli bir nedendir. Altmış yıl kadar önce Bergama'da Deliktaş köyünde yapılan bir törende musahip eşine hafif bir duygulanma gösteren bir kişi bu suçu yüzünden cezalandırılmış o da bunu kendi onuruna yediremeyerek köy dolayında yüksek kayadan kendisini atarak intihar etmiştir. Ertesi gün

nü bir çukur kazılmış, oraya başı dışarda gömülmüştür ki böylece toprağa temas eden murdar beden temizlenmiş olsun. (Bedri Noyan a.g.e. sy.195)

Bir başka olay: Demircidere köyünden bir genç kendisiyle musahip olduğu arkadışının askere gitmesinden yararlanarak eşiyle ilişki kurar ve kadın gebe kalır. Köylü kadınla konuşmazlar. Sadece görüncesi ekmek verir. Çocuk doğar. Kocası döndüğünde o da eşiyle konuşmaz. Artık ikrar bozulmuştur. Bir kaç gün sonra kadın Madradağ eteğinde çadır kuran ailesinin durduğu yaylaya gideceğini söyler. Ertesi gün çamlık içinde belindeki kuşakla ağaca asılı olarak cesedi bulunur. Çocukta ağaç dibinde kundaklı olarak bırakılmıştır.

Yine Pınar köyde cem ayini yapılırken zincirleme elleri birbirinin omuzun dizüstü çevrelenip gülbank dinleyen ve sonra serna'a başlayacak kişilerden birisi elini omuzuna koyduğu bacıyı fazla sokulmasından yararlanarak mıcıklar. Durumu izleyen (Gözcü) erkan bozulmasın diye tören sonuna dek ses çıkarmaz. Sonra olay Uyarıcı'ya duyurulur. Ana-baba ve yakınları ile bir toplantı yapılır. Erkek kendisini çam ağacına asacak, kadın ise kendisini çayın (Deve gömen) çukurlu girdabına atacaktır. (Bedri Noyan a.g.e.)

Zeytin, elma, armut gibi meyve veren ağaçlara asılmaz. Eğer suçlu kendisini meyveli ağaca asmışsa ağaç kökünden çıkarılır ve suda çürütülür. Çam ağacının da o dalı kesilir, ölenin mezarına konur. Mezar da ölünün başı kafes içine alınır ki murdar baş toprağa değmesin.

Bu verdiğimiz örnekler aslında binlerce yıllık bir yaşamın içinde felsefe ve kural olarak uygulanmış bir kaç örnektir. İstatistik olarak milyonda bir ya da birkaç tanedir. Çünkü genel olarak inanmış bir Alevi hertürlü kötülükten kendisini çeker ve korur. Verilen cezalar içinse Aleviler şöyle derler:

"Ceza verilen kişi buna layıkta terbiye için; layık değilse -haksız verilmişse- merteye içindir."

Alevi topluluklarında düşkünlük cezalarının her bölgeye ve her dede'ye göre değişiklikler göstermesi karşısında kimi yörelerde dedeler bir araya gelerek ortak bir ceza planı hazırlıyorlar. Ortada belli bir yasa kitabı olmayışının zorunlu kıldığı bu planı Dedebaba Sy. Bedri Noyan'dan naklen kitabımıza almaktayız. Battal Gazi Dergahı'na bağlı ki-

mi Alevi topluluklarının (Eskişehir, Seyid Gazi, Uluğbey, Nazlıllı müşhidleri arasında son birkaç yıl öncesi varılan kararlar düşkünlük hakkında alınmış ve "Ahitname"de adı verilmiş, yazılı ve altı herbir müşhid tarafından imzalı olarak dağıtılmış bu metin şu cezaları içermektedir:

1- Kasden zina edenlere beş yıl düşkünlük cezası yüz liradan beş yüz liraya kadar haline göre para cezası verilir. Cezayı ödedikten sonra seksen değnek vurulur.

2- Zinaya teşebbüsten üç yıl düşkünlük ve en çok üç yüz lira para cezası verilir. Cezası kalkınca seksen değnek vurulur.

3- Hırsızlık yapan iki yıl erkana (törene) alınmaz. Hırsızlığın derecesine göre çaldığı malın değerini sahibine ödedikten sonra o malın dörtte biri kadar ceza alınır.

4- İftira edene bir yıl düşkünlük, iftiranının ağırlığına göre yirmi beş ile iki yüz lira arasında ceza alınır.

5- Yalan tanıklık yapana bir yıl düşkünlük, yüz lira para cezası verilir.

6- Kasden adam öldürenler, ebediyen erkana alınmazlar, selam verilmemezler. Hayatını ve namusunu kurtarmak için silah kullananlar, elinden kaza ile olay çıkanlar suçlu sayılmazlar.

7- Sebeplessiz küfür edenlerden yüz lira ceza alınmadıkça erkana alınmazlar.

8- Hırsızlık, zina, kumar gibi kötü yola özendirilenlerden durumuna göre elli ile iki yüz lira arasında ceza alınır ve bir yıl erkana alınmazlar.

9- Düşkünlük cezası alan taliplerle, erkana gelmeyen ve neden yokken erkana terkeden talipler bir yıl erkana alınmazlar. Onlarla tanışıklık yapılmaz. Selamları alınmaz.

10- Cezasını bitiren bir talip aynı rehberde hasmı bulunduğunu ileri sürerek erkana gelmezse rehberi onun kendi istediği bir başka rehber verebilir. Kendiliğinden hiçbir rehber değiştirilemez.

11- Hukuk işlerinde zahiri (devlet) mahkemelerine başvurmak rehberler ve talipler bir suçtur. Rehberler arasındaki hak davalarını müşhid çözümler. Talipler için arasındaki davalar ise müşhid bulunmadığı durumlar da rehberler tarafından uzlaştırılır. Müşhid ve rehber kararına

uymayanlar bir yıl erkana alınmazlar. (Not: Burada "Zahiri mahmeke" sözünden amaç elbetteki Cumhuriyet'ten önceki Hanefi fıkhı ile hüküm veren mahkemelerdir. Doğal olarak şeriat ile yargılanmak istemiyorlar).

12- Düşkün talibi erkana alan rehber o talibin aldığı ceza aynen verilir. Bu cezayı pir ocağından müşid uygular.

13- Mecburiyet olmadıkca menfaat gözeterek kızını rızası ile zahi-re (dışarıya, Alevi olmayana) verenlere beş yıl düşkünlük cezası verilir. Kız alan damat ikrar bent olursa ceza kaldırılır.

14- Bir talibin eşinin zina ettiğine dair rehber kanaat getirirse beş yıl düşkünlük cezası verilir. Talip karısını terk ederse cezası kaldırılır. (Not: Cümlelerdeki eksiklik cezanın kime verileceğidir. Böyle suçlarda ceza kadının kocasına veriliyor. Kadının cezası ise ebediyen düşkünlüktür. Kimi yerlerde ölüm cezası uygulanmıştır.)

15- Rehberin oğluna bir talip kız veremez. Fakat rehber kızını bir talibin oğluna verebilir. Talib, damadını rehber edinemez.

16- Bir rehber, kendi oğlunu ve torunun talipliğe alamaz. Damadını alabilir.

17- Suçsuz yere nefsinin hükmü ile karısını boşayanlar ve başka karı ile evlenenler, evlendikten sonra boşanacağı karısı ile temasta bulunamaz. Beş yıl düşkünlük durumuna göre beş yüz lira para cezasına mahkum edilir. Boşadığı kadınla hiçbir kadın bir araya gelmediği gibi erkana da alınmaz. (Not: Alevilik'te iki evlilik ve kadın boşanmak kesinlikle yasaktır. Bu madde ile kadınların bu hakkı ve bu çok evlilik gibi yakışıksız davranışın önlenmesi amaçlanmıştır. Ancak erkeğin boşandığı kadının bu eylemden dolayı erkana alınmayışının açıklanması zordur. Kadının suçu olmadığı halde bu cezanın uygulanmasının mantıklı bir nedeni olamaz.)

18- Bir rehber düşkün olduğu durumda, rehber kalkıncaya kadar (düşkünlüğünün kalkması yerine) talibleri geçici olarak bir başka rehberce teslim edilir. Taliplerden biri rehber vckilliği yapamaz. Yalnız rehber yoldan ebediyen düşer veya vefat ederse, halefi kalmazsa talibler yoldan ebediyen düşer veya vefat ederse, halefi kalmazsa talibler içinden uygun birisi rehber atanabilir.

19- Zahit olduğu durumda kocası ölen bir kadın erkana alınmaz ve

öldüğünde darı çekilmez. (Not: Buradaki zahit söcüğünün anlamı "dinin buyruklarını yerine getirip yasaklarında sakınan ibadetle uğraşan" demektir. Acaba yasa koyucular bu sözcükle Sünni işleri mi amaçlamışlardır?)

20- Cezalardan toplanan paraların üçte biri Seyyid Battal Gazi Derghasına (Senirkent-Uluğbey'de) üçte biri de arkasında halef bırakmayıp ölen fakir taliblerin hizmetine harcamak üzere rehberine teslim edilir.

21- Düşkün olan taliblerin adları bütün rehberlere duyurulacak, erkana alınmayacaklardır.

22- Rehber menfaat sağlamak için kumar oynarsa, rehberlik şerefini kırarak biçimde sarhoşluk yaparsa cezalanır. Onun cezasını müşhid tayin eder.

23- Kumar oynayan talibler bir yıl erkana alınmazlar

24- Rehberler, bu ahitname (yemin belgesi) ile konuları konuşmak üzere ayda bir toplantıyı kabul ederler. Bu ahitnameyi erenler yolunun selameti için aynen uygulamayı biz rehberler, müşhidimiz huzurunda kabul ve imza eyledik.

Meydan erlerinden bir kimse şikayeti varsa bunu Gözcü'ye söyler. Muhabbet meydanı açılacağında Çarağlar uyarılmadan önce Gözcü dâr'da niyaz ederek Peymançeye geçer. Bu duruş sağ ayak başparmağı sol ayak başparmağı üzerine konarak, sağ el üstte olmak üzere kollar göğüs üzerinde çapraz tutulup parmaklar açık olarak omuzlara doğru uzanmış, baş göğüse biraz öne eğilmiş bir şekilde saygı duruşu halidir. Müşhide bu saygı içinde durumu açıklar. O da şikayetçiyi dâr'a (meydan odasının orta yerine) çağırır. O da gelip niyaz ile tanık ve belgelerle şikayetini açıklar. Uyarıcı başkanlığında Başitaçlı (Anabacı), Çerağcı, Gözcü, Rehber (Şeriat evine) girerler. Şeriat evi: İkrar töreni yapılmazdan az önce nasip alacakların, yola gireceklerin abdest alıp, beyaz kefen gibi gömleklerini giydikleri yerdir). Orada aralarında konuşurlar. Meydan'a dönünce saz zakirler bir düvaz çalar ve okurlar. Dede ayağa kalkınca herkes kalkar. Dede üç boğumlu kayın ağacından yapılma erkan değneğini yeşil torbasından çıkarır. Ocağın yanına gider. Değneğin bir ucunu ocağa dayayarak şikayetçiye.

-Altından geçen, suyundan içen Hakk yönünden dür olsun mu? der. O'da.

-Olsun diyerek erkân değneğinin altından bir defa geçer. İkinci defasında mürşid.

-Altından geçen suyundan içip kötü dille gıybet eden Hakk yönünden dür olsun mu? der.

Şikayetçi yine.

-Olsun diyerek değnek altından geçer. Üçüncü defasında mürşid.

-Kardeşine bilmeden kemlik eden Yezit kanına kanım olsun mu? der. O'da.

-Olsun diyerek değnek altından tekrar geçer.

Böylece Şikayetçiye kesin olarak doğruyu söyleyip söylemediği Meydan'da olanlar yanında bir defa daha ve yemin ettirilerek tekrarlatılmış olur. ondan sonra tanıklara da aynı şekilde yemin ettirilir.

Sıra şikayet edilene gelmiştir. O kimse önceden gözcü tarafından bilindiğinden zaten Meydan odasına alınmamıştır. Eğer nasılsa içeri girmiş olursa Dede'nin elini öpmeye geldiği zaman Dede ona avcunun içini öptürmez, elinin tersini öptürür. Bu işleme uğrayınca kendiliğinden dışarı çıkar. Orada da papuçlarının burun taraflarının Meydan odasına doğru değil de tersine doğru çevrilmiş olduğunu görür ve olanı hiseder. Gözcü'ye işi sorar. O'da

-Görülecek günün var, sabret der. Sanık ta kahve ocağında bekler. Nihayet sanık da Meydan odasına çağrılır. Meydan eşiğine niyaz ederek (Eşiği öperek) içeriye girmeden orada peymançeye geçer. Kedisinin tanıkları var ise onları söyler. Bu Tanıklar da erkân değneğinden geçirilerek yemin ederler ve ayakta ifadelerini verirler.

Bundan sonra uyarıcı (Mürşid) başıtaçlı bacı, gözcü, çarağcı, rehberden kurulu heyet Şariat evine gider, durumu inceler ve konuşurlar. Bir karara varırlar. Meydana dönerek yine kahve ocağında beklemekte olan sanığı çağırırlar. Bu defa sanık diz çöker ve Meydan odası eşiğine baş koyar. Bu defa meydan rehberi tarafından boynuna Tiğ-bent (teslim kemendi) geçirilmiş, başı açık, yalınayak ve sırtında kefen denilen düz, dikişsiz gömlekle getirilmiştir. Saz ve zakir tekrar bir düvaz çalar ve okurlar. Bundan sonra Zakir yüksek sesle,

-B-ism-i Şah, Allah-Allah

Hak kılıncı keskin olur, mü'min kalbi incitme

Bu meydanda ezel edeb gerçek vardır yalan yok.

Bu Meydan'da iğri bakan Mervan'lara aman yok
Bu çerağın ışığını geçirene zaman yok
Bu ocağı söndürene umulmadık ziyan yok
İkrarına münkirlere erenlerden yaman yok
Hakk kılınıcı keskin olur, mü'min kalbi icitme
diye seslenir. Buna (bağ) derler. Bundan sonra uyarıcı (Mürşid) kararı bildirir. O kimse davayı kaybetmişse artık "düşkün" sayılır. Gözcü onu dışarı çıkarırken oradakiler,
-Yuf Münkire, diye söylenirler.

Bu düşkün olanın yol kardeşleri (Eşleri yani müsahipleri ve kefilleri) de bir-iki dakika sonra destûr alıp (izin isteyip) onun yanına giderler. Düşkün olan artık evine gidemez. Kardeşliği onu, en yaşlı olanın evine (eşiğine) sığındırır. Bir baştaclı eşiği olursa bu daha yeğ görülür. artık ertesi günü (düşkün)'ün toplumla ilgileri kesilmeye başlar. Davaları sürüden çıkarılır, kırk gün çocuklarına, karısına, evine kimse uğramaz. Onun el sürdüğü yere kimse el sürmek istemez. Ayrıca verilmiş bir ceza varsa o da yerine getirilir. (Para cezası, çelik vurmak, sürgün, süresiz sürgün gibi)

Mürüvvet Meydanı

Eğer daha büyük ceza verilmemişse tam kırk gün sonra (Düşkün)'ün evine sığınmış olduğu kimse (eşik Issı) suçlu adına, onun nasip aldığı gece Ayn-ül-cem'inde (yapılan resmi töreninde) bulunanları çağırır ve bir mürüvvet Meydanı açmak için konuşurlar. Bu suçlunun topluma geri dönebilmesi için yapılan törendir. Bunu Rehber ve uyarıcı (Mürşid) ya da söyleyip, anlaşma ile de meydan açtırabilir. Meydan açılınca (Eşik-Issı) düşkün kişi için şefaathane ve bağışlama ister. Burada konu, işlenen suça göre tartışılır. Bazen suçlunun bağlı olduğu (Pîr ocağına) ya da Hacıbektaş'a gidip oradan izin almalarına karar verirler. Eğer böylece kabul edilirse gözcü düşkünü getirir, yinc boynunda Tiğbend takılıdır, belden aşağısına bir pestemal sarımmıştır. Eşikte yüzükoyun yatar ve af diler. Böylece dâr'a (Meydan odası ortası)na kadar gelir. Orada önceden hazırlanmış eski okka ile beheri dörder batman (24 er okka, bir okka: 1284 gramdır) ağırlığında iki taş boynuna takılır, ayağa kaldırılır. Ayakları bir falaka ile bağlanır. Saz ve zakirler (nefes

okuyucular) yine bir düvaz çalıp söylerken gözcü yardımcısı kahve ocağında kızdırılan bir demirle suçlunun pazılarına dağ vurur. Dede buyurmadan saz ve düvaz okuma durmaz. Nihayet Dede

-Edepsiz münkir.. çık dışarı.. bunu yürütün der.

Suçlu yerde sürünerek geri geri eşiğe varır. Orada,

-Mürüvvet meydanın, kerem Evliyanın, suç kulların. Pîr aşkına gü-nümü görün, kurtarın, suçumu düzün, der.

Rehberin izniyle tekrar sürünerek dâra varır. Bu ikinci gelişinde suçunu itiraf zorundadır. Dede kendisine,

-Senin günahını boynuma alamam, yükünü kaldıramam Pîre var. Cemalullah'a sığın, der.

Eşik Issı beraber gitmek üzere Pîrlerine ya da Hacıbektaş'a giderler. Oradan köylerine dönerler. Köye dönülünce doru Meydan ocağına varırlar. O akşam (Düşkün görülme) işi vardır.

Düşkün Görülme

Düşkünlük durumunun kaldırılması, kişinin hukuki, medeni, kişisel bütün haklarının geri verilmesi için yine Meydan açılacaktır. Bir kurban hazırlanır, tören başlar. O kişi düşkün olalıdanberi ne evine gidebilmiş, ne eşini görebilmiştir. Karısının bu meydanda bulunması gerekir. Düşkün, kadın olursa onun içinde durum böyledir. Çerağlar erkan üzere uyarılır. Zakir, Hakk kılınca keskin olur, mümin kalbi incitme (Bağ)ını okur. Burada öncekiler gibi gözcü değil, rehber aracı olur. Herkesin hakkını helal etmesini, düşkünün meydana kabul ile niyaz etmesine izin verilmesini ister düşkününü kahve ocağından meydana getirirler. Yine üst yanı çıplaktır. Gelip Meydan eşiğine baş kor. De-
de'nin barışıklık sağlamasını diler:

-Haklım hakkını alsın, lanet münkire.. der. Eşik öper Dâr'a (Meydan odasının ortasına) geçmesine izin verilir. Dede ve cemaat ayağa kalkarlar. Alaca değnek (Erkanı Evliya, Zülfikar) yeşil torbasından alınır. Dede ocak başına geçer. Rehberi de düşkününü yere yüzüstü yatırır. Dede otuzüçer defa (Allah-Muhammed-Ali) sırtına toplam 99 defa vurur. Böylece günah çıkmış olur. Sonra bu vuruşlar için suçlunun mali durumuna göre (erkân değneği Hakkı)da alınır.

Bu vuruşlardan sonra Dede düşkününü ve ondan hak isteyen yüzleri

dönük olarak karşısına oturtur ve davacıya hakkı teslim edilir.

Düşkünlük sonucu hırsızların el ve ayaklarını dağlamak, kaza ile adam öldürenlerin bilek ve pazılarını bıçak ucu ile çizmek, yalan söyleyenin dilini, avurtlarını kızgın pensle çekmek, zina işleyenin genital organını dağlamak ve çok acı sıvılar içirtmek gibi cezalar uygulanır.

Uygulanan Ceza Çeşitleri:

1- Hırsızlıkta: Çalınanın iki katı ödenir. Üç ay düşkünlük cezası verilir.

2- Adam öldüren (çok seyrek olur): Ancak üç yıl sonra Mürüvvet Meydanı hakkına kavuşabilir. Buna da Pîr ocağı izin verirse Meydan açılır. Bu üç yıl köyünden uzakta ve sürgünde geçmiş olması baş koşuldur. Ayrıca ocağın takdir edeceği kan bedelini de ödemesi gerekir.

3- Yalan söylemek: Yüzbir gün düşkün kalır. Mürüvvet Meydanı giderlerini öder ve çift kurban tığlanır.

4- Zina İşleyen: Bir yıl üç gün sürgün. Dönüşünde davacının rızasını alması şarttır. Yoksa evlenmeye mecburdur. Evli ise karısı da davacı olabilir. Tekrarında ve büyük zina suçlarında ortadan kaybolsun denir.

5- Sırları açıklayana: Dört yıl baş okuttuktan sonra ancak meydana alınabilir. (Baş okutmak: Bektaşî ve Aleviler'de yılda bir nefisini temize çıkarma erkânına "Baş okutmak" denir. Meydan da dâr'a durulup "Bu fakirden ağrınmış, incinmiş can kardeş var ise dile gelsin, hakkını istesin" diye yapılır. Mürşid kendisinden bir şikayeti olan var mı? diye sorar. Yoksa tacını ve tığ-bend'ini yeniden tekbirleyerek giydirip kuşatır. Böylece temize çıkar. Bu tören genel olarak Muharrem mateminde çıkılınca, on iki muharrem günü akşamı başlar ve ay sonuna kadar sürer. Bunun dışında da yapılabilir.)

Bu cezalar, ancak uyarıcı (Mürşit)'in ölçümü ile takdir ve tebliğ edilir. Her dergahta Mürşidin daha celalli ya da daha toleranslı olmasına göre biraz değişebilir.

Biz düşkünlük ve uygulanan cezalar bölümünü pratiğın içinden gelen Dede Baba Sy. Bedri Noyan'ın kitabından derledik ve özetledik. Dikkatimizi çeken önemli noktalardan birisi Alevilik ve Bektaşîlik'teki "Düşkünlük" kurumu ile ilgili yazılı kaynakların azlığıydı. Pek çok

Yazar her nedense yazdıkları eserlerde bu kurumu bilerek gözardı etmişlerdi. Tefferruat kabilinden pek çok önemsiz konulara onlarca sayfa ayırırlarken böylesine önemli bir hukuk kurumuna hiç değinmemeleri aklımıza şu olasılığı getirdi: Acaba düşkünlükte uygulanan bazı cezaları ağır ve korkutucu mu bulmuşlardı? Alevilerin "Mum söndü" iftirasında olduğu gibi bu hukuk düzenindeki var olan yaptırımların vurgulanması yine çeşitli sataşmalara mı yol açacaktı? İyi niyete de dayansa bir felsefenin tümüyle bilinmesi daha gerçekçi bir davranış olmaz mı?

Düşkünlük konusunda gerçekçi bir yaklaşım gösteren yazarlarımızdan biriside Sy. Bedri Noyan'dan sonra, Üstad Nejat Birdoğan olmuştur.

Şimdi biz bu kuşkular üzerinde durarak gereken yanıtları vermek istiyoruz. Bektaşilik ve Alevilik'te düzenlenmiş olan hukuk sistem yalnız Ceza Hukuk ile ilgilidir. Açık seçik bir sivil hukuk sistemini var olduğunu görmedik. (Boşanma dışında)

Alevilik'teki ceza kuralları incelendiğinde uygulanan yaptırımların (Şer'i hükümlerden) çok daha yumuşak ve çağdaş olduğu görülecektir. Buna dair örnekleri sıralayalım:

Zina suçunda sünni inanca göre "Recim cezası" uygulanır. Buna göre suçlular göğüs hizasına kadar toprağa gömülerek yumurtadan daha büyük olmayan taşlar atılarak öldürülür.

Oysa yukarıda yazdığımız Ahitname'de zina için uygulanan ceza şudur: Zinadan suçlu görülenlere beş yıl düşkün cezası verilir. Yüz liradan beş yüz liraya kadar para cezası alınır ve seksen değnek vurulur. Şer'i hükümlere göre hırsızlık yapanın kolu ve eli kesilir. Aleviler de ise, hırsızlık yapan iki yıl erkana alınmaz, çaldığı malın bedeli tahsil edilir ve malın değerinin dörtte biri kadar para cezası alınır. Şer'i hükümlere göre adam öldürmelerde kısasa kısas cezası uygulanır. Yani öldüren, öldürülür.

Ahitnameye göre:

"Kasden adam öldürenler ebediyyen erkana alınmazlar. Selam verilmmez." Bedri Noyan "Adam öldürmeler büyük suçlardan sayılır. Özellikle öldürülen kendi yol kardeşlerinden biri ise, Aleviler'den birini öldürene lanet edilir ve aralarında işi görülür. Ancak buna imkan ol-

madığı hallerde resmi makamlara haber verilir. Ancak bu son çaredir" demektedir. (Bk. a.g.e. sy. 208) Alevilik'te kadın üstüne kadın almakta cezalandırılmıştır. Boşanmakta zordur. Yukarıda belirttiğimiz gibi boşanmaya iki nedenle izin verilir: 1- Boşanmayı kadın isterse 2- Kadının bir ahlaksızlığı kesin olarak görülmüşse. Görüldüğü gibi boşanma konusunda kadına hak tanındığı halde "erkeğin boşanma isteğine" bir hak tanınmamıştır. Oysa şeriata göre erkek karısını istediği anda boşanma hakkına sahiptir ve kadının hiçbir şekilde boşanma isteminde bulunma hakkı yoktur.

Bedri Noyan'ın bildirdiğine göre "Bektaşî ve Alevî kadın kocasından ayrılmayı, hele ısrarla istemez. ahlaksız da olmaz. Bu yüzden kolay kolay boşanma olayı görülmez."

Burada ortaya koyduğumuz bir kaç örnek Alevîler'in ceza anlayışlarını sergilemesi açısından çok ilginçtir. Eski Anadolu'da var olan hukuk kültürü birikimlerinden yola çıkılarak çok değişik ve insan tabiatına uygun ve toplumun gelişmesine yönelik yaptırımlar ele alınmış ve bunlar meydanlarda görkemli törenlerle ve dinsel bir görünüm içinde uygulanmışlardır.

ALEVİLİKTE KIRKLAR MECLİSİ VE MİRAC

Alevilik inancına göre Cebrail Peygamber'e Hakk'ın davet emrini tebliğ etti. O'nun rehberliğinde miraça çıkarken önlerine bir arslan çıktı. Sema'dan bir ses işitildi: Parmağındaki yüzüğünü arslana ver. Peygamber bu ilahi sese uydu ve yüzüğü arslanın ağzına verdi. Yola devam ettiler. Peygamber içinden "amcam oğlu Ali burada olsaydı bu arslanın hakkından gelirdi" diye geçirdi. Daha sonra Hakk Peygamber'e tecelli etti. Hakkın cemalini gördü? Dost dosta kavuştu. Doksan bir kelimelikle söyledi. Otuz bini şeriat, otuzbini tarikat otuz bini de hakikata aitti.

Hızlıca Peygamber Miraç'tan dönüşünde Kırklar'ın sohbetinde oldukları ashabi Suffa'nın kapısına vardı. (Bazı kaynaklara göre de Fatma'nın evine yani İmam Ali'nin evine vardı)

Kapıyı vurdığında içerdekiler "kimsin?" dediler. "Peygamberim" dedi. İçerdekiler:

"Peygamberliğini ümmetine eyle" dediler. Haktan gerekli izni alıp tekrar kapıya geldi ve "açın kapıyı ben resulüm" dedi. "İzin verinde mübarek cemalinizi göreyim."

İçerdekiler, "Resul aramıza sığmaz hem bize gerek değildir" dediler. Resul alehhiselam tekrar hakka sığındı. O zaman ilahi sesi tekrar duydu: "Ya Habibim var o kapıya ve meclise dahil ol".

Peygamber tekrar kapının önünde belirdi. İçerdekilere seslendi:

"Kapıyı açın."

"Kimsin?"

Peygamber yanıtladı-

"Sırlı kayyum, hadimül fikarayım."

"Merhaba hoş geldin" diyerek kapıyı açtılar.

Peygamber içeri girdi. Sohbet yerinde otuz dokuz kişi vardı. Şah-ı Merdan Ali'de oradaydı. Peygamberi görünce hepsi ayağa kalkıp kıya-

ma durdular. Sonra yer gösterdiler. Peygamber geçip İmam Ali'nin yanına oturdu. Kısa bir süre sonra Fatıma ananın da orada olduğunu gördü. Çevresini süzdü. Muhabbet içre yirmi ikisi erkek on yedisinin kadın olduğunu anladı.

"Sizler kimlersiniz?" diye sordu.

"Biz kırklarız" diye yanıt verdiler.

"Ama biriniz eksik. O nerededir?"

"Şimdi aramızda olmayan Selman Farisidir. O taşraya yiyecek aramaya gitti" dediler. "Gitti ama o zaten aramızdadır. Onun gitmiş olması aramızda olmadığı anlamına gelmez" diye sözlerini sürdürdüler.

Peygamber: "Bunu kanıtlayacağımız bir nişan isterim" deyince İmam Ali hemen kolunu uzattı. Birisi mübarek koluna "destur" çekecek neşter vurdu. Kan fıskırdı. Orada muhabbette olan herkesin bileğinden kan aktı. Kısa bir an sonra bir damla kan da pencereden gelip meydana döküldü. Bu kan damlası da dışarda olan Selman Farisi'nin kolundan idi.

Üzüm Tanesi

Selman geriye döndüğünde bir tane üzüm getirdi. Peygamberin önüne koydu.

-Ey hadimül Fıkara (Yoksulların Yardımcısı) bu üzüm tanesini bize taksim et" dedi. Cebrail bir tabak getirdi. Onu içinde üzümü ezip şerbet yaptı. Kırklar ol şerbetten içtiler. Tümünde mesti elest oldu. Öyle bir hale geldilerki ayağa kalkıp "Ya Allah" diyerek semaya başladılar. İşte bu anı tümüyle bir Kürt halk kültürü yaratmasıdır. Cemşid Efsanesinin İslamleştirilmiş bir versiyonudur.

İsmet Zeki Eyüboğlu içkili toplantıların bir inanç kurumu olduğunu bu söylencenin kanıtlandığını söyler. Sözlerini şöyle sürdürür:

"Gerçekte içki geleneğinin böyle bir olayla başlama olanağı yoktur. İran Alevileri daha doğrusu Şiiler bu konuda daha eski bir geleneğin etkisi altındadırlar. Onlar da "Kırklar meclisine" inanırlar. Ancak içki konusunda İran'ın daha eski bir inanç kurumu vardır. İran inaçlarına göre içkinin, özellikle şarabın bulucusu Cem (Cemşid) adlı Kraldır. Gökten, güneşten yere bir ışık iner, ışık sonra insan biçimine girer, onun indiği yerde bir üzüm asması biter, büyür üzüm verir, daha sonra

Cem bu üzümleri sıkar, suyundan çevresinde toplananlara içirir. Tanrısal sevinç, mutluluk başlar. İşte içkili toplantıların, törenlerin kaynağı budur. İranlılar buna böyle inanırlar." (a.g.e. sy. 323-324)

İsmet Zeki Eyüboğlu'nun görüşlerini okumayı sürdürüelim:

Bektaşilik'te "ayin-i Cem" adı verilen törenin yazılış biçimi de bu olayla ilgili niteliktedir Arapça (toplanmak) anlamına (Cem) sözcüğü ile "Ayin-i Cem de geçen (Cem) sözcüğü arasında bir bağlantı yoktur. Bunların anlamı da, yazılış biçimi de (arap yazılarına göre) aynıdır. Nitekim "ayin-i cem" toplanma değil "Cem töreni" anlamına gelir. Bu deyimde geçen "Cem" sözü de İran Kralı, şarabın bulucusu "Cem" in adından gelir. Bu nedenle büyük olarak "Ayin-i Cem" biçiminde yazılması gerekir. Cem, ateşe tapan bir kraldı, bu nedenle onun düzenlediği söylenen törenler de bu çok Tanrıci dinle ilgilidir. Eski İran'da yılın belli günlerinde, rahiplerin yönetimi altında ZERDÜŞT dini gereğince törenler düzenler, işlemler yapılırdı. İçki içmek de bir gelenektir. İçip coşmak, derin bir sevinçe kapılmak ruhun tanrısal bir yaşama ortamına girişi diye yorumlanırdı. Anak bu törenlere "Ayin-i Cem" dendiğini gösterir bir yazılı belge yoktur, bilinmiyor. Bu deyim çok sonraları, Alevilik'in doğuşuyla ortaya çıktığı kanısı yaygındır." (a.g.e. sy. 324).

Araştırmacı I.Zeki Eyüboğlu'nun anlattığı tarihi olay ve Alevilik'teki Cem Ayini'nin Cemşid adlı Kralla ilgili olduğu yolunda söyledikleri doğrudur.

Biz de ayın gerçeği bazı makalelerimizde yazarın bu kitabını okumadan önce aynen dile getirmiştik. Bizim burada vurgulayacağımız yanlışlık Kral Cemşid'in soyu ve ait olduğu krallıkla ilgilidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Cemşid İsa'dan Önce 1896 yılıyla 1160 yılları arasında Anadolu'da Zağros yöresinde büyük imparatorluk kurmuş olan Kasitli Kralların tümüne verilen bir addır. Bu gelenek Anadolu'da kurulan daha sonraki İmparatorluklarda da görülmüştür Selçuk'tan kinaye Selçuk İmparatorluğu ve Osman'dan kinaye Osmanlı İmparatorluğu gibi.

Kral Cemşid dolayısıyla I. Zeki Eyüboğlu'nun sandığı gibi İranlı bir Kral değildir. Çünkü İran'da Devletleşme ve Krallaşma Med İmparatorluğunun yıkılış tarihi olan İsa'dan Önce 534 yıllarında başlamıştır. Belki devletleşme olgusu 534'ten en fazla 20-30 yıl daha eski ola-

bilir. Oysa Kassit Krallığı bu tarihten tam 1362 yıl daha evvel kurulmuştu. Ünlü Babil Kenti'nin İsa'dan Önce 1530 yılında kasitler tarafından işgal edildiğinde Kassitli Kral Cemşid Demawend kentinden taht üzerinde Babile girmiş ve 21 Mart'ta gerçekleşen bu fetih esnasında halk Kral Cemşid'in parlayan yüzünü güneşe benzeterek gökte iki güneş görüldüğü yolunda bir efsanenin doğmasına yol açmış ve bu gün "yeni gün" anlamına Newroz olarak kutlanır olmuştur. İşte İ. Zeki Eyüboğlu'nun şarabın bulucusu olarak gösterdiği ve içkili ayin düzenleyicisi olarak Ayin-i Cemleri o tarihte yöneten kralların Kassit Kralları olduğunu burada belirtelim.

Kaldığı İ. Zeki Eyüboğlu'nun Zerdüş'tinine atıfta bulunması da bu dinin hangi ulus tarafından yaratıldığını yanlış belirtmesi yüzünden hatalıdır. Yanlışlıklara yol açmaktadır. "Zerdüş't doğduğu ve yaşadığı yıllarda İran'da bir devlet yoktu." (Bk. Yeryüzündeki Dinler Tarihi s.183)) Casartelli ile Jackson'un yaptıkları uzun araştırmalara göre Zerdüş't M.Ö. 660-583 yılları arasında yaşadı. Zerdüş't Peygamber daha ortada İran Devleti yokken Med devleti içinde Magi adı verilen bir köyde ve aynı adı taşıyan bir aşiret içinden dünyaya geldi. Zerdüş'tün yine Cemşid Kavmi'nin uzantısı olan Med halkından olduğunu Dr. A. Medyalı Antik Kürdistan'da Dinsel Yapılanma: Zerdüş't ve Öğretisi s.5'te, Ernest R. Macarus Kürt dili İncelemeleri adlı eserinde sy. 56 (Doğan Kılıç'tan naklen) ve M.Sykes, The Caliphs last Heritage adlı eserinde sy. 425 açıklamışlardır. İran devleti kurulduktan sonra Medlere ait bu dini kabul ederek bu inancı İran'ın resmi dini yaptılar. Oratada zaten var olan bir dini kabullenmek o dini yapmak ve yaratmak anlamına gelmez ki. İ. Zeki Eyüboğlu'nun burada doğru olan kanısı şudur: İçkili ayin gelenekleri, ayin-i cemler, Cemşid'den sonra Zerdüş'tlüğe de yansımış ve bu din kanalıyla günümüze kadar ulaşmıştır.

Alevilik'te ve Bektaşilik'te geleneksel olarak kutlanan Newroz erkanı bu savımızı kesin bir şekilde kanıtlar. Hatta bu erkan da hazırlanan Newroz macununun bile Guti ve kasitler'le onların ahfadı olan Medler'den inip geldiğini ortay koyan pek çok yazar vardır.

"Newroz (Yenigün diye anılan bu bayram) üç bin yıla hatta bazı kaynaklara göre çok daha fazla bir geçmişe sahiptir. O zamanlardan beri hiçbir siyasi, dini, sosyal bir faktör bu geleneğe etki yapmamış bu

günü unutturamamıştır" (Bk. Doç. Dr. Bedri Noyan a.g.e. S. 158).

"Newroz Bayramını Cemşid meydana getirmiştir. Bu bayramın tarihi binlerce yıl eskilere incr." (Bk. Dr. Rıza Nur Türk Tarihi C.5 s.79)

"Newroz macunu geleneği Sümerler ve Proto-Sümerler'den beri gelmektedir. Nitekim beş bin yıl önce ve belki bir günde astronomiye meraklı ve bu konuda bilgili olan bu ilk uygar kavim (Newroz) yeni-gün bayramında Nippur kentinde Isın mabedinde altın kap içinde ve birçok değişik maddeden oluşan bu macunu dağıtırlardı." (Prof. Dr. Süheyl Ünver 21 Mart 1967 günlü Haber gazetesinde yayınlanan makalesinden)

Nippur kenti Sümerler'den Kassitler'in ataları olan Gutiler'ce işgal edilmiş ve bu bölgede Kasitler ilk rasathaneleri kurmuşlardı. Süheyl Hoca'nın verdiği tarihler doğrudur. Ancak Sümerler'de Newroz adlı bir bayram yoktur. Zaten Proto-Sümerler deyimini Süheyl Ünver bu nedenle kullanmış olsa gerektir.

İşte bizim burada açıklamak istediğimiz bilimsel gerçek şudur. Tüm bu yazarların vurguladıkları gibi Cemşid'in, Ayin-i Cem'in, Newroz'un yaratıcısı İranlılar değildir.

Alevilik'te Dem Konusu:

Doç. Yaşar Nuri Öztürk Tarih Boyunca Bektaşilik adlı kitabında bu konuda şunları söyler: "Bektaşilerin aleyhte propagandaya malzeme yapılmış bir de Ayin-i Cem'leri vardır. Sünni muhitlerin kısmen la-tife, kısmen de kara çalma vesilesi yaptıkları bu ayin, genel esprisi bakımından sazlı-sözlü-içkili bir zikir ve sohbet toplantısıdır. Bazılarına göre Ayin-i Cem, İran'ın şarap meclislerinin efsanevi ismi Cem'in adına izafetle anılan bir içki meclisidir... Bektaşi Şeyhi'nin başkanlığında toplanan dervişler, kadınlı erkekli, pirin huzurunda oturur şarap ve rakı cinsinden bir içki ile demlendikten sonra semaya (pervaz) başlarlar. Sema yani zikir kadın ve erkeklerin birbirlerinin ellerini tutarak dönmeleriyle olur." (Bk. a.g.e. s.223)

Bu yazarlar hep alıntıları birbirlerinden yaptıkları için Öztürk'te Cemşid'i efsanevi İran Krallarından birisi olarak gösteriyor. Bu yanlış-tır. Öte yandan Cem ayinlerinde kadın erkek kesinlikle el ele tutuşmazlar. Yin Cem Ayinleri'nde Köy Aleviliği'nde kadın-erkek içki iç-

mezler. Demlenme geleneği kent beктаşiliğinde görülür.

Kültür Bakanlığı adına "Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik" adlı kitabı yazan Abdülkadir Sezgin de aynı gerçeğe parmak basmıştır:

"Bektaşilerin içkiye fazla yüz vermediklerini ciddi olarak merak ettik ve araştırdık. Karşımıza çıkan netice tüyler ürpertici boyutta çıktı. Bu kadar sapmanın nasıl olduğunu izah edemedik." (a.g.e. s. 76)

Abdülkadir Sezgin yalnız Bektaşiler arasında değil Müslüman bir ülke olmamıza rağmen tüm yörelerimizde içkinin bu derece artarak tüketilmesi konusunda hayretini gizlemiyor. Biz de yaptığımız araştırmalarda Sünni ve dindar bir ilimiz olan Konya'nın içki tüketim açısından Türkiye'de ilk beş vilayet arasında yer aldığını öğrendiğimizde hayretler içinde kaldık. Bize göre Sünni inancın egemen olduğu coğrafyada içki Bektaşî ve Alevi yörelerindeki kişi başına tüketilenden çok daha fazla içilmektedir. Bektaşilerin dem adını verdikleri içki cem ayinlerinde o da bazı yörelerde coşku ve cezbe için üstelik çok az miktarda içilmektedir. Bektaşî ve Alevi canlar arasında alkolik olan kişilere raslanmaz. Alevi ve Bektaşiler'in törenler dışında vakayı adiyeden hesabı içki içtikleri ve bunu bir itiyat haline getirdikleri görülmemiştir. Ve her Alevi -yine her halü kârda- eline beline ve diline sahip olmak zorundadır. Dem bir coşku ve cezbe aracı olduğu kadar nefis terbiyesi, kemalat açısından da önemli bir sına ve sınav aracıdır.

Yazar Abdülkadir Sezgin Bektaşiler arasında "içki ehline helaldir" diye bir inancın varlığına da değinir. Üstad Nejat Birdoğan'da Aleviliğe ve Bektaşiliğe içkinin İslam öncesi inançlarının karışması sonucu bulaştığını belirtir. "İçkinin ehline helal olması" gibi bir mazeretin -zorlama şeklinde de olsa- Kur'an'daki bazı ayetleri bu felsefe salıklarının kendilerine göre yaptıkları yorumlar sonucu içkiyi helal gösterme ve çalıştıklarını görüyoruz.

Biz madem Dem diye bir kurum Bektaşilik'te mevcuttur ve içilmektedir. Dinen yasakta olsa bu vakıa bektaşiler arasında mademki yaşamaktadır işte bir araştırmacı olarak bu oluşumun nedenlerini Bektaşilerin savunma noktalarını ele alarak tartışmaya sunmak istiyoruz. Kendi adımıza hiçbir yorum yapmadan bu hassas konuya neşter vurmamak istiyoruz. İşte Bektaşiler'in savları:

1- Bektaşiler Peygamber'in sağlığında, üstelik Ömer döneminde

(634-644) değin içki (Őerab'ul hamre) yasak değildi. Ömer'e ulaŐtırılan bir olay (ki bir ordu komutanının askerlerinin içki içmesinden yakınımasıdır) sonrasında yasaklanmıştır.

2- Bakara suresinde (a. 219-220) "Sana içki ve kumarı sorarlar. D eki: İksinin de b'uy'k g'unahı ve insanlara yararı vardır. Ancak g'unahları yararlarından b'uy'kt'ur." dendiğine g'ore demekki "biz g'unah kesiminde k'ot'u eylemlerden sakınırsak içkinin yararını sağlamak için ie-biliriz. Kesin surette yasaklanması yoktur.

3- Nisa suresinde (a.43) "Ey insanlar: SarhoŐken ne dediğinizi bilene kadar duaya yaklaŐmayınız" dendiğine g'ore içkinin t'umu değil, fazlası yasaklanmıştır.

4- Maide suresinde (a.91) "Şeytan içki ve kumardan aranızda kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan alıkoymak için yararlanır." dendiğine g'ore içki içebilen için değil iemeyen için yasaklanmıştır.

5- Nahl suresinde (a.67) "Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve 'uz'umlerinden içki yapıp g'uzel rızık elde ederseniz" denmiştir. Demek ki içki g'uzel bir rızıktır.

6- Bunlar gibi, Saffat suresinde (a.45) Cennet, içkilerle birlikte anılmaktadır. Tur suresi (a. 23) ise fazla olmayan içkiyi doğal gibi iletmektedir. (Not: Yukarıdaki açıklamayı Nejat Birdoğna'dan aldık. sy. 350)

Elbetteki bu açıklamalar ve bu yorumlar 'uzeride kesin bir yargıya varmak m'um'kin değildir. Ancak kendileriyle kouŐtuđumuz Alevi ve Bektaşi erenlerin b'uy'k bir b'olum'u yukarıdaki açıklamalara inandıklarını vurguladılar. S'unn'i inançla Alevilik inancı arasında var olan ve tarihi geliŐimi bin iki y'uz yıl eskilere giden bu ayrıcalığın g'un'umuzde de varlığını koruduğunu g'ord'uk. Zaten b'oy'le farklılıklar olmasa Alevilik ve S'unn'ilik gibi birbiriyle ilgis olmayan mezhepler ortaya çıkmazdı. Iki konusunda ise Hz. Peygamber'in "Sizi sarhoş eden her Şeyden alıkoynam" (Kırk hadis incelemesi) demesi ve yorumcularında "oğu sarhoş edici Şeyin azı da haramdır" Şeklindeki bulguları karşısında içkinin Şeriat kurallarına g'ore yasaklandığı anlaşılıyor. Öte yandan İmam Cafer (Alevilerin kutsal saydıkları oniki imamın altıncısı olup 'un'l'u bir İslam Alemidir) buyruğunda aynen: "Şarap ve 'oteki içkiler için bir kimse helal derse, o simse Kuran h'uk'm'ine, Ehlibeyt'e zit

bir söz söylemiş olur" demiştir.

Caferiliğin kuralları Aleviliğe pek girmemiştir. Tenasuh yani ruhların madenlere, çiçeklere, hayvanlara geçeceği inancı Alevilerce kabul edildiği halde Caferiler buna itibar etmemişlerdir. Caferiler namaza, ramazan orucuna ve kaza ile kadere inandıkları halde Alevilikte bunlar değişiklik gösterirler. İmam Cafer Sünni kurallara ufak bir iki istisna dışında tamamen uymaktadır.

İşte tüm bunları gözönünde bulunduran Üstad Nejat Birdoğan Kerbala Olayı Hiç Yaşanmamış olsaydı Alevi Gene Var Olacaktı derken büyük bir gerçeği dile getirmektedir.

Tarihte bir muhalefet bayrağı açan Ehli Beyt (Hz. Ali ahfadı) çocukların bu muhalefetleri dinin kuralları ile ilgili değil daha çok yönetime karşı başkaldırma şeklinde oldu. Kanlı olayların yaşanması Hz. Hüseyin'in öldürülüşü arapları ikiye bölerken Anadolu'da eski inançlarından kopmayan kavimler zorunlu olarak İslam muhalefetine yanın da yer aldılar. Alevilik siyasal gücünü ve inenç özgürlüğünü Hz. Ali'ye ve oniki imama bağlanarak kazandı. Anadolu Kültürünü temsil eden Alevilik İslam öncesi inanç birikimlerini bu yeni dine monte ederek varlığını bu yeni ismiyle sürdürme olanağına kavuştu. Birdoğan'ın vurguladığı gibi Kerbela yaşanmamışta olsa Alevilik bir başka isim altında yine de var olacaktı.

Oniki İmamın -ki bunlardan İmam Cafer'in- düşünceleriyle Alevilik arasında büyük farklar olmasının izahı işte budur.

DEM'le İlgili Bektaşî Şiirleri:

Hak bir gönül verdi bana
Ha demeden hayran olur
Bir dem gelir şadi bulur
Bir dem gelir giryar olur.

Bir dem çıkar arş üstüne
Bir dem iner tahtessera
Bir dem sanasın katradır
Bir dem taşar umman olur

Bir dem sanasın zerredir
Hiç bilmeyesin kim nedir
Bir dem çalab aşkı ile
Güneş gibi tâban olur

Bir dem dev ü bir devm peri
Viraneler olmuş yeri
Bir dem uçar Belkıs ile
Tant ıssı Süleyman olur

Bir dem geyiktir mişede
Bir dem balık dürür Suda
Bir dem gelir aslan gibi
Alemlere sultan olur.

Bir dem döner Cebrail'e
Rahmet saçar her mahfile
Bir dem döner İblis leyin
Bu halk ile düşman olur

Bir dem Cüneyd ü Şibli'dir
Hem Bayezid ü Kerhi'dir
Bir dem gelir Mansur leyin
Boğazına urgan olur

İBRAHİM TENNURİ

Bizlere bu dolu Ali'den geldi
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver
Balım Sultan Kızıldeli'den geldi
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

Payım gelir imamların payından
Oniki imam nesli Ali soyundan
Kırkların içtiği üzüm suyundan
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

Beline kuşanmış nurdan bir kemer
Aşkın dolusunu içenler Kanar
Herkes sevdiğinden bir dolu umar
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

Pîr Sultan'ım hamı hâsı seçerim
Ağ okurum aşk kitabın açarım
Pîr elinden ağı gelse içerim
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

PÎR SULTAN ABDAL

NEFES

Saki sun elinden bade içelim
Gülüm saki, sun aheste aheste
Subha değin, kalk, muhabbet edelim
Canım saki, sun aheste aheste

Cümle evliyalara bade içtiler
Ol masiva deryasından geçtiler
Kırklar dahi ab-ı hayat içtiler
Gülüm saki, sun aheste aheste

Muhamed-Ali'den destur alalım
Varıp eşiğine yüzler sürelim
on iki bahçenin gülün derelim
Canım saki, sun aheste aheste

Hasan Dede aşk katarın yederken
İkilikten geçip bire giderken
Bugün Pîrimizden destur var iken
Gülüm saki, sun aheste aheste...

KUL HASAN

17. yüzyıl Bektaşilerinden

NEFES

Ey zâhid şaraba eyle ihtiram
Müslüman ol, terk et bu kıyl ü kali
Ehline helaldir na ehle haram
Biz içeriz, bize yoktur vebali

Sevaba girmekçün içeriz şarap,
İçmezsek oluruz duçar-ı azap
Aklın ermez senin, bu başka hesap
Meyhandede bulduk biz bu kemali

Kandil geceleri kandil oluruz
Kandilin içinde fitil oluruz
Hakkı göstermeye delil oluruz
Fakat kör olanlar görmez bu hali

Sen münkirsin, sana haramdır bade
Bekle ki içesin öbür dünyada
Bahs açma Harabi bundan ziyade
Çünkü bilmez haram ile helali

HARABİ (1853-1958) Bektâşi tarikatı
Mehmed Ali Hilmi Dede baba müridlerinden

Müminlik bahsin edenin
Hırs u nefsi ölü gerek
Hak sıfatın gözliyenin
Kıldan ince yolu gerek

Kıldan ince yol sûrettir
Sûret dahi ibadettir
Dünya bir tatlı lezzettir
Şundan geçen deli gerek

Dil gerektir uyanmağa
Hak sırımna boyanmağa
Kıl köprüde dayanmağa
Kula kurdet eli gerek

Kudretin öz eli sende
Can çıka oynaya tende
Hakk'a layık azat bende
Hakk'ın azat kulu gerek

Azattır fenâdan geçen
Ab-ı hayattan su içen
Zulmetin kapısın açan
Hızır-sıfat velî gerek

Emir halife derilen
Tâlibe erkân sürülen
Bin bir sıfatta görünen
Şah Hatayî Alî gerek

ŞAH HATAYİ

Şu dünyanın ötesine
Vardım diyen yalan söyler
Baştan başa sefasını
Sürdüm diyen yalan söyler

Ark kazarlar arkın arkın
Felek çevirmede çarkın
Bu dünyada mal ü mülküm
Vardır diyen yalan söyler

Kur'ağaçta olur gazel
Kendi okur kedi yazar
Ahdi bütün hüsnü güzel
Vardır diyen yalan söyler

Avcılar avlarlar bazı
Hakk'a ederler niyazi
Daim beş vakit namazı
Kıldım diyen yalan söyler

Şah Hatayi'm der varılmaz
Varılırsa da gelinmez
Rehbersiz bir yol alınmaz
Aldım diyen yalan söyler

ŞAH HATAYI

Institut kurde de Paris

İMAM CAFER DÜŞÜNCE, SÜNNİ İNANÇTAN AYRICALI DEĞİLDİR

Biz bu hassas konuyu yansız, objektif olarak incelemekteyiz. Bu kitabımızın kitaplıklarda yüzyıllarca kalacağına ve kaynakça olarak kullanılacağına inanmaktayız. Bu nedenle inançların inananlar için kutsal bir olay olduğunun bilinci içindeyiz. Bu duygu ve tutkuya büyük saygı duyuyoruz. Yukarıda da açıkladığımız gibi İmam Cafer -en büyük bilgin- namaz, oruç, haç, zekat ve fitre ve iman konularında dört mezhep olarak adlandırılan Sünni inançtan farklı bir düşünce sergilemiyor. Bu imamın savunduğu inanma ve tapınma kuralları şunlardır:

1- İctihat (danışma) kapısı açıktır. Ancak belli bir kişinin içtihadına uymak yerine, önümüze çıkan sorunun kanıtlarına göre içtihatla bulunun.

2- Ehl-i Beyt kutsaldır. Sayılmalıdır, korunmalıdır.

3- Dinsel yargılara dinin yöntemlerine ve İslam Peygamberi'nin sünnetine uyulmalıdır.

4- Allah, her düşlemenin üstündedir. Eksiksizdir. Görülmesi olanaksızdır.

5- Hayır ve şer Allah'tandır.

6- Kaza ve kader Allah'tandır

7- Allah, dünyayı yarattıktan sonra yönetimini peygamberlere ve imamlara bırakmıştır.

8- Peygamber Muhammed son Peygamberdir. Tüm peygamberlerin en faziletlisidir. Miraca cismi ile çıkmıştır.

9- Melekler vardır.

10- Dört kitap haklıdır. Ancak tek bozulmamış Kuran'dır.

11- Ruh göçü (tenasuh) batıldır. Yanlıştır.

12- On yedi rekat namaz farzdır. (Sabah iki, öğle dört, ikindi dört,

akşam üç, yatsı dört). Gerisi sünnet ve müstahaptır. Farzları inkar eden Kuran'ı inkar etmiş sayılır. Yolculukta dört rekatlar ikiye inebilir. Öğle ve ikindi namazı, akşam ile yatsı namazı ara vermeden bir arada kılınabilir. Peygamber de böyle kılmıştır. Namazda el açıktır. Bağlanmaz. Kuran'da bağlama emri yoktur.

13- Abdest alırken ikişer kere ağız, burun, yüz yıkanır. Kollar dirsekten başlayıp parmak ucuna kadar yıkanır. Ayak yıkamaya temiz ise gerek yoktur. Mesh edilir.

14- Cünup gezilmez. Ölüye dokunduktan, hayız bittikten, lohusalık kalktıktan sonra yıkanıp gusl edilir.

15- Secde yere, toprağa ve topraktan biten şeylere yapılır. Yiyecek ve giyeceğe yapılmaz. Kimi zaman Mekke, Medine ve Kerbela toprağından yapılan mühür taşlarına secde edilir.

16- Oruç bedeninin zekatıdır. Ramazan ayında kesinlikle tutulmalıdır. Recep ayının 13, 14, 15 günleri, Miraç günü olan 27 Recep, Berat günü olan 15 Şaban ve İmam Ali'nin halife olduğu 19. zilhicce günleri oruç tutulur. Muharrem'in ilk on günü oruç tutmak (müstehaptır). Farz değildir. Aşure günü oruç tutulmaz.

17- Fitre farzdır. Zekat farzdır. Ele geçen kârdan da durumu iyi olanlar 1/5 oranında humus vermeliyler.

18- Hac gereklidir.

19- Ali'nin dostuna dost (tevilla) düşmanına düşman (teberra) olmak gerekir

20- Ramazan ve Kurban bayramları, Regaip gecesi, Peygamber'in doğum gecesi, Miraç gececi, Berat ve Kadir geceleri, Hz. Ali'nin doğum gecesi ve Gadirhum gecesi hep kutsal günlerdir. Hz. Ali ile Hz. Hüseyin'in şehid oldukları günler yas günleridir.

21- Kadına, ana babaya saygı gereklidir. (Not: Bu 21. madde N. Birdoğan'dan alındı. a.g.e. s. 352-353)

Görüldüğü gibi ana esas ayıdır. Teferruat üzerindeki önemsiz ayrıcalıklar Sünni mezhepler arasında da vardır. Kanın abdesti bozması ya da bozmaması gibi.

Alevilikte ise içki konusunda olduğu gibi namaz konusunda da eski kültür birikimlerinin sonucu ve Anadolu düşüncesinin katılımı nedeniyle Sünni inançla bunun teyitçisi olan Ehl-i Beyt düşüncesiyle

Alevilik arasındaki görüşler aynı değildir.

Alevilikte otuz günlük oruç tutulmaz. Buna karşılık 12 gün süren Muharrem orucu tutulur. Bu oruç Peygamberin torunu Hz. Hüseyin ve 72 yakınının Kerbela'da öldürüldüğü günlerde onların anısı için tutulmaktadır. Prof. Dr. Fuat Bozkurt'un bildirdiğine göre "oruğun sonunda aşure dağıtılır. Oruç süresince gülünüp eğlenilmez, yas tutulur. Elden geldikçe az su içilir. Kimi bölgelerde erkekler traş olmazlar, kadınlar kara giysi giyerler. Orucun hangi ayda tutulacağı belirtilmemiştir. Böyle olunca Muharrem'de tutulması daha doğrudur." (Bk. a.g.e. s. 141)

Oysa İmam Cafer ve ona bağlı olanlarla Şiiler Ramazan'daki 30 günlük orucu farz olarak Muharrem orucunu da müstehap olarak tutarlar. Zekata gelince bu İmamı Cafer'e göre farzdır ve her Müslüman malının kırkta birini yoksullara dağıtmak zorundadır. Oysa Aleviler de yolkardeşliği sistemiyle başlayan büyük bir yardımlaşma düzeni vardır. Bu yardımlar tekke ve dergaha ait kurallar çerçevesi içinde toplanır ve harcanır.

Hac'ca gelince Zilhicce ayında Mekke'ye gidip Kabe'yi tavaf etmek her Müslüman için -varlıklı olma koşuluyla- şarttır. Alevilerde ise hac olarak Kerbelâ'ya Hz. Ali ve oğlu Hüseyin'in mezarlarına gidilir. Aleviler için Mekke'ye gitmek gereksiz sayılmaz. Ancak bu görev yeterince bu inanca bağlı olanlarca pek yerine getirilmez. Namaz konusunda da Aleviler'in görüşlerinde değişiklikler gözlenir: Aleviler Kuran'da namazın varlığını ve farz olduğunu kabul ederler. Ancak sayısal olarak beş vakit kılınacağına ve namazın kılınış biçimi hakkında bir buyruk olmadığını öne sürerler. Onlara göre (Evkat-ı Hamse ya da salat-ı hamse) tamlamaları kutsal kitabın hiçbir yerinde geçmez. Oysa İmam Cafer şeriatta olduğu gibi beş vakit namazın farz olduğunu vurgular. Ve bunları sabah, öğlen, ikindi, akşam ve yatsı namazı olarak tek tek sayar.

Sünni mezheplerde aynı görüştedir.

Alevi Dedeleri'nden Halil Öztoprak bu konuda yazdığı bir eserde Müncez zil suresinin 1. ayetinde " ...ey nübüvvet içinde olan nebi gece kalk namaz kıl.." Aynı surenin 7. ayetinde de "Gündüzleri uzun uzadı-y halkın işleri ile meşgul olursun. Gece ibadete yönelmen evladır."

ve yine Suretül Nebe'nin 9.10 ve 11. ayetlerinde "Geceyi ibadet için, gündüzleri geçim ve maaş için kıldık" ayetlerini naklederek ibadetin gece yapılması gerektiğini savunur.1

Alevi cemaatında buna uyduğunu ve Cem ayinlerinin akşam yapılmasını da bu savına örnek gösterir.

Namazla İlgili Diğer Görüşler:

Alevilikle Süni mezhepler arasında görüş ayrıcalığı olduğunu yazmıştık. Bunların önemlisinin namaz konusunda ortaya çıktığını anlamaktayız. Bir araştırmacı kendi kişisel görüşü ne olursa olsun objektif olarak inanç felsefeleri arasındaki bu farklılıkları belirtmek zorundadır. En az bin iki yüz yıllık bir zaman dilimine yayılmış olan bu görüş ayrılıkları günümüz insanının yarattığı yeni bir olay değildir. ülkede yaşamakta olan ve sayılarının yirmi milyona vardığı söylenen Alevi kitleleri dinen farz olan namaza nasıl bakıyorlar, namazı nasıl yorumluyorlar? İşte biz bunu belirtmek istiyoruz. Namaz konusunda Alevi vatandaşımızın düşüncesi nedir? Bu düşüncesini hangi kaynakçalara dayandırıyor? Şimdi biraz da Alevi Cemaatı'nın dünyasına bu açıdan girelim ve bu konuyu araştıralım.

Önce Üstad Nejat Birdoğan'ın Aleviler'de Namaz konusu üzerine söylediklerini aktarmak istiyoruz:

"Evet Kuran'da namaz buyruğu vardır. Ancak beş vakit kılınacağına ilişkin bir buyruk yoktur. İslam'dan önceki beş putun özlemine çekenler Halife Ömer döneminde bunu açığa vurunca ömer, bu istekleri olmuştur. Ancak beş putu beş vakit namaz içine koyarak gidermeye ve unutturmaya çalışmıştır. Her vaktite kılman iki rekat farzda mal ve mülkün karşılığı idi. Halife Osman'ın hem Mekke'de, hem Taif'te mülkü olduğundan dört rekata çıkardı. Zamanla rekatar bugünkü sayılarına çıktı. Oysa Hz. Peygamber'e ancak gece ve öğlen namazları buyrulmuştur."

"Güneşin (batış vaktinde) kaymasından gecenin kararmasına değin güzelce namaz kıl. Sabah namazını da öylece eda et. Çünkü sabah namazı tanıklıdır." Gecenin bir vaktinde uyanıp sırf sana ilişkin, fazla olmak üzere onunla (Kuran'la) namaz kıl. Ümit edebilirim ki Rabbim seni makam-ı Mahmud'a gönderecektir. (Makamı Mahmut-büyük şefaet makamı. Ademden beri bütün Peygamberleri sancağının altında

toplayan, ilk şefa'at eden ve şefa'atı kabul edilen Hz. Peygamber'in yanısı. (Gölpınarlı, Şiilik s.552)

"Gene Rûm sûresinin 18. ayeti "Gündüzün sonunda da öğle vaktine vardığınız zamanda da (Namaz kılın) demektir. Yorumcular "gündüzün sonunda" beş vakit namaza ilişkin bir şey gördün mü? diye sorunca İbn-i Abbas yukarıdaki ayeti okumuştur. (Hasan Basri Çantay, Kuran-ı Hakim ve Meali Kerim C.2.s.721)

Kaf sûresinin 39. ayetinde "Rabbini güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce tesbih et." 40. ayetinde "Gecenin bir çözünde ve secdelerin arkalarında da tesbih et" demektir. Gene yorumcular bu vakitleri akşam, yatsı ve tehesüd (geceden sonra) nafile namazları olarak yorumlamaktadırlar.

Aşağı yukarı öbür ayetler de yukarıdakiler gibi yargıları ve buyrukları içermektedir. Yani Kuran'da açık açık "Beş vakit ve dört rekât" kavramı yoktur. Bu yargıya yorumlarla ve Hadislerle varılmaktadır. Kuşkusuz bu hadislerin en doğrularını "Sahih-i Müslim"de buluyoruz. Bu kaynağa göre iki rekât namazlar yolculuk sıralarında kılınır. Onun dışında dört rekât farzdır. Ancak Buhari'nin kayıtlarına göre hadislerin kaynağı ÖMER'dir. Veya yakınlarıdır. Onun dışında Enes Bin Malik, İbn-i Abbas iki rekata tanıklık ederler. Buna göre kimi yorumcular "Dört rekât ancak yolculukta ikiye iner" derken kimileride dört rekât yerine iki rekâtı müekket sünnet almaktadırlar. Sahih-i Müslim'e (İmam Buhari) ye göre durum "Allah, namazı Peygamberinizin diliyle yolcu değilken dört, yolcu iken iki rekât olarak farzetti" biçimindedir. Şia ehli bu iki rekâtı kısaltma değil de farz olarak almışlardı. (Geniş bilgi için Gölpınarlı Şiilik s.590)

Üstad Nejat Birdoğan görüşlerini böyle açıkladıktan sonra şu sonuca varır. "Anadolu Aleviliği'nin kuşkusuz ki Kuran'a sonsuz saygısı vardır. Bugün bütün Alevi dünyası kendisini İslam dininin bir parçası ve Kuran'ın savunucusu olarak görmektedir. Ancak Anadolu Alevileri'nin tutumları için bizim diyeceğimiz şu ki, gerek namaza az yaklaşımları gerekse orucu muharremde 10 veya 12 gün Ramazan'da ise 3 gün tutmaları, gerekse içkiye toleransla bakmaları ve tevil, bir yorum zorlamasına dayanmaz.

Alevilik yazarlarından Rıza Zelyut Aleviler'de Namaz ve ibadet

konusunu hiçbir yorum yapmadan Koca Yunus'un kutsal omuzlarına yıkarak açıklar:

"Ben oruç, namaz için
Süci içtim esridim
Tesbih, seccade için
Dinlerim şeşte kopuz

"Ben oruç ve namaz yerine şarap içip sarhoş oldum. Tanrı'yı anış ve secd için ise çalgı dinlerim" diyor. Yunus emre açık biçimde şeriat-çı ibadet anlayışına karşı çıkmaktadır. Çünkü o, dinin dış yüzüyle değil, özüyle ilgilenmektedir.

"Aşk, imandır bize gönül cemaat-Dost yüzü kıbledir, daimdir salat" Yunus bu şiirinde, her işlerinin namaz kılmak derecesinde olduğunu vurgular ve şeriatı kabul etmez, onu geride kalan bir nokta sayar. Şöyle der:

"Dost yüzün görecek şirk yağmalandı-onunçün kapıda kaldı Şeriat" Kendi konumunu anlatırken de yine.

"Şeriat ehli ırak, eremez bu menzile" diyerek kendisini onlardan ayırır. Yunus Emre dinin şekilci halinden kendisini ayrı sayar. İnanıcı, derinlere içe yöneliktir. Giderek bütün inanç ayrımlarına karşı çıkar ve der ki: "Puthane ve şaraphane-Mescit oldu gerçek cana"

Buna kaşı çıkan şeriat yandaşlarıyla da savaşıma hazırdır:

"Şeriat oğlanları -Nice yol keser bana-Hakikat denizinde-Bahri oldum yüzerim"

Şeriatçıları bilgisizlikle suçlar ve önemli bir saptama yapar:

"Hakikatın kâfiri, şerrin evliyasıdır"

Bu söz şeriatın evliya gördüklerinin, gerçekte kâfir oldukları biçiminde de yorumlanabilir. Hakikat basamağında kâfir sayılanların, gerçekte şeriatla evliya sayılanlarla aynı olduğu sonucu çıkar.

Rıza Zelyut konuyu yine Koca Yunus'un şu dörtlüğüyle bağlar:

"Oruç, namaz, gusül, hac-Hicabdır aşıklara-Aşık ondan münezzeh-Hasülhavas içinde"

Rıza Zelyut bu araştırmasıyla çok hassas bir konuda sağlam bir dala yapışmış görünüyor.

İbadet konusunda Cemal Şener'de görüşlerini Halil Öztoprak'a dayandırmış.

Aleviler'in camiye gitmemeleri konusunda Alevi Dedeler'den olan Halil Öztoprak'ın Cemal Şener tarafından derlenip yayınlanan görüşlerinin özeti şöyledir:

İbadetin evlerin dışında açıkta yapılması Kuran'da yasaklanmıştır. Halil Öztoprak bunun bir göstergi olduğunu yazar. Kaynak olarak Maun süresinin tesfiri-Tıbyandan aktarmasını gösterir:

"Şiddetli cehennem azabı ol açıktan açığa namaz kılan aynacılar içindir ki, ellere Müslümanlık, sofuluk göstermek için selamet vs. tenha yerleri terkedip namazı aşikar kılarlar. Bunlar cemaattir ki, namaz deyu bütün işledikleri amel ve ibadetleri Allah için olmayıp dünya menfaatlerini kazanmak için halkın gözüne sofu ve Müslüman gözükmeleri içindir." (s.17)

Halil Öztoprak, İslam'da ibadetin camide yapılması şartının olmadığını, hatta Hz. Muhammed zamanında camilerin yıktırıldığını, ibadetin evlerde yapılmasının dininin kuralları arasında olduğunu iddia ediyor. Kaynak olarak, tövbe süresinin 108. ayetini veriyor, Aleviler'in camilere gitmemesini de buna bağlıyor.

Tövbe süresi , 108. Ayet:

"Müminlere zarar vermek ve gönüllerinde saklı duran düşmanlığı kuvvetlendirmek için namaz kılmaya mescid meydana getirdiler. Bunlar Müslüman olmadan önce Hz. Muhammed'le harbeden munafıklardır. Müminlerin arasını açmayı, onları birbirine düşürmeyi akıllarına koymuşlardı. Ya Muhammed, Müslümanlar seninle birlikte namaz kılın ve zikretsin diye böyle geniş mescid, cami yaptık derler. Allahu Taalâ şahitlik eder ki onlar yeminlerinde yalandır" (s.21)

Tövbe süresinin 109. ayeti:

"Ya Muhammed kalkma ve ol mescidlerde ebediyen namaza durma. Evvelce Tanrı korkusu üzerine yapılan mescidi evvelde Hakka ibadet haklı ve lazım bir ibadetli." (s.21)

Kıyası-Enbiya'da bu olay için "Hz. Muhammed, Malik İbni Dahşam ve İbni Adi ile gönderip camileri yıktırдыğı" yazılıdır.

Tarih-i Teberi'nin 2. cildinin altı parmak kitabınının 306. sayfasında bu konu ile ilgili olarak "Hz. Muhammed'e Cebrail tarafından "ol camilerin yıkılmasını sana emretti " şeklinde ayet geldiği , Hz . Muhammed'in de Kuran farzı ile yıktırдыğı" yazılıdır (s.22)

Halil Öztoprak namazın cami de değil evlerde kılınmasının Kuran'da Nur suresinin 36. ayetinde yazılı olduğunu söyler:

"Ya Muhammed, kendi evlerinde ibadet edenlere Tanrı Taâla tarafından tazim olunup sevap derecelerinin yükselmelerine izin verip emreyledi. Onlar şol güruhtur ki evlerinde Allahı Taâlaya ibadet zikri tesbih edenlerdir.." (s.24)

Yine yazar Cemal Şener'in naklettiğine göre Halil Öztoprak'tan sonra yazar Şinasi Koç'ta 1983 yılında çıkardığı "Gerçek İslam Dini Nedir? Kuran'a bakar mısınız?" adlı kitabında olay yeniden gündeme getirilmiştir.

Şükrü Koç'a göre "Namazın beş vakit kılınması Halife Ömer zamanında emredilmiştir. Teravih namazı Halife Ömer zamanında 20 rekat olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Kuran'da cami yaptırılmasına ilişkin hiçbir ayet yoktur ve ibadetin biçimi hakkında da Kutsal kitapta bir tarife raslanmaz.

Yazar Cemal Şener, Şinasi Koç'un 8 Haziran 1980 yılında kitabını bastırılmadan önce Diyanet İşleri Başkanlığı'na resmi kanaldan başvurduğunu, açıklama isteğini, özellikle namazların sayısı ile orucun hangi ayetle farz olduğunun açıklanmasını istediğini olumlu bir yanıt alamadığını Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanlığı'na yaptığı başvurunun da karşılığının verilmemesini ve en son merci olan Din işleriyle görevli Devlet Bakanlığı'na tüm dilekçelerini tomarıyla gönderdiğini verilen cevapta ise evrak ve dilekçesinin Diyanet İşleri Başkanlığına havale edildiğinin bildirildiğini şimdiye kadar da hiçbir merciden beklediği yanıtı alamadığını yazmaktadır. İşte bu bilgileri veren Cemal Şener "Bu suskunluk neyin ifadesidir?" diye sorar. Prof. Dr. Fuat Bozkurt "Aleviliğin-Toplumsal Boyutları" adlı eserinde (Revzatül'ahbab Tarihi Cilt 3, sahife 186) dan yaptığı nakille beş vakit namazın Halife Ömer zamanında uygulamaya konulduğunu, böylece her vakitte iki rekat namaz kılınmasının yürürlüğe girdiğini yazar. (a.g.e. s.139) O'na göre "Alevilerin çoğunluğu ise namazın bir tapınım biçimi olduğunu, Tanrı'ya tapınım için illa günde beş kez eğilip kalkmanın gerekli olmadığını savunur. Bu düşünceye göre Alevi cem törenleri de pek alâ namazdır. Halka namazıdır. Sünniler için beş vakit günlük namaz nasıl saygı değerse, Alevi cemi de saygı değerdir."

"Namaz kılınmayınca namazın ön hazırlığı durumunda olan abdest de alınmaz. Alevilerce abdest ve namaz beden ve ruhun arınması biçiminde algılanır. Aleviler Sünnilerin bu ibadet biçimini tümüyle biçimsel görürler. Alevilere göre ruh arınması olmadığı sürece vücut arınması sağlanamaz. Namaz kılar ama doğru yola girmezler. Öyleyse Alevilerin namaz kılıp abdest almamaları tümüyle eski kültürleriyle ilgilidir." (a.g.e. s. 140)

Anadolu Aleviliği'nin Payidarları Ebu Müslim Horasani, Hallacı Mansur, Ebu'l Vefa, Şeyh Addi Bin Misafir ve Suhreverdi'nin taşıyıp geliştirdikleri ve getirdikleri kültürdür söz konusu olan. Onların kutsal kitap ile ilgili bulguları ve yorumları daha önce de belirttiğimiz gibi Zerdüştî inancıyla besledikleri ve temel bazlarını oradan aldıkları uluhiyyet, batınilik, suduriyet, zühd, coşku, cezbe, nur, vahdeti vücutçuluk, riyaziyat, itikaf, tefekkür, nazar, sihir, tevhitçilik vb. nirengi noktalarına dayanmaktadır.

Camiye karşı ve onun yanı sıra dergah ve tekkeleri kuran bu düşünürler tapınma konusunda da kedilerine özgü kurallar bulmuşlardır. Sekizinci yüzyılda ortaya çıkan ve Sünniler'ce hak mezhepleri sayılan Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hambelilik mezheplerinden sonra halk arasında beşinci mezhep sayılan ve Sünnilerce yadsınan Aleviliğin bu nedenle ibadet konularında farklı unsurlar ve görüşler içerdiğini görüp anlamaktayız.

Institut kurde de Paris

ALEVİLİKTE ŞAIR VE ŞİİR

Tanrı ile bütünleşmenin, O'nun zerresi olmanın yolu olan "Coşku" ve "Cezbe" katmanlarının yapısı ve yordamı şiirle, müzikle sağlanır. Şiir Aleviliğin mayasıdır dersek fazla abartmış olmayız. çünkü tüm törenlerde saz. aslında söylenen şiirlere müzik unsurunu eklerken, şiir de Alevilik'te düşünce ve tefekkür kapılarını aralayan bir araçtır. Dinsel tapımlarda halkın anlayacağı bir dille söylenen dizeler onların gönül gözlerini açar. Anlamı bilinmeyen kutsal sözler bir ibadetin klasik yapısını oluştururken Alevilik'teki şiir unsuru aksine insanoğlunun bilincine, şuuruna, belleğine, duygularına seslenir ve kişinin benliğini yoğurur durur.

İşte Koca Yunus'tan başlayarak Alevilik'te şiir mekan tutmuş ve varlığını bu inanç düzeni içinde hem korumuş hem de geliştirmişti Halk şiiri diyeceğimiz bu şiir türü eğer Alevilik gibi bir inanç olmasaydı acaba böylesine bir zenginliğe erişir miydi gibi bir soru akla gelebilir.

Bu sorunun yanıtı şudur: Evet Alevilik Anadolu'da halk şiirinin hem doğmasına hem de büyük bir zenginliğe erişmesine neden olmuştur. Halk şiiri bu sayede hem kent şiirinin hem de saraylı şiirin ötesine ve onunla hiç bütünleşmeden hiçbir akrabalığı ve benzerliği olmadan filizlenmiş büyümüş bir çınar ağacına dönüşmüştür. Alevilik inancının edebiyat dünyasına sunduğu bu olanağı bu felsefenin olumlu yüzlerce yönünden biri olarak yorumlarsak bu savımızda hiçbir hataya düşmüş olmayız.

Elbetteki günümüzde halk şiiriyle uğraşan ozanlarımızın hepsi Alevi değildir. Bizim vurgulamak istediğimiz şu: Halk şiirinin Koca Yunus'la birlikte ve başlangıçta temelini atan ozanların tümü Alevi ozanlardır. Şuara süresinde olduğu gibi İslam'da şairliğin kınanmış olması -Buna dair bulguları daha önce yazmıştık- Sünni inanca bağlı ki-

şilerin şiir yazmalarını engellemiş ve bu alan Alevi felsefesine inananlara kalmıştı. Alevilikte adlarına yer verilen yedi ozan şunlardır:

Pir Sultan abdal
Kul Himmet
Hatai
Yemini
Virani
Teslim Abdal
Nesimi

Bu sıralamada tarihi bir kronoloji yoktur. Bazı kaynaklar bu ozanlardan rasgele birisini çıkararak yerine Fuzuli'yi de koymaktadırlar. Aslında binlerce Alevi ozanı (yedi) ile sır'lamak bize göre bir yanıştır. Bu tutum Alevilik'te sayılara kutsal anlamlar vermenin bir sonucu olsa gerek. İşte biz de bu bölümde Alevi törelerinde görev alan ozanlara ve onların deyişlerinden örneklere yer vereceğiz.

Alevi törenlerinde çalıp söylenenlere "Zakir" de denir. Bazı Alevi merkezlerinde de "Güvende" "Güyende" deyimi kullanılır "Govend" Kürtçe'de dans ve oyun anlamına gelir. Ancak saz çalmadan ezgi okuyanlara bu ad verilmiştir. Kimi yörelerde de müzikli şiir söyleyenlere yine Kürtçe'de Sazandar denmektedir. Bazı yörelerde de saz çalanla şiir söyleyen bir araya gelerek görev yapıyorlar. Aşık Baba deyimi ise Sivas, Tokat, Çorum, Ankara Alevilerince kullanılmaktadır. (Bk. N. Birdoğan a.g.e. s.398).

Cem'de başvurulan ilk söyleşinin adı Düvaz-İmam'dır. Bu şiirlerde ozanlar oniki imama yer verirler. Her toplantıda en üz üç tane okunur. Deyişler ve nefesler de Zakirlerce üçer tane okunurlar. Bu deyiş ve nefeslerde Alevi inançlarının yol kuralları anlatılır. Sonra devriyelere sıra gelir. Bu türde Aleviliğin temel felsefesi ele alınır. Tenasuh dediğimiz ve kökeni Zerdüştlüğe inen yani "Madde alemine düşen varlık önce cansız, sonra bitki, sonra hayvan ve sonuçta da insan biçiminde tecelli eder. Bu dört ögeden geçen insan, asıl gerçekten haberli olmak ve ona kavuşmak isteğinde bulunur. Daha sonra derece derece yükselerek Hakka yani Tanrı'ya ulaşır. Kavuşmadan önce son aşama "İnsanı kâmil" yani en uygun insanlık aşamasıdır. Ondan sonradır ki aslına va-

rır. İşte bu konuların işlendiği şüirlere devriye denmektedir." (Bk. N. Birdoğan a.g.e. s.425)

Görüldüğü gibi Alevilik'te Cem törenlerinde ve bu törenlerin dışında da halk şiirinin eski kültürlerden çıkıp gelen verileri kendi inanç felsefelerine monte eden ozanlar değişik içerikler yaratmışlardır. Bunlardan bir tanesi de daha önce incelediğimiz "Şathiyeye" tarzıdır.

Tekke şiiri üzerinde yaptığımız araştırmalarda yazarların şiirleri değişik türlere ayırdıklarını gözlemledik. Bu ayırmacalarda iç içe giren türlerde var. Bu yüzden ozanların şiirlerini yazarken hangi amaç doğrultusunda yol aldıklarını gözönüne alarak biz değişik bir sınıflama yaptık:

1- Kimlik saptamalı şiirler: Bektaşiler, kendi yollarını, en doğru ve esaslı yol sayarlar. Oniki tarikatın başı biziz derler. Yine aralarında "oniki tavladan boşanan, bizim tavlada karar eder" sözü, bir atalar sözü gibi söylene gelmiştir. Alevilerse "Biz suyu, kaynağından içiyoruz" diye Muhammed soyundan nasip aldıklarını övünerek söylerler. (Bk. Abdülbaki Gölpınarlı s.8) Kendilerine olan inançları pek büyük olduğundan -bu tür de- kendilerini anlatmışlardır.

"Biz Urum Abdallarıyız
Maksudumuz yârdır bizim
Geçtik ziynet kabasından
Gencinemiz erdir bizim

Daim kılarız biz zârı
Harceyleriz elden varı dost yoluna verdik seri
Münkirimiz hârdır bizim." gibi,

Hatai'den bir örnek:

"Aşkın şerbetinden içtim hâk oldum
Kudretten donumu giydim pâk oldum
Hem Hakk'a ulaştım hem de Hak oldum
Anın için irad etmem ölümü."

2- Dülvezdeh İmam: Oniki imamı yücelten, onların anılarını kutsayan şiirlere bu adın verildiğini söylemiştik.

Bu konuda Güvenç Abdal'dan bir örnek sunuyoruz:

Ey candan sevdiğim nur-ı penahım
Pîrim cemalini göresim geldi
Kaldır nikabını lutfeyle şahım
Pîrim cemalini göresim geldi

Bir ismi Ali'dir Hayder-i Kerrân
Hasan hulkır-rıza ol zâtı envar
Şahim imam Hüseyin mü'mine didâr
Pirim cemalini göresim geldi.

İmam Zeynel-Abâ Muhammed Bakır
Keremler kânıdır ol imam Cafer
Nola bir dem hüsnün Kabesin göster
Pirim cemalini göresim geldi.

Günvenc Abdal güzel söyledi halin
Erenler donatmış feyz-i kemalin
Ey İmamlar Şahı göster cemalin
Pîrim cemalini görmeye geldi.

3- Ağıt türü: Alevi-Bektaş edebiyatında özellikle İmam Hüseyin için yazılan şiirler bu grupta yer alır. Pir Sultan Abdal için yazılan birkaç şiir gözardı edilirse Aleviler'de kutsal sayılan kişiler dışında ağıt yazılmaz. Aslında ağıta dönük şiir yazma geleneği Mezopotamya ve Zagros kültürü ile ilgili bir başlangıç gösterir. Bu konuda zengin bir kültür vardır. Arap kültüründe böyle bir gelenek yoktur. Nitekim İmam Hüseyin ile ilgili tüm ağıtlar -Kendisi Arap kökenli olmasına karşın- Anadolu'lu ozanlarca -Aleviler'ce yazılmıştır. Ancak Alevilik felsefesinin ötesinde normal yaşam içinde haksız yere öldürülenler, savaşlarda şehit olanlar, başkaldırmalarda fedayı can edenler için yazılan ağıtlar pek çoktur. Ancak bu örneklerin Cem toplantılarında dile

getirilmediği doğrudur. Ağıt-Mersiye örmeği için aşağıdaki uzun şiiri seştik:

Etmeyip şah-ı Peygamber'den heyâ Hak'tan hazer
Kûfiyanı bî vefalar nakz-ı ahd etmiş meğer
Kurretül -ayn-ı Rasulü eylemişler derbeder
Var ise gel hatır-ı şah-ı Rasulullah eğer

Ey sabâ var Kerbelâ deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den haber

Teşnagana kıl nazar bir katre sû bulmuş mudur?
Gülsitan-ı Ahmed-i Muhtar'ı gör solmuş mudur?
Kerbela toprağı hep al kan ile dolmuş mudur?
Ol Huseyn-i Kerbalayı bak şehid olmuş mudur?

Ey sabâ var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

Kırdılar mı gülbün-i şah-ı Nebi'nin dalini
Kestiler mi ol Aliyyel-Murtaza'nın bâlini
Hiç soran var mı garibanın avep ahvalini
Eyle tahkik hanedanı Ehli Beyt'in halini

Ey sabâ ver Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

Gel yetimler haline rahmet Huda'nın aşkına
Sadık-ul va'd-ül emin ol Mustafa'nın aşkına
Fatih-i Hayber Aliyyel-Murtaza'nın aşkına
Kaffe-i ervah-ı pâk-i enbiyanın aşkına

Ey sabâ ver Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

Hazret-i Abbas şehid olmuş mu eyle cüst ü cû
Kavm-i Süfyan ordugah-ı Şah'a etmiş mi gulû
Zaptına almış mıdır nehr-i Fûrat'ı ol adû
Verdiler mi bak yetimane acep bir katre su

Ey sabâ var Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lütfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

Zulm ile seddoldu mu rah-ı Şehid-i Kerbela
Çıktı mı eflaka dek ah-ı Şehid-i Kerbela
Bak zevale erdi mi mâh-ı Şehid-i Kerbela
Hûn ile âlue mi Şah-ı Şehid-i Kerbela

Ey sabâ ver Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lütfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

Masuman-u mazluman hep anda kurban oldu mu
Damen-i pâk-i Sekine Zeynep al kan oldu mu
Kasim u Leyla Züheyla hep perişan oldu mu
Ehli Beyt'e bak esir-i Al-i Mervan oldu mu

Ey sabâ ver Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lütfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

Bir haber yok mu Harabî Şah'tan hayretteyiz
Ağlayıp şâm ü seher ah dûzah-ı firkatteyiz
Hatır-ı nâ şâd pür hüzn ü keder uzletteyiz.
Pek harabız matem-i can-sûz ile mihnetteyiz

Ey sabâ ver Kerbela deştinden eyle bir güzer
Ver bize lütfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

4- Tasavvuf (Bir'sellik) şiirleri:

Tasavvuf ve sufilikle ilgili olarak kitabımızda geniş bilgiler verdik.
Ayrıca incelediğimiz değişik konular içinde de Sufiliğin Alevilik'teki

derin etkilerini vurguladık. Bu nedenle aynı konuları tekrar temas etmiyoruz. Bu bölümde Tasavvufî Alevî şiirlerinden örnekler sunacağız:

Ol kaadir-i kün feyekün lutfedici rahman benem
Kesmeden rızkını veren cümlelere sultan benem

Lutfeden adem yaratan yumurtadan kuş türeten
Kudret dilini söylen zikreyleten Sübhan benem

Kimini zahid eyleyen kimini fasık eyleyen
Ayıplarını örtücü ol dedil ü burhan benem

Bir kuluna atlar verip avret ü mal çiftler verip
Hem yok birinin bir pulu ol rahim ü rahman benem

Benem ebed benem baka ol kaadir ü hay mutlaka
Hızır ola yarın saka onu kılan gufran benem

Dört türlü nesneden hasıl bilin benem işte delil
Od ile su toprakla yel bünyad kılan yezdan benem

Ete deri kemik çatan ten perdelerini tutan
Kudret işim çöktür benim hem zahir ü iyan benem

Hem batınam hem zahirem hem evvelem hem ahıram
Hem ben oyam hem o benem hem ol kerim ü han benem

Yoktur arada terceman andaki sır bana iyan
Oldur bana veren lisan ol denize umman benem

Bu yeri göğü yaratan arşı kürsüyü durduran
Bin bir adı vardır Yunus ol sahib-ül Kur'an benem.

YUNUS EMRE

TUYUĞ

Vahdetin şehrinde seyran eylerim
Ben seni cisminde hayran eylerim
Gencimi ademde pinhan eylerim
Ademi hem hak hem insan eylerim.

NESİMİ

Ey talib-i Nedir bu sen. ben.
Bu akl ü dil, bu canü bu ten

Ko ikiliği, bir ile bir ol
Birliğe yetip geç ikilikten

Bil seni, senin değil bu varlık
Ver sahibine, çık aradan sen

Mülk eyle fena evini sana
Mülk-ü bakana şen ol, sen ol şen

Çıktı aradan bu Lamekâni
Hak oldu heman gören, görünen

LAMEKANİ HÜSEYİN (Ö.1624)

5- Devriyeler (Tenasuh) türü:

Varlık Birliği (Vahdeti Vücut) Sufiliğin kullandığı bir deyimdir. Tanrı örneğin mutlak bir varlıktır. Kainattaki tüm var olanlar mutlak varlığın tecelli etmesi sonucu var olabilmişlerdir. Bu yüzden her şeyi yaratan mutlak varlığı ""Mutlak oluş" gerçeğiyle bile sıfatlamak olanaklı değildir. Çünkü o, herşeyden münezzehdir. Ancak o ateş nasıl yakarsa, ışık nasıl çevreyi aydınlattırsa "zuhur edici özelliğiyle" duyumsanabilir. Yakıcılığı ateşten, aydınlatmayı ışıktan nasıl ayıramazsak mutlak varlığı da "zuhur edici özeliğinden" ayıramayız. İşte bu gerçeği anlatabilmek için "Mutlak varlık" demek zorunda kalmaktayız. Kainatta dahil herşey onun zuhurudur ama hiçbir şey "O" değildir.

Sufilere göre dalgalar, katreler, köpükler denizinden ayrı değildir.

Dalgaların zuhuru denizi çoğaltmaz, geri çekilişi denizi eksiltmez. Çünkü zuhurda tecelli eden bu varlıkların denizden ayrı bir varlığı olmaz. Herşey O'dur, ondan başka bir varlık yoktur.

Mutlak varlığın zuhurda tecellisi aynı zamanda bilgisidir. Bu bilgi de bütün varlık görüntüleri bilgi suretleri şeklinde belirir. Tüm varlıklar tek tek Tanrı'nın bir sıfatına erişmiştir. Ama insan -eşrefi mahlukat- olarak mutlak varlığın tüm sıfatlarına açıktır. Böylece mutlak varlık insan suretinde zuhur edinceye dek tüm varlıklardan geçmiş, kainatın özünden çıkıp gelmiştir.

Madde alemi Zerdüşt dininde de açıklandığı gibi dört anasırdan topraktan, sudan, ateşten ve havadan meydana gelmiştir. Bu dört unsurdan da ıslaklık, kuruluk, sıcaklık ve soğukluk gibi doğaya özgü unsurlar zuhur eder. Dokuz göğün dönüşünden üç varlık doğmuştur: Cansızlar, bitkiler ve canlılar. İşte insan, mutlak varlığın tüm sıfatlarına erişinceye kadar tüm bu yörüngelerden geçmiştir.

Örnekler:

Kuran yazılırken Arş-ı rahmanda
Sır kudret katibi elinde idim
Kandil asılırken nur-ı meskanda
Bülbül idim gonce gülünde idim
YEKSANI'den (...)

Cihan var olmadan ketm-i ademden
Hak ile birlikte yekdaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demden
Yaptım tasvirini nakkaş idim ben

Anasırdan bir libasa büründüm
Nar ü bâd ü âb ü haktan göründüm
Hayrül-beşe ile dünyaya geldim
Adem ile bile bir yaş idim ben.

Şu fenâ mülküne çok geldim gittim
Yağmur olup yağdım ot olup bittim
Urum diyarını ben irşad ettim
Horasan'dan gelen Bektaş idim ben.
(Bektaş Çelebi)

Kaf ü nûn emrinden oldu kainat
Hem sıfattır kaf u nûn hem ayn-ı zât
Kâf u nûndan vacip oldu mümkünat
Bil ki sensin âlem-i zât ü sıfat
-NESİMİ-

ey behiştten taze gelmiş taze gül
Havz-ı Kevser ruşen abmış taze gül
Hüsnüne ey şâh-ı alem cümle kul
Kim durur diyen seni kim Hak değil
-NESİMİ-

Mağrib ü maşrıktâ Haktır söyleyen
Kanı bir aşık bu gün Hak isteyen
Hak ayan oldu vü Hakkı görmeyen
Oldu şeytan Ademi Hak bilmeyen
-NESİMİ-

Farzediniz üç bin sene evvel ben
Geldim gittim dehre bir insan idim
Fakat beş bin sene önce yok iken
O surette bir siretle kân idim

Sırr-ı vahdet çerağını söndürdü
İlahi bir raşe rahme göndürdü
Bir neveden bak nelere döndürdü
O alemde bile kahraman idim

Benden evvel gelenleri düşündüm
Bir din vardı önce taptım övündüm
Zan tereddüt birçok göklerde döndüm
Makbulüne ben kendim burban idim

Tapılmasam ben tapmazdım burada
Çünkü sırren farkımız yok arada
Yerde gökte denizlerde karada
O seyyahın teninde ben can idim

Bir lokmada yüzbin şahsiyetim var
Kenz-i mahfî lâ taayyün bu esrar
Bir nevede nasıl etmişim karar
Bilirsin ya katrede umman idim

Suretteki ruhum tenim sîrette
Neyzen oldum vatan adlı gurbette
Bir "Azab-ı Mukaddes"tim niyyette
Teraneler içinde giryan idim

NEYZEN TEYFİK

6- Övgü Şiirledi (Naat): Bu türde Aleviler'in sevgiden saygıdan bağlılıktan kaynaklanan deyişleri büyük bir zenginlik içerir. Peygamber-İmam Ali- Hacı Bektaş Veli ozanların övgü ve sevgiyle ele aldıkları kişilerdir. Bu şiirlerde menakıplar da görülen efsane ve yakıştırmalarda çoktur. Ancak her dize, gerçek bir inanın bağlılığını, saygının örneklerini yüklenmiştir. İmam açısından önder olan kutsal insanların ozanlar üzerinde yarattığı hayranlıklar dile getirilirken şiirler manevi duygulanmalarla örülmüştür.

Örnekler:

Hak nasib eylese dergaha varsam
Bir dem divanında dursam ya Ali
Eğilsem dizine niyaz eylesem
Yüzüm kademine sürsem ya Ali

Yüzüm kademine sürdüğüm zaman
Zerrece gelmezdi gönlüme güman
Şahım düldülüne bindiğim zaman
Önünde Kanber'in olsam ya Ali

Kamber gibi hizmetinde götürsen
Bir dem ağladırısan bir dem güldürsen
Çekip Zülfikarı beni öldürsen
Elim eteğinden kesmem ya Ali

Keser miyim eteğinden elimi
Kabul ettim hak yolunda ölümü
Doğru süren erenlerin yolunu
Mü'min kullarından olsam Ya Ali

Mü'min olan neresinden bellidir
Hakk'ı söyler nefesinden bellidir
Erenler yolunun gonce gülüdür
Tomurcak güllerin derssem ya Ali

Pîr Sultan'ım beni mihman götürsen
Götürsen de aynı ceme yetürsen
Dizini dizime vursan otursan
Doyunca yüzüne baksam ya Ali

PIR SULTAN ABDAL

Gece gündüz hayaline yanarım
Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkarım günahımdan bizarım
Özüm dara çektim sor Hacı Bektaş

Yandı bu garip kul nedir çaresi
Yine tazelendi yürek yaresi
Onulmaz dertlere derman olası
Bu senin bendindir sar Hacı Bektaş

Derdimin dermanı yaramın ucu
Dört güruh mevcuttur güruh-ı naci
Belinde kemeri başında tacı
Yüzünde balkıyor nur Hacı Bektaş

Sadıkların sıdkı aşığın renci
Pirlerin hem Piri gençlerin genci
Hem derya hem sadef hem dür hem inci
Hem umman hem ırmak göl Hacı Bektaş

Gahi bulut olup göğce ağarsın
Gahi yağmur olup yere yağarsın
Ay mısın gün müsün kandan doğarsın
İlgıt-ılgıt eser yel Hacı Bektaş

Arının yaptığı bala benzersin
Şu gurbet illerde gönlüm eğlersin
Bend edip de ikrarına bağlarsın
Sailin sattığı kul Hacı Bektaş

Derdimend Hatayı eyler niyazı
Ulu pir katardan ayırmaz bizi
Bu mahşer günüdür isteriz sizi
Muhammed önünde car Hacı Bektaş
ŞAH İSMAIL

7- Din dışı şiirler türü:

Alevi ozanlar yukarıda örneklerini verdiğimiz dallarda çok güzel ve kalıcı şiirler yazmış ve söylemişlerdir. Ama ozan yine ozandır. Yani inançlarıyla ilgili deyişlerin yanı sıra şairlik yeteneklerini dünyevi şiirlere de yöneltmekten geri kalmamışlardır. Hatta kendi tutum ve davranışlarını eleştirmekten de kaçınmazlar. Bu bölümde de buna ait seçkin bir kaç örnek vermek istiyoruz:

Esrarı gördüm bugün binmiş gider bir ata
Söyle kim derviş olmuş hergiz söylemez hata

Hızır donudur donu Hakk'a doğrudur yönü
Şöyle cüst eyler beni erişince gizlü ta

Kırmızı don giyinür yeşil kubbe sarınur
Miskinlikten görünür iner alçak sığata

Sufiler bunu yerer bittiği yeri sorar
Gazel olmadan derer hissesi var kuvvete

Sufî yemez haram der gizlice de görsem der
Gelen yıl çok derem der ister birazın sata

Bir kişi kim ayıktır yabanda bir o yoktur
Anın hiç kalı yoktur ta'neyleye bu ota

Bir kişi kim hayrandır yer gök ana seyrandır
İnsan değil hayvandır başın bürüye yata

Gel ey miskin Kaygusuz esrardan al öğütün
Bu aşıklar otudur yemez verme her tata
KAYGUSUZ ABDAL

Yamrıyumru söylerim her sözüm kelegibi
Ben avare gezerim sahrada leycek gibi

İşim kalp sözüm yalan, ben değil adım filan
Bu halk insana derem, sözümü gerçek gibi

Aşk kuşları derilse -Aşkdan dane verilse
Usulüm toya benzer-Avazım ördek gibi

Terketmedim benliği-bilmedim insanlığı
Suretim adem veli -Her huyum eşek gibi

Arifler sohbetinde-Marifet söylesele
Ben de hemen düşünmem-Üerim köpek gibi

Gerçi Hakk'ın halkıym-Marifetsiz aylakım
Arifler sohbetinden-Kaçarım ürkek gibi

Bu marifet ilminden-Haberim yok cahilim
Benden mana sorsalar-Sözlerim sürçek gibi

Aşıklar can içinde-Aşıkardı Hakk'ı
İşitmenin manası-Olmaya görmek gibi

Miskin sarayı kıydın-Kul oldun sen nefesine
Senin hırs u hevesin-Tuttu seni fak gibi

SORANIN DA...

Eşçeği saldım çayıra-Otlayıp karnın doyura
Gördüğü düşü hayıra-Yoranın da.....

Köyüne sokma bed-huyu-Yıkar harap eder köyü
Ölüsüne meyyit suyu-Dökenin de.....

Gammaz ile madrabazın-Bir de olup ta yemczin
Ölürse meyyit namazın-Kılanın da.....

Derince kazın kuyusun-inim inim inilesin
Kefen dikmeye iğnesin-Verenin de.....

Dağdan tahta indirenin-Mezarına götürenin
Talkınını bitirenin-İmamın da.....

Kazak Abdal söz söyledi-Cümle halkı daheyledi
Sorarlarsa kim söyledi-Soranın da avradını

KAZAK ABDAL

Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda insan beyenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selam vermeye dervişan beyenmez

Alemi taneder yanına varsan
Seni yanıltır bir mesele sorsan
Bir cim çıkmaz eğer kamını yarsan
Camiye gelir de erkan beyenmez

İlkin kapısında kul kardeş olan
Burnu sümüklü hem gözü yaş olan
Bayramdan bayrama bir traş olan
Berber dükkanında oğlan beğenmez

Yaz olunca yayla yayla göçenler
Topuz korkusundan şehre kaçanlar
Meşe yaprağını kıyıp içenler
Rumeli bohçası duhan beyenmez

Aslında neslinde giymemiş hare
İş gelmez elinden gitmez bir kâre
Sandığı gömleksiz duran mekkare
Bedestane gelir kaftan beyenmez

Kazak Abdal söyler bir türlü sözü
Yoğurt ayran ile hallolmuş özü
Köyden şehre gelen bir köylü kızı
İnci yakut ister mercan beyenmez

8- Aşk (sevi) ve Cemal şiirleri:

Alevilikte güzelliklerin (mecmuu) toplamı Tanrısal güzeliğin bir parçasıdır. Güzellikleri ve çirkinlikleri de Tanrı yaratmıştır. Hayır ve şer nasıl tanrı'nın (tecelliyatı) ise güzellik ve çirkinlik'te bu oluşumun ürünüdür. İnançlı kişi nasıl Tanrı'nın yarattığı şerlerden hayra doğru kaçacaksa, çirkinlikleride bir yana bırakıp güzelliğe doğru gidecek, güzellikle hemhal olacaktır.

Tanrısal güzelliklere Bir'sellik "Cemal" adı verilmiştir. Özellikle yüz güzelliğidir söz konusu olan...

Ünlü Alevi Ozanlardan Nesimii'ye Haleb'te zahir Alimlerden birisi sordu:

-Bu gencin yüzünde ne görüp de bu derece mest ve perişan oluyorsun?

-O'nun yüzünün aynasında Tanrı'nın suretini müşahede ediyorum." Sonra ünlü ozan sözlerini şöyle sürdürdü:

-Meğer onun yanağı, her harfî manalar denizi olan Seb'a'l-mesani (Fatiha)dır.

-Biz de bakıyoruz dedi Zahir Alim. ama o suret bize görünmüyor.

-Bu Kaf devletinin Anka'sı sizin kabiliyetinizde yuvasını yapmadı ve saadet Hüması da sizin himmet başınıza gölge salmadı.

Sonra şu gazelini okudu:

(Hakk'ı gören, benim yüzümü görmek için, bir bakış bakar. Kendine bakan bir göz, Allah yüzünü nasıl görür?)

(Can aynası, "Bir'in yüzünden ibarettir. Ve'l-leyl" ayeti, "Bir'in saçındandır, "Kâbe kavsey" in sırrını bilersen "Bir'in kaşından daha az olduğunu da bilirsin.)

İşte bu şiir yüzünden Nesimi'nin idamına karar verildi.

Bu elim olayı yorumlayan Emir Hüseyin şöyle söyler:

(Sevgili yolunda canını feda eden kişilere can ne edecek?)

Derisi yüzülürken çevresindekiler Nesimi'ye sordular:

-Rengin niye sarardı?

-Ben aşk fecrinden doğan aşk güneşiyim. Güneş batarken sararır.

Nesimi'nin ruhunu teslim ederken söylediği son sözleri şunlardır:

Yüzlerce keder ve özlemle senin mahallenden yola çıktım.

Ey canımın dinlencesi, senden muradımı almadan bakışı kestim)

Nesimi'nin Hocası Fazlullah da Nesimi'den önce düşüncelerinden ötürü katledilmişti. Her iki düşünürde dönemlerinde Hurufiliği yaymaya çalıştılar. Fazlullah Hurufî, insan yüzünde keşfettiği yedi hattı, her türlü dini konuyu anlamaya ve Tanrısal gizleri çözmeye yeterli bulmuştu. Yedi hat yani yedi çizgi şunlardan oluşuyordu: 2 kaş, 4 kirpik, 1 sevad-saç. Fazlullah'a göre Zerdüşlük'ten gelen su-toprak-ateş ve yel dörtlüsünü bu yedi hatla çarpılması halinde Kuran'daki bütün gizler çözülmüş olurdu.

Hiçbir İslami delile dayanmayan bu görüş eski Anadolu kültür birikimlerinin bir ürünüydü. Fazlullah Hurufî'ye göre 28 harf Ademin yüzünde yazılıdır. Bu 28 ilahi kitabın işareti ve Kaim-i makamı"dır. Adem'in yüzü bundan dolayı Er-rahman a'le'l-arşı-stevadır. Rahmanın arşidir.

İşte yukarıda da açıkladığımız gibi Sufî ozanlardan Hurufilik yönünde yol alanlar insan yüzünde bitmez, tükenmez bir ilham kaynağı bulmuşlardır. Gözler, kaşlar, kirpikler, dudak, ağız, çene ile yüzdeki hatlar, alın ve bunların toplamı olan çehre-yüz cemale ve cemalu'llah'a delalet eder. Bu nedenle de insan yüzü, Tanrı'nın tecelligahı sayılıyor-du.

İnsan yüzüne verilen bu dinsel önem, cemal aşkına dayalı olarak gelişmiş böylece Tanrı aşkı insanî aşka dönüşmüştür. Aleviliği ve Bektaşiliği pek sevmediği ve benimsemediği anlaşılan üstad Gölpınarlı yukarıdaki anlatılarımıza katılmaz ve aşk konusunda şunları söyler:

"Bektaşilerde Aşk konusu tamamiyle beşeri bir hal almıştır. Onlar duygularını mistisizmin bulanık perdesiyle perdelemeye lüzum görmemişlerdir."

Gölpınarlı'nın bu görüşünü Uluhiyyet, batinilik, tenasuh Hurufilik Işıkkılık (zuhur) konularında sürekli Alevileri suçlayan düşüncelerinin haksız bir uzantısı olarak görmekteyiz. Üstad Gölpınarlı'yı düşünce yapısı itibarıyla İmam Cafer Sadık ve Şia yanlısı inanç felsefelerine daha yakın bulmaktayız.

Aşk (Sevi)-Cemal türü örnekleri:

Benim garip gönlüm aşktan usanmaz
Varır aşka düşer hiç bana dönmez

Döner gönlüm bana öğüt verir çok
Aşık olan gönül aşktan usanmaz

Aşık ki cana kaldı aşık olmaz
Canın terketmeyen ma'suku bulmaz

Aşk pazandır bu canlar satılır
Satarım canımı hiç kimse almaz

Aşık bir kişidir bu dünya malın
Ahiret korkusun bir çöpe saymaz

Bu dünya o ahiretten içeri
Aşkın yeri var kimseler bilmez

Aşık öldü diye sala verirler
Ölen hayvan olur aşıklar ölmez
YUNUS EMRE

Şunda bir dilberin sallanışında
Sevliye benzettim dallar içinde
Derya kenarında ırmak yüzünde
Turnaya benzettim göller içinde

Hakk'a doğru giden yolu basmazlar
Söyletirler şirin dili kesmezler
Güzel sevdi deyü çekip asmazlar
Bir zaman söylenir diller içinde

Benim yarım gelişinden bellidir
Ak elleri deste deste güllüdür
Yarından ayrılan nerden bellidir
Melül mahzun gezer iller içinde

Alma deli gönül alma eline
Ciğerciğim aşk oduna deline
Yarım al yeşiller giyip salına
Ko beni yatayım şallar içinde

Huseynî'yem aydur işim zar m'ola
Aşk kemendi boynumuzda dar m'ola
Benim yarım gibi güzel var m'ola
Hakk'ın yarattığı kullar içinde

HÜSEYİNİ

Arz-ı hâl eyledim şahlar şahına
Kıl derdime derman el-aman dedim
Özüm türab ettim ben dergahıma
Dahi birliğine yok güman dedim

Kameti melektir siması huri
Uğruna yokmuşum ben can ü seri
Bir ihsan eylesen tez eyle bari
Serde takat yoktur hal yaman dedim

Beni Mecnun etti mahmur bakışı
Ciğer kebab aşk oduna yakışı
Ruhum olup şu bedene akışı
Hem tez olur hem de pek nihan dedim

Kaşlar nizam kurmuş kirpik terazi
Nur ile boyanmış yüzümün benzi
Lebin şekerinden ver bazı bazı
Kulundur Fedayi ol zaman dedim

FEDAYİ

Şu benim divane gönlüm
Yine hubdan huba düştü
Mah cemalin şulesinden
Dalgalandı göle düştü

Kiminin meskeni külhan
Kimi derviş kimi sultan
Kimi yâri ile mihman
Bu ayrılık bana düştü

Kimi aşka vermiş değer
Kimisi boynunu eğer
Kimi atlas libas giyer
Şükür bize aba düştü

Kul Yusufundur bu demler
Didemden akıttım nemler
Benim çektiğim sitemler
Dosttan bize çaba düştü.

KUL YUSUF

Aşka imiş bâkî vü hüsnün lâ-yezâl
Aşka sığmaz çün ü çend ü kıl ü kâl
Lem yelid hüsnün ve hem yüled cemal
Hüsnüne sübhânehu celle celâl

NESİMİ

Kıbledir yüzün kara kaşın imam
Zülf ü kaşındır tehiyyat ü selam
Ey saçın mahşer ruhun Beytü'l haram
Sûretin devrinde hüsn oldu tamam

NESİMİ

Mescid ü mey-hane bir oldu bize
Div ile şeytan esir oldu bize
Gam ferah diken harîr oldu bize
Dilberin aşkı emir oldu bize.

NESİMİ

9- Mizah (Güldürü) türü şiirler:

Alevi ozanlar arasında güldürü türünde şiir yazmış pek çok ozan var. Ama Alevilik'teki güldürü türü hiçbir zaman aşağılayıcı bir dozda olmaz. Can'ları şiir yoluyla neşelendirmek onlara mutlu anlar yaşatmak topluluğu cem ayinlerinden sonra yemek yerken ve içilirken günlük üzüntülerden sıkıntılardan problemlerden uzaklaştırmak Alevi ozanların işidir. Eski Deng-Bejlerin, Meddahların, seyirlik oyun oynayan oyuncuların görevlerini yüklenirler. Söyledikleri güldürü şiirini sazların nağmeleriyle süslerler.

Nasreddin Hoca'dan başlayan ve Bektaşilikte de kurumlaşan fıkralar yani Bektaşî fıkraları Alevi ozanların güldürü şiirleriyle bütünleşmiştir. Dinsel bağlılık ve uğraşların yanı sıra yaşama sevinci ile doğa sevgisi Alevilik'te "bugün ölecekmiş gibi ahrete, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışınız" öğütünün bir uzantısı olsa gerek.. Öte yandan müziğin raksın olduğu yerde güldürü şiirin de olması doğaldır.

Şimdi güldürü türü Alevi ozanlarına ait şiirlerden bazı örnekleri sunmak istiyoruz:

Kaplu kaplu bağalar kanatlanmış uçmağa
Kertenkele derilmiş diler Kırım geçmeğe

Kelebek ok yay almış ava şikâra çıkmış
Domuzları korkutur ayıları kaçmağa

Ergene'nin köprüsü susuzluktan bunalmış
Edirne minaneresi eğilmiş su içmeğe

Kazzaza balta koydum çervişin deremezem
Çuval çayırdı gezer seğirdüben kaçmağa

Allah'ımın dağında üç bin balık kışlamış
Susuzluktan bunalmış kağını ister göçmeğe

Leylek koduk doğurmuş ovada zurna çalar
Balık kavağa çıkmış söğüt dalın biçmeğe

Kelebek buğday ekmiş Manisa ovasına
Sivrisinek derilmiş ırgat olub biçmeğe

Bir sinek devenin çekmiş budun koparmış
Salunuben seçirdir bir yar ister koçmağa

Bir aksacık karınca kırk batman tuz yüklemiş
Gah yorgalar gah şeker şehre gider satmağa

Domuz düğün eylemiş anıya kızın vermiş
Maymun sındı getirmiş kaftan gömlek biçmeğe

Deve hamama girmiş dana dellaklık eder
Su sığgırı natır olmuş nöbet ister çıkmğa

Kaygusuz'un sözleri Hindistan'ın kozları
Bunca yalan söyledin. Girer misin uçmağa
KAYGUSUZ ABDAL

Eksik avradın kötüsü-dizini dikip oturur
İşinin kolayın bilmez-Yüzünü yıkıp otur

Boğaza takmış akiki-Aşına bulmaz kekiği
Yeni donunun söküşü-Dizine takıp oturur

Ayağında meşin mesi-Kolunda gümüşün hası
Soyunmaya elbisesi-Taşraya bakıp oturur

Yata yata karnı şişer-Eşiğin başında işer
Bitler kanatlanmış uçar-Sirkeye bakıp oturur

Eline yakmış kınayı-Ocağa vurmuş tavayı
Suya batırmış kovayı-Akara bakıp oturur

Çocuklar oynar aşığı-Köpekler yuğ bulaşığı
Karga da kapmış kaşığı-Havaya bakıp oturur

Başa bağlamış emiri-Rencperler severler demiri
Danalar yemiş hamırı-Tekneye bakıp oturur

Kaygusuz aydur atılmaz-Pazara çeksen satılmaz
Soyunup koyna yatılmaz-Bir manda çöküp oturur.

KAYGUSUZ ABDAL

Dedim ey dilber kulunum-Yürü hey torlak der
Sen dahi yolunmamışsın-Sözlerin taslak der

Dedim ey dilber lebinden-Bir buse versen n'ola
Alnına sapan kayası-Ensene tokmak der

Sordum suçum nedir benim-Halime kılmaz nazar
Bu söz senin ne hakkındır-Söyleme küstah der

Haline bak çuluna bak-Bu dahi sevmiş beni
Niyyet-ül gaza değil mi?-Dönüben ahmak der

Yürü hey derviş yoluna-Sende yoktur sîm ü zer
Akılsız serser zavallı-Cimri vü çıplak der

Serteser gezmiş cihani-Kurt üşmüş tabanına
Borusu yanını döver-Kabağı.tak tak der

Kaçuban kurtulamadım -Şol torlağın elinden
Her seher karşıma gelir-Çağırır Hak hak der

Hoş gelir bu Kaygusuz'a-Bir kazan kuzlu pilav
Yüz elli yağlıca çörek-Ol dahi yumşak der.

KAYGUSUZ ABDAL

Bugün bana bir paşacık-Uzun börklü derviş dedi
N'ola bir kez öpsem, dedim-Söğdü bana dürt şiş dedi.

Dedim: Aşkıım bakmağıl-Beni böyle bırakmağıl
Eydür ki: Ben bilmem seni-Gerek yan, gerek piş dedi.

Dedim: Aşık oldum sana-Sen bir yana, can bir yana
Eydür ki: Şu Dervişe bak-Sayıklar, görür düş dedi.

Aşkıım lebin balına-Yüzündeki şeftaline
Eydür: Derviş yolun gözüt-Teferrüç eyle, geç dedi.

Eydür ki şol torlağı gör-Sözün bilmez küstahı gör
Dedim ki kulun olayım-Hoş geldi: Koş, koş dedi.

Dedim ki: Bir kez öpeyim-Kıblem yüzündür, tapayım
Eydür ki: Sen dilencisin-İşte ekmekle, aş dedi.

Dedim Kaygúsz Abdalım-Eşiğinde kemter kulum
Eydür ki: Devriş yürü git-Bundan öte sıvış, dedi.

KAYGUSUZ ABDAL

Gide gide bir sineğc tuş oldum
Yeğın bildim şu sineğın işini
Tuttum kılınc ile kestim kellesin
Yedi dağ üstüne serdim leşini

Sinek vızıladı uçtu havaya
Yağın süzdüm üçyüz altmış tavaya
Yük eyledim doksan dokuz deveye
Peşkeş ettik Kayseri'ye dönüşü

Sineği tutup meydana attılar
Beşyüz kese akça yağın sattılar
Kemiklerinden bir köprü çattılar
Hesap ettik iki bindir yaşını

Ben bilirim karanlıkta geleni
Gelip benim tatlı canım alanı
Dertli Kerem söyler böyle yalanı
Ya kim gördü o sineğin eşini

DERTLİ KEREM

10- Mutfak kültürü şiirleri:

Gerek Mevlevilikte ve gerekse Bektaşilik'te mutfak kültürünün törenler içinde önemli bir yer işgal ettiğini vurgulamıştık. Bu inanç yuvalarında yani dergah ve tekkelerde müridlere, canlara mutfak eğitimi yapılır. "Mevlana bütün ömrünü üç kelime ile özetlemişti: HAMDİM, PİŞTİM, YANDİM". Hacı Bektaş-ı Veli yolunu izleyen Yunus Emre'de "Yunus miskin çiğ idik, piştik elhamdülillah" diyordu. (Bk. Feyzi Halıcı, Halk Şairlerinden Yemek Destanları S.2)

Tekke ve dergahlarda mutfak adabı her yönüyle ele alınmıştır. Örneğin mevlevilikte mürid, eğitimine mutfaktan başlar.

Alevilikte kurban tıglama erkani, aşure ve matem erkani, sofraya erkanı gibi erkanlar vardır.

İşte usul ve adaba dayalı mutfak kültürünün güzel bir sonucu olarak Anadolu'da bu uğraş edebiyatta da mekan tutmuştur. Özellikle şiir dalında çok renkli ve çok değişik örneklerle karşılaşmaktayız. Feyzi Halıcı ilk kez bu şiirleri "Halk Şairlerinden Yemek Destanları" adlı bir kitapta topladı ki bu girişim bu daldaki bir boşluğu doldurdu. Var olan bir sanatın ve onun ürünlerinin derlenmiş olmasını takdirle karşılıyoruz.

Şimdi bu derlemeden seçtiğimiz bazı örnekleri sunuyoruz:

YEMEK ELIFNAMESİ

A ile açlıktan benzim sarardı
B ile börekle, baklava göster
C ile cilbirle mıkla arardı
Ç ile çorbadan başlamak ister

D ile dilberim sofrayı getir
E ile ekmeği gülererek yedir

F ile furunda kebab iyidir
G ile güllüç'tan var mıdır eser

Ğ ile gam verir kabir meyvesi
H ile hazırdır et kızartması
I ile irmikle tahan helvası
İ ile ızgara balığı ister
K ile kıymayı koyundan kavur
L ile lahneden bir sarma kayır
M ile mercimek taşını ayır
N ile nar hoşaf bir abü kevser

O ile orman kababı ile
Ö ile ördekli hindili bile
P ile pilavı pirinçten eyle
R ile razıyım bir kazan yeter

S ile sütlüyle kadayıf verir
Ş ile şekerle kaymak elverir
T ile tarhana buna panzehir
Ü ile üzüm getir beş kelter

U ile utanma aşmayı aşır
V ile vallahi midem zor taşır
Y ile yağlıyı güzelce pişir
Z ile zeytini Mansur çok sever
Silleli Aşık Mansur

Güzeller scyrana çıkmış
Yar senin ağa mercimek
Yel eser de dağallanır
Yol vurur dağa mercimek

Başında Bektaşi tacı
Lebin tatlı, sözün acı

Değer Mısırın haracı
Bahçeye, bağa, mercimek

Kıl nar veçhi olmuş lenger
Gayet arzımanım çeker
Kara bulut gibi çöker
Korkarım yağa mercimek

(Koyunoğlu müzesi 11449 nolu Cönk 1295 Hicri tarihli 117 yıl önce yazılmış. Şairi belli değil. Feyzi Halıcı tarafından düzenlenmiş şekliyle).
Öte yandan Kaygusuz Abdal'a ait bir şiirden iki dörtlük sunuyoruz:

"Bir kaz aldım ben karıdan
Boynu da uzun borudan
Kırk abdal kanı kurutan
Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz

Sekizimiz odun çeker
Dokuzumuz ateş yakar
Kaz kaldırmış başın bakar
Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz.

Yine Kaygusuz Abdal'ın bir başka şiirinden iki dize alıyoruz:

"Doymaz isen yalvar hakk'a nazar kıl bucağa yüke
on sekiz kalınca yuka tam gönlünce gevreğ olur

Kaygusuz Abdal bulunca gel otur pilav gelince
On tekne hamur salınca bir onarı çöreğ olur."

Aşık Ruhsatinin şiirinden iki dörtlük:

"Kadayıf, kahvaltı, kaz da öğlene
Dünyalar durdukça vara söylene
Maydanoz şöhretli, tere dillere
Kahbe gök soğanın devranına bak

Baklava pehlivan, hoşaf çömezi
Yarım kıyye bala olamam razı
Kandan şeker ile donansın yüzü
Ruhsat bu hayalin elvanına bak."

II- Muamma türü şiirler:

Tekke ve dergah şiirinde bir dal da muamma ile ilgilidir. Ancak bu muamalar genelde tasavvuf konularıyla sınırlanmıştır. Aleviler'de muamma dalı ozanların kendi aralarında ve köylerde yapılan gece toplantılarında yapılır. Cem toplantılarında yapılmaz. Ancak bu toplantılardan sonra yani erkanla ilgili törenler bittikten sonra muhabbet sürerse muamalı şiirler ozanlar arasında bir çeşit bilgi alışverişi birbirlerini sınaama ve deneme sporu gibi uygulanır.

NEFES

Yeşil Abdal dört kitabı
Cemyleyip yazan kimdir?
Ta mağrıpta at'lan topu
Ta.. maşıkta çelen kimdir?

Ateş yakıp çiğ pişmeden
Ziruh tene kavuşmadan
Ana rahmine düşmeden
Ya doğmadan ölen kimdir?

Bir göl vermişler sülüğe
Derya ummandır balığa
on sekiz yıl karanlığa
Kul Hamza'yı salan kimdir?

Balık öküz ayağında
Cihan solunda sağında
Kırk yıl balık kursağında
Beş vaktini kılan kimdir?

Ali. Hamza. Hasan üçü
Cennettir Kâbe'nin içi
ismail'e inen koçu
Bıçak urup çalan kimdir?

Hak resulü geçti çalgar
Kocamaz taş ile dağlar
Her kimi sorarsam ağlar
Ya felekten gülen kimdir?

Yeşil Abdal söz ulunun
Koy gezsün dünya delinin
Son deminde Azrailin
Kendi canın alan kimdir?

YEŞİL ABDAL

Muamma ile ilgili bir de sorulu ve yanıtı örnek sunmak istiyoruz:

Yeşil kamçılı boz ata
Binen kimdir? Bilin imdi
Dört kitabı dört satıra
Yazan kimdir? Bilin imdi.

Gaiptendir anın üçü
Bilmediler nedir suçu
İsmail'e inen koçu
Yüzen kimdir? Bilin imdi.

Hem okurum hem yazarım
Kimseler bilmez pazarım
Peygamberlerin mezarım
Kazan kimdir? Bilin imdi.

Gelir dayanırdı denge
Biner gider idi cenge

Ak deveyi ol peşenge
Dizen kimdir? Bilin imdi

Dedemoğlu cennet şarı
Mümin olan anda varı
Peydah edip Zülfikarı
Düzen kimdir? Bilin imdi.

DEDEMOĞLU

YANIT NEFESİ
Yeşil kamçılı boz ata
Hızır İlyas binmedi mi?
Dört kitabı dört satıra
Hacı Hasan yazmadı mı?

Gaibdendir anın üçü
Bilmediler nedir suçu
İsmail'e inen koçu
Hazret Ali yüzmedi mi?

Hem okurum hem yazarım
Kimseler bilmez nazarım
Peygamberlerin mezarım
On ik'imam kazmadı mı?

Gelir dayanırdı denge
Biner gider idi cenge
Ak deveyi ol peşenge
Sultan Üveys dizmedi mi?

Dedemoğlu Cennet şarı
Mümin olan anda varı
Peydah edip zülfikarı
Hak teala düzmedi mi?

DEDEMOĞLU

Institut kurde de Paris

SONUÇ: ALEVİLİK VE RESMİ İDEOLOJİ

Alevilik olayı son yıllarda güncel bir konu haline geldi. Uzun yıllar kendi "vahdetinde" varlığını koruyan bu felsefe nedense resmi ideolojinin ilgisini çekmeye başladı. İnkâr politikası bir yana bırakıldı. İfrat ve tefrit gibi eski deyimlerle özetleyebileceğimiz bir müdahale örneği ile karşı karşıya kaldık. Ters bir uygulamaydı ortalıkta sergilenen.. Ülkede liberal ekonomiyi savunan iktidar şimdi kültür alanında koyu bir devletçi kesiliyor binlerce yıldır kendi yapısını kurmuş felsefesi inanç örgütlerinin içine kendi elini sokuyordu. Örneğin Namık Kemal Zeybek Kültür Bakanı iken Konya'da kendi varlığını kendi olanaklarıyla kotaran Mevlana Törenleri'ne ve Mevleviliği . Hacı Bektaş'ta da Hacı Bektaş Veli'yi ve Aleviliği devletleştiriyordu. Büyük paralar ayrılarak kadrolar hazırlandı. Bu kurumlaşmanın amacı neydi? Neden ve niçin güvenlik soruşturmalardan geçirilerek ortaya konan bu kadrolaşmalardan iktidarın ne gibi çıkarları olacaktı? Şimdiye kadar Mevlana törenlerine gösterilen toleransın dışında Hacı Bektaş Veli'ye ve Aleviliğe hiç sahip çıkmayan iktidarın son birkaç yıldır bu konuya eğilmesindeki neden neydi? Bu konuda sorulacak sorular pek çoktur. Bu olaylara sahip çıkan iktidar neden ve niçin gerçek kadrolara yardımcı olmak yerine yapay kadrolar oluşturmuştur?

Aleviliğin felsefe yönünü incelemek ve bilimsel araştırmalar yapmak yerine neden ve niçin şenlik, festival, gardenparti havasında raks ve müzikle sınırlı bir gösteri manzumesi için milyarlarca lirayı maaş ve ücret olarak ortalığa dökmektedir? Konya'da Mevlevi gösterileri için ayrılan kadrolarda ilkokul mezunu ve Mevlevilik hakkında uzak yakın hiç bir bilgisi olmayan bir Semazenbaşına 5.5 milyon lira aylık maaş bağlanmıştı? Sayıları otuzu bulan bu kadrolarda devlet kesesinden kıyağa bağlananların yıllık maaş ve ücret tutarları milyarları aşmaktadır.

Peki niçin?

Oysa Alevi dergahlarıyla Mevlevi dergahlarında meydan kapısının üzerinde (Edeb Yahu) sözü yer alır. Bu deyim, bu sesleniş disiplini, eğitimi ve terbiyeyi simgeler. Özellikle Alevilik'te suç işleyelere ve kusurlu olanlara "düşkünlük cezası" uygulanır. Bu konuda Alevilik'te hukuk bölümünde bilgi vermiş ve takdir edilen cezalar hakkında var olan kuralları açıklamıştık. Şimdi siz Talibleri rehber kanalıyla ve Müşid'in izniyle -geleneksel inceleme- sonunda değilde Memurin Yasası'nın hükümlerine göre göreve alınca "Düşkünlük" kurumunu ortadan kaldırmış olursunuz. İşte bu nedenle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde yönetimler her ne kadar bu felsefelerden güç almanın yollarını aramış ve bulmuşlarsa da devlet olarak kesinlikle bu felsefeleri yönetmeye kalkışmamışlardır.

Günümüzde yapılan bunun tersidir. Peki niçin?

Acaba iktidar Alevilik ve Mevlevilik konusunda bunca parayı harcıyor da bu inanç sistemlerinin yaşamasını mı istiyor? Yoksa bu inançlara bağlı olanlardan bir beklediği mi var? İşte sorulacak en önemli soru budur. Bir yandan olayı yozlaştırıcaksın. Bir yandan da bu yozlaştırmadan siyasal bir çıkar sağlayacaksın.

Tarih boyu Aleviler ezilmiştir. Horlanmıştır. Selçuklu hükümdarı 2. Keyhüsrev zamanından başlayarak Yavuz zamanında ve daha sonraki tarihlerde Alevilere kıyam uygulanmıştır. Son örneği de Kahramanmaraş'ta yaşandı. Ama ne var ki Türkiye topraklarında yirmi milyon Alevi'nin yaşamakta olduğu son yıllarda çıkan araştırma kitaplarından vurgulandıktan sonra -elbetteki oy kaygıları yüzünden- bir ilgi odağı oluştu. Aleviliğe sahip çıkılacak ve bundan yararlanılacaktır. Ama bu felsefenin de gerçek içeriği gözardı edilecek bir tiyatro eseri sahneye uygulanır gib müzik ve oyunlarla süslü bir yapı içinde Alevilik bir folklor gösterisi kimliğiyle sunulacaktır.

Milyarlarca liralık giderler karşılığında kurulan Alevi ve Mevlevi kadrolar sadece yılda bir iki gün için ağustos ayında Hacı Bektaş'ta ve aralık ayında Konya'da düzenlenecek törenlerde ya da Türkiye'ye gelecek yüksek düzeydeki resmi konuklar için bir de her yıl İstanbul'da düzenlenen Kültür Festivali'nde sahnelenmek üzere görevlendirilmeliydi. İşin bu kadarını Devlet Halk Dansları Topluluğu da yapabiliirdi.

Tüyü bitmedik yetimin hakkı olan bu paraya yazık değil mi?

Liberal ekonomiyi uygulayan, açık pazara yönelen, dış ülkelerden çıkıta muz getiren, hatta Kit'leri özel teşebbüse devreden bir iktidar peki neden Alevilik ve Mevlevilik konusunda yozlaştırmadan yana bir planla koyu devletçi kesilmektedir?

İçerik olarak hiçbir benzerlik yok ama iktidar futbol kulüblerini bile şirketleşmeye itmekte iken halkın felsefi inançlarını niçin kendi telkeline almak istemektedir?

Şimdi de bu konu üzerinde biraz duralım.

Elbetteki oy kaygısının büyük rolü var. Ama bunu sağlamaya çalışırken de iktidar oldukça kurnaz.. Hem toplam olarak milyarlarca lirayı maaş olarak dağıtacaksınız, hem de hiçbir şeyi yapmamaya büyük özen göstereceksin. Üstelik baştanberi anlattığımız bu yeni düzeni kurumlardan hiçbirisi bu girişimi gerçekleştiren o tarihteki Kültür Bakanı da dahil evet hiçbirisi Alevi inançlı kişiler değil. İşin komik yanı bu.

Öte yandan iktidarın emrinde çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı da Alevilerin varlığını kabul etmiş değil.

İktidarın TRT 'si de.

Peki şimdi soralım. Türkiye'de toplam Türk ve Kürt olarak 20 milyon Alevi var da bu çabayı ve bu çalışmayı yürütecek bu kadar Alevi içinde hiç yetenekli okumuş ve bilgili insan yok mu?

Neden ve niçin iktidarın hiç gereği yokken -oy uğruna- yüklendiği bu görev sorumlu Alevi topluluklara bırakılmıyor?

İktidar kendi çalışıyor, kendi oynuyor.

Kitabımızda yazdığımız gibi iktidar önce kamuoyu oluşturuyor. Aleviliğin Hanefi mezhebi içinde yer aldığına dair Abdülkadir Sezgin'e yazdırılan kitap Kültür Bakanlığınca on binlerce adet bastırılıp okullara tüm il ve ilçe halk kitaplıklarına gönderiliyor. Üst üste baskı yapıyor. Bakanlığın resmi yayını Alevileri Hanefi mezhebinin içine sokarsa iktidarın bu kadrolaşmalardan neyi amaçladığı ortaya çıkmaz mı?

Evet bu girişim bir kandırmacadan başka bir şey değil.

İşin acı yönü Alevilik konusunda kitap yazan pek çok yazarımız da iktidarın bu tutum ve davranışına şapka çıkarıyor. İktidara ve resmi ideolojiye açık destek veriyor. Üstelik Aleviliğin kökenini Ortasya'ya

ve şamanizme götürerek kahramanmaraş olaylarını unutturmaya çalışıyorlar.

Kimi yazarlarımızda Türk -İslam sentezinden yola çıkarak iktidarın gözüne girme çabasında. Oysa hiçbir inancın, hiçbir ideolojinin milliyeti olamaz. Ama bir inancı ve bir ideolojiyi bir ulusun bireyleri ilk kez ortaya koymuş olabilir. Hatta bir halk topluluğu kendisine zorla dayatılan yeni bir inanca karşı kendi eski inançlarıyla karşı koyarak direnme gösterebilir ve bunların bir bölümünü yeni inancın içine sokabilir ama bu verilerin tümü yine onu benimseyen her ırktan insana açık tutulur. Ve tutulmuştur.

İşte burada yeni bir noktaya geliyoruz. Aleviler Selçuklular Osmanlılar zamanında aşağılandılar, ezim ezim ezildiler. Bu bir gerçek. Peki Alevilik eğer bir Ortaasya ürünü, şamanizmin bir uzantısı ise niçin adlarını saydığımız bu Türk Devletleri, yine Türkler'in ortaya koydukları bir felsefeye karşı çıktılar?

Demek ki işin içinde bir iş var. Ali Cengiz oyunu var. Bu düğümü çözersek resmi ideolojinin güttüğü amacı da açıklamış olacağız.

Önce Resmi ideolojinin amacına ulaşmak için kullandığı araç üzerinde durmalıyız. Türk-İslam sentezi demiştik. Bunun temelinde net olarak Türk milliyetçiliği yatıyor. Her kültür olayını Türkleştirerek işin içinden çıkmak. O halde resmi ideolojinin bu yavesinin hayal ürünü olduğunu Alevilik felsefesinin nasıl doğduğunu ve hangi halk tarafından İslamiyete sokulduğunu açıklamak zorundayız.

Böylece günümüzde iktidarın neden ve niçin Aleviliğe sahip çıktığını neden ve niçin Aleviliği Sünni mezheplerden Hanefilik'le özdeşleştirdiğini, neden ve niçin Aleviliği bir Ortasya ürünü ve Şamanizmin uzantısı olarak göstermeye çalıştığını, niçin ve neden açıktan ve doğrudan müdahale ile bu inanç sistemi için memurlar atayarak kadrolaşmaya gittiğini anlatmış olacağız.

Alevilik resmi ideolojinin de çok iyi bildiği gibi Muaviye ve oğlu Yezid'in İslam dinini ve bir zenginleşme aracı olarak kullanmaları, cariye, kölelik ve ganimet kurumlarına işlerlik kazandırarak Arap kökenli olmayan Müslüman halklar üzerinde bir zulüm yöntemi uygulamaları karşısında Kürt halkı tarafından -bir başkaldırma niteliğinde ve eski geleneklerinin dayatılması sonucu- ortaya konmuş bir felsefedir.

Ehlibeyt'e karşı yapılan haksızlıklar ve işlenen cinayetler de bu felsefenin Anadolu'da mekan tutmasına yaradı.

Bilindiği gibi Kürtler Halife Ömer zamanından başlayarak otuz yıl süren savaşlar döneminden sonra Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Kendi yarattıkları din olan Zerdüştlüğe bağlı olan bu halk silah zoruyla bu dini benimserken büyük bir soykırımına uğradı. Arap Ordularının acımasızlığı zulüm ve yıkılıclıkları hakkında o dönemde bir deri üzerine yazılmış yazı da şunlar okunur:

"Kutsal yerler yıkıldı. Kutsal ateşler söndü. Ve büyüklerin en büyüğü kendisini gizledi. Arap zulmu Şehrizar'a kadar olan tüm köyleri harap etti. Kadınlar ve kızlar esir alındı. Erkekler kendi kanlarında boğuldular. Zerdüş inancı yalnız bırakıldı. Hürmüz'ün hiçbirisi için acıması olmayacak" (Bk. Abdul Rahman Kasımlu, Kürdistan ve Kürtler adlı eserinden) Oysa Türkler İslamiyeti Kürtler'den 300 yıl sonra yani 930 yılında kabul etmeye başladılar. Prof. Dr. Erol Güngör ve Prof. Dr. Mehmet Altay bu gerçeği eserlerinde açıkladılar.

Namık Kemal Zeybek'in Ahmet Yesevi ile ilgili görüşlerini Kürt Uygarlığında Alevilik bölümünde açıklamıştık. O'na göre Ahmet Yesevi Türklüğü yaymak için doksan dokuz bin müridini ve oniki bin "Kamil ehli sulfesini" Anadolu'ya göndermiştir. Hacı Bektaş Veli'de bu görevi üstlenen suffelerden biridir. Oysa Ahmet Yesevi'nin ölümü ile Hacı Bektaş Veli'nin doğumu arasında tam 43 yıl var. Ama resmi ideoloji için zaman tüneli önemli bir faktör değildir. Resmi ideoloji yaşamını kazdığı bir kuyu içinde "terki dünya" felsefesine inanarak geçiren bu İslam velisine yeni bir kimlik kartı çıkarırken yirminci yüzyılda bir başka kişiyi bulamamanın trajedisini sergiliyor.

Ahmet Yesevi'nin kuyu dibinde çektiği çilenin manevi kantar üstünde uzanan topuzu, elbetteki Anadolu'nun saf ve temiz dünyasına kadar uzanmış değildir. Ama resmi ideoloji 825 yıla varan bir zaman aralığından sonra bir çınar ağacını kesip, biçip bir masa ve sehba gibi önümüze koyarsa Yunus Emre'nin şiirindeki gibi "tahta dolap, inim inim inlersin" demekten başka söyleyecek bir şey kalmaz.

İktidar ideolojinin ürettiği yavelerin amacı Alevilik konusunda Kürt halkının önderliğini unutturma kve ardından da Türk-İslam sentezini tüm Alevi ve Bektaşî kitlelere yaymaktır.

Anadolu'da yaşamakta olan 20 milyon Türk ve Kürt Alevi topluluğu oynanan bu oyunun bilincindedir.

Zerdüşt dini Kürt halkının yarattığı bir dindir. Zerdüşt Peygamber tarihte ilk kez tek tanrılı dinlere giden yolu açmış. taş yontular halinde sunulan Tanrı ve Tanrıçalar geleneğini yıkmış ve taşlara tapılmasını önlemiş. Mehdilik inancını, sırat köprüsü anlayışını, günümüzdeki tek Tanrılı dinlerin hemen hepsinde bulunan cennet ve celennem kurumlarını ilk kez ortaya koymuştur. Alevilikte de görülen itikaf ve riyaziyat yoluyla tinsel zenginlik ve çok renklilik kazanacağını anlamış ve raks ile müziğin Bir'sellikte coşku ve cezbe aracı olmasını o sağlamıştır. elbetteki bir kaç cümle içinde Kürt yaratması Zerdüştlüğü özetlemek mümkün değildir.

Arap orduları Kürdistan ve İran yörelerine saldırdığı zaman tüm mallar ganimet olarak gasbediliyor. erkekler öldürülüyor kadınlar ise cariye olarak Mekke'ye götürülüp orada savaştan dönen askerler arasında taksim ediliyordu. Fiziki gücü yeterli görülenler de köle olarak bölüşülüyordu. Cariyelik, kölelik ve ganimetçilik kurumları işlerliğini alabildiğine korurken özellikle Muaviye ve Yezid zamanında dünyadaki tüm nimetlerin (Müslüman olmayan kadın ve erkeklerde dahil) malların Müslümanlara ait olduğu, Müslümanlar için zenginleşmenin servet saman sahibi olmanın dinin bir gereği ve sevap sayıldığı telkin edilmekteydi. İslamiyet ortaya çıkmasından hemen sonra ilk işgale uğrayan yabancı ülkelerin başında Kürdistan ve İran'ın geldiğini de hatırlarsak bu iki halkın ne değin zulma ve soykırıma uğradığını hemen anlamış oluruz. Muaviye ve Yezid zenginleşme aracı olarak camileri kullandılar.

Çünkü elde edilen ganimetler orada dağıtılırdı.

Kürt halkı silah zoruyla kendi dini olan Zerdüştlükten alıkonunca cami karşısında dergah ve tekkeleri yarattı. Zenginlik düşüncesine karşı da Bir'sellik-Tasavvuf yolundangiiderek "Bir lokma, bir hırka" düşüncesiyle Dervişlik kurumunu ortaya koydu. Tanrı ile bütünleşebilmek için her türlü maddi düşünceden sıyrılmının zorundu olduğunu savundu. İşte başta tasavvuf olmak üzere mezhep ve tarikatların ortaya çıkması ganimetçilik ve kölelik kurumlarına karşı bir tepki sonucu mümkün olmuştur.

Kürtler eski geleneklerinin verilerinden yola çıkarak köleliği yağma ve talanı Hilafet kurumuna karşı dergah ve tekkeler aracılığıyla örgütleyerek Araplara karşı koymuşlardır.

Böylece o tarihlerde Kürdistan'da Zerdüştlük ve Yezidiliğin uzantıları olarak ortaya çıkan Kürt Aleviliği, cami kurumundaki hoca, müczzin, kayyum gibi din adamlarının karşısında tekke ve dergahlarda Erenler, Pirlar, Dedeler, Babalar, Zakirler, Ozanlar gibi coşku ve cezbe erlerini yarattı. Camilerde kılınan namazların karşısında dergah ve tekkelerde sema (mevlevilerde) Semah (Alevi ve Bektaşilerde) gibi ayin ve ayini cemler düzenlendi. Camilerde okunan (Kıraat) yerine dergah ve tekkelerde deyişlere, nefeslere, düvazi imamlara, mersiyele-re, naatlara, zülfikarnamelere, miraç nanelere yer verildi. Bilindiği gibi bunların hiçbirisi Müslüman'lıkta yoktu.

Aleviliğin temelleri tarih içinde başta Ebu Müslim Horasani, Hallac-ı Mansur, Ebu'l Vefa, Şeyh Addiy B. Misafir ve Şihabeddin Suhreverdi tarafından atıldı. Bu saydığım düşünürlerin tümü de Kürt kökenlidir. Hepsinin de dedeleri Zerdüştlüğe inancına bağlıydı. Bunlardan Ebu Müslim Arap Halifesi tarafından öldürüldüğünde 36 yaşında gepenç bir insandı. Şihabeddin Sühreverdi idam edildiğinde 40 yaşındaydı. Şimdi orijinalleri Almanya'da bulunan iki büyük kitabın yazarıydı.

Hallac-ı Mansur ise önce kamçılıandı. Sonra bedeni dilim dilim kesildi. Daha sonra asılarak halka teşhir edildi. Sonunda da kellesi bedeninden ayrılarak yakıldı.

Yani bu gönül erenleri fikir ve düşüncelerini yarattılar ama bedelini de hayatlarıyla ödediler. Çünkü Aleviliğe giden yolda Zerdüştlük'ten alıp getirdikleri tasavvuf düşünceleri İslam halifelerinin hışmına uğradı. Resmi ideoloji o zamanda araya girdi. Ve darbesini bu değerli düşünürlere acımasızca vurdu. Hallac-ı Mansur'un "ENEL HAKK" sözünü 1191 yılına yakın günlerde daha değişik biçimde ortaya koyan ve aslında aynı şeyi daha değişik biçimde söyleyen Şihabeddin Suhreverdi "İnsan eksik bir Tanrı'dır; Tanrı mükemmel bir insandır" derken Tanrı'yla insanın bütünleşmesinden yani VAHDETTE başka bir şey söylemediği halde idam edilmekten kurtulamadı.

Şihabeddin Sühreverdi'nin yol halifelerinden Dıyarbekir'li Seyyit

Nesimi de "Hakkı gören, benim yüzümü görmek için bir bakış bakar kendine bakan göz, Allah'ın yüzünü nasıl görür?" dediği için 36 yaşında iken derisi yüzülerek öldürüldü Seyit Nesimi'nin ölürken söylediği şu beyit çok ünlüdür:

"Yüzlerce keder ve özlemle senin mahallenden yola çıktım.

Ey canımın dinlencesi, senden muradımı alamadan bakışı kestim."

Görüldüğü gibi Kürt yaratması Alevilik'te ülkeler fethetmek, bir ırkı varlığı yani kavmi Anadolu'da egemen kılmak, cariyeliği ve köleliği ekonomik çıkarlar uğruna kullanmak, inançları için insanları öldürmek, soykırım yapmak yoktur. Alevilik tüm bunları aksine kolu kanadı kırılan, derileri yüzülen, kanları yerlere akan düşünenlerin özverileri sonucu yaratıldı ve ayakta durabildi.

Aleviliğin Kürt yaratması olduğu yolundaki bulguları ilk kez biz açıkladık. Teori dergisinde yazdığımız yazılar büyük yankılar yaptı. Ele aldığımız kanıtlar sağlam kaynaklara bağlı olduğundan -müşahede ettiğim büyük şaşkınlığa rağmen- bir karşı çıkana bugüne dek raslamadım. Ama Kürt kelimesinin bile ağza alınamadığı, Kürt olanın ben Kürdüm diyiemediği ve Kürt dilinin konuşulmadığı 20. yüzyıl Türkiye'sinde 12 Eylül faşizmi adeta bu konularda kök söktürdü. 2. Keyhusrev'in ve Yavuz'un Alevi düşmanlığı gibi 12 Eylülcülerde fikir ve düşüncelerinden ötürü onbinlerce insanı gözaltına alıp işkenceden geçirdiler. Her darbe olayından sonra Kürt halkı da darbecilerden nasiplerini almıştır. Kürtler her darbe sonunda aşağılanmış ve horlanmışlardır. Böylece resmi ideoloji her zaman ve her vesile ile Türk ve Kürt halkı arasındaki sevgi ve kardeşlik bağlarını erozyon alanlarına dönüştürdü. Büyük Alevi Ozan Yunus Emre'nin "Sevclim-sevilelim" sözü yerini "Ne mutlu Türküm diyene", "Bir Türk dünyaya bedeldir." gibi ırkçı sloganlara bıraktı. Dağlar taşlar bu yazılarla donatıldı. Bu bir bölücülük ve ayırıcılık değil midir? İşte bu olumsuzluklara paralel olarak Alevilik'teki Kürt katkısı zorunlu olarak günümüze dek gözardı edildi. "Kürdilihicazkâr" kelimesinden başka Kürt kelimesinin 70 yıldır ağza alınmadığı bir ülkede bize kadar bu konuyu inceleyenin çıkmamış olmasını doğal karşılamalıyız.

Resmi ideolojiler hiçbir zaman olayı bilimsel yöntemle ve bilimsel amaçlarla ele almazlar. Resmi ideolojiler daima olayları iktidarların

çıkarları için ve iktidarların çıkarları doğrultusunda elc alırlar. Ortas-
yacılık, şamanizm ve Türk-Islam sentezi gibi güneş-dil teorilerini
anımsatan savların uydurma olduğunu bilelim. Çünkü tarih ve bilim
doğruyu söyler. Tarih ve bilim aldatılamaz. Yanıtılamaz.

Yazımı Türk ve Kürt halkı arasında var olan sevgi ve saygıyı da
gözönüne alarak Aleviliğin güzel bir sloganıyla noktalıyorum:

"GELİN CANLAR, BİR OLALIM" -

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

KAYNAKÇA

- Ahmede Xani: Memû Zin Özgürlük Y. Yayınları 1975
Ahmet Eflaki : Ariflerin Menkıbeleri, ME Basımevi İst. 1989
Abdurrahman Arslan : Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kürtler Doz Yayınları. İst. 1991
Açıkgöz Mehmet : Yunus Emre Divanı ve Şiirleri Mutlu Yayınları İstanbul
Arşak Poladyan : VII-X Yüzyıllada Kürtler, Öz-Ge Yayınları Ank. 1991
Ayan Hüseyin: Nesimi Divanı Akçadağ Yayınları 1990 İst.
Aşıkpaşa oğlu Tarihi: Hz. A. Nihal Kültür Bakanlığı Ank. 1985
Aksarayi Kerimuddin : Müsameretü'l Ahbar , İst. 1944
Avcıoğlu Doğan : Türklerin Tarihi İst. 1978
Bardakçı Cemal: Alevilik, Ahilik, Bektaşilik, Ank. 1950
Bardakçı Cemal: Kızılbaşlık İst. 1945
Başbuğ Hayri: Nevruz, İst. 1985
Bayrak Mehmet: Pir Sultan Abdal Ank. 1986
Bayrak Mehmet: Haik Hareketleri ve Çağdaş Destanlar, 1984
Doç. Dr. Bayram Mikail: Bacıyan-ı Rum Konya 1987
Beysanoğlu Şevket: Diyarbakır Folkloru Cilt 1, 1943
Beysanoğlu Şevket: Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları Cumhuriyet Dönemi 3. cilt, Ank. 1978
Beşikçi İsmail : Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu İst. 1990
Birdoğan Nejat : Alevilik İst. 1990
Cahen Claude : Anadolu'da Türkler İst. 1979
Coşan Esat : Makalat, İst.
Chantre Ernest : Les Kurdes Lyon. 1987
Prof. Dr. Bozkurt Fuat: Aleviliğin Toplumsal Boyutları Yön. Yayınları 1990 İst.

- Doğanay Dursun Seyyit: Alevilik Ank. 1990
Duru Abdülkadir: Kim Alevi, Özden Yayınları Ank. 1975
Nierl Jozef Anton: Anadolu Aleviliği Ant Yayınları İst. 1991
Ebul Ferec Tarihi: Türk Tarih Kurumu Ank. 1990
Ekgun S. Nüzhet: Bekâşi Şairleri ve Nefesleri, İst. 1945
Prof. Eraslan Kemal: Divan-ı Hikmetten seçmeler. Kültür B. Yayını Ank. 1983
Erseven İlhan Cem: Alevilerde Semah İst. 1990
Ergüven Abdullah Rıza: Yunus Emre Yaba Yayınları 1982 Ank
Eyüboğlu İ. Zeki: Anadolu Uygarlığı Der. Y. İst.
Eyüboğlu İ Zeki: Alevilik, Sünnilik İst. 1979
Eyüboğlu İ Zeki: Bektaşilik, İst. 1990
Eskişehir Valiliği : Yunus Emre, Bilgiler ve Belgeler 1990 Eskişehir
Evliya Çelebi : Seyahatname Kültür B. Yayın 1976
Fuzuli Divanı : Hz. Prof. Kenan Akyüz İş Bankası Yayınları Ank. 1958
Firdevsi : Şehname, Hürriyet Yayını İst. 1974
Fırlalı E. Nuri: İmamiye Şiası İst. 1984
Fırat Şerif : Varto Tarihi, 4 Baskı, Ank. 1981
Gölpınarlı A. : Şiilik İst. 1989
Gölpınarlı A. : Oniki İmam, Der Yayınları 1989 İst.
Gölpınarlı A. : Vilayetname, İst. 1958
Gölpınarlı a.: Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar İst. 1961
Gölpınarlı A : 100 Soruda Tasavvuf gerçek Y. İst. 1985 2. Baskı
Gölpınarlı A. : Yunus Emre Altın Kutaplar Y. 1981, 4 baskı.
Gölpınarlı A. : Hurufilik Metinleri Kataloğu-Türk.T.K. Ank. 1973.
Günaltay Şemseddin: Mezopotomya Tarihi Ank.
Günaltay Şemseddin: Selçuklular Horasan'a indiklerinde İslam Dünyası, Ank. 1938
Günaltay Şemseddin: İnan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Y. 1987, Ank. 2. Baskı
Güngör Erol : İslam Tasavvufunun Mescleleri İst. 1987
Güngör Erol : Tarihte Türkler İst. 1988
Hammer : Osmanlı Devleti Tarihi, İst. 1983
Hallin : 19 yy.da Kürdistan Üzerine Mücadele. Komal Yayını, 1976

- Halıcı Mehdi : Türk Hikayeciliğinin Dünü ve Bugünü. Sesler Dergisi Özel sayısı, Antoloji, Yugoslavya-Üsküp 1988
- Halıcı Feyzi : Mevlana'dan Rubailer. Ank, 1985
- Halıcı Feyzi : Mesnevi Tercümesi (Aruz vezni ile) Ank. 1983
- Halıcı Feyzi : Mevlana Şeminerleri Bildirileri 3 cilt. 1978-1985 Ank.
- Halıcı Feyzi : Mevlana Celaleddin-Hayatı ve Eserleri. Ank. 1986
- Halıcı Feyzi : Dinle Neyden 7. baskı 1988 Ank.
- Hüseyin Hüsamettin: amasya Tarihi. İst. 1924
- Hz. Ali Divanı : Ant Yayınları 1990 İst.
- Homeros : İliada (Ilias Destanı) A. Cevdat Emre Varlık Y. 1971 İst.
- İbn-i Bibi : El Evamiru'l Alaiyye fi'l umuri'l Alaiyye ank. 1956
- İhsan Nuri : Kürtlerin Kökeni Doz Yayınları, 1991 İst.
- İmam Cafer Buyrukları: İst. 1974
- İmam Abdülkadir : Tarihte ve Bugün Şamanizm Ank. 1949
- Kalafat Yaşar : Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri Ank. 1990
- Kafesoğlu İbrahim : Eski Türk Dini İst. 1974
- Kaşgarlı Mehlika : Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı İst. 1986
- Kaya Haydar: Müsahiblik Engin Y. İst. 1989
- Kaya Haydar : Bektaşî İlmihali Manisa 1989
- Kıvılcımlı Dr. Hikmet: Tarih-Devrim -Sosyalizm Bibliotek Y. 1988 İst.
- Küçük Yalçın : Kürtler Üzerine Tezler Dönem Yayınları İst. 1990
- Köymen Altay Mehmet: Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri. Selçuklu Enstitüsü Yayınları Ank. 1979
- Koç Şinasi : Gerçek İslam Dini Ank. 1983
- Prof. Dr.Köseoğlu Ali Rıza : Hünkar Hacı Bektaş Veli Şiirleri Ank. 1988
- Man Oscar : Die Mundart der Mukri-Kurden. Berlin 1909
- Medyalı A. Dr. : Antik Kürdistan'da Dinsel yapılanma: Zerdüşt ve öğretisi. makale. 1990
- Menant Joachim : Yezidiler. Paris 1982
- Millingen F. : Wild Life among the Kurds Londra 1970
- Minorosky V. : Kürtler, 1973 İst.
- Moltke H. Von : Das Land und Volk der Kurden (Kürt ülkesi ve Halkı) Berlin 1892

Moltke H. Von : 1835-1839 yıllarında Türkiye'deki Durum ve Olaylar Hakkında Mektuplar Berlin 1841

Muhyiddin İbn'ül Arabi: El Futuhat -El Mekkiye Prof.: N. Keklik 1990 Ank.

Necip Fazıl : Veliler Ordusundan 333 Büyükoğlu Y. 2. Baskı 1986

Nikitin B. : Kürtler. Çeviri: Cemal Süreya ve Hüseyin Demirhan Cilt I ve 2. Deng Yayınları Mayıs 1991 İst.

Noyan Bedri : Bektaşilik Alevilik Nedir? Genişletilmiş 2. baskı Ank. 1987

Ocak A. Yaşar : Babailer İsyanı İst. 1990

Ocak A. Yaşar : Türk Halk İnanışlarında Evliya Menkıbeleri Ank. 1984

Ocak A. Yaşar : Bektaşi Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri İst. 1983

Oytan M. Tevfik : Bektaşiliğin Dibi, Köşesi İst. 1970

Özbeç Cemal : Alevilik Üzerine Tartışmalar Ank. 1963

Öztemir Murat : Yezidiler ve Süryaniler Ekim Y. 1988 İst.

Öz Baki : Kurtuluş Savaşında Alevi ve Bektaşiler Can Y. İst. 1989

Özkırımlı Atilla: Alevilik, Bektaşilik İst. 1985

Öztürk Yaşar Nuri : Tarih Boyunca Alevilik Yeniboyut Y. İst. 1990

Öztoprak Halil : Kuran'da Hikmet, Tarihte Hakikat Ank. 1971

Profosör 1400 : Ehlibeyt Davası İst. 1990

Peçevi İbrahim : Peçevi Tarihi İst. 1968

Rıza Teyfik : Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri Kültür. Bakanlığı 1982, Ank.

Sezgin Abdülkadir : Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik Kültür Bakanlığı Ank. 1990

Şencer Cemal : Alevilik Olayı İst. 1989

Şercf Han : Şerhname İst. 1975

Timuroğlu Vecihi: İnançları Uğruna Öldürülenler Yurt Y. 1991 Ank.

Yaman Mehmet : Karaca Ahmet Sultan Hazretleri İst. 1984

Yaman Mehmet : Hıdırabdal Sultan ve Ocak Köyü İst. 1989

Yaman Mehmet : Makalaat ve Müslümanlık Gülbay Yayınları İst. 1985

Yörükoğlu R : Tarihte ve günümüzde Alevilik, Alev Y. 1990 İst.

Zelyut Rıza : Öz kaynaklarına Göre Alevilik İst. 1990

Institut kurde de Paris

CEMŞİD BENDER

KÜRT UYGARLIĞINDA ALEVİLİK

Kürt halkı silah zoruyla kendi dini olan Zerdüştlükten alıkonunca, cami karşısında dergâh ve tekkeleri yarattı.

Zenginlik düşüncesine karşıda

"Bir"sellik-Tasavvuf-yolundan giderek; "Bir lokma, bir hırka" düşüncesiyle dervişlik kurumunu ortaya koydu.

Başta tasavvuf olmak üzere mezhep ve tarikatların ortaya çıkması ganimetçilik ve kölelik kurumlarına karşı bir tepki sonucu mümkün olmuştur.

Kürtler eski geleneklerinin verilerinden yola çıkarak kölelik, yağma ve talan kurumu olan Hilafet'e karşı dergâh ve tekkelerde örgütlenerek Araplara karşı koymuşlardır. Kürt Aleviliği cami kurumundaki hoca, müezzin, kayyum gibi din adamlarının karşısında, tekke ve dergâhlarda Erenler, Pirlar, Dedeler, Babalar, Zakirler, Ozanlar gibi coşkun ve cezbe erlerini yarattı. Camilerde okunan (Kıraat) yerine dergâh ve tekkelerde deyişlere, nefeslere, düvazi imamlara, mersiyelere, naatlara, zülfikârnemelere, miraçnamelere yer verildi. Bilindiği gibi bunların hiçbiri Müslümanlıkta yoktur.

65 E

(DV Dahil)

T